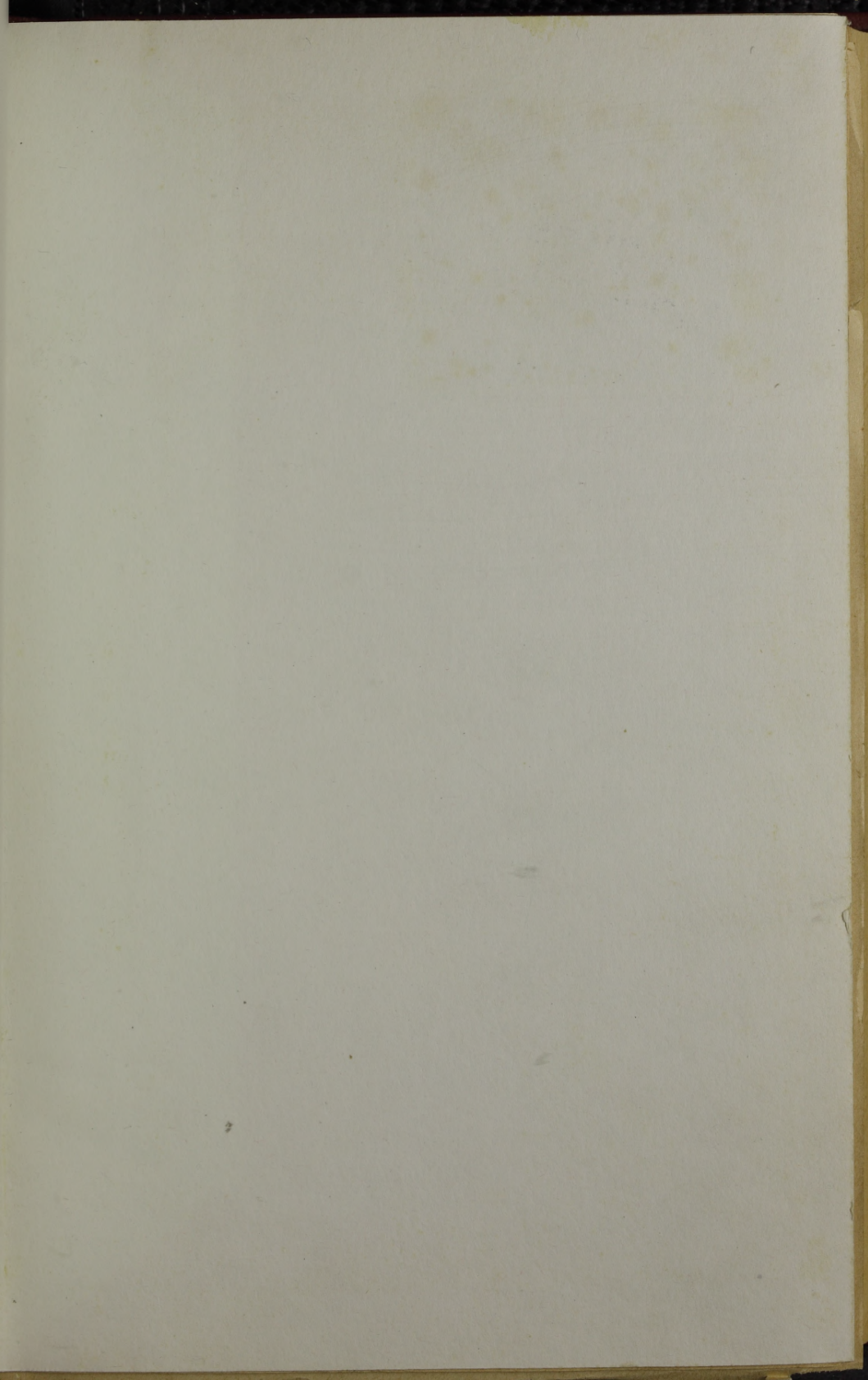

0
1.92

A. Anāža
grāmata

229841

L

L $\frac{0}{92}$

Библиотечка
Литовской Республики

07

2

L
0

Burtneefa puhrs.

Studentu rakstu krahjums.

Virmais behrums.

L $\frac{0}{92}$

Rigā, 1912.

D. Seltina apgahdiba, Terbatas eela Nr. 20.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0304053819

Drukats šabedr. „Deena” tipo-litogrāfijā, Rīgā, Elišabetes eelā Nr. 16.

Preekšchwahrds.

Sinatne pee mums nonahkusi zela juhtis. Lihdj ſchim wina gahja tikai pa weenu zeku: weda tautu pee wiſpahrejas iſglichtibas un paſaules uſſkata noſkaidroſšanas. Tapehž mums ir tikai popularà tautas literatūra. Bet ſinatne pee latweeſcheem newar mihnatees uſ weetas. Deelais laimets padſilinajis muhſu dſihwi, dſinis winà jaunās ideju wagas. Sinatnei jaecet pehtit un iſpraſt to. Bet pee dſihwes pehtiššanas janoec ſahnū zekos, ſpezialitatēs. Tikai zaur ſpezialieſšanas, nodſilināšanas war eet uſ preekſchu muhſu kultura. Scho atſewiſchko ſinatnu noſaru pehtiššanas zeku eet ari muhſu ſtudenti. Bet weineem bija gruhti tikt pee wahrda. Deelām kulturās tautam ir ſpezieli ſchurnali un laikrakſti. Latweeſcheem tee tikai nupat kà ſahk raſtees, pee tam tikai praktiſkām wajađſibam. Tagadejos ſchurnalos un awiſēs war tikt eeſpeesti rakſti tikai ar wiſpahreju rakſturu. Lai ſtudenti iſteiktu to, kas winus wiſwairak intereſejis, radās wajađſiba nodibinat rakſtu kopumu. Sche buhs eeſpeesti ari rakſti, kurus ſpezielà rakſtura dehl newjnehma muhſu ſchurnali.

Bet ſinatne ne tikai analiſe, bet ari taija ſinteti, apweeno daſchadu ſinatnu wiſpahrejos ſlehdeenus, ſtrahdà pee leelo paſaules problemu atriſinašanas, paſaules uſſkata nodroſchinašanas. Un miſſigajà ſinatnes laboratorijà ſteidſigi iſſtrahdajas tiktudaj jaunu, muhſu ſabeedribai pilnigi ſweſchu teoriju, kà mehſ nedrihſtam neſneegtees pehž winām un ar tām apbrunoti nepahrwehrtet ſawas agrakās uſſkatu wehrtibas. Weſ ſpezielleem darbeem, ſneegt rakſtus ar etiſku, filoſofiſku ſaturu, ſewiſchki uſ preekſchu, tura par ſawu peenahkumu kopuma organiſetaji.

Gadus diwdesmit atpaſal progrefiwà latweeſchu ſtudentiba iſdewa kopumu „Puhrs“, nahža ar tikt jaunu ideju puhru, tikt bagatigi apwektija muhſu ſabeedribu, kà wina puhra wedejus wehl tagad atminās, kà ſtrahdneekus jauna laikmeta lihdumà: toreij muhſu ſabeedribai tikko atwehtrās durwis uſ Wafar-Eiropas demokratiſko ideju ſauli. Mehſ gribam turpinat puhreneeku uſſahkto darbu. Waj mehſ, taga-

deja studentu paaudje, ari spehkim muhsu sabeedribai atnest ko jaunur,
to rahdis nahlotne. Bet to mehš sinam: dšihwe ir tikufi daudj fa-
rešhgitafo. wina mums ufstahda leelakas prašibas, bet jauzeens tagad
brihwafâ, ņkalafâ gaisâ ņkan tahlaf. Sinatne drihkt ņkatitees pehž
brihwafas tahles.

Gewadijums jaunradišchanas pſichologijâ.

Gewadoſchas peeſihmes.

Kas ta tahda par „jaunradišchanu“? — tahds jautajums war dascham labam raſtees pehz wirsrakſta iſlaſiſchanaſ. Un ne bej eemeſla. Daſchs ſweſchwahrds nereti ir ſaprotamaſs, nekâ paſchu darinats noſſakums. Nemaſ jau nerunaſim par t. ſ. defadentiſkâs literaturas „jaunwahrdeem“. Bet ari Raina jaunwahrdi, furi ſamehrâ dauds wairaf ſaſkan ar latweeſchu walodas garu un ari wairaf teef leetoti, nereti ſkan ſweſchaki par daſchu „ſweſchwahrdu“. Muſju walodai gribot negribot ſteidiſigi jarada jauni wahrdi, ſekoſot kulturaz parahdiham, par tãm arween wairaf runajot un raſſtot latweeſchu walodâ un paſcheem aktiwi eejauzotees kulturaz radiſchanâ. Tahds neparaſts jauns wahrds ir ari wahrds „jaunradišchana“, ko freewiſſi apſihmê ar wahrdu «ТВОРЧЕСТВО».

Pirno reiſ ſcho wahrdu („jaunradišchana“) augſchminetâ noſihmê es ſaſtapu ſahdâ nelaiķa Zahna Ūſara apzerejunâ par ſahdu maſkſlas kriticitas tematu (laikam 1907. g.). Newaru atzeretees, kas zits pee latweeſcheem wehl buhtu ſcho wahrdu pirms waj pehz Ūſara leetojis. Katrâ ſinâ ſchis wahrds ir wehl kotti maſ paraſts muſju raſſtneeziſbâ. Bet jaweenojas par ſahdu wahrdu ir, lai apſihmetu jehdſeenu «ТВОРЧЕСТВО». Proti, jehdſeenu par tahdu darbibu, fur zilweks patſtahwigi kombine idejas un tehluſ, pats rada ko jaunu, ſawiko tahdu, fur naw weenfahriſcha paſaldariſchana ween, bet ir eeliķta paſcha daritaja indiuidualitate, paſcha gara ſpehjas. Wiſparastaķi tahdu darbibu — jaunradišchanu — mehds eeraudſit maſkſlâ, un maſkſlineeķa darbibas pee mehrs tad lai ari noder par paſkaidrojumu ſchim jehdſeenam. Tomehr nekahdâ ſinâ newar ſaſzit, ka jaunradišchana parahditos t i k a i maſkſlâ ween. Ta aptwer dauds plaſchaku lauku no zilweķa darbibas, kâ to tuhlin redſeſim.

Œhi rakſta noluhķs, proti, ir apſtatit ſahdas autoritates domas par jaunradišchanu un tãs pſichologiju. 1909./10. mahzibas gada

paawafara semestri pasihstamais freemu rakstneefs un filologs, akademikiš
D w f j a n i k o - R u l i k o w s k i s Peterburgas uniuersitatē lafi-
(laši: brihwi runaja no katedera) eewadijumu kurfā par „j a u n r a d i -
š c h a n a s p ņ i c h o l o g i j u” (психология творчества). Šcho ee-
wadijuma lefziju domas tad ari ņhe brihwi tiks atstahstitas pehz uš-
ņimejumeem lefzijās, weetam eesprauschot daščas peesihmes no manis,
kuras buhs neleelas un nekahdā ņinā neko negrojis D w f j a n i k o - R u l i -
k o w s k a domu gahjeenā: daščām no tām buhs noluhks popularaki iškitt
weenu, otru gruhstaf ņaprotamu domu, daščām — eewilkt eekščā ne-
daudsus peemehrus no latweešču, wahzu un frantšču walodam.

* * *

1.

**Jaunradišchanas jehdseens un eedalijums. Individualitate un ņa-
praščhanās.**

Jaunradišchana war buht loti daščada. Sai waretu noteiktati
uščimet muhņu pehtišchanas laukū, tad wišpirms ušstahdišim ņchini da-
ščadibā ņinamu klawifikacijū. Jaunradišchanā war nowehrot apmeh-
ram trihs grupas. 1) S o z i a l ā (ņabeedriškā) jaunradišchana, wahr-
da ņchaurakā nošihmē. Pateesibā itweena jaunradišchana ir sozjala,
jo zilweks — ņā to jau Aristotels apleezinaja — ir ņabeedrišks dšihw-
neeks un allajch darbojas ņchahdā waj tahdā ņabeedribā. Bet sozjalo
jaunradišchanu te nemšim ņchaurakā nošihmē, un tad pee tās war pee-
ņkaltit etiškō, religiškō, politiškō, ekonomiški-sozjalo, militaro u. w. ž.
jaunradišchanu; t. i. — kad zilweks kautkā isteiz ņawu individualitati,
kautkā ihpatneji kombinē ņawas idejas un tehslus waj nu rakstidams
un runadams par etiku, politiku, religiju, ņabeedribas kahtibu u. t. t.,
waj ari paščā dšihwē minetos laukos, darbodamees lihds un eenesdams-
tur kautko ihpatneju. — 2) I n t e l l e k t u a l ā jaunradišchana. Ari
ta wahrda plaščakā nošihmē ir sozjala, bet ņchaurakā nošihmē — nē.
Uš ņhejeeni war atteezinat jaunradišchanu ņinatnē, filosoņijā, tehnikā
un mahņklā (ņaprotot sem mahņklas ņinamu tehlu un ainu kombinēchanu
harmoniškā weenibā, jeb domāchanu tehlos, ainās). — 3) E m o z i -
o n a l ā, jeb pareiņaki ņakot — ņ p e z i ņ i ņ k i = e m o z i o n a l ā jaun-
radišchana. Emozijas parahdas ari etiškajā, sozjali-politiškajā u. tml.
jaunradišchanā. Bet ņheit sem treščās grupas mehš ņaprotam ihpat-
nejas emozijas, kuras rodas no r i t m i ņ k l a eespaida uš zilweka pņi-

chifu, p. peem., dejā, muſikā, liriskā dzejā, daſchos gleſneezibas weidos, kur ir krafsu ritums, kā p. peem., dabas glešnās. Tā tad emozionali-ritmiskā jaunradīšana principiēli un psihologiſki atšķiras no intelektuālās jeb prahta jaunradīšanas.

Mehs luhkoſim apſtatit tikai otrās un trešās grupas jaunradīšanu: intelektuālo un emozionali-ritmiſko. Šho pehdejo wehl war dehwet ari par Liriskū jaunradīšanu, un iſfuma labad to tā ari ſaukſim. Bet ari no ſchim divām grupām apſtatiſim tikai daſchus weidus, kā ſinatniſko, filoſofiſko jaunradīšanu, bet galwenām ſahrtam jaunradīšanu dzejā un daſchos zitos maſkſlas weidos.

Kas nu ir jaunradīšana? Kur ir robescha ſtarp jaunradīšanu un to, kas naw jaunradīšana? Ja mehs greeſham wehribu uſ to, kas jau objektiwi ahrpaſaulē paſtahw, ja mehs ſtahjamees jau pee gataweem jaunradīšanas produktēem, p. peem., laſam ſinatniſku waj filoſofiſku rakſtu, reſp. ſiſtemu, romanu, dramu, waj ari apſtatam kaſdu gleſnu, tad mehs allaſch jo weegli waram atšķirt jaunradīšanu no ta, kas naw jaunradīšana. Es, „publika“, juhtu pee ſinamas glešnās, ka tur ir objektiwejuſees winas autora jaunradīšana, bet kā ſchi jaunradīšana autorā ir notikuſi, to katrs newar ſaprast, ſinat. Ta ir ſtarpiba ſtarp objektiwo redjamību un psihiski prozeſu. Tahda pate ſtarpiba ir p. peem. ari normatiwās ſinibās, kā logikā, etikā, kuras nem gatawas normas un uſtahda normatiwus prinzipus, t. i. ziktahk winas tos uſtahda. War buht normatiwa ſiniba par etiku, kura pehta newis etikas psihologiju, bet winas dogmu. Tad nu, pehtidama ſcho dogmu, ſchi ſiniba war tos normatiwos prinzipus daſchadi ſchērot, bet uſ psihiski prozeſu, kurſch motiwe zilweka rihzibu, wehribu war ari negreeſt. Zilweki jau wiſpahrigi mihl normas un preezajas, kad tahdas atrod . . . Bet mehs ſche nenodarboſimees ar normatiweem pehtijumeem. Parasti tee kurſi, kuros runā par maſkſlas jaunradīšanu, teef dehwet par „rakſtneezibas teorijam“ (теорія словесности), un tad tur allaſch teef runats tikai par objektiwo puſi, par maſkſlas daſchado jaunradīšanas weidu normam. Muſhu pehtiſhana nebuhs tahda normatiwa; ta ſneedsas pahri par ſcho normatiwo lauku un meklē iſſinat jaunradīšanas psihiski prozeſu, kas noriſinas jaunraditaja dwehſelē. Ja nu mehs ſchahdā noſhmē jaunraſim, kas ir jaunradīšana, tad atbildi dot naſkās loti gruhti. Uſ reiſi mehs tad newaram wiſt robeschas ſtarp jaunradīšanu un to,

kas nav jaunradīšana. Kur tad nu īsti ir šī robežā?

Dižpirms — meklejot šo robežā — ehtības labad peegreesīsim wehribu tikai intelektuālai jaunradīšanai, (kurā, kā redzējam, ir eerindojama arī jaunradīšana mahtlā, kaut gan ne pilnā mehrā wišā mahtlā). Nemšim peemehra dehl daišneeka glesnu. Es, teikšim, zenschos wīnu šaprast, usnemt eespaidus no tās. Vai to eespehtu, es zenschos (apšinigi waj neapšinigi) atzeretes un eedomatees to materiālu, to apfahrtni, no kureenes ir nemts glesnas šichets; zenschos isprast, no kahdeem dšihwes peeredesjuneem waj wehsturiskeem fakteem ir kombinejis šawus eespaidus daišneeks. Ja glesna ir kahds tihps, tad es zenschos ušwert, no kahdām atšewišchām dšihwes parahdibam wišch ir taišijis šho šintesi šawā tihpā. Ar wahrdu šakot — man ir jāfahrto daišneeka jaunradīšanas prozejis šawā pšichikā, protams, zikhtahl es to špehju. Nemšim peemehru no literaturas. Lafot Turgenewa šahstu „Rudins“, mans usdewums ir newis objektīwi kautko jaunu radīt, bet — šaprast. Vai šchi šaprašchana un eespaidu usnemšchana buhtu pilnigata, man wajag zik nezik pahrsinat kreewu šabeedribas dšihwi 19. gadu šintena 40-os gados (kad norišinās Rudina darbiba), šinat par Hegela filosofijas eespaidu uš kreewu intelligenzi 30-os un 40-os gados, par Belinška idejam un to eespaidu; tāpat wajaga šaprast arī laišmetu pirms un pehž 40-eem gadeem 19. gadu šintenī. Lai „Rudinā“ tehlotos notikumus un tihpus waretu nostahdit wehsturiškā peršpektiwā. Tahdā kahrtā man ir jāiseet šawā šaprašchanas prozešā a p m e h r a m no teem pašcheem dšihwes un wehstures materiāleem, no kahdeem šawā mahtlīneeka indukzijā išgahja Turgenews, šarastidams „Rudinū“. Mans indukzijas krahjums gan buhs nabadšigals, bahšlaks, nekā tas bij pee pašcha Turgenewa. Bet tas nav galwenais: galwenā leeta ir, lai indukzijas wiršeens buhtu tas patš. Šo induktīwu šlehdseenu taišichanā naw no šwara nowehroto faktu daudšums, bet šinamas atteezības starp fakteem. Ja Turgenews, turpreim, buhtu šawā mahtlīneeziklās jaunradīšanas prozešā gahjis pa dedukzijas zeku, tad — lai wīnu šapraštu — arī man buhtu jāeet pa tahdas pašchas dedukzijas zeku. Tā tad, zikhtahl es šaproto Turgenewu, es to šaproto žaurto, ka atfahrtoju šawā pšichikā wīna jaunradīšanas pšichisko prozešu — atfahrtoju, protams, tikai a p m e h r a m kanī pašchā wiršeenā, atkarībā no tā, kahdā mehrā man tas ir eespehšjams. Škweena šaprašchana ir ta domu prozeša at-

Fahrioſhana, fureſch (domu prozeſs) ir radijſ finamu raſchojumu — weenalga fahdu. Katra pakaldariſhana (ſinibâ, literaturâ, gleſneezibâ u. t. t.) ir ſinams jaunradiſhanas weids, faut ari no normatiwâ redſes punkta raugotees (nowehrtejo t), ſchis jaunradiſhanas produktſ buhtu tikai kapara wehrdinu wehrts. Bet no pſichologiſkâ redſes punkta nemot un no wehrteſhanas pagaidam atturotees, tahda pakaldaritata jaunradiſhana ir pilnigi no tâs paſchas dwehjeles parahdibu fugas, no fahdas ir weena waj otra originalmahſlineeka waj originalſinatneeka jaunradiſhanas prozeſi. Pehz ſawa tihpa (ne pehz wehrtibas) abos gadijumos ir weenas un tâs paſchas dwehjeles ſtihgas. Un tâ nu mehs galu galâ waram ſazit: *Ikw eenâ zilweka domu darbibâ eemiht jaunradiſhanas elements.* Filoſofi un ſinibu wihri ari tatſchu nekriht gatawi no debeſim. Wini laſa un ſtudè ſawu preeſſchgahjeju raſtus, pahrdomâ un kritiſè toſ, un pehz tam rada ſawus ſinatniſkos un filoſofiſkos raſchojumus. Schahda filoſofa waj ſinatneeka darbibâ jaunradiſhanas elements eſahſas newis tikai tad, kad tas ſahſ pats ſawu teoriju iſſtrahdat, bet jau tad, kad winſch tikko eſahſ ſapraſt ſawu preeſſchgahjeju raſtus. Pat weenfahriſchâ nojehgumâ (pſichikâ reprodukzijâ) par kautfahdu preeſſchmetu jau eemiht dala no fantaſijas, no patſtahwigas reprodukzijas, no tehlu jeb tehla ſiſkumu kombineſchanas maſleet zitadâ weidâ, nekâ taſ ir eegrawejees pſichikâ diſpoſizijâ. Tâ tad — no pſichologiſkâ ſtahwoſka ſtatotees naw prinzipielas robeſchas ſtarp jaunradiſhanu un to, ſas naw jaunradiſhana.

Kâ jau augſtak tika aiſrahdits (peemehrâ ar „Rudinu“), eedſilinotees fahdâ ſinatnes waj mahſſlas raſchojumâ, zilweks paraſti ſaprot gan to, bet ne adewati: wina ſapraſchanas gaita neeet gluſcht to paſchu zelu, pa fahdu ir gahjis autora jaunradiſchanas prozeſs. Tas tâ ir tadehſ, ka zilweku pſichikas (dwehjeles) paſtahw, protams, katra atſewiſchki un tâ tad nekad naw gluſchi weenadas; weenu un to paſchu ahrapaſawles eeſpaidu diwi zilweki arween uſnems daſchadi, faut ari ſchi atſchiriba paſtahwetu tikai neezigos, daſchreiſ pat neredjamos ſiſkumes. Jo ſareſchgitaki nu ir eeſpaidi, jo ſareſchgitakas domas teek eeroſinatas zilweka pſichikâ, toteeju jo leelaka daſchadiba war un mehdi paſtahwet ſtarp zilweku domu gaitu weenâ un tai paſchâ jautajumâ; ſcho daſchadibu daſchreiſ newar nowehrſt pat tas faktſ, ka zilweki ir uſauguſchi weenados apſtahklos, weenadâs intereſès, weenadâ gaumè. To eewehrojot, tad ari newar buht pilnigas ſaſſanas ſtarp to, ko laſitajs

pahrđsihwo, eedřilnotees řinatniřkâ waj mahřklas rařhojumâ, un ko pais autors ir pahrđsihwojis, řcho rařhojumu radidams: řchee divi pahrđsihwojumi nefad newar buht adeřwati. War buht neřin řahđs mahřklas pařinejs un zeenitajs, bet tomehr, ja tas atřtařtitu tam pařřham Turgenewam řawu Rudina interprařaziju, Turgenews drořchi ween dařřhâs weetâs pahrtrauktu, teiřdams: es to weetu nemař tâ neeedomajos, es tur pawiřam ko zitu gribeju iřteift. Un patř Turgenews, ilgafu laiřu peřz řawa „Rudina“ uřařřtiřřhânas to atřal pahr-lasidams, warbuht dařřhâ weetâ řewis pařřha wairř neřapraftu tâ, řâ tas domaja un jura pařřhâ řarařřtiřřhânas laiřkâ. Žilweķa přřhita jau ar laiřu pahrđrořas, un řad peřz 10 gadeem tas luřko eeřřatitees (ja tas ir eeřřehjams) řautřahđâ řinâ řawâ toreiřeřâ dweřřelê, tad iřleefas, itřkâ peřtitu řahđas otras peřřonas dweřřeli. Waj nu leelafa waj mařafa, bet řarpiķa arween buřs. Uř řřahđu nowehrořumu pamata ari Wilhelms Humboldtř iřteiza řawu paradořku: „Žilweena domu řaprařřhana ir neřaprařřhana, un řatra řařřkana domâs ir neřařřkana“.

Te meřs nonařřkam pee indiwiđualitates jehđřeena. Zeela ir indiwiđualitates loma. Pilnigi adeřwata ween'otra řaprařřhana buhtu eeřřehjama tiřai tad, ja žilweķi buhtu gluřřhi liħđřigi weens otram, řâ divi řahđaki, ja nebuhtu nekahđas indiwiđuelas ihpat-nibas. Bet kulturâs progřeřâ řâ immanenta řařřahđwala eemiřt ari indiwiđuelo ihpatnibu nořřķiřořřhânas, wariěřřhânas, un liħđř ar to leelâ dařřhadiba uřřkatoř, teeřřmêř, gaumê u. t. t. Bet reiřê ar to attihřtas ari dřihweř pilniba, plařřřhums, rođas wairâř eeřřehjâmiķas preeķřř wiřadeem pahrđsihwojumeem, pawairořas ari řimpatiřřkâ řařřkana, neřřatotees uř indiwiđuelajâm ihpatnibam, top leelafa řřehja nořřtařtees uř otra žilweķa redřes punkta un wiru tad řaprařřt, nemař neařřatotees no řawas gaumes un uřřkateem. Dřihwe řawâ attihřřibâ wed muřs pa indiwiđualitates iřřopiřřhânas želu, pretim arween leelafa dařřhadibai, liħđř ar to řneegđama bagatigus liħđřeklus preeķřř řaw-řarpeķas harmoniķas (bet ne weenadibas) nođibinařřhânas. řa meřs tagadeķo kulturâs řtařwotli ar ta indiwiđuelâs ihpatnibas progřeřu řaliħđřinařřim ar muřřu preeķřřteteřřeem dřilâ řenatnê, tad tur indiwiđuelu atřřķiriķu bij gan loti mař, wiři leelâ meħrâ liħđřinaķas weens otram (přřhitiřřkâ řinâ) un tâ tad ari ween'otra neřaprařřhânas lauķř-tur bij loti mař, bet řaprařřhânas lauķř — loti plařřřs: b e t toteeřřu ari řhîř řaprařřhânas w e h r t i b a bij loti neeķiga, kulřurelâs meħř-tibas tur atradâs uř loti řemas attihřřibas pařahpes.

Schis muhflaifku individualitates eefpehja noftahtees uf zitu redses punkta, fchos zitus tad fapraft un tomehr peepaturet un nofklaidrot fawu ihpatnejo redses punktu — fchi eefpehja ir jaunradifchanas awots, proti tahdas jaunradifchanas, fur zilweks, kà ihpatneja individualitate, patš isstrahdà un kombinè idejas un tehluš, neatfahrtojot pilnà mehrà neweena zita kombinazijas. No fchi awota zilweki erween wairaf mahžès fmelt jaunradifchanas wehrtibaš, wahrda fchaurakà un lihdsj ar to intensiwatà (ne weenfahrfchas pakaldarifchanas) nofihmè.

2.

Saprafchanas. Jaunradifchanas prozeja fafnes un „wiša dwehsele“.
Jauna klawifikazija. Glejnas un jehdseeni jaunradifchanà.

Za nu fapraft fawà finà nofihmè atfahrtojot pašchu jaunradifchanas prozeju, — ziktahl tas eefpehjamš, protamš, — tad war fazit, ka jaunradifchanas pšichologiju war ispašht zaur faprafchanas pšichologiju. Barasti mehš nemaš neinteresejamees ko iſſinat par pašchu autoru, par wina dšihwi, biografiju, dwehseles pahrdšihwojumeem wišà to daſchadibà: mehš nemam tikai wina rašchojumu, zenſchamees to eegaumet un uf fchi eegaumejuma pamata ſpreeſcham par autora jaunradifchanas ihpaſchibam. Š. peem. par fenatnes autoreem mehš nefahdi zitadi newaram ſpreeſt, kà ween uf winau rašchojumu pamata, jo par teem (biografikà finà) nereti wairaf nefas zitadi mums naw ſinamš, kà tikai wahrds, un daſchreis pat wahrds ir palizis nefinamš. Wiſlabakà gadijumà ir uſglabajufchàs faraustitas ſinas par winau dšihwi. Bet ari tagad, fur wiſadu ſinau par autoreem ſakrahjas daudj wairaf, naw wiſai daudj lihdsjeklu, kà notwert winau jaunradifchanas pšichologiſko gaitu, pašchu winau dwehseles dšihwi wiſàs warawihfnes krahjàš, un ari wiſwairaf jaſpreeſch pehž winau rašchojumeem. Šee tam ſchee rašchojumi teef uſnemti un iſpraſti netikween atſewiſchki, individuali, noſlehgtà weidà, bet ari kolektivi, pulkà: zaur literariſkàm un ſinatniſkàm kriticam, zaur literaturas wehſturi, zaur ſtrihdeem un polemikam u. t. t. Tahdà kahrtà nodibinas ſinama ſopdoma, wiſpahrigš eefkats par ſinamu autoru; ſchis eefkats ir tà tad gahjis jau zaur domu iſmainau ſchkihtnizu un beidjot iſkriſtaliſejees puſlihdsj noteiktà weidà. Uf fchi ſopriſnahkuma pamata mehš tad ſpreeſcham par rašchojumu un ari par pašcha autora pšichologiju, ziktahl ta ir atpogulojuſees ſinamà rašchojumà.

Bet ar to waretu aprobeschotees tīfai tad, ja mehš jaunradīšanas psihologiju šaprastu šaurā nosīhņē, ja mehš nemtu wehrā tīfai tos aurora dwehseles prozefus, kuri norīfīnas pa to laiku, kamehr sinamais rašhojums no zilweka apīnas ir darīnats (neewehrojot tā tad ne autora temperamentu, ne juhtu, ne aīšraufchanās, ne wahjumu etc.): tā īnāhtu loti šchematīfks un pašaus nojehgums par jaunradīšanas psihologiju. Tam buhtu leels šwars preefš *n o r m a t i w ā m* studijam par jaunradīšanu: ja jau man interese jaunradīšanas teorija un sinamas normas pee tās, tad man ir weenalga, kašda ir bijuši Getes waj Spinošas moralīfki-psiholōgīfā etc. peršona, wīnu wahjības un špehš, wīnu štraujums waj flegma u. t. t. Mehš šche turpretim gribam nemi jaunradīšanas psihologiju *p l a š c a k ā* nosīhņē. Mehš gribam interesešees par wīšu zilweku, par weselu peršonu — par dašhadām tahdām peršonas ihpašchibam, kurām pehš pirmā īšfata neleekās buht nekahda šakara ar šchis peršonas jaunradīšanu. Tā tad mehš kuhkofim š a i s t i t kopšakarā šcho dšihwo, daudšpufigo zilweka peršonu ar teem jaunradīšanas prozeseem, kuri ir darīnajušchi weenu waj otru darbu.

Pāškadrošchanas dehl peewedīfīm diwus faktus no šinatnes un literaturas wehštures: Šawās atminās par Dīch. St. Millu pašīštamais kīrtīfks Georgs Brandešs štahsta, ka reiš tee abi ar Millu šahkufšchi runat par wahžu filozofu Hegeli. Brandešs eeminešees, ka wīnšch Irīti interesešotees par Hegeli. Uš to Mills īšbrīhnešees eefauzees: waj tad Šuhs šaprotat gan to Hegeli? Brandešs atbildešis, ka pee labas peespeeschānās — kadēhl ne, warot šaprast itin labi. Tad Mills wehl wairaf pabrīhnešees un apgalwojis Brandešam, ka Hegela filozofiju wīšpahriģi neweens zilweks uš pašauls newarot šaprast, ta nemas neefot zilweka šaprašchanai peejama. Šawās atminās Brandešs šawufahrt brīhnas par Millu: Šīš šawadi ešot, ka diwi leeli gari — Mills un Hegels, — kuri turklaht abi darbojas radneezīgā garīgā laukā — filozofijā, ka tee abi tomehr weens otru newarot šaprast. Turpretim mehš weenfahršchee mirštīģee pa laīkam puslīhdš labi šaprotam žīts žītu. Bet peewestais peemehrs mums rahda, ka te naw jaedomajas, it kā leeta grofītos ap prahta mašchīnu, ap domajošchu mechanīšmu, un ka tad weenam mechanīšmam šaprot otrs analogīfki eerīškots mechanīšms: nē, te ir jānem wehrā wīšs zilweks, pilnā mehrā wīša peršona; te naw wīš jāstahda weens otram pretim diwi prahti ween, bet gan wīšpahriģi diwas zilweku dabas, diwas dweh-

feles ar faweem ihpatnejeem wisuleem un noſkanàm wiſâ to daſchadibâ. Tâ ſkatotees uſ ſcho leetu, war atrast daudſ rakſturigu materialu preeſſch jaunradifchanas pſichologijas ipehtiſchanas, kura tâ tad jaſaiſta ar wiſu augſchâ rakſturoto „dwehfeles materialu“. — Dirs peemehrſ: Naw leelaku pretſtatu, kontraſtu, kâ Gete un filoloſofs Spinoſa. Gete bij loti dſihwas, impulſiwâs, ſtraujâs, kaiſligâs dabas zilweks, iſta „dſejneeka dwehfele“; jaunibâ tas, par ſpiti ſawai dſihwes preezigai dabai, reiſ gribeja nonahwetees; wiſpahrigi wiſch metâs no weena garigâs dſihwes laufa otrâ, ſahri ſuhfdams prahta un juſtu pahrdſihwojumu dſihwibas ſulas no wiſeem teem. Wiſmas diwreiſ gadâ wiſch eemihlejâs atkal par jaunu, un wiſpahrigi muhſchigi atradâs eemihlejufchâs zilweka gara ſtahwoſki, ar reteem „lucida intervalla“, kuroſ tâs muhſchigâs mihſteſtibâs uſ maſu brihtinu tad nebij. Un pee ta wiſa tas (Gete) bij milſis tiſlab mahſlâ, kâ filoloſofijâ . . . Un — no otras puſes lai nemam Spinoſu, ſcho weentulo filoloſofu, ſcho ſwehtajo, ſcho weenigo zilweku paſaulê, kuras nekad nekas nebij wajadſigs (ſchint ſinâ — weenfahrfchâs dſihwes ſinâ — ar Spinoſu wehl war pa daka ſalihdſinat ari Kantu un Spenſeru; pehdejais, t. i. Spenſers wiſu muhſchu nodſihwoja tâ ſakot ſtudenta weidâ — weenfahrfchâ mebeſetâ iſtabâ . . .). Lai tikai eedomajamees Spinoſas kriſtalſkaidro etiku, wina dwehfeles meeru, wina ſkaidro un meerigi dſilo domafchanas aparatu; ſcho zilweku, kuru nekad nepeemekleja kaiſlibas, kurſch arween bij pate meerigâ domafchana un nogremdeſchânâs ſewi: milſigais kontraſts ar Getes dabu ſche ir azim redſams. Un t o m e h r Gete ſaprata Spinoſas filoloſofiju loti labi, warbuht labaki, nekâ jebkurſch zits ſahdreij to ir ſapratis. Kad Gete pirmo reiſi eepaſinâs ar Spinoſas filoloſofiju, tad ta uſ winu atſtahja loti ſwehtigu, leeliſku eepaidu. Wiſch ſtahjâs pee Spinoſas ſtudeſchanas netikmeen kâ filoloſofs, kâ pehtneeks: wiſch ſaprata, ka no ſchis „gaelaizigâs“ grahamatas dweſch pretim it kâ ſahda augſtaka dwejma, kautkas leels, majeſtetigi zehls, meera pilns un lihds ar to dſili apmeerinoſchs. Mehſ jau ſinam, ka Spinoſas zehlâ panteiſma idejas ſludinaja ari Gete ſawos rakſtos par dabu. Tâ ſchi ſtraujâ, kaiſlibu un wehtru pilnâ daba (Gete) mekleja un atrada ſew kautko radneezigu un loti labi uſnemamu un ſaprotamu auſtaſintigâ, meerigâ, matematiſki noteiktâ Spinoſas filoloſofijâ. Weentulâ filoloſofa abſtraktajâ ſiſtemâ Gete eegahja kâ ſahdâ deewnamâ un no tureenes iſnahza it kâ gluſchi zits zilweks. Sawâ „Wahrheit und Dichtung“ Gete atſiſhtas, ka, kad tas Spinoſu pehz.

Algata laika laijis atkal otrreiz, tad pahr wina dwehšeli atkal nolaiideš tahds pats šwehtšwinigs meers, kà pirmo reis.

Sarešgita un gruhti isprotama leeta ir zilweka — un it fewišķi geniala zilweka — dwehšele. Dauds irrazionalu, neišprotamu elementu eemih̄t tajà. Šhini raibajà labirintà nu šneedšas eekšhà jaunradišchanas prozeša fa k n e s: šhis šafnes, no kuràm isaug jaunradišchanas šahrtiba un gaita, mums ir jaņem wehrà, ja gribam isprašt jaunradišchanas psihologiju plašchakà nošihmē. Šhini šinà ari augšhejee peemehri leef daudš ko pahrdomat. Preešch jaunradišchanas n o r m a t i w a s pehtišchanas no šwara ir šahrtigs, eerasti-normalš dwehšeles prozešs, un neparasteē, nekahrtigeē (patologišķee) dwehšeles štrahwojumi noder tikai preešch normalàs jaunradišchanas labakas isprašchanas. Bet ja mehš gribam išinat plašchabi, lihds pat pašchàm šafnem, zilweka jaunradišchanas psihologiju, ja mehš gribam nemt wišu dšihwo ž i l w e k a p e r š o n u, tad patologišķee dwehšeles prozeši, kuri nowehršchas no eerastà zela, špehlē loti leelu lomū. Un dašchu reiši jau nemaš naw tik weegli išinat, kur ir robešcha štarp „normalo“ dwehšeles dšihwi un tàs irrazionalàm, neeerastàm parahdibam.

Ja nu mehš noštahjamees wj tahda plašchaka redšes punkta un nemam to leetu no škaidri psihologišķas pušes, tad pats tās jaunradišchanas prozešs, zilweka domu un juštu gaita jaunradišchanas b r i h d i teef nobihdits blakus, mašak redšamà weetà, bet pirmo weetu eenem wiša zilweka persona, ari ar wišàm šawas dwehšeles irrazionalajàm pcrahdibam. No šchi redšes punkta ir jareformē ari atteezigà klasifikazija. Parasti glešneeziba, šulptura, dailraštmeeziba wišos winas weidos (romani, štašti, dramas, dšejoki u. t. t.), dšeesmas širika, mušika, deža u. w. ž. — wišš tās allajš teef eerindots weenà šopigà štelingi un nokrištitš tai wahrđà: m a š k š l a. Šcho apweenoto mištru mehš pahrdališim d i w à š d a l à s: 1) wišpirms atdališim no šureenes wišu to, šas no psihologišķà redšes punkta ir attehlots g l e š n à s (образное) un peeškaitišim ko šahdai žitai grupai (par kuru mums agrak jau bij runa), kurà peeder ari šinibaš, tehnika u. ž. 2) Dtrà dalà atštašim wišu to, ko psihologišķi newar atšiht par domašchanu glešnàs (образное мышление), bet šas teef darinats no žitas dwehšeles štihgas — no r i t u m a j e b š i r i š k a r i t u m a; tà tad šhini otrajà dalà peederēs deža, mušika, dšeesmas un lihds ar tàm wiša širika dšēja. Tahdà šahrtà mums nu buhš dšivas grupas: 1) jaunradišchana žaur išinu un domašchanu (познавательное творчество);

mehl zitadi to war fauft par predizejoſcho jaunradifchani, jo tās mehrkis ir atrast un uſtashdit jaunus predifatūs (сказымыя), darinat kahdā zelā jaunus jehdſeenus un glesnas. 2) Otrā grupā buhs wiſs tas, kas ir padots pſichologifkà rituma likumeem, jeb — zitadi to pašchu apſihmejot — Iriſkà jaunradifchana (ritmiſki-liriſkà). Tahdai kſaſifikazijai ir ſwariga metodologiſka noſihme, jo tad naw jaſpreeſch uſ reiſ par daſchadàm leetam, un par katru grupu war darinat atſewiſchſas adekwatas teorijas.

Wehl ſwarigs jautajums: Kahdā ſinā mehſ waram glesnu jaunradifchani (образное творчество) eerindot tai pašchā grupā, kur ir ſinatne un tehnika? Uſ jo jaatbild, ka jaunradifchana glesnās un ſinatne un tehnika teef darinatas zaur domafchanas prozeſeem; ſewiſchki ſkaidri tas nahſ redſams, kad noſtahjas uſ pſichologiſka redſes punkta. Zita leeta ir, kahdi buhs tee objektivēe iſnahkumi no tahdeem domafchanas un iſſinas prozeſeem zilweka dwehſelē: Schee objektivēe iſnahkumi — kuri tā tad kluhſt peeejami ziteem zilwekeem, ahpraſaulē — war ari nebuht no iſſinas lauka. Bet pſichologiſkà ſinā, tas ir — zif tahſ runa eet par to, kas noteef autora dwehſelē, — noteef jehdſeenun un glesnu iſſtrahdaſchana, kuri war buht wairaf waj majaf abſtrakti. Domafchana un iſſina noteef arween ar glesnu palihdſibu, bej glesnam domafchana nekad gluſchi naw un newar buht, tās arween tur eelaufchās un ſpehlē ſinamu lomu, wuſhu iſteikſme jau pee tām ir peeraduſi un mehſ to nemaſ nemanam. (B. peem. tepat wahrds „eelaufchās“ apſihmē ſinamu glesnu, kur glesna teef ſalihdſinata it kà ar untumainu nebehdni, kurſch kautkur reali eelaufchās.) Un ſchi glesnu „eelaufchànās“ iſſinas un domafchanas laukā nahſ pašchai iſſinai arween par labu, padara to ſaprotamafu un pilnigafu. Glesnas pašchas ſew ir nodalijufchās ſewiſchku noſari — dairakſtneeziibu, glesneeziibu, ſkulpturu u. z., kur tās ir droſchā pahſſwarā par jehdſeeneem. Albas ſchis ſferas — jehdſeeni un glesnas — zeeſchi ſaiſtas weena pee otras un leelā mehrā, kà redſjam, eeſpeeschās weena otra. Zihpiſkà ſtarpiba ir ta, ka ſinibās jehdſeens nem pahſſwaru par glesnu un — kas it ſewiſchki no ſwara — ſinibas mehrkis ir jauhu jehdſeenun uſtashdifchana un ſafopoſchana ſiſtemā; glesnas ſche ſpehlē tikai palihga lomu pašchā jehdſeenun attihſtiſchanas un ſiſtematiſeſchanas prozeſā. Ur to naw teikſ, ka ſinibās buhtu maſ glesnu: ko tad mehſ waram noteikt, zif tahdu palihga lihdſekku wajadſēs; un mehſ tad ari nereti redſam daſchā ſinatniſkà rakſtā бага-

tigi iskaĩtās glesnas, kas tahdu rakstu dara, k̄a mehdsj teikt, „dsejĩku“. Otr̄a nosar̄e beigu beigās pahspvars ijnahť glesnu pušē, un jehdsēeni nu šawufahrt tur noder par palihgu pee glesnu darinašchanas un šafahrtošchanas stilĩk̄a, weenot̄a usbuhwē. Pee tam šchee jehdsēeni (p. peem. k̄a Tolstoja romanos) war buht pat loti filosořĩski, abstrakti, un to war buht ihsti daudj. No šchahda pšichologĩska stahwokla šfatotees, mehš itin labi šapratĩsim, ka dašchs sinibu wihrs war buht wišai dsejĩks un dašchs dsejneeks dšili filosořĩks, ko mehš ari redšam dšihwē. Wehl ir leels jautajums, kas ir leelaks dsejneeks un kas leelaks filosořs — Spinoša waj Gete: tik leel̄a mehr̄a pee teem šaistas filosořĩski jehdsēeni ar dsejĩk̄am glesnam un otradi.

3.

Ewoluzijas redšes punkts jaunradĩšanas pšichologij̄a. Zilweka prahta šawadibas.

Šaunradĩšanas pšichologiju, t̄apat k̄a ikweenu pšichologiju, war šekmigi išeptit tĩfai no e w o l u z i j a š (pamasĩtnejas attihstibas) redšes punkta. Mums janem wehr̄a winas attihstĩšan̄as daudju gadu tuhštosčhu laik̄a, jagreesčas gar̄a pee loti šeneem, aišwešturĩskeem laikeem, jaišaižina muhju gara azu preešch̄a pirmatnej̄a zilweka ehna. Uj pirmatnej̄as kultur̄as weštures, archeologijas, mitologijas etc. pamata mums pa dalai ir eespehjamš reproduzet šchi aišwešturĩsk̄a zilweka tehlu. Bej tam — pagahťnes ihpašchibas, firm̄as šenatnes eesħmes, k̄a wezlaĩku mantojums, ir usglabajušch̄as ari pee m u h š l a i k u zilweka — pašlehpt̄a weid̄a: dašchreis gan t̄as, par noscheloschanu, usleejmo atklastib̄a un tad zilweka darbi mehdsj atgahdinat šenatnes meščhu eemihťneeku rihžibu . . .

Bij laiks, k̄ad mehdsja apgalwot, ka tee špehki, kurei radijušchi zilweka walodu un prahtu, esot išbeigušchees, un tagad winu weet̄a darbojotees jauni špehki. „Radĩšanas laĩkmets ir pagahťis,“ teiza Renans. Tagad esot wešturĩsk̄ais, attihstibas laĩkmets. Modern̄a walodu šinatne šcho ušskatu atmet. Nowehrojot tagadejos prozešus walod̄a, ta ir nahťuši pee atšinas, ka tee ir tee pašchi prozeši, špehki un lĩkumi, ar kureem ir radĩtas un iškoptas indo-areeščhu walod̄as. A n a l o g i š k i ar to mehš waram špreest par teem prozešeem, zaur kureem ir attihstijusees dšihwneeku un zilweku pšichĩka. Štahdu un dšihwneeku walšts šugas jau nu reis mums šchkeet buht negrořĩgas; ja

nu tomehr modernais botanikis un zoologs jafa, ka ari ņe wiŝ pahrgroŝas un attihŝtas, zikkahrt jo wairaf tas tad naw jafaka par zilweka pŝichu (dwehŝeli), kur pat teeŝhas ŝajuhtas mums ŝahŝta par milŝigu kuŝtibu, ŝtrahwoŝhanu, nepaŝahwibu, kapriŝem. Lai waretu atraŝt zelu ŝhini juzeŝti, ŝchinis pŝichikajos pluhdos, lai peenahzigi waretu epgaiŝnot daŝhadus lehzeenus, aiŝŝteigŝchanos preeŝŝhâ u. t. t., kuzi no pirmâ uŝkata ŝeŝteet buht pilnigi nenofahrtojami, — tad ir nepeezeŝchami wajadŝigs peeturtees pee ewoluzijas redŝes punkta. It ŝewiŝchi tas ir wajadŝigs tahdâ laukâ, kâ jaunradiŝhana, kur mehŝ inŝtinktiwi eedomajamees, ka kur jau nu walda wiŝleelakâ patwala: ŝaf', tiklihdj kâ zilwekam eenahŝ prahtâ ko rabit p. peem. mahŝflâ — winŝh rada. Turpretim pateŝŝibâ leeta ir tahda, ka ari jaunradiŝhanâ zilweks padodas ŝawai likumŝaribai, kuras robeschâs noriŝinas wiŝas jaunradiŝchanas prozeŝa parahdibas.

Paŝkaidroŝchanas dehl nemŝim daŝchas parahdibas, kuras mums iŝleekas ŝawadas, neiŝprotamas: ŝe peeder daŝchadi pagahtnes mantojumi — tahdi domaŝchanas panehmeeni, formulas, idejas, gleŝnas; kureem ir ŝkaidri redŝama wezmodiga daba. To mehŝ waram atraŝt uetiŝween mahŝflâ, bet ari ŝinibâs. ŝinibâs daŝchreiŝ atmoŝtas uŝ jaunu dŝihwi daŝchas widus laiku idejas, protams, ne tahdâ rupjâ weidâ, kâ toreij, bet peemehroti tagadejâs ŝinaŝchanas inwentaram. Par peem. 19. gadu ŝintenî wahzu jurists Zitelmanis apgalwoja, ka juridikâ perŝonâ dŝihwojot joprojam tahlak winas dibinataja griba, kura atdalijuŝees ŝinamâ daudŝumâ no ŝchi dibinataja pŝichikas. ŝhini juridikajâ ŝikzija peemahjo apŝlehtâ weidâ ŝenatnes ideja par dwehŝelu ŝtaigaŝhanu, par wilkatscheem u. tmlbj. Domu walŝtibâ, ŝewiŝchi mahŝflas un filoloŝijas domaŝchanâ, laiku no laika parahdas nenowaldama teeŝme pagreeŝtees atpaŝal un iŝwehletees to, ŝas ir jau apglabats. Tâs ir archaïŝejo ŝchas (ne archaïŝlas) parahdibas. Filoloŝi, kuzi ŝtrahdâ uŝ gluŝchi jaunâm domaŝchanas ŝleedem, uŝreiŝ nahŝ ŝhâ waj tâ atpaŝal pee wezeem domaŝchanas weideem, domu formulam u. t. t. Peŝh Kanta tihra prahta kritikas nahza reakzija miŝtikâs Hegela filoloŝijas weidâ; wehl leelaka miŝtika hij ŝellinga naturfiloloŝijâ, kur pat ŝemes lode ŝpehleja it kâ dŝihwas buhtnes lomu (antropomorŝiŝms). Tahlak, kâ reakzija pret hegelianiŝmu nahza neofantianiŝms, kureŝch ŝawas domaŝchanas formas aiŝnehmâs no Kanta filoloŝijas un uŝlauza wiŝeem, lai filoloŝijâ atgreeŝchotees atpaŝal pee Kanta. Jaunâ apgehrbâ

atmosdamās zilwefu galwā, ūchis wezlaiķu domu formas dara tur ūa w a m laifam peemehrotu darbu. Šchahdeem atpatafgreeūeeneem ir ūawa paleefama noūihme. Tas ir tas weids, ūahdā zilwefa prahts daūchubrihd grib ūtrahdat.

No ewoluzijas redūes ūtahwoūka ūtatotees, ūchahdos atpatafgreeūeenos ir nomanama ūinana liķumūakariba, eefūheja nepeezee ūch a m i b a, un tee nekahdi naw uūūatami par ūautūahdām nejaufūhibam. ūai to labaki ūaprastu, apūatifiim diwas leelas pret runas zilwefa prahtā. Zilwefa pūchikā darbojas daūchadas parahdibas, ūtarp tām ari prahts. No zītām parahdibam (gribas, juhtam, emozijam) prahts aūūķiras zaur to, ūa winā eemiht ūautūas energijūs, kuūtigis, moūūis, uū preeūūu trauzofūis; eemiht zenūchanās pehz jauna ūatura. Turpretim zitos dwehūeles ūpehkos mineto ihpaūhibu ir maūaf, un p. peem. griba un juhtas ir daudū konūerwatiwaūas, maūaf teežas pehz ta, ūas ir jauns. Bet, lihdj ar wiūu to, ir daūchi prahti, ūuri apbrihnojami zeeūhi turās pee wezā, ne par ūo negrib peegreeūtees jauneem uūūateem. Daūchreiū abas ūchis ihpaūhibas (progrefiwā, kuūtigā un konūerwatiwā) ūakopojas weenā un tai paūchā prahtā. Šcho diwu ihpaūhibu ūopdūihwe „ūem weena juinta“ ir loti rakūturiga preeūū zilwefa prahtā. Gribā un juhtās tas naw tahtā mehrā. Šchee konūflikti (ūadurūmes ūtarp diwejadeem wirūeeneem) daūchreiū itin labi ūateef prahtā. Turpretim, juhtu, emoziju un gribas laukā no tahtdeem konūflikteem iūzelas weūelas tragedijas. Prahtā, ja ari ir ūahda tragedija zaur to, taūūu ta naw tiū intensiwa. Tā tad ūchahdas pretrunas ir normala parahdiba zilwefa prahtā. ūai atrifiinatu ūchis pretrunas, lai iūprastu tās, tad jagreeūūas pehz palihga pee ewoluzijas idejas. Ta mums rahda, ūa abos ūtrahwojumos prahts ir padots ewoluzijas liķumam.

Otra pretruna zilwefa prahtā: ūa pazelamees pahri par iūdeeniūūiigo uūūatu un eedūilinamees zilwefa prahta apzereūchanā, tad jaatūihūt, ūa ūchis prahts ir apbrihnojama parahdiba, tas ir paūaules dūihwes (ūoūmoūa) wiūaugūtaūais produkūts — no otras puūes nemot — ir loti wahjūū, nepaūtahwigs, ūlikti organifiets. ūa ari dūeedam lihdj ar ūutera „aū, muūūu ūpehzinūū loti wahjūū, mehs lehti ūemē ūluhpam!“ — tad it ūewiūūi tas jaatteezina uū zilwefa prahtu. Zilwefa wehders ir daudū labaki organifiets un peemehrojees dūihwei un ūaweem uūdewumeem, daudū wairaf nodroūūinats no nejaufūhibam, daudū droūūaūs wiūā ūawā efiūstenzē. Prahtam turpretim

ir glujchi nenodroščinatš stahwoflis. Lai tik atzeramees domu nepastahwibu, grosigumu, wahjprahtibu, daschnedaschadas pſichoses, mulkibu! Ne wehders, ne ſirds, ne plauschas newar buht mulkigi. Cſepſehja buht mulkam — ta ir tikai prahta privilegija; un pee tam ue katrreis tu wari iſſchirt, kad winſch — ſchis prahts — ir mulkigs un kad ne. Wiſs teiktaiſ ir janowed uſ to, ka ſmadſenes, kâ organs, un prahts, kâ ta pſichikas dala, kura ar ſcho organu ir ſaiſtita, — ir ſlikti organijeti. To war eerindot kahdâ wiſpaſhrigâ pret-runâ, kura ir ſaſtopama dabâ: proti, jo pilnigaka un ſareſchgitala ir kahda parahdiba waj radijums dabâ, jo nepaſtahwigaka ta ir, un otradi: jo nepilnigaka un weenkahrſchaka ir kahda parahdiba waj buhtne, jo zeeſchaki ta turâs.

Nepat jau tifa aiſrahdits, ka prahts, buhdams pehz ſawas dabas energiſks, progrefiws, kuſtigs, reiſe ar to war buht konſerwatiws, kuſtrâ. Pee ſchis kuſtribas wehl japeeweeno daschreiſ ſlinkumâ. Prahta ſlinkumam daschreiſ ir dſilakas ſafnes dabas ſaimneeziſbâ, neſâ mehſ domajam. No prahta darbibas, energiſkas traukſchanâs uſ preeſchu u. t. t., rodas leels energiſas patehrinſch. Ja nu zilweka prahts egrimſt ſlinkumâ, — weenalga, waj tas ir behrns waj peeaudſis zilweks, waj ari tauta, kura 1000 gadus no weetas neſa nedomâ, — tad tur ta leeta nebuht naw tik weenkahrſcha un tâ ſafot bej ſawa neapſiniga „nodoma“: warbuht tur tad darbojas neapſiniga paſchaiſſarbiſbas nojauta, kura paſteidſas palihgâ; warbuht, ja zilweks resp. tauta buhtu kaſpuſchi droſchi „uſ kalneem, kur ſaule auſt“, tee nebuhtu gaiſmas iſturejuſchi un buhtu garigi bankrotejuſchi, un teem iſdewigaki bij garigi paſlinkot, lai eekrahtu energiju.

Bif ſtrihdu un kaiſlibu neeedegas, kad parahdas ſautkahda jauna teoriija! Ta zihnâs ar wezajâm teoriijam, un otradi. Preeſch pſichologa te no ſwara ir ſefoſchais: Beenemſim, ka wezâs teoriijas preeſchiteji ir nolikuſchi eerotſchus, padewuſchees un aſſinuſchi jaunio peeahdijumus par pareiſeem. Ne katrreis tad jaunee war jau ſwinet ihſtu, pilnigu garigu uſwaru. So — eewehrojot augſtaſ teikto — wilks wiru ſaſtu, kadehl wezee padewâs . . . Kawt gan preeſch energiſas aiſtaupiſchanas loti iſdewigi ir turetees pee wezâ, tomehr reiſ peenahl laiks, kad kahda peectureſchanâs pee wezâ wairâ energetiſk naw iſdewiga, „ſew paſcham wairâſ maſſâ“, un energiſas aiſtaupiſchanas prinziſps ſkubina peekertees jaunajam. Ta ir domu ekonomija. Un wiſu to war apgaiſmot tikai no ewoluzijas redſes punktâ.

4.

Mahkfla, tà iſſinaſ darbiba. Jaunradikšanas prozeſu ſadalikšana. Kas ir iſſina pſichologiſki? Predizeikšana. Logiſkee prozeſi. Gramatiſkee predizejumi. Pſichologiſkee predizejumi.

Mahkfla, ziktahl ta ir domaſhana gleſnās, ari ir iſſinaſ darbiba (познавательная деятельность). Lihdſ ſchim wehl arween ir loti iſplatits uſſkats, kurſch ſchim ſinā atdala mahkflu no ſinatneſ, jo tàſ otbaltoteeſ ikweena uſ ſawadeem pſichologiſkeem prinziſpeem. Mahkflā eſot pahriſwarſ emozionalajam elementam. Bet no iſſinaſ redſeſ ſtahwoſka ſtarpibaſ naw. Ja nu runajam par ſtarpibu, tad ta ir meklejama zitā ſakarā: ſinatne un filoſofija riſhojaſ ar jehdſeenem, bet mahkfla — ar ainam jeb gleſnam (образам). Lomehr ari ſchos diwejadooſ prozeſuſ (jehdſeenu un gleſnu radikšanu) war weenu no otra atdalit tiſkai abſtraſtazijā. Nepahrejamāſ plaiſaſ ſtarp teem naw, tàſ abāſ ir radneezigaſ parahdibaſ, pat neatdalamāſ weena no otras pſichologiſkā ſinā, tà ſa ſtarp tām robeſchu wilkt ir gruhiti.

Kad mahkflineeſkſ rada gleſnu, wiſch ar to generaliſe, pawelk ſem kopiga jumenta (обобщает) daudſuſ konkretuſ diſhwefaktuſ: un tàſ patſ noteek ari tad, kad teek raditi abſtraſti wiſpahrigi jehdſeeni. No mahkflineeſka puſeſ tahda gleſnu radikšana ir indukzija, kura nemāſ naw ſemāka par ſinatniſko indukziju. Gleſnaſ war buht tiſpiſkaſ, ſchematiſkaſ, ſimboliſkaſ u. z.: wiſaſ winaſ kautko (ſahdu materialu) apweeno. Simbolſ p. peem. apweeno daudſaſ parahdibaſ un dod tām ſinamu apgaiſwojumu. Wiſurte ir teekſchanaſ ſapraſt, iſpaſiht (познать) ſinamu parahdibu grupu zaur muſhu iſſinaſ ſpehjam un to apgaiſmot. Naw tahda mahkflaſ raſchojuma, kur nebuhju pſichologiſkaſ analiſeſ, zilweka dwehſeleeſ iſſinaſchanaſ. Dailliteraturāſ mahkflineeſkam, kurſch ſawaſ gleſnaſ eetehrpi wahdoſ, ir it ſewiſchki daudſ lihdselku preekſch tahdaſ analiſeſ. Lai tiſkai atzerameeſ, p. peem., Tolſtoju ar wina apbrihnojami ſmalko nogremdeſchanoſ zilweka dwehſeleeſ wiſtahlakooſ ſtuhriſchoſ, ar wina leelo walodaſ lihdselku arſenalu. Tāpat tà ſlawenſ dwehſeleeſ pehtneeſkſ ſawooſ mahkflaſ darboſ ir paſiſhtamſ ari Doſtojewiſkiſ. Peeuwehru waretu, protamſ, peeweſt wehl daudſ wairak. Kaſ gan tàſ ir, ko redſam mineto mahkflineeſku romānoſ un ſtahtoſ, ja ne pehtiſchana, iſſinaſ darbiba, tiſkai ſchoreiſ wiſwairak gleſnāſ?

Œhee iſſinaſ prozeſi ir beſgaligi. Katram raſchojumam pateefihâ peeklaujas neſkaitami autori. Ja kaħds taħds darbs teef laſits ſimteneem zauri (ſa p. peem. bible, Œheſſpira dramaſ, greeku un romeefſchu klaſiki), tad iſnahf leels daudſums lihdfigu iſſinaſ prozeſu, kuru awots ir bijuſi atteezigo autoru ſaumradijhana. Wiſa garigâ darbiba, kura grojaſ ap ſcheem iſſinaſ prozeſeem, ir noriſinajuſees dau-
djaſ galwâſ.

Œho leetu noſkaidrojot, naħf uſ deenas ſahrtibas diwi ja-
taju mi, uſ kureem ir jaatbild. Wiſpirms — ſareſchgito
prozeſu ſadaliſchana. Sinatnê un maħſlâ garigee prozeſi
ir augſti, komplizeti, ſareſchgiti. Ja manâ preekſhâ ir Kanta filo-
ſofija waj Geteſ „Faufſt“, tad man janem wehrâ, ſa tajos ir eetwert
ſareſchgiti iſſinaſ prozeſi, kuruſ Kants un Gete ir pawerkuſchi zaur
ilgu un dſilu pahrdomaſchani un peħtiſchani. Katrs atſewiſch-
fa iſ peħtijums bij ſamehrâ weentahrſchſ. No wiſeem teem kop-
ſatarâ iſnahza kopſuma, newiſ mechaniſki ſalikta, bet organiſka kop-
ſuma, no kuraſ tad iſaug weſela filoſofijaſ waj maħſlâſ ehka. —
To paſchu waram teikt ari par leelaku ſareſchgito romanu. P. peem.
Gogola „Miruſchâſ dwehſeles“ ir raditaſ, pamatojotees uſ daudſeem
nowehrojumeem, paſchnowehrojumeem, induktiweem ſleħdſeeneem:
galu galâ radâſ newiſ atſewiſchku nowehrojumu kopſuma, bet weſela
ſareſchgita organiſka ſiſtema, kur atſewiſchkoſ nowehrojumuſ maħſli-
neekſ eeweeto taiſni tâ un newiſ zitadi. Un weentahrſchâſ ſaſtaħw-
dalaſ ſawukahrt ir iſauguſchâſ no wehl weentahrſchâſam: no garam-
ſkrejoſcheem eeſpaideem, no atſewiſchkeem darbeem, no wiſa ta, ko mehſ
iſdeenas pahrdſihwojam un darâm, atſaukdamees ar ſawu dwehſelt
uſ apſahrtejo dſihwi. Tâ tad iſpeħtot ſareſchgito prozeſu pſichologiſu,
mumſ tee janowed uſ weentahrſchakeem prozeſeem, peħdejee uſ wehl
weentahrſchakeem u. t. t. Œapratuſchi weentahrſcho prozeſu dabu,
mehſ dabuſim atſleħgu ari preekſch ſareſchgito prozeſu iſpraſchanaſ.

Otrſ jautajums ir: kaſ ir iſſina (познание)? Taſ wiſ-
pirmâ ſahrtâ ir pſichologiſkſ jautajums, ſaut gan paraſti to peefkaita
pee filoſofijaſ problemam. Staħſimees pee ſchi jautajuma no pſi-
chologiſkâſ puſeſ. Wahrdeem ir miſſu noſthme: katrs noſaukums
neſ ſew lihdf jaumu ideju kopumu un atwer jaunaſ iſredſeſ. Tapat ari
wahrdeſ „iſſina“. Œchiſ wahrdeſ — iſſina, iſſinat, iſpaſiht — ir tiſt
Iabi ſaprotamſ, ſa ir jau tapis neſaprotamſ . . . War ſazit ar ſweſch-
wahrdu, ſa katra ſinaſchana un katra iſſina ir prediſchana (no

Latinu werba „praedicare“ — eepreekſch teikt, klaht peerurat; pa
 freewiſki — *сказуемость*). Predizet noſihmè divus nojehgu-
 mus pſichijſki ſaiſtit weenu ar otru ar ihpatneju ſaiti, kà to tepat
 tuwak paſſaidroſim (no ſchis paſchas ſafnes nahſ gramatikà dſirdetais
 wahrds „predifats“—*сказуемое*). Ja zilweka prahtà divi nojeh-
 gumi — x un y — ir ſaiſtiti zaur ſautſahdu aſoziaziju un tur tà
 meerigi fehſch, tad wehl naw iſſinas: tad ir wehl tiſai kopbuſchana.
 Bet kad es apſinos, ſa $x=y$, x ir y , x ir eerindojamſ grupà y , waj
 ari x ir ſekas no y u. t. t., — ar wahrdu ſafot, kad es x un y ſa iſt u
 kopà, tad ta wairs naw tiſai ſaiminos atraſchanàs ween, bet ir
 jau ſewiſchſa ſaw ſtarpeja atteeziba ſtarp ſcheem nojehgu-
 meem x un y : tad jau ſtarp teem nodibinas predikatiws ſa-
 ſars, un rodas tas, ſo logikà ſauz par ſpreedumu (*суждение*).
 Zaur zilweka eejautſchanos ſche bej x un y ir radees wehl ari tre-
 ſchais elements — ſpreedums. Schi iſſinoſchà „es“ ee-
 jautſchanàs nu ir tas, ſo augſtaſ apſihmejam
 par predizeſchannu.

Ziloſoſiſkas un ſinatniſkas teorijas naw nekas zits, kà ſareſchgitas
 predizejumu ſiſtemas: daudſi predizejumi, daſhadàs paſahpès, ir
 ſafahrtoti ſinamà wairaf waj maſaf harmoniſkà un pahrlleeziwoſchà
 ſiſtemà. Tas pats ir ari mahſſlà. Uri mahſſlineeks neleef
 wiſ x weenkahrſchi tiſai blaſus y nam, bet gan ſafa, p. peem., ſa
 x ir y u. t. t., t. i. nodibina ſtarp teem augſchà aprahdito predika-
 tivo ſafaru: dſihwes parahdibas ir x , un no tam atwafinatà glesna
 ir y . Sinamas ihpaſchibas, kuras Gogols bij nowehrojis (x), wiaſch
 apweenoja Tſchitſchikowa glesnà (y); ar ziteem wahrdeem ſafot —
 mahſſlineeks Gogols predizeja. Wiſos ſchintſ aktos ir uſrahdama
 iſſinoſchà zilweka „es“ eejautſchanàs—predizeſchana. Sareſchgitos
 predizeſchanas aktus wajaga noweſt uſ weenkahrſcheem, pehdejos uſ
 wehl weenkahrſchakeem u. t. t. un luhtot iſſinat wiau dabu no pſicho-
 logiſkàs puſes, wiau wehſturi un ewoluziju. Tahds darbs ir jaweiz
 pee ſchis parahdibas ipraſchanas, kura mums pateſibà ir tiſ tuwu,
 ar kuru mehſ dſihwojam itdeenàs no ſchuhpula lihdſ ſapam un kuras
 it kà nemaſ nemanam.

Tà tad, iſſkaidrojot iſſiau, mehſ to nowedam uſ predizeſchannu.
 Molaidiſimees wehl dſſlafi predizeſchanas pſichologiſkàs dabas iſſkai-
 droſchanà.

Paschâ wirspufê tur atrodam Logiſkos prozeſus, wahrda niſplajſchafâ noſihmê (ſchêe-prozeſi, ſchêet, ir ſweſchi dſihwneekêem un — lihdi ſinamam wezumam — ari behrneem). Sem Logiſkajeem prozeſeem noteek loti intereſantâs predizeſchanas parahdibas, kuru ir loti daudi, ar kurdâm mehſ ſaſtopamees jau wj ſkolâs ſola un kuras pſichologiſki wiſmaſaf ir iſſkaidrotâs: tee ir gramatiſkêe predizejumî; wini teek iſteikti walodâs formâs un neſakriht wiſ kopâ ar Logiſkajeem predizejumeem, kaut gan ir teem radneeziġi. Wehl ſemaſ atrodam tâ ſauktos pſichologiſkos (ne wiſaf pareiſs noſaukums, jo wiſi preduzejumi ir pſichologiſkas dabas) predizejumus: ſchêe pſichologiſke predizejumi noteek beſ walodâs, p. peem. pee behrneem, kamehr tee wehl naw eemahziuſkees runat, tâpat ari pee augſtakeem dſihwneekêem. Zilweki, kâ domajams, wiſpahriġi nemot, ſchahdu „pſichologiſku“ (wahrda ihpatnejâ noſihmê) ſpreedumu nepahrdſihwo (t. i. tahdu, ar kureem neſaiſtâs walodâs nojeġgumi), iſnemot majus behrnus un tahdus, kaſ walodâs ſpehju paſaudejuſchi: pee zilwekêem wiſi „pſichologiſke“ ſpreedumi ir gramatiſki, t. i. tahdi, kuri nepaſtahw beſ walodâs nojeġgumeem.

5.

Logiſkâ un gramatiſkâ domaſchana.

Kahda nu ir ſtarpiba ſtarp logiſko un gramatiſko?

Logiſks ſpreedums un gramatiſks teikums ir daſchadas leetas peġz ſawas dabas un ſaſtahwa un neſakriht wiſ kopâ. Ir gan kautlaſ kopigs ari wineem, bet tomehr ſwarigaka ir ſtarpiba. Wiſs war buht pat, ka ſmadjenês logiſko un gramatiſko pahrwalda katru ſaws zeitrs, ka ſchis gara ſpehjas, kâ teiz, ir lokalijetas.

Tagad wiſpahriġi teek atſihts, ka logiſkais ſpreedums ſaſtahw no ſubjekta un predikata. Predikats iſteiz ſinamu jeħdſeenu, kopâ ar ſinamu predikatiwu atteezibu pret ſubjektu. Par peemehru, ſpreedumâ „Œeltis ir metalis“ wahrdâ „metalis“ immanenti eem iħt predikatiwa atteeziba pret wahrdu ſeltis“. Logiſkajâ ſpreedumâ ir tiſai logiſkais ſubjektis un predikats, bet naw nekahdu „otras ſchkiras“ ſaſtahwaku. Ugraſ gan domaja, ka logiſkajâ ſpreedumâ ir wehl treſchais elements — ſaite jeb kopula („ir“). Tagadejâ logikâ naw ſaites logiſkajâ ſpreedumâ, wina no tureenes ir iſſtumta. Radehl tâ? Radehl, ka logiſkâ ſpreedumâ mehſ

newaram notwert, apjauſt ſewiſchla ſaites momenta, kuxſch buhtu atſchſirams no subjekta un predikata: predizejoſchâ ſaite ir neſchſirami kopota ar predikatu, wina ir ſchi predikata organiſka ihpaſchiba. Schi ſaite (kopula) ir domajama tikai kâ predikatiwa ſaite, kura ir jau dotâ reiſê ar predikatu un iſtenibâ dara ſcho predikatu par to, kas winſch ir. Ziktahl daſchreiſ eedomajas ſcho ſaite atſewiſchki eſam logiſkajâ ſpreedumâ, tiktahl ta turp teef pahrneſta no gramatiſkas, kur taſhda reeſcham atſewiſchki paſtahw.

Walodâ (gramatiſkâ) ir diwejadi teikuma tiſpi: 1) ar predikatiwo ſaite (p. peem. „ſelts ir metals“), un 2) beſ ſchahdas ſaites (p. peem., „es runaju“, „tu aiſgahji“), kad predikats ir iſreiktſ tikai ar werbu. Pee ſchi otra tiſpa peeder ari logiſkee ſpreedumi, tajos ſaite ir iſſudufi.

Da naw weenfahriſcha nejauſchiba, ka Ariſtotels un wina peeſriteji logikâ lihdi pat XIX. gadu ſimtena otrai puſei ar leelu paſtahwibu apgaſwoja, ka logiſkajâ ſpreedumâ eſot minetâ ſaite jeb kopula. Warbuht ſchi ſaite kahdreis ſenaf tur teeſcham ir bijuſi, un Ariſtotels wareja to (pirms wairaf kâ 2000 gadeem) wehl nojauſt, uſtwert ſawâ logiſkajâ domaſchanâ, ko mehſ tagadejâ domaſchanas un walodas ſtahwoſki wairſ newaram. Starp logiku un gramatiſku wiſpahr paſtahw ſawſ intereſants ſakars. Tee ir diwi domaſchanas ſtahwi — logiſkâ un gramatiſkâ domaſchana, — kuras agraf ir ſtahwejuſchas nuwak weena otrai, nekâ tagad. Jo wiſſ jau attihſtas. Schaf attahliniſchanas prozeſâ ir noſudufi jau minetâ ſaite. Schis ſaites iſkriſchana ir leelſ ſolis uſ preekſchu logiſkajâ domaſchanâ, jaums wahrds zilweka domaſchanas mehaniſmâ. No logiſkas galigi iſſuda ſchi ſaite, tâ ſakot, mums redſot; het patſ ſchis iſſuſchanas prozeſſ wilkâs loti ilgi, gadu ſimteneem, tâ ka zilweki paſchi to nemaſ nemanija. Tikai kad bij jau iſſudufi, tad attapâs, atrada, ka nu tâs wairſ naw. Tas ir pamaſitnejas ewoluzijas jautajums.

Apſkatiſim tuwak domaſchanas mehaniſmu. Tagadnes ziwiliſetajam zilwekam domaſchana ir diwpuſiga: logiſka un gramatiſka, un abas ſchis „puſes“ darbojas reiſê. Gramatiſkâ un logiſkâ „atſpere“, kura bihda domaſchanu uſ preekſchu, ir ſawâ ſtarpâ neſchſirami ſaiſtitas. Kad ſabojajas walodas ſpehja, tad wiſpahr ſabojajas ari zilweka domaſchana un logika. To war apleezimat pſichiatrija (mahziſa par dwehſeles ſlimibam). Lai ſcho ſakaru labaf ſapraſtu, eedomaiſmees diwus ſobu ritenus: apakſchejais lai ir grama-

tiffais, augšējais — logifkais; ja tee greeščas reiše, atkarībā weens no otra, tad, protams, tee dara ari eespaidu weens uš otri, un weena nelaipe atšaužas uš otra likeni. Pahrgrosības abās nodalās noteef gadu fimeeneem ilgi. Walodas ewoluzija dara eespaidu ari uš zilweka logifkas ewoluziju, un otradi. Wezajās walodās, p. peem., kopwahrđi (Сammelnamen, собирательныя) tifa leetoti ar daudšškaitka werbu; latweešču walodā to newar ilustret ar peemehru, jo tur daudšškaitli werba 3. persona ir tahda pate, kā weenskaitli (tauta eet, laudis eet); freemiški agraf teiza: „народъ идуть“, „Русь идуть“ u. t. t. — tadehl ka sem kopwahrđa wehl dšihwi tehlojās tas daudšums, logifki aptweramais daudšškaitlis, kurešč gramatiški tifa jau atšihmets ar weenskaitka leetu wahrđu («народъ»); werbs, paturedams pee tam daudšškaitka formu («идуть»), padewās logifkajam šubinajumam, zaur to pašču nahfdams pretrunā ar gramatikas prasibam. Bet ar laiku ar kopwahrdeem šafka šaititees jehdseens par apweenibu, kura aptwer daudšumu un nošlehpj to. Tagadejā domaschana sem kopwahrđa šaprot jau šauko wešelu, un tagad šaka newis «народъ идуть», bet «народъ идетъ».

Wehl peemehrs: Wišeem ir šinams tas nelogifškums gramatikas formās, ka wahrdeem, kuri pehž šawas nošimes ir wišreešču šahrtas, ir šeweešču šahrtas galotne, peem. štiprais lauwa, majais puika. Školā gadas, ka behrnu gramatiška nojauta (walodas instinkts), teem pašceem neapšinotees, nem pahršwaru par logifu, un tee šaka, p. peem, newis štiprais lauwa, bet štiprā lauwa. Šau tas ween norahda, ka agraf tā buhs runajušči wiši, jo behrns šinamā mehrā atšahrto šawā attihštibā wišas tautas attihštibu. Šr turpretim wahrđi, kā p. peem. puika, kurba, kur gramatiškās prasības ir jau štipri pahršpehtas no logifkas, logifa ir tā nodroščinajuši šawas pošizijas, ka te wairs nemehđj mišetees, un neweens, ari behrns, wairs neteiks „maja puika“, „tu eši leela kurba“, bet leetos šchos wahrđus wišreešču šahrtā. Šreemi tagad wišzaur šaka «городской голова», «храбрый воевода» u. š. Turpretim agrafus laikus ari pee teem gramatika pahršpehja logifu, un tifa teiftis: городская голова, воевода храбрый.

Šegifko domaschanu war šaukt par wišgramatišku domaschanu — šas štahw ahrpus tihrās gramatikas lauka. Gramatiškās formas nešakrihi ar logifškajam un atšķiras no tam pat tad, kad ahreji it šakrihi kopā: mehš juštam, ka ir diweji domaschanas akri. Šapehž

gan tee weens otru netrauzè? Rà tee war šadšihwot kopâ, kad rodas pretrunas starp gramatiško un logiško? Par peemehru, pehdejâ laikâ latweečhu walodâ ir eeweesees rušizisms „pateizotees“ (благодаря); kad nu latweetis p. peem. šaka „pateizotees fatalai apstahku špehlei, es eekritu nelaimè“, tad tas nemas nemana logiško pretrunu, kura zekas zaur to, ka leeto „pateizotees“, kaut gan par nelaimè eegahšchamu parasti pateiktees nemehdš. Wehl zits, latwiškats peemehrs: „Ne-škatotees uš labi iškopto balši, dšeedataja neatrada peekrišchanas“; balši war tikat dširdet, bet nemiš redšet, škatit; un tomehr šchi logiškā pretruna netrauzè gramatiško nojautu. Rà tas nu nahš, ka mehš nejuhtam šchis pretrunas (kuras walodâ beechi ween atgadas)? Tas tadehl, ka logiškais (wiršgramatiškais) un gramatiškais domašchanas prozesh noteek paraleli, tee nekruštojas, bet norišinas daščad oš pšichologiškos lihmenos un faktiški daščad oš šmadšenu zentros. Apšina pret abeem prozeseem neišturas wis ar weenadu ušmanibu: ta logiško eewehro wairaf, nekâ gramatiško. Mehš apgaišmojam ar šawu apšinu logiško prozeshu, turpretim gramatiškais teek atšumtis neapšinigajâ waj pušneapšinigajâ dwehšeles laukâ. Behrns eemahzas pamajam pareiši runat jau pirms školas. Školâ tam leek mahžitees šawas mahtes walodas gramatiku; nereti tas dabon šlitus numurus par šchis gramatikas nesinašchamu, kaut gan wiščh runâ (neapšinigi) pilnigi pareiši un gramatikališki. Ko tas nošihmè? Tas nošihmè, ka školâ gramatiškās formas teek wilktas no tuuščas gaišmâ, no neapšinigās dwehšeles dalas augšchpus apšinas šleegšchra apšinigajâ, apšinas apgaišmotajâ dwehšeles dalâ. Behrns školâ gramatikas štundâ šawas atbildes, protams, šmel no apšinigās dwehšeles dalas, bet gramatiško formu tur no šahkuma wehl naw waj ir koti maj: tās ir japahrwelk šchurp no neapšinigās dwehšeles jeb, pareišafi šakot, no apakšchejâ prahta (jo ari „neapšinigâ“ dwehšeles dala pehz šawas modes ir „apšiniga“ un beechi ween nemaldigaka par tâ šaukto „apšinigo“ daku). — Ja, turpretim, mehš metam apšinas lašturi wišpirms un wišwairaf uš gramatiško domašchanas lihmeni, logiško aštahdami ehnâ, tad waram dabut gramatikališki glušči pareišu teikumu, kurušč tomehr išteiktis logišku neječhdšibu (par peem., pašihštamais kreetu pants „черть селедку осѣдлалъ въ свинцовыя дрожки и по Невскому скакалъ, куря папироски“, waj ari „разскажу я чепуху или просто враки: косятъ сѣно на печи молотками раки“). Tomehr parasti apšina šawu gaišmas lašturi

peegreesch Logiskajam domaschanas prozesam un newar isflaide-
tees ufrei pa wiseem dwehjeles stuhreem, schoreis — us gramatiskajam
formam un wiau nepareisibam. Logiskais prozeses galwâ patehrè dauds
energijas un nowehrsch usmanibu no gramatikas formam, lai schis
energijas patehrinsch neishaktu wehl leelaks, lai eecturetu domaschanâ
„ekonomiju“.

Gramatiskâs formas attihstas — attihstas teikumi, walodas lo-
zelli ar wisâm fawâm daschadibam. Schi ewoluzija wirsâs no sub-
stanzes kategorijas us darbibas kategoriju, t. i. no preekschmetu un
ihpafchibu nofaukumeem (nomina) us darbibas wahrdeem jeb werbeem
(verba), (pa freewiski: *отъ имени къ глаголу*). Tashdâ paschâ
wirseenâ — no substanzes kategorijas us darbibas, e n e r g i j a s k a t e -
goriju — ir attihstijusees ari wisa augstakâ zilweka domaschana lihdj
ar logiskajeem prozesjeem. Da nu to nem wehrâ, tad naw ko brihnetees
par augschmineto pahrgrosibiu, kura ir notikusi ar logisko sppedumiu
(kurâ ir issuduși faite jeb kopula un kuresch schini siâ, kâ augstak
redsejam, atgashdina to gramatisko teikumiu fugu, kur predikats ir
darbibas wahrds — werbs, kâ p. peem., „tu aishahji“).

6.

**Gramatiskâs domaschanas ewoluzija. Wahrds (nomen) un werbs,
kâ substanzielais un energetiskais walodâ. Pirmatnejais wahrds.**

Lika jau aprahdits, ka starp tihri gramatisko un logisko domascha-
nas prozesu ir starpiba un pastahw faws attahkums.

Zaur scho attahkumu sneedjas neredjami, bet nojaušchami pawe-
deeni, kuzi wehsturiskâ ewoluzijas un peemehroschanâs zelâ ir tur
nodibinajuschees un uštura sinamus sakarus starp abâm domaschanas
sferâm. Weenu laiku (18. g. simt.) gramatiku luhfoja uszelt pehz
logikas preekschrahsstem; schis wirseens ilgi turejâs, un ari tagad gra-
matikâ wehl ir manamas wira atbalsis. Pret scho wirseenu saklehjâs
Steintals 19. gadu simtenu 40-os un 50-os gabos. Winsch bij Wil-
helma Humboldta skolens, ta pascha W. Humboldta, kura idejas is-
darija leelas pahrgrosibas walodu sinibâs. Steintals nowilka zeeschu
rebeschu starp logiku un gramatiku, usstahdidams starp abâm p r i n -
z i p i e l u s t a r p i b u. No ta laika walodneežibâ eeweešâs para-
dums atdalit gluschi nost logisko no gramatiskâ, noeedams lihdj pah-
mehribam. Sahka pazeltees balsis, ka tik dsilsch besdibens naw ipro-
kams, bet ka wajaga meklet waj starp logisko un gramatisko naw kahda

Ķafara, kašdu atteezibu; waj naw kašdu pšihologišku ņaišĉu, kaš raduņĉās ģenetiņki, augot un attihstotees? Laħdas ņaites teeņĉam atradās.

Wiņas parahdibas ģramatiņkajā domaņĉanā ir noštaigajuņĉas ņawu ewoluzijas želu; pret to neweens nestrihdās. Turpretim atteezotees uņ logiņko domaņĉanu ņĉis ģautajums nemaņ neteek uņstahdiis un kustinats, t. i. par to, waj pate logika ir ewoluzijas trepes ņtaigajuņi un pahrgroņijuņees (logika, Ķā pate žilweka ņĉehja, un newiņ mahziba par logiku).

Neweens neņĉaubās par to, ka walodas lozeņki (части рѣчи), Ķā ģramatiņkās domaņĉanas kategorijas un Ķā teikummu daņas, pahrgroĶās. Tee ņĉehki, furi weido ņĉanas un formas (weido un pĉrweido), tagad prinzipieli ir tee paņĉi, kaš bij ņenlaiņos; atteezigee prozeņi noteek tāpat. Naw teeņa, ka toreiņ buhtu bijuņĉi ņĉini lauĶā kašdi ihpaņĉi ņĉehki, furi wehlaņ iņjuduņĉi. P. peem., nowehroĶot frantiņĉu walodas ewoluziju widus laiņos, war dabut ņajehģumu par žilweka walodas attihstibu wiņpahņ, wiņos laiņos. No latinu walodas prowintņĉu formam ar laiņu attihstijās jaunās romanu walodas (frantiņĉu, ņpanceņĉu, italeeņĉu u. ž.), protams, peeĶauĶotees wehl ņlaħ! ari weetejeem walodu elementeem. Šĉe notika (itĶai ihņaĶā weidā) tee paņĉi iņweidoņĉanās prozeņi, žaur kaħdeem ņawā laiĶā „taiņija tuħri“ pate latinu waloda, attihstidamās no pirmatneĶām formam lihdi ņawam ņlaņiņĶajam weidam (un tāpat wiņpahriĶi wiņas waledās — ņanņkriĶa, ģreeku u. ž.). To paņĉu war nowehrot pa daĶai ņinibu un ņilosoņijas wehsturē: kaħ teeĶ dibinata jauna ņinatniņka teorija, tad ta ihĶumā (no ņaħkuma) iĶeet žauri teem poņmeem, kaħdos ir iņweidojuņĉās ņĉis ņinibu noņares eeĶreeņĉehĶās teorijas (ņalihdi., kaš rakņta ņaħkumā tiĶa teiĶis par archaiņĉĉanas teeĶņmi). Tas noriņinas Ķā ņinibās, tā walodās peħž wiņpahriĶā biogenetiņkā liĶuma (Bēra liĶuma), fureņĉ apĶalwo, ka indiwiĶa embrionālā attihstiba Ķeb ontogeneņe ihĶumā atĶahrto wiņas Ķugas attihstibu Ķeb ņilogeneņi. Tas ded roĶās metodologiņku eerozi walodu peħtiņĉanā. Geņņtatotees kreewu un žitu ņlaħwu walodu wehsturē peħž daņĉadeem 13—16 Ķadu ņimtena peemineĶeem, peewelĶot ņlaħt ari leiņĉu un latweeņĉu walodas, war dabut kopņleħdņeenus, fureem ir wiņpahriĶa noņihme (atteezinama uņ walodām wiņpahņ): iħraħdas, ka tur atĶahrtoĶas taħdas parahdibas, fureas peemiħt walodu eewoluzijai wiņpahņ. Pamatā kopņleħdņeens, proti, ir ņeħoņĉais: walodas, t. i. ģramatiņkās

predizeſchanaſ attihſtiba eet tai wirſeenâ no leetu un ihpaſchibu no-
ſaukumeem (имена, nomina) uſ darbibaſ jeb laika wahrdeem (глаголы,
verba). Bapreeſch radâſ wahrdi wiſwairaf ar ſubſtanzielu ſaturu,
fâ leetu noſaukumi; wehlaſ eeradâſ darbibaſ wahrds (werbs), fâ mineto
ſubſtanzielo noſaukumu mantineekſ. Schleidens 40—50-og gados
ſawâ grahmata „Das Verbum“ taiſija ſmotru daſchadu walodu wer-
beem un nahza pee ſlehdsena, fa i h ſ t s w e r b s i r t i k a i i n d o-
e i r o p e e ſ c h u w a l o d â s; turpretim, ſemitu (p. peem., ebreju)
walodâſ taſ naw nekahds ihſts werbs (darbibaſ energijaſ wahrds),
bet gan tikai ſubſtanzielſ noſaukums (nomen). Iſhtenibâ tif leela
ta ſtarpiba gan neiſrahdiâſ, ari ſemitu walodâſ werbs tomehr ir
werbs, bet taiſchu winâ ir deejgan labi pamanams un nojauſchams
ſubſtanzielais leetaſ noſaukums. Kaſ ſihmejaſ uſ zitâm walodam,
tad ir tahdaſ walodâſ, furâſ werbs wehl tikai dihgſt, bet zitâſ wina
nemaſ naw.

Tagadejâſ walodâſ un wiſpahr kulturtautu walodâſ predikats
ir werbs (waj nu „paſtaſhwigaiſ“, waj palihga werbs, fâ „ir“). Tagad
partizipi un gerundiwi newar wairſ predizet beſ werba (p. peem.
„ſkrejoſchſ“ un „ſfreedams“ newar predizet, fâ tahdi); turpretim,
ſenaſ gan tee to wareja. Tagad predizeſchanaſ ſawâſ rofâſ ir ſa-
nehmiſ werbs. Agraf ſcho lomû iſpildija partizips (причастие); ne-
par welti, p. peem., greeku un latiau walodâſ partizipeem ir wiſi
trihs laiſi: tagadne, pagahne un nahſotne. Latweeſchu un freewu
walodâſ partizipam ir wairſ tikai diwi laiſi — tagadne un pagahne
(iſnemot freewu werbu „быть“, kuraſ ir nahſotneſ partizips, un
„будущий“). Tâpat ar wahzu un frantiſchu walodâſ. Werbam uſ
ſſatuweſ redſamaſu weetu eenemot, partizipi peelipa winam, eeſtahda-
mees werba ſiſtemâ. Schi partizipu agrafâ loma ſſaidraſi ir redſama
ebreju un ſanſkritu walodâſ; turpretim, indo-eiroppeeſchu walodâſ
pehdaſ ir ſtipri apdſiſuſchâſ.

Tâ tad agrafuſ laiſuſ partizips predizeja. Scho pawedeenu war
wehl tahlaſ eeſteept ſenatnê: p i r m a t n e j â ſ w a l o d â ſ ſ a t r s
w a h r d s p r e d i z e j a. Kahdi walodâſ lozeſki tur wareja buht?
Werba nebij, adwerbu (нарѣчiя) ari nebij (bij pimatnejee weetas
un laika adwerbi, ari ſcheſtu adwerbi, bet tagad wiſparafſtaſo adwerbu,
fâ labi, ſlikti, wahji u. t. t. — to nebij); nebij ari gerundiwu (fâ
p. peem. „eedams“, „ſazidams“), kuru ſpehlê tif leelu lomû jaunajâſ
walodâſ. Winajâſ pimatnejaſ walodâſ bij leetu wahrdi, ihpaſchibu

wahrđi un pırrıttıwı gerundıwı. Leetu wahrđam bıj ta ſpehja ap-
ſıhmet i h p a ſ c h i b a s (buht par attributu), un ſchıt ſınā tas lıhdſı-
najaſ ihpaſchıbaſ wahrđam (adjektıwam); ſchahdu leetu wahrđu war
arı dehwet it ká par pırrıatnejo partızıpu.

Pırrıatneja walodá ne bıj ſtarpıbaſ ſtarp wahrđu
u n teıku m u. Wahrđs ir pehđeja weenıba walodá, kura wairſ
tahlaf naw ſadalama (ſakneſ, preſıfki, ſuſıfki, flekſıjaſ, galotneſ un
ſılbeſ — wıſſ tas ir tıfai ſıkzıjaſ, a b ſ t r a k z i j a s). Pırrıatneja
walodá ıfkatrs wahrđs predızeja; tagad, turpretım, predızeſchanaſ
rajonſ ir ſaſchaurınatſ, norobeſchotſ tıfai uſ ſınameem wahrđeem, un
đaudſ ir taſđu wahrđu, kuru nemaſ nepredıze. Sr taſđı wahrđı, kuru
— ja toſ ıtrauj weenuſ paſchuſ no teıkuma — paſchi par ſewı ne-
noſıhmé neka, kaut gan joprojam paleef ká r e a l i wahrđı, bet newıſ
abſtrafzıjaſ un ſıkzıjaſ. Sa nu pırrıatneja walodá ar predızejoſchám
ihpaſchıbam bıj peefuhkuſcheeſ itın wıſı toreiſejece wahrđı, bet toreiſ
bıj tıfai ſubſtanziellee noſaukumi (leetu wahrđı un ihpaſchıbu wahrđı,
ar nedaubſeem zıteem), tad war ſazıt, ka ta laıka leetu wahrđı un
ihpaſchıbu wahrđı ir noderejuſchi par pamatu, uſ kura ıſauga wehlaf
werbſ. Toreiſejoſ wahrđoſ bıj jau tá ſakot werba „dwehſele“, darbi-
baſ wahrđa ideja, tadehl ka tee wahrđı wareja predızet, bıj pilni ar
energıju, kura ir werba rakſturıgafá eeſıhme.

7.

Pırrıatnejaıſ wahrđſ, ká teıkumſ. Wına ſakneſ. Pırrıatneja gene-
ralıſazıja. Dſeıfku glesnu un dſejaſ ſchuhpulıſ pırrıatneja walodá.
Generalıſazıja zaur jehđſeeneem. Dſejaſ zelſch un proſaſ zelſch.
Kurſch pa preekſchu? Mitologıfka domafchana.

Sa nu gandrıhſ katrs wahrđſ pırrıatneja walodá wareja predızet,
tad ar to paſchu jau ir teıktſ, ka gandrıhſ katrs wahrđſ
tur eetwehra ſewı weſelu teıkumu. No ta pehđaſ
ir uſglabajuſcháſ ari muhju laıku walodáſ. Sewıſchı ſkaidrı táſ
war pamanıt kreenu imperſonalajoſ werboſ, ká морозить, топнить,
свѣтаетъ, смеркаетъ. Latweeſchu walodá ari taſđı naw ſweſchi,
p. peem., „ſaſt“: ſchim werbam newar ıſmeklet nekahda noteıfta ſub-
ſtantiwa un taſđſ naw ari wajadſıgſ, jo ſchıſ werbſ weenſ patſ ıſpılda
weſela teıkuma lomı. Bıtoſ lıhdſıgoſ latw. wahrđoſ, kuru it ſewıſchı
đaudſ war atraſt kalendara wezmıdıgajoſ laıka paregojumıſ (p. peem.,
„atlaıſcháſ“, „ſneeg“ u. z.), domáſ nemanıt peeweenojaſ jau ſubſtan-

tims (laiks, sneegs), un tadēhl tajos minetā pirmatnejā ihpašchiba nau usglabajusees tik šķaidrā weidā. Nau wairs tik šķaidras šchis pehdas ari atteezīgajos wahzu un frantschu imperfonalajos werbos, jo wahzeēšchi teem peeweeno nenoteikto pronomu „es“ (es regnet, es domert, es friert) un tāpat ari franzuschi leef tur preekščā lihdsīgu pronomu „il“ (il pleut, il neige), un pat wehl wairaf turwinas jau muhšlaidu teikumam, pahreedami us nenoteikto formu „il fait“ (p. p. il fait froid — falst — морозитъ).

Pehz šchi „parauga“ pirmatnejās walodās tika predizeti atšewišchi wahrdi no leetu wahrdu tihpa: kad ta laika zilweks nošauza leetu winas wahrdā, tad tas bij jau wewels teikums. Pehz šawas pšichologiskās dabas tahda domaschana lihdsinajās tam, ko mehš raksta pirmajā pusē nošauzām par „pšichologiskajeem“ špreedumeem (tahda „konkreta domaschana“, kā redšejām, peemiht tagad augstakeem dšihwneekeem un maseem behrneem).

Šchint pirmatnejā walodā bij maš wahrdu, bet toteefu katrs wahrds šwehra loti dauds, tadēhl ka wiasch predizeja. Greeku, latianu un šanskrita walodu milšigā wahrdu bagatiba war tikt nowesta atpafal us nedaudšām šatnem (dascheem šimteen); šchis šafnes wehl tahlaf war reduzet us wehl masaku škaitu pamata šaknu, un tad isnahšs warbuht tikai daschi dešmiti. Katra jauna wahrda peefawinaschanās no toreisejā garā nabagā zilweka prašja milsu puhles, tam bij gruhti „kustinat“ šawas šmadšenes. Katrs wahrds, kurešch peenahza klast, bij „šelta wehrts“, toreisejais zilweks newareja ar wahrdeem šķķaiditees, wiasch leetoja toz maš, weltigi „nedšifinaja muti“. Lee bij, tā šakot, „nopeetni laudis“, tikai šchi nopeetniba nebij plika wehrdina wehrta, jo aij tās šlehpās gara nabadsiba, trulums.

Bet šchi gara nabadsiba nodereja par amotu gara bagatibai. Tas isklaušās, kā paradokšs, bet tā tas teescham bij. Wahrdu, kā teiktis, bij maš. Preekšč sinameem nojehgumeem bij wahrdi; bet gadijās, ka peedšihwojumi weda us jaunū nojehgumu, preekšč šura nebij wehl nošaukuma. Mehš jau redšejām, zil šmagi gahja toreis ar glušchī jaunū wahrdu radischanu. Kad nu šchahdam jaunam nojehgumam ēewajadšejās ari šawa wahrda, tad te nahza talkā energijas taupischanas likums: zilweks raknajās pa to wahrdu krašjumu, kahds tam jau bij un mekleja tur pehz tahda wahrda, šura nojehgumam buhtu kaut šel kas š o p e j s ar jaunū nojehgumu. P. peem., šanskrita waloda akšmena (resp. šlints) jehdšeenū pahrneš us debešu jehdšeenū: tas nahza

zaur neprašchanu išchirt weenu parahdibu no otras. Mahkoneem beechi ir atmenu un klinchu išfats; papreefch ar atmena, resp. klints, nošaukumu apšihmeja mahkonus, un wehlaſ ari wiſas debefis. Schahda „weegsprahtiga“ pahrneſchana, bej dšilakas pahrdomaſchanas, bij loti raksturiga pee wezlaifu walodam, bet pirmatnejaš walodâš ta atgadijâš uš katra ſola. Taš ir taš, ko wehlaſ nošauza par metaforu. Toreiſ ta wehl nebij metafora wahrda tagadejâ noſihmê. Metafora jau nepeelihdſina gluſchi weenu jehdſeenu otram, bet tikai pahrneš nošaukumu ta ſakot ar eepreefcheju nodomu ſem noteikuma, ka taš noteek tikai ſinamu lihdsigu eeshimju dehl (p. peem., winas azu dšelmes, dabas klehpis). Tâ metafora noder dsejiſkai, glešnainai išteikmei. Pirmatneja walodâ, turpretim, tahda pahrneſchana notika nairi tai pahrleezibâ, ka abi nojhgumi ir gluſchi lihdsigi (тождественны). Leeta A tifa pilnigi peelihdſinata leetai B, kad pehdėjai (B) wehl nebij ſawa wahrda un kad ta wiſpahr wehl nebij labi paſihstama. Peelihdſinaſchana notika newiſ pehz kautkahdas nopeetnas pahrliſchanas, bet pehz tihri nejauſchas lihdsibas kautkahdâ ſinâ, daſchreiſ pat gluſchi fantaſtiſkas, eedomatas lihdsibas. Tâ tad A nenodereja wiſ it kâ par išteikmes lihdsikli ween preefch B (kâ taš ir ar metaforu), bet tika pilnigi pahrneſts uš B un peelihdſinatš tam, identifižets ar B.

Šchi domu neweikliba, ſchi neſpehja išchirt un zeefchaki nowehrot, no otras puſeš nemot, nodereja par awotu preefch pirmatnejaš generaliſazijas (обобщение). Kad toreijejais zilwekš peelihdſinaja leetu A leetai B, tad pehz ſawas truhzigâš modes faktiſki jau ſaweda ſem weena jumta tahdas leetas, kurem pehz wina domam bij ſawstarpeja lihdsiba. Zilweka gara apweenoſoſchâ jeb generaliſejoſchâ teekme parahdas jau dšilâ ſenatnê, to apleezina ari daſchadi wahrdi un išteizeeni. Šchi generaliſaziija atkal noteek ſaſtanâ ar energijas aiſtaupiſchanas likumu, wina miſiigi atweeglo zilweka domaſchanu. Domehr no ſahkuma, pirmatneja walodâ, ta nebij ihteinibâ generaliſaziija, bet tikai faktiſki nonahza pee generaliſazijas ſekam: tur jau ta, kâ redhejam, bij tikai gara aprobeſchotiba, neſpehja ſapraſt un išchirt, kad daſchadas leetas ſchêita eſam weenadas. Wehlaſ ſchee generaliſejumi atkal iſjuka un minu weetâ radâš ziti, pilnigaki, kaut gan ari wehl pilni ſenatneš nairi kludhu. No ſchim ſenatneš domaſchanas kludham, no ſchis gara aprobeſchotibas ar laifu iſkopâš gara bagatiba, pilnigaka generaliſaziija metaforu un dsejiſku

glešnu weidā. Metafora ir djejas zefšch, glešnainās mahkflās zefšch. No šchejeenes ar laiku isauga djeja.

Radās ari tahda generalizazija, kura gahja pa projas zelu: ta notika zaur nojehgumeem (представления, Vorstellungen) un jehdseeneem (понятия, Begriffe), un tahlak zaur wefelu šreedumu tišklu. P. peem., jehdseens ir špehzigs generalizazijas lihdsellis, kursch apweeno uireiš neštaitamu daudzumu preekšmetu (p. peem., „loks“ aptwer wišus atfewischos, daschados fokus pašaulē) un aistaupa zilwekam milsumu energijas un laika. Generalizazija zaur nojehgumeem un jehdseeneem ari radās zaur to, ka no šahfuma zilweks, nespehdams abstrakti domat un iškširt, bahja weenā maišā daschadas leetas un tā ištahdaja šawus pirmos abstraktos jehdseenus. Ar laiku tee atkal ijuka un winu weetā radās arween pilnigaki. Tā tad war teikt, ka generalizazija tišklab zaur glešnam (dsejas zefšch), tā zaur jehdseeneem (projas zefšch) ir ijaugūši no weenas nešpehjas generaliset, no nešpehjas iškširt un abstrakti domat. Tagadejās augsti iškoptās abstraktās domašchanās pirmawots ir — pirmatnes zilweka nešpehja abstrakti domat. Tā isauga wiša ta gara bagatiba, kas mums tagad ir glešnainajā domašchanā (dsejā) un abstraktajā domašchanā (sinatnē un filosošijā).

Te ir weetā jautajums: kas ir zilweks — waj glešna (образъ), waj pirmatnejee jehdseenu un generalisetu nojehgumu dihgki, jeb waj weenfahrišchi leetas te e f ch s nošaukums (bes zitas leetas palihdšibas)? Tapat ir jau eetverts jautajums: kas bij papreekšchu zilweka domašchanā — waj dseja waj proja?

Mehs jau redšejām, ka djejas preekšhtežis bij netee f ch s leetas nošaukums (zaur otras leetas nošaukumu); augstak tas tika pašlaidrots ar leetu A un leetu B, šakarā ar šanfrita walodas peemehru ar ašmeni un debesim; tur mehs leetu A nehmām jau kā tahdu, kurai ir gataws nošaukums (A). Bet kā nu radās patš leetas A nošaukums? Ka tika šawā laikā nošaukta leeta A — teēšchi waj neteešchi? ar waj bes zitas leetas štarpneezibas? Tas ir jau „šahfuma šahfums“. . . Beekas, ka ari tās nošaukums radās neteešchi, tā šafot, dsejas zefā. Atgreeschotees pee peemehra ar leetu A un leetu B, jašafa, ka tad, kad preekšch leetas B tika aispumpets leetas A nošaukums, no š a h k u m a, atteezotees uš B. nošaukšchamu, zilweks gahja djejas zelu (netee f ch i apšihmejot, it k ā ar glešnu). Weh la k, kad nošaukums A jau bij nostiprinajees pee leetas B, dseja ištuda un pahrgahja prošā,

jo nu nebij wairs nekahdas glešnas, nefa neteešča. Dabta šlahwu walodâ nošimē wišus behrnus, masus un peeaugušchus, t. i. tahdus zilwekus, kureem ir wezaki. Agraf turpretim wahrds дитя apšimeja tikai sihdaini. Tâ tad no šahkuma bij M — sihdainis; šcho nošaukumu (дитя) pahrneša no M uš wišeem behrneem (B), t. i. uš zilwekeem, kureem ir wezaki. Tas ir dsejas zekšch. Bet pagahja laiks. Wahrda izželšchanâs jau bij aismirsta, un ap 13. gadu šintenti jau wairs neatzerejâs, ka дитя ir kahdreis apšimejis tikai sihdainiti. Un tadehl wahrds дитя no poetiska pahrwehščas par prosaišku, jo tas nu te ešchi apšimē sinamus preekšchetus, bes metaforiskas peegarščas. Tahdâ nošimē tad ari war šazit, ka katra proja ir zehlušeess no dsejas: papreekšchu zilwekam bij wajadšiga glešna, un no tureenes tas tad pahrgahja uš prosaišku domašchanu. Dsejas punkts šche katrâ sinâ paleek neskaids: bij laiks, kad wehl nebij nekahdas starpibas starp dseju un prosu. Katrâ wahrdâ, katrâ škanâ flehpâs nahkošchâs dsejas un prosas eepšehjamiba. No šchi indiferentisma šahwoška iskustinajâs dsejas un prosas attihštiba.

Bet šchi prozeša zelâ rodas šarešhgijumi: tos eepin mitologiskâ domâšanâ. Šchi domašchana waldija gadu šinteneem ilgi, lihdi kamehr sinatne to pahršpehja. Domehr wehl tagad ir atližis daudi kas no mitologiskâs domašchanâs.

Kahda ir mitu daba un zaur ko tee atšchiras no dsejas waj projas? Kas tas ir par pošmu zilweka domašchanâ, šchis mitologiskais? Parasti mitus peeskaita dsejai, un, p. peem., indeešchu un greeku mitologiju dehwe par dsejišku, par domašchanu glešnâs, kur teek personifizetas dabas parahdibas, zilweka dwehšele, zilweku šadšihwe ar tās eerâšcham etc. Tur ir gan dsejas elementi, bet ir daudi ari no prosas: proti, tur ir jau abstrakzija, generalizacija, sinamu parahdibu šakopošchana sem weena jehdšena, ar šopigu nošaukumu.

Mitiškâs glešnas teek simboližetas. Apollona glešna ar laiku pahrwehrtâs par abstraktu simbolu, kur konkretais Apollona nojehgums jau ir isdžis. Šakarâ ar to ari religiskai domašchanai peemihht teekšchanâs uš simbolu puši. Daschreis ir gruhiti išchirt, kur šahkas religija un kur beidsšas mitologija.

Mits naw tas patš, kas metafora. Metaforâ M ir tikai isteikšmes lihšekšis preekšch B. Mits, turpretim, pamatojas uš pahrleezibas, kâ M — B. Tâ nu galu galâ isnahk, it kâ mits buhtu wehl šenaks, nekâ dseja un proja, ka winšch buhtu tas ijejas punkts preekšch abâm

pehdejäm. Ištenibâ gan mits laikam nebuhs fenaks. No pirmatne-
jäs A peelihdšinašchanas B (A — B, štat. augstak) šahf rastees mits
un reišê ar to dšejä un proša. Wiš tas šawstarpigi šapinas raibâ
mudščekli. Pašchi greeki un romeešchi daškreiš newareja tišt gudri,
šur beidšas mits un šur šahfas dšejiška allegorija; šur beidšas, p. peem.,
mitologiška buhtne Apollons, un šur šahfas Apollons, kâ šimbols.

8.

Walodas intelektualâ un emozionalâ puše fenatnê un tagad. Škanas
un to loma walodas intellektualajâ un emozionalajâ pušê. Raštnee-
zibas pšichologiškais dšenulis. Waloda, kâ šabeedriška parahdiba fenat-
nê un tagad. Walodas ritums un dailškaniba agrak un tagad. Dirika.
Mahtšlu rašchanâs un jaunradišhana šakarâ ar walodas emozio-
nalo puši.

Waloda war išteikt no weenas pušes zilweka domas, no otras pu-
šes — emozijas un juhtas. Domas išteiz ar wahrdeem un ščesteem,
emozijas un juhtas — ar škanam. Šenlaiskos, warbuht, wišas 99
šimtdalas no zilweka walodas lihdsčekleem peedereja pee škanu kategori-
jas, šura neišteiz domas. Tee nedaudšee wahrdi, kas toreiš bij, lee-
zinaja tikai, ka pirmatnejam zilwekam wahrdi maš bij wajadšigi preešš
domu išteiškšanas, jo tee šapratâs zaur ščesteem (meefas organu šu-
štibam), tâ kâ tagad dara šurImehmee, un zaur škanam. Mehš ešam
peeradušchi ušštatit walodu tikai kâ d o m u išteiškšanas lihdsčekli,
šaut ari šchis domas buhtu apdweštâs ar štipreem emozionaleem jeb
tâ šaukteem juhtu šawilkojumeem. Waloda ir domu išteiškšanas
lihdsčeklis netikween tad, kad mehš runajam, bet ari kad pee šewis do-
majam, študejam, raštam, šautko jaunū radam dšejâ waj šinibâ u. t. t.
Šad nu waloda tiš daudšpušigi uššahjas kâ domu organs, tad naw ari
brišnumš, ka winas e m o z i o n a l â puše (šura neišteiz domas) pa-
leek it kâ ešnâ: ta teek pahramakta no i n t e l l e k t u a l â s pušes
(prahta un domu pušes).

Tomehr walodas emozionalâ puše paštahw wehl ari tagad. Šatrs
šina, ka waloda atrodas zeešchâ šakarâ ar emoziju un juhtu pašauli,
noder par šajuhmas, juhtu, zeešchanu u. t. t. išteizeju, neatkarigi no
domu išteiškšanas; waloda noder ari par juhtu un emoziju ušbudinata-
ju. Šad zilweks ūšata šawas domas, tad reišê ar to paščas w a l o -
d a s š k a n a s kâ pašchu runataju, tâ ari klausitajus pazilâ, ušbu-
dina. Šo pašchu war nowehrot ari štrihdoš, p. peem. šapulžês: šur

daschs klaufas tikai uj fawas walodas fkanam un uj pretineefa domam nemaj — klaufas pats fewi un arween wairaf eefilft. Täs fibditajas te ir walodas fkanas, fä tahdas, bet newis domu faturs. Tä parahda fawu fpehfu walodas emozionalä puße. To pafchu war fazit ari par wijadäm ifdeenifchigäm farunam, ftarp zitu, par farunam kautfur kompanijä, fewifchki feweeefchu ftarpä, fur wifki feidßas runat, weens otu pahtraufdami, un wifki zaur fawas un zitu runafchanas fkanam arween wairaf eefilft; ftarihotees tee nenowehro wairaf pafchi fewi, un wispahf illeefas, it fä tee buhtu masleet eedfehrußchees: to dara pats runafchanas prozeß, neatfarigi no ifteiftäm domam. Lai nu gan tas wiß wehl ari tagad ir, tatfchu jafafa, fa fchi emozionalä dafa naw wairß nezif patftahwiga, ta wiswairaf parahdas tikai fatarä ar domu ifteifchianu un atffarajas no täs. Ya nebußß domas ifteizamass, tad nebußß ari minetä runafchanas prozeßa un atteezigäs emozionaläs eefilfchianas. Kur walodas emozionalä puße wehl parahdas patftahwigi, tahdu rajonu ir palizis loti maf: täs ir interjekzijas (междометия), fchee walodas rudimentaree organi, furus daschi walodneefi pat negrib aifift par walodas lozeffeem (части рёчи).

Walodas emozionalä loma fenatnë bij daudß leelafa; un pirmatnejä laifä waloda wiswairaf bij tikai fä emozionalß lihdsjellis, fä tas jau augftaf ihjumä tifa peeminets.

Emozionalä puße walodä ir faiftita ar walodas fkanam. Daut gan ar walodas jehdßeenu allafch faiftas jehdßeens par fkanam, tomehr ihftenibä fkanas walodä nebuht neßpehlë pirmo lomu; waloda fawu ufdeuwumu war ifpibdit ari beß fkanu palihdsibas, waj ari ar finamu fkanu minimumu, furefch war noßlihdet lihds nullei. Kad zilweßß leeto walodas fkanas? Tad, kad winsch tura runas, ftahfta, jautä, lafa preefchä u. t. l.; daschreis ari pats pee fewis fcho to runä. Bet wisbeeßchaf ir tä, fa wahrds gan ir, bet fkanas naw; tahdäs reisßß war buht loti wahja fkana — mehß ifchufftam; bet waram ari nemaj netfchufftet un tikai netfchufftoßchi artikulset (p. peem. kuffinat lufpas un mehli). Tahlat naht tikai pfichifßß nojehgums par artikulaziju un burttu fafopojummu redßßß afoziaziju ar jehdßeeneem. Kad naw wairßß ne fkanu, ne artikulazijas, tad tomehr wehl paleefßß zitas wahrda pußßß: jehdßeens, predizefchana un gramatiffkäs formas. No fchim domafchanas pamata kategorijäm, fewifchki no gramatiffkajäm.

Formam, mehš newaram iseet laukâ. Domaschanas afri weenmehr eetehrpjas gramatiskâ formâ. Milšigs wairakums no domaschanas akteem ir doti minetajās formās tahdâ weidâ, ka ūkanu nemaj naw waj ari tās peemiht neezigâ mehrâ.

Turpretim pee walodas emozionalās darbības ūkanu forma ir wajadšiga. Kad zilweku ūagrahbj intereūtantu waj jaunū domu wilnis un ūajušmina — tad tas ūaht artiku-let, runat waj raksttit. Senlaidu praweeschi un tautas tribuni gašja un ūludinaja. Tagad tahdās reisēs wisbeeschaū keras pee ūpalwas un uūraksta ūawas domas. Šche ir paslehts rakstneezibas pšichologiūkais dšenusis: zilweks ūajuht nepahršpehjamu teekšmi išteiktees. Tapat ir iūūkaidrojama ari paraūtâ wehleschanās dalitees ar ziteem ūawās domās wispahū, ari tad, kad tās naw wehrtas, ka winas tuhlin išteiktu rakstneezibas žekâ. Walodas ūkanās tahdâ reisē atraišas emozionalâ energija, bet pee rakstneekeem — rakstišchanas prozeū.

Tâ tad walodas emozionalâ puūe ir ūaistita wiswairak ar ūkanu formam, bet intelektualâ puūe — ar gramatiskajâm formam.

Ir wehl ari otrs peeturas punkts, kur atraišas walodas emozionalâ puūe: daudšū zilweku ūlahtbuhūne. Ta ir jau walodas ūabeedriūkâ puūe, kurai ir ūakars ar ūabeedriūko pšichologiju. Paūchâ pirmatnejâ ūahtumâ waloda bij ūtingri ūabeedriūka parahdiba. Tagad turpretim pee walodas pirmo lomu ūpehlē indiwiduelâ noūihme, jo tagad ta ir indiwiduelo domu organs. Bet firmajâ ūenatnē walodas indiwidueli-radofchâ noūihme gandrihš lihdšinajās nullei. Doreiš ūinamai zilweku grupai, kura turejās kopâ, bij kopigi preeki, kopigas duūmas, kopigas bailes u. t. t., un ūchis kopigās wajadšibas apūalpoja weenūahršchas interjeūzijas: waloda ūastahweja wiswairak no (tagad tâ nonizinatâm) interjeūzijam. Maj attihstitai indiwidualitatei wairak nebij wajadšigs. Doreiūejo ūahwofli war pa dakai ūalihdšinat ar aitu bara buhūchanam: kad no aitu bara noūlihduūi aita tramigi ūablaujas ar nere- dšamo, kruhmū beesofnē noūlehtpo baru zaur ūawū „beh“, tad ūchis „beh“ iūpilda weenigi tika ūabeedriūku uūdewumū; jo wiūas aitas leeto to paūchu „beh“ un tika to, daūchadās wariazijās; atūewiūūūas aitas indiwidualitate eekūch ta „beh“ neiūteizas gandrihš nemaj. Ari tagad wehl walodai ir tahda ūabeedriūka noūihme: ari tagad ta noder preekūch emoziju un juhtu iūpauūchanas ūabeedribâ, zaur domu un gleūnu išteik-

ŝhanu dŝejâ un proŝâ. Vet tagad tas wairs naw atdalams no intellektualâs puŝes (iŝnemot interŝejzijas, ŝtat. augŝtaf).

Vet ir ari taŝdas walodas ŝŝeras, kuras paŝčas par ŝewi, kâ taŝdas, ir emozionali uŝbudinoŝčas: tas ir ritums. Ritums rodas tad, kad regulari weens otram ŝeko, ŝinamâ kaŝrtibâ, daŝchadi momenti: kraŝŝas, ŝŝanas, kuŝtibas. P. peem., ritmiŝka ir leetus pilu weenmehrigâ kriŝchana, puŝŝtena tikŝchŝeŝchana, ŝirds puŝŝeŝchana: tas ir weenmuligais ritums. Vet ir ari jawlts ritums, kad daŝchadas kombinazijas jaistas weenâ harmoniŝkâ weenibâ, p. peem. kaulkaŝdâ muŝikalâ melodijâ. Weenmuligais ritums dara noŝpeedoŝchu, eemidŝinoŝchu eeŝpaidu uŝ muŝju pŝichifu un tikai retumis war to uŝbudinat, eeroŝinat, p. peem., paŝchâ rituma ŝaŝkumâ: kad waŝarâ aiŝ loga daŝrŝâ uŝreiŝ ŝaŝt iŝchabet leetus, tad tas no ŝaŝkuma patiŝkami uŝtrauz un it kâ atdiŝhwina; bet peh3 kaŝda laika ŝaŝt noŝpeest, nogurdinat, eemidŝinat. Ne par welti leetus laikâ labi naŝt meegs. Turpretim jawltais jeb h a r m o n i ŝ k a i s ritums rada ŝtipru emozionalu ŝawiknojumu, kuŝŝch war noeet lihd3 ekŝtajei, p. peem., kad konzertâ met zepures uŝ ŝkatuwi, ijuhd3 maŝŝlineezes rateem ŝirgus un paŝchi juhdŝas eeŝŝâ u. t. t. Uri walodâ ir ritums, harmoniŝkaiŝ ritums. Tur ir ŝilbes, alzentes, garas ŝilbes un iŝŝas ŝilbes, uŝŝweramas un neuŝŝweramas: tas eewed daŝchadibu zitadi weenmuligajâs ŝŝanâs. Sewiŝchki iŝkoptŝ ŝchis ritums bij daŝchâs ŝenatnes walodâs. Greeku walodâ iŝŝchihra ŝilbes ari peh3 ŝŝanas augŝtuma, zaur ko wiŝa waloda kuruwa daiŝŝkaniga, un taŝhd3 greekiŝ reiŝe runaja un dŝeedaja. Latianu walodâ ta wairs nebij. Tomehr ari latianu walodâ tika peegreeŝta loti leela wehriŝa walodas ritumam. Tita Liwija proŝâ wahrdi daŝchâ teiŝkumâ ir iŝmehtati gluŝchi anarkiŝtiŝki, kâ tam kuro reiŝ eepatiŝkaŝ: tuwaŝ eeŝkatotees, iŝrahdas, ka winam wairak ir ruhpejuŝi teiŝkuma daiŝŝkaniba, nekâ wina ŝaprotamiba. Wehŝ tagad proŝâ nemaŝ wairs nepeegreeŝcham wehriŝas daiŝŝkanibai, un pirmo wijoli ŝpehlê gramatiŝkaŝ bargâs praŝibas un ŝaprotamiba. Tadehŝ ari daŝchŝ gimnaŝiŝtiŝ brihnaŝ un newar ŝapraŝt: kaŝhd3 welns ir dŝiniŝ to ŝaŝodito Titu Liwiju ŝawu wehŝturi rakŝtit tik gruŝti ŝaprotamâ latianu walodâ! Reiŝe ar ŝcho ritmiŝkumu ŝengreeku un latianu walodâs bij ari toniŝkums, no kura radâs metriŝkaiŝ pantmehrs. Toniŝkums naw ŝweŝchŝ ari muŝŝkaiŝu walodam (dŝejâ).

Tâ tad ŝenatnes walodâs ritmiŝka bij bagatafa un winas emozionalais ŝwars daud3 leelaks. Talab tur ari tâ tika deewinatâs ŝŝaiŝtas

formas, teikumu daiļskanība, krašļchaums stilā, retorikā: viņi šķee ritmiskas weidi īpauda walodas psihologiju, zilweka dwehšeli, kā ari spēhleja eewehrojamu lomu ša b e e d r i š k a j ā dšihwē. Leelā zeenā tur bij daiļrunatnibas mahkšla, kura tifa mahzita pat školās (šafarā ar to ir wedama latinu paruna: poëtae nascuntur, oratores fiunt — dšejneeki peedšimst, bet par daiļrunataju war ari ismahzitees). Wišeem ir sinami klasifikās šenatnes oratori — Demostens pee greekeem un Bizérons pee romeesheem. Tur politiskā dšihwē nehma dalibu wiši pilnteesigoe pilšoni, un daiļrunatajeem tautas šapulžēs bij leels darba lauks. Un šhi daiļrunatiba nereti ašrahwa wairak ar šaru harmoniskumu, ar walodas musiku un dailo runas wšbuhwi, nekā ar šaturu. Pate pirmatnejā waloda zehlās no škanu ešekteem, no „dšeedašchanas“ šawā šnā, šahkumā noderedama newis preekšch prahta jaunradišchanas wajadšibam, bet preekšch emozionalo šawilnojumu (šewiški šabeedrišku emoziju) išteikšchanas uš ahreeni. Šho emoziju augštakā išteikšme bij lirika (štat. rakšta šahkumā liriku mušhu nošihmē), kura wehlaš šadalijās škanu, krašhu, kustiibu u. š. lirikā. Uš šhi pamata radās wišadās mahkšlas, kuras tagad ir šasneeguščas tik augstu attihštibas pakahpi. Par walodas intelektualās pušes attihštihchanos jau augštak tifa runatš.

Pa tahdu garu zeku ir štaigajuši zilweze, pirms ta monahza tajā mahkšlas un jaunradišchanas pašaulē, kur ta atrodas tagad. Pirmatnejā emozionalā waloda īšpildija to pašhu ušderwumu, šo pee šuneem reešchana, pee dašheem putneem dšeedašchana: tur bij zilweka dabikšās škanas, kuras išteiza newis domas, bet tikai emozijas, beš prahta peemaišijuma (ari šuna reešchana nešaištas ne ar šahdeem prahta elementeem ne ar šahdeem nojehgumeem, bet tikai išteiz wina emozijas). Ar laiku šhis emozionalās škanas īškopās, peenehma ritmišku noškanojumu, tapa dašchadakas, plašchakas, šahša šaištitees ar jehdšeneem un gramatikšām formam, kuras wehlaš pašrpludinaja wišu walodu, šaut gan emozionalā puše neiššuda. No šhis emozionalās pušes, roku rokā ar logiško un gramatiško, īšauga augštakās škanas, augštakā dšēja, augštakā jaunradišchana.

(Pehž akademiķa Dwišaniko-Rutikowšta lešzijam Peterburgas uniwersitatē).

R. Duzmanis.

Aspasija.

Sabeedriiski-literariiska studija no J. Lapina.

Aspasija kà karotaja.

Aspasija jahk kà karotaja. „Dsejneeze negrib dsihwi wehfi tehlot,“ faka J. Mars, „rahdit kahdu „tautas bilshu galeriju“, bet wina nahk kà dsihwee apjuhdsjetaja. Skatuwe winai ir foga krehfks, kuras preek-fchà wina nostahda dsihwi ar tàs warmahzibam, netaisnibam un aif-ppreedumeem.“ Sawos pirmos darbos Aspasija ne tikdaudj mahk-flineeze, kà propagandiste, dsihwee teefataja. Wina gan nenahk usreis ar jaunàm idejam, ar jauneem isteikfmes weideem, bet pahrdsihwo neisbehgamos fkolneezees gadus. Ijglihtojufees pee wahzu klasikeem un Schekspira, isdailojufi fantasiju pee austrumneeku darbeem, ta to-mehr nebij atfwehchinajufees no wahzu romantikeem. Aspasijas pirmee darbi pilni daudfrunibas, bramuribas un patofa, wini zehlsufchees itkà sem waldojchàs romantiskàs literaturas eespaida. Tikai Aspasijai ir nesalihdsinami wairak fpehka. Idejas pirmos darbos stahw sem tautibneeku eespaida, un no winàm islejas kristigàs tizibas gars. Aspasija wehl djeed par faules meitam, pehrfondehleem un wifur fludina kristigo mihlestibu pret zeetejeem un rahda gribu wineem palihdsjet. Bet Aspasija fawàs pirmàs gaitàs naw Apficha un Kaudfichu laikmeta parahdiba. Wezàs kristigàs tizibas un tautibneeku idejas wina pratufi isteikt taisni tà, ka winas dabon jaunu faturu. Un taisni ta ir leela gara pasihme. Tomehr fchà laikà weenai stahwot un kaujotees ar wisgruhfkeem materialeem apstahfleem, Aspasijai truhfst ta kleebsofchà spara, kas winu rahwa uf preekfchu latw. apgaisnibas laikos. Bet Aspasija nestahweja ilgi weena. Pats laikmets radija few behrus, kureem bija fapraft momenta usdewunrus. Winfch lasija ap fewi pulkus, un Aspasija te mahzijàs jaunu pateefibu, kuru jahka fludinat kà jaunu ewangeliju. Ahtri beidsjàs Aspasijas fkolneezees gadi.

Laukfaimneezibas krišje nošpeeda semneekus, bet plaukstošā ruhpnēeziba šos meerigos, padewigos lauzineekus aifauza pilšehtā. Šhe kapitāla kaspibā dšina jāwna, proletariška pateesiba ar šawām ihpatnejām tikumiškām wehrtibām. Sem kapitališkā šoleem šagruwa šalmainā Latwija, un winā isauga troškšnainas, nervošas pilšehtas ar štraujo Wakar-Giropas dšihwi. Kapitališkms wišā šailumā parahdija šabeedriškās pretiškšibas, ašrdija wezās, patriarchālās gimenes atteezibas, šur ilgas neželās augštal par šemo buhdu duhmeem. Ari latweešhu jāwnatne redšeja, ka jāmeklē pehž jāwnām dšihwes normām un mehrkeem. Laikmeta balšs neišškanēja wehšjā. Atšauzās pulziņšh studejošhu jāwneklu, šas bija dšilak eeskati-jušchees dšihwē un šapratušhi winās prašibas. Emigranti un pirmees ašršemēs studejošchee latweešhi atneša uj Bāstiju Maršša idejas, šurām te šeme jāu bij nogatawojušees. Tām jāu šimpatiseja weens, otrs no jāwnatnes, kad Raimiš, Štutšhla, un študenti Rosiņšh, Dauge, Weidenbaums, Janšons šneedsa roku rewoluzionarajai kreerwu inteligenzi. Un kad 91. un 92. gadā badš un šolera šatrizināja kreerwu šemi ar šawu šhaufšmu pahrmehru, un kreerwu inteligenze pehž ilgas apatijas zehlās, lai eetu pildit šawu wehšturiško mišiju — eetu tautā ar atšwabinašchanas idejām, tad ari latw. „Šinatriškais pulziņšh“ eenehma „Deenas Lapu“, un jāunštrahwneeki, šludinādami apgāišmi-šu un wehšlak marššišmu, eeshmeja wešelu laikmetu latw. šadšihwē (tika „epochemachend“). Winu laikmetu wehšturē pašihštām šem nošaukuma jāunštrahwneeku waj zihāt un dšinu laikmets.

Marššiškms Latwijā wehl bija šweiššs un štīpri abštrakts, t. i. weetejai garigai dšihwei nepeemehrots. Waldošhā tikumiha bija pret winu, un jāunštrahwneeki pašhi wehl deesgan zeešhi štahweja wezajā pašaulē, tapēhž wini newareja uššahkt jāwnā laikmeta beš eeskchejas išštrahdāšchanās, šhaubišchanās un peemehrošchanās weetejeem apštaškkeem. Štatotees pehž tās, jāunštrahwneeku laikmetu waram eedalit trijos pošmos. Birmāis no teem — tautiškā Laikmeta Iiškwidāzija. Šahkot ar 85. gadu šem šabeedriškās diferenzia-šijas špeedeena tautiškā kustiha šahk išwiršt un išnihkt, peenemdama ušpuhtigu, šalkani-šentimentālu rakšturu. Šabeedriškās energijas ušpluhdums 90. gadoš winu atdšihwināja, bet zitadā — tautas šematnes pehtišchanas weidā. Taišni šchā laikā wišdšihwaki štrahdā pee latweešhu mušeja nodibinašchanas. Ari deenšapisti tika aššrauti no tautiškās kustihas. Wini pehta walodu, krahj apgābalu un šenos wahrduš. Un

taisni tam japateizas par to, ka Rainis šphēja papildinat mušfu walodu. Raina „Zmanta“, „Zndulis un Arija“ un „Pusidealists“ ir tautiskās šajuhšmas behrni. Ašpasiņa pehtiņa leišhu = latweešhu šenatni un ušlika kroni tautiskajam laikmetam ar „Waideloti“. Bet jaunstrahwneeki nebija šchauri nazionalisti. Wini tautas šenatni islee-
teja šinatnišleem pehtijumeem, šmehla weelu literariškeem rajcho-
jumeem un šihwi aptarvoja šchowinistiško paššpeetizibu un tautiški
romantiško šentimentališmu. Galejo šphreenu šchim pehdejam dewa
Šanšons ar „Domam par jaunlaiku literaturu“. Tahlak jaunstrahwn.
atraidami šawâ dšintene garigu tumšibu teek par a p g a i š m i b a š
i d e j u p r o p a g a n d i š t e e m, ar šo rakšturojas zihnu un dšinu
laikmeta otrs pošms. No wezajeem „Deenas Lapas“ numureem war
redšet, ka jaunstrahwneeki ir jaunekki, kas naw aišmiršušchi augštškolas
un kaišli šludina školâs eeshanu, beedrošchanos un retumis ari darba
laušchu grehts apštahflu ušlabošchanu. „Deenas Lapâ“ ap 94.—5.
gadeem atrodam garu garos rakstus par ahršemju tautas augštškolam,
par šeweetem ahršemju augštškolâs, par šeweeshu emanzipazijas
kustibu. Raksta jau pat jaunawas. Špreešhot pehz jaunstr. darbeem,
te zihnas ne proletariata ideologi, bet liberalâ inteligenze, lai eeguhtu
augligu šemi šawâm idejam. Raina redakzijas laiškâ „D. L.“ šinams
raksta ari par strahdneeku darba apštahflu ušlabošchanu, kašdreiš eemi-
nas pat par proletariškâm šeweetem, brihšcheem zenšchas noškaidrot
proletariško etiku, bet deenlapisti pšichologiški deesgan tahlu strahdneeku
wairumam. Šawâ eekšheenê tee ir i n t e l i g e n t i = a p g a i š m o -
t a j i, kas no šaweem gara augštumeem nolaišchas pee leelâ pušla
to modinat. Tautas mašai tee wehl ir par daudš šwešchi, lai toš
juštu, kâ šaulu no šawa šaula.

1895. gadâ pirmo reiš Latvijâ uššlahžâs dšihwes wiršpušê
šškiru zihnas šchaltis: Šeepajâ noteek pirmee štreiki, un nahkošhu
gadu tas paš norišinas Rīgâ. Pati šabeedriba ir tikuš it kâ kreišaka,
atmošferâ šahk jušt jau šškiru zihnas idejas. Lihdš ar to ari „Deenas
Lapas“ wiršeens teek kreišaks. No inteligentiškas awiješ „Deenas
Lapa“ 1896. g. šem Štutškas wadibas teek par šškiru zihnas propa-
gandetaju. Newaredami rakstit par weetejeem apštahškeem, jaun-
strahwneeki šahk daudš rakstit par ahršemju strahdneeku kustibam. Un
literaturâ un šewišchi kritikâ tad teek ššandinats realištiskais wiršeens.
Šauptmana „Audeji“ un Šolâ teek tâ šlaweti, ka toš atšihst gandrihš
waj par maškšlas pehdejo wahrdu. Jaunstrahwneeku publižisti kritiki

prafa tikaſi taſdu mahkſlu, kaſ buhtu ſaprotama proletariatam, at-
teſlotu ta dſihwi un buhtu winaſ wirſitaja. Zaur to ſchkelas plaiſa
'jaunſtrahwneekoſ, jo Aſpaſijai un Rainim augſch-
minetee uſſkati par mahkſlu bija pretigi. 1896.
gada A. Dauge „Deenaſ Lapâ“ prafa mahkſlu iſ teeſchâſ dſihweſ, un
par ſcheſpiru ſaka, ka ta zeenitaji atrodami weenigi meetpilſonu
ſtarpâ, kureem beſ winaſ galwenâ dſihweſ mehrka — naudu pelnit, ir
tikaſi weenaſ idealſ: „amijeteeſ“. Jaunſtrahwneeze Aſpaſija turpretim
bija iſauguſi pee ſcheſpira. Ta paſcha gada beigâſ „Nogrimuſcho
ſwanu“ Janſonſ noſauz par ſpihdigu ſaſiſtaſ porzelana wahſeſ gabalu,
jo lugâ ir ſimboliſmſ — „wirſtoſcho mahkſla“. Un par ſimboliſmu
publiziſtaſ S. ſaka, ka taſ naw wairaf nekâſ, kâ meega ſahleſ preeſch
pehdigi ſabojateem nerweem, ta ir paſe preeſch kameeſeem, kaſ nahk
iſ defadentu tuſkneſcha. Rainiſ neſludinaja naturaliſma, winaſch
nadſigi rakâſ klaſikoſ. Wehl wairaf, 1896. gada ſahf iſnahkt „Fauſta“
tulkojumſ, un te kaſhdâ peeſihmê toſ, kaſ war aiſeet tikaſi lihdſ
Sudermana „Godam“ un Hauptmana „Aludejeem“, Rainiſ noſauz
par garâ aprobeſchoteem zilweſeem. Kaſhdu gadu wehſaf kopâ ar
Aſpaſiju iſuhtitſchanâ taſ tulkoja „Nogrimuſcho ſwanu“ un tika par
ſirdigu ſimboliſma apuſtuli.

II.

Wiſjuhtigaf uſ ſawa laiſmeta dſihwi reagê dſejneeki, wiſjuhtigaf
uſtwer ſabeedribâ dominejoſchâſ domâſ, no furâm wehrpj ſawu
dſeeſmu ſamolû. Dailliteratura lihdſ ſchim ir bijuſi muſſu dſihweſ
apſina. Winaſ mehſ redſam, kaſ inſpirejiſ uſ darbu ſawa laiſmeta
ſabeedribu. Winaſ ir ſinama laiſmeta un ſinamaſ lauſchu kopâſ dweh-
ſeleſ ſpoguliſ. Aſpaſijaſ darboſ atſpogulojaſ 90. gadu inteli-
genzeſ zenteeni, ſchaubaſ un ilgaſ, bet pehdejee,
ſalihdſſinot ar jaunſtrahwneeku ſchurnaliſtu teeſkmem ir iſtekti daudſ
neſkaidraki, miglainaki, bet toteeſ wiſpuſigaki. Bet Aſpaſiju par
jaunſtrahwneezi waram ſkaitit tikaſi pirmoſ diwoſ zihau un dſiau
laiſmeta attihſtibâſ poſmoſ, tautibneeku ideju un ap-
gairimibaſ laiſmeta. Aſpaſijaſ darboſ wini ſapludhuſchi
kopâ, jo ari kâ naziſonaliste Aſp. nahza ar apgairimibaſ idejam. Tauti-
bneeku tomehr Aſpaſija ſtahn tiſ turu, ka naw pat aiſmiruſi
dſeedat par Pehrſona pili, bet winaſ deeſgan ſtipri atſchirâſ no wez-
tautibneeku. Aſeſſim, Kronwaldam, Lautenbacham naziſaliſmſ
bija wiſu ideju ideja. Wini paſchi iſgudroja bagatu tautâſ pagahtni

un kaiſli to propagandeja kà meenigo idealu. Wineem ir ne tiſ daudſ mahſſlas darbi, kà ahriſchſigs ſpredikis. Aſpaſija, turpretim, ſinatniſki pehtiſa leiſchu-latweeſchu ſenatni un to meerigi nowehwoja ar dſejneezes azim. Winai te nebija ko aiſrautees ſpredikoſchanà. Un tà ka wehſturiskais ſiſchets dod wairaf brihwibas kaiſlam temperamentam, tad winas wehſturiskais darbs „Waidelote“ iſplauka par brihniſchku dſejas ſeedu. „Pehz ka welti bija zentufchees neſkaitami pilskalnu, Raſmanu, Pehrſona un oſoldehlu apdſeedataji,“ ſaka S. Aſars, „tas te bija peepildits. Te wareja ſajuſt, ka „brihniſchki jautſa ir ſenatne“, un ka winas dſejifkos daiſumus gaiſmà zelot, bet newis ar ahriſchſibam twarſtotees un weenmehr ſauzot: „lai atdſihwo ſentehwo tikums!“ ir nodibinama latweeſchu nahſotnes dſeja. Daudſ kritiki gadeem bija praſijufchi, ka wajag tautiſki un tiſkai tautiſki dſejot, bet tautiſkàs dſejas arween wehſ nebija; bet te nahza dſejneeze, kura nebuht par wari nezentàs pehz tautiſkumu, bet kuras dſeja ſkaneja tiſ latwiſki, un tapehz ween, ka bija i h ſ t a dſeja.“ Bet „Waidelotes“ ſpehſs parahdijàs ari eekch ta, ka winas warones ir jaunlaidu zilweki, pilni moderna zilweka dſinam.

Getikufi jaunſtrahwneeku lehgert, Aſpaſija atrada jaunū, neredſetu paſauli: marſkiſtikà dſihwes demokratiſazija un dialektika Aſpaſijai bija ſweſcha, reiſem pat neſaprotama. Jaunàs idejas, jaunais ewangelijſ neatbildeja uſ tuhſtoſcheem winas jautajumeem, tapehz ar ſchaubam bija jaahrda wezais, ar ſchaubam jameklè jauni zeki, jaunais etiſkas normas. Apgaiſmibas laikmets Aſpaſijai ir loti leelà mehrà wiſu wehrtibu pahwehſchanas laikmets un tapehz winai truhſt ihta zihnitaja pahrelezibas. Dihdſàs jaunſtrahwneezes dſejokeem par darbu kà nahſotnes muſu, par nahſotnes praweeti, ſas rakſta par uguni un ſchulki, atwodam darbus, bagatus ar Wafar-Giropas klaſiku muhſchibas idejam, un jau te mehneſnizà wina mihl ſapnot par burwoju laidwian un ſapnu ſemi. Wiſpahr pirmos Aſpaſijas darbos ir maſ dſejas, bet daudſ donu, kuras eewehrojamaſ kahrta padſikinaja muhſu kulturu.

Tikai galwenos wilzeenos Aſpaſija peekrita jaunſtrahwneekem. Tikai wiſelementarokàs ſawa laikmeta pateſibas ſludinaja ar fanatiſka ſajuhjumu. Lotees jaunàs idejas — apgaiſmiba, zihna dehl atſwabinaſchanas, lihdiſzeetiba pret zeetejeem u. t. t. bija Aſpaſijas wiſa A un D. Winas lugàs nerunà waroni, bet dſihwi teekà propag. Aſpaſija, teikdama ſweſmainu, patetiſku ſprediki.

Tas ir raksturīgi preekšč muhšu šabeedribas, ka leelaku kustiibu laikmetos nerodas tihri mahkšlas darbi. Muhšu rakstneeki newar d s i h w i nedšihwot, newar degt djejas deewa ugunis, lai raditu šmaršchainas djejas pilnus darbus. Zeelu kustiibu laikmetos wišpirms teef šludinatas jaunās etiškās normas, jauni ideali. Un muhšu nabadsigā, šastingušchā dšihwē katrs jaunais wahrds wer tahdu bešgaligu apwahršni, kas ar šawu pšajchumu dšejneeku airauj jauno wehrtibu propagandā. Katrs dšejneeks juht, ka wišch wišpirms ir pilsonis un šawas zeetejas tautas apustulis, kas pašchā dšihwē un zihnā grih atrast dšēju. Un ja ari zihnā buhtu jaeet bojā, kā bešwahrda waronim, tad ari šchāi nahwē, kas isnihžinās wina wahrdu, tas atrod škaištumu. Tik štiprs pee mums ir šabeedriškais kults. Ašpašija nahza rakstneezibā ar muhšu dšihwes tufchibas apšinu un tapehž wina tik bahrga teešnese, tik kaišla špredikotaja. Špat dšejā ta wed polemiku (ar Blaumani).

Ar 1895.—6. g. Ašpašija likwideja kā „zihnu un dšinu laikmeta“ dšejneeze. Wina atstahj titaniškās warones un šarakšta šeltainu šapanu un resignazijas pilno „Saulgrecšiti“. „Man nepeetika wairs špeška,“ rakšta Ašpašija. Winu nošpeeda maišes karšč. Wet ari jaunštrahwneezibā jahškās Ašpašijai šwešchs un, es peelaišchu, pat naidigs wiršeens, kas wehrja winas dšejas štraumi pa jaunu gultni.

III.

Ašpašija štipri ween atščkiras no šarweem zihnās beedreem, jaunštrahwneekēem publizišteem, kuzi bija ekonomiškā materiališma apologeti. Kā dšejneeze un romantike pehž šawām pamatišpašchibam, Ašpašija newareja erganiški ušneemt winas idealeem un teešchāi dšihwei nepeemehrota, šauša, abštrakta materiališma, pehž kura prinzipeem wehštures dšinejs špehks ir tikai ekonomiškais faktors (toreiž tā atšina). Wet Ašpašija zaur un zauri bija indiwiđualiste un waronu kulta šludinataja. Pašchi šabeedriškee nošajijumi Ašpašiju špeeda buht par lepnu indiwiđualisti. Tautas garigais šastingums, kuhštrums pret šinatni, mahkšlu, wišpašr pret šabeedrišku darbu bija šchuhpulis, kas iškaušleja jaunos waronus. Kā waronu kulta peeluhdēja Ašp. uš muhšu literaturas škatuwes dšeedaja ari wišwehšlaks laikos, kad jau katrā šabeedribas šchuhninā pulšeja ta pati dšihwiba, kas wišā organišmā. Tik ihpatneja dšejneeze ir kā indiwiđualiste, tik štipras pehšdas winā atstahjušchi apgāišmibas laiši.

Aspasijs raichojumos nekur nedarbojas mašas, bet waroni. Tur ir zihnu un dšinu laikmeta intelligentee jauneklī, kam firdi tumšča ilgošchanās, kuri eet uš semo semi zihnitees ar iikdeenibu (kuri tomehr naw wehl tikušči ņkaidribā pašči ar ņewi). Ahd a jauna dšihwe jajahk, ari to waroni wehl nešin. Wini tikai instinktīwoi juht, ka jajahk zitada dšihwe, un jašludina, ka zirwis lokam pee ņaknes ic peelikts. Bet ja dšejneeze kur uš ņkatuwes ušwed waronus un puhli, tad wini ir pretmeti. Te Aspasijai stipra lih-dšiba ar Needru. Abem wineem laušču pulki ir launi, kas ņamin engelus ņawām dublainām ņahjam. Tikai Needra, lai eeguhtu aplaušus, karikē, joko weentahrschos laudis. Sarvos pirmos darbos Aspasija neweenā weetā nepeerahda, ka tauta buhtu ņpehjiiga uš garigu augšcham-zelšchanos. Teorija un zeribas gan ņaka, ka reiš ņkanēs leeldeenas ņwans, bet tagad — „dšilšch bij laušču meegs“. Pee zilwekeem ņuhta pateefibu mihleštibas weidā, wini to peekal krusa stabā. „Pat daba juht wina ņahpem lihds, kā elšās raustotees seme trihž, sem wiras ņpahrneem pat ņahle wiht“, bet zilweki ir zeetfirdigi un par daudz launi, lai ņaprastu ņawu nošegumu. „Wirš ņemes laiškuma milšis dus“. Un ņinatne eet pee zilwekeem, bet wini to met moku ņambaros un dedšina uš tuhštkošch ņahrteem. Pat „Sidraha ņchidrauta“ laudis met ņahrtā ņawu labdari Gunu. Ir gan teiktis, ka wišā ņemē ir nemeers, ka laudis ņazelas pret ņawu laundari, bet tas, leekas, ir eņekta dehl, waj ari tautas nemeers ir ņahdas fatalas waras modinats. Aspasijai tikai inteligentās jaunawas ir nopeetni zilweki, bet kalpones ir mehlneses, tuhšču ņalmu kuhlejas waj intrigantes.

Un netikai Aspasija, pat Nainis, kas tik zeefchi ņawidēs ar darba laušču ideologiju, tad mokās twihšdams ņehrojās:

„Bet ņastingušchais kermenis
 Ne mišlas pašihst, ne naida,
 Gul ņlehgtām azim un gaida.
 Winšch gaida karstas ašaras,
 Kas tam uš kruhtim lai lihstu.
 Winšch gaida no garas muhšchibas,
 Lai mostos uš garwiku rihtu.“

Bet ja nu laudis neilgojas pehž ņawas leeldeenas un garwiku rihta, ja wišā pašauļe ir „kā milšu lihšis, kas pee dšihwām meešam Iehni truhd“, tad janahk ņahdam waronim, ņahdam praweetim, kas tautu dšejas uguntis křistot laistu uš jauneem ušdewumeem apšinigā

dsihwē. Rā jaunstrahwneekem ejot tautā, tā „Pateesībā“, „Laiņā fogi“, „Sauls meitā“ ir weenas un tās pašas ilgas: nest laimi jemes wirfū. Ari Guna un Smaidina eet pašaulē no sehtas uš sehtu, lai eededsinatu laudis deewibas gara dsirksteli. Sihkais Sneegpullstēnites swanināsch išķan ledainā turkneši, modinot šawas mahšinas no seemas meega. Pat masā meitenite „Prometejs“ ar maso ogliti — šawu širšinū — grib šajlbit wišu bešgaligo, auffsō pašauli. „Via dolorosa'ā“ wiša aptahrtne ir pilna gulošcheem tehleem. Un dsejneeze špehlē wišas šahpes, wišas dušmas, wišu ruhgtumu, kas deg winas kofles stihgās. Winas širds bešdibeni atveras un juhtas pluhst kā upe. Ar šawām dseesmam ta grib usmodinat gulošchos, un winas šahpes ir kā upura duhmi, kam jašalihdsina zilweki ar deewibu . . . Rā Škalbe tizeja, ka no wina dsejas wainageem, kas mirkuschī širds ašinīs, wiša pašaulē tiks gaišcha, kā warawihšna, ka wiši šahps kalnos un staigās pa gaišmas zekeem, kā ziti latweeschu rakstneeki zereja, ka wini buhs garigee tautas wadoni un ar šawām dseesmam pašrweidos rupjo pašauli, kas zeena tikai šiško waru un materialās interešes, tā Ašpašija tizeja, ka dsejneeki ir šwarigakais faktors šabeeđribas at- tihštibā, jo dailliteratura bija weenigais weids, kurā toreiš ispaudās tautas potenzialā garigā energija.

Rā modinatajai = apgaišmotajai Ašpašijai šinama lihdsiba ar freewu tautmihleem. Winas ušķati par tautu un waroneem radnee- ziski Michailowška subjektiwisma teorijai.

IV.

Ja apgaišmibas apustula Ašpašijas balšs ne wišai labi eeskan deenlapistu kori, jo pehdejee bija materialisti, bet Ašpašija indwi- dualiste-idealiste, tad markšisteem tuwak wina nestahw ari kā nemiti- gas attihštibas šrudinataja. Ar dialektiku mehš eepašinamees zaur Markšu, kuršch to mantoja no Šegela, bet preešch markšijma ta nemaš naw raksturiga. Pee tam markšisti neaišihst absolūtā, wineem ir mainigs, konkrets ideals. Ašpašija turpretim šawos darbos idealu at- tehlo kā šo absolutu, nešafneesjamu. Zilweki tikai muhšchigi meklē jaunus zelus uš absoluto, un winam katrā laikmetā peeschkir zitadu šaturu. Ašpašiju wiswairak eedwehšminajuši ne ideala šafneegšchana, bet muhšchigā jaunā zeku meklešchana un zilweka eekšchejās attihštibas daile, wismihšak wina kawejas pee abstraktām idejam. Kad gadu šimtena mainā Nigā bija strahdneeku nemeeri, un uš laišu apšlusušchee

markfisti tos janehma ar lojungu: atpafal pee tautas, tad Aspafija neet lihdi; wina lihdi ar „zilwezes garu“ ka atbals atfahrto: jamefle, jamefle . . .

Abfoluto idealu Aspafija attehlo abfraftas pateefibas weida, kurai war buht daschads faturs. Sawas literarifkas darbibas fahkumâ Asp. bija mahziufees no realifma weenu baufli: tew buhs dsihtees pehz ihstenibas. Un tapehz dialektifmu faprata ka d j i n u p e h z i h s t e n i b a s (Wirklichkeit). Bet Aspafija pati tikai „Farfanâs pukës“ un pahra lugâs ir tik stipra, ka nebihstas no ihstenibas. Wehlat ka jaunromantike-fapnotaja Asp. behg no winas. Tad pateefibu ta faprot ka w i s d a i l a k o, lai ari tas buhtu maldu ugunis.

Abfrafto pateefibu Asp. stahda mums preefchâ ka fonkretu tehlu, un wifas winas jamefles—apgaiomotajas eet uj fatwu mifiju ne pajchas fawâ wahrda, bet fuhtitas no fahdas augstafas buhtes — deeweetes Pateefibas. Kas wina ir, to bija jautajis jau Kristus teefnefis, to ir jautajufchas fintâm paaudfchu, bet palikufchas bef atbildes. Uri dsejneeze stahw mehmas winas preefchâ, stahw ka preestereene preefch deeweetes, jo warena ir fchi pateefiba. Un wif jeme, nepafihtee, kas pateefibu waigâ fkatijufchi, teef par waroneem, jo, pateefiba,

„tu efi zehla it ka pastarteeja,
un tawi wahrdi eet ka fkrejofchs guns.
Tu wifu pajaul's fahpju zeeteja,
tu efi degufi uj tuhkftojch fahrteem
un tuhkftojch moku benkeem staipita.
M, zif gan ffaistai tewim wajag buht,
fas tifdaudj afinis ir mafgajufees.
Ka kalnu kristals dfidras tawas meefas,
tew zaurfpihdiga kaira dsihflina,
un tawa kruhts ir it ka selta flintis,
ij kuras fchehlastibas upe tek:
no tawâm luhpam meera wahrdi pluhft,
ka jeedu fari filâ pawafari,
un augu augumi tew flehpi fildas.“

Te jau ir wefels pateefibas fults. Un ta ka markfisteem bija finams ideals, fo zensjures apstahku dehl daschreis nofauza par pateefibu, un ta ka deenlapifiti bija gandrih waj weenigee progrefa laudis, tad Aspafija tika ifdaudfinata par proletariata dsejneezi, b e t

tas ir pārpratums. Teesā, dzejneze vairākās meētās
džejojusi par strahdneeku zihnu, bet kas par to nam džeedajis?

V.

Drušku labak šadseedeēs ar deenlapisteem Ašpasija wareja fee-
weešchu jautajumā. Rā pehdejee ņeedja roku newis fabriku strahd-
neezem waj baltajām wehrdjenem — kalponem, bet tām pahrtikujcho
latweešchu meitenem, kas zentās pehz iġlihtibas un brihwibas, kas
paščas maiši pelnidamas gribeja tiht patstahwigas, tā Ašpasija rakstija
tikai par inteligento jaunawu emanzipaziju. 90. gados wina nebija
weenigā un produktiwakā rakstneze feeweēšchu jautajumā; te lauri
peeder deenlapisteem publizišteem, ari zitām feeweetem, kā Dorai
Bleekšhan. Ašpasija tika pašistama kā pirmā feeweete —
kareiwē dehl feew. emanzipazijas. Rā zihnitaja wina tika populara
zaur šawām lugam, kurās attehloja inteligentas jaunawas, kā kontrastu
tumšchajai apkahrtnei. Birġeliškā feeweete prašija, lai feeweete paleeš
tikai feeweete. Wina nekad nedrihkt jauhet „muhšchigo feewiškhibu“
un nedrihkt teektees uš wispahrzilweziškeem gara augstumeem. Ja
feeweete zentās pazeltees no šawa widus, tad winai neustizejās ir
labafee zilweki, netizeja, ka wina waretu šašneegt to prahta klints
wiršotni, uš kuras atradās wihreetis. Wisiwirtuškafais subjekts
praša, lai feeweete ir uštizama, šchihsta, bet neweens tikums neprasa
tikdaudj špehka, kā šchihstiba, un wehrdšiba nowahjina špehkus (Sch.
Sand). Wihreešchi to šina un tapehz neustizas feeweetei. Wihreetis
drihkt isbriht wišus dublus, tahda ir waldošchā morale. „Kadehl wih-
reetis drihkt wišu, bet feeweete nefa?“ jautā Ašpasija. Ja kritu-
šham wihreetim war peedot pagahtni, tad ta japeedod ari kritušchai
feeweetei, jo abeem wajaga weenadas teefibas un weenadas attihsti-
bas. Bet kad Ašpasija usrakstija „Sandetās teefibas“, kurās Laima,
lai glašbtu šawu ģimeni no posta, teē par iswirtuška Laugarta mi-
lako un wehšak nelaujas šewi par to nizinatees, tad luga tika isbašu-
neta par breešmigi netikumigu. Par winu tikdaudj rakstija pilšo-
niškā preše, ka Ašpasija tika populara un — jaunatnes mišlufe. Aš-
pasijai ari wehšak nahzās rakstīt par feeweēšchu jautajumu, kā publi-
zistei, bet šcheem darbeem truhkt paleekamas mehrtibas. Rā pirmai
feeweetei, kas teiza drošchu wahrdu, Ašpasijai bija daudj šo zeešt pri-
watā dšihwē. Un tagadejām jaunawam, kas eet pa islauštām tekam,
gruhti pat eedomatees, ar kašdām gruhtibam bija jafaujas winas

preekhghahjejam. Emanzipazija tagad tikusi jau tik isbeeniichka leeta, ka pa tam tekam, kur afinodama lausās šajuhšmas pilna, leela dwehsele, tekā ari jau šihki maši darbdeenas lautini.

VI.

Zautajot pehz motiweem, kadehl Aspafijas waroni teef par wehtras putneem waj praveescheem — apgaišmotajeem, jaatšihst, ka winos wišos ir kahds dinamihšs špehšs, kas tos špeesch taišni tahdeem buht un ne zitadeem. Sawās krukhtis wini nehšā lihdsjeetibu pret zeetejeem un kā krahzošchi firgi tos rauj uš kauju strauja is temperaments, kas brihwu elpu atdabun tik wehtrā un pehrfona gaišā. Dsejneeze nedrihst kaujas laikā nodotees šapneem par perfonigu laimi, jo bada un isšalkuma balšis to šauz augšchā uš zihnu. La newar nodotees mahtes laimei, jo wiša winas buhte fleegtin fleedš pehz wehtras. „Tam špehškam, kas besdibenus jauz, mana dwehsele gawilēs pretim trauz: tik wehtrā elpot, tik wehtrā buht, garš šewi bešgala dšinu juht. Prom meeru, prom preeku! prom atdušu!“ Teeša, fleedšoščajā Aspafijas stilā maš wehl mahššlineezika; tur wairaf histērijas un patoša. Bet 90to gadu šastingunā wajadseja taišni pehrfona walodas, lai šabeedriba mostos uš apšinigu dšihwi. Un mums jabrihnas, kur Aspafijai nahzis tik daudz špehka.

Zeelos pahrgrošibu laikmetos šabeedribu pahraem radišchanas kahre. Bet Aspafijas waroni neeet pee mafas, lai, kā Getes Prometejš, daritu zilwekus pehz šawa gihmja, lai raditu. Nē, wini eet weenkahršchi aiš lihdsjeetibas, eet palihdset. Tee juht, ka pazehlušchees pahr tautu, redš kā Mošus šawu brahlu grehtibas un eet šneegt teem rofu. Aspafija mihl istumtos, šamihštos. La eet, kur truhškums durwoju preekščā šehd, kur širdššahpes pee galda ehđ, graušč plahnu wupju reezeenu, dšer kaušu pilnu ašaru.“ Tā šaules meita grib šajust kaušču šahpes, dalit to zeeschanas, lai wineem palihdsetu. „Taišnā šoga“ waronim wišs muhšchs aištezeja preekšč ziteem upurus nešot.

Aspafijas pirmos darbos šchi lihdsjeetiba tā šaweenota ar paščas dsejneezes buhti, kā leekas, ta ir weena no winas ihpatnibam. Bet tuwak apškatotees mehš eewehrojam ari, ka Aspafijā lihdsjuhtibu ušaudšinajuši kristigā tiziba, jo wišos pirmos winas darbos redšam bišeles eespaidu. Ari wehšaf marššistu pulkā winas burās puhšč lihdsjeetiba, bet jau aiš zitadeem motiweem. Dsejneeks esot apšpeesto

aiſtahnis, kam jaſaprot zilweku noſeegumi un tee japeedob, jo wiſu ſapraſt ir wiſu peedot. Bet markfiſtos Aſpaſija bija ari ſihwa ſarozaja, widus zela nihdeja, kaſ uſtahnā Bſfena Branda prinzipu — „wiſu waj neko“. Bihnā tomehr neder lihdiſheetiba. Un ari Aſpaſijai ta ſaweja iſweſt prinzipus un runat pehrkora walodā. Par daudj wi-
nai ſeeweetes maiguma. Winaſ Deewſ naw Elijaſ Jehowa, kaſ runā iſ wehtraſ, kaſ ſatrez Baala praweeſchuſ, naw bahrgaiſ, nelokamaiſ Bſfena Deewſ, winſch ir fr i ſ t i g o T e h w ſ, pee kura kruhtim war ſpeeſt ſawu aſaraino ſeju un iſraudat wiſaſ dſihweſ gruhtibaſ. Aſpaſijaſ praweetes nenahſ ſemeſ wirſū, kà ſogeaſ teeſat un ſpreeſt, bet mahzaſ mihleſt, peedot un zeeſt. Taſ nahſ pee zilwekeem kà ſeedu wehſmina, kà mihleſtiba un mahza, lai raudoſchāſ aſiſ ſmej.

Bet ſmalſjuhtigāſ lihdiſheetibaſ laudiſ neſajuht . . . Tad — dſej-
neezei gribaſ uſſwelteeaſ konſerwatiwajeem meeguleem kà miſſigai naſtai, lai tee ſajuſtu, kà wineem truſhſt . . . Tikai tad, kad mihleſtiba kruſtā fiſta, kad pateeſiba dedſinata uſ tuhſtoſch ſahreem, kad wiſam daiſkam buhſ bojā eet, tad pateeſiba nahſ kà atreebeja (ne ſareiwe), kà bru-
nota walkire uſ ugunaſ kumela jahdama. Ta nahſ zaur aſiſ upem brijdama un ugunaſ ſehſlu ſehdama.

Ta nenahſ wairſ ſmago kruſtu neſt,

Ta nahſ uſ naidneekeem aſmenuſ meſt —

Ta nahſ kà paſtara teeſneſe,

Un notrihſ jau lepā Babele.

ſam auſiſ, lai dſiſd, kam aſiſ, lai redj,

ſad jadreb, lai galwu ar piſhſhleem ſedj.

Un Guna jau paſcham ſaralam met pahrmetuſu aſiſ un a t -
r e e b d a m à ſ, tehrpuſeſ ſ a r k a n ā ſchſidrautā, nogalina ſarala
gilti.

VII.

Lai ar ziſ ſtrauſſch temperamentſ, lai ar beſgala miſhſtu ſirdi
neſ ſawāſ kruhtis, laiſi ir tik gruhti, kà dſejneezei beeſchi uſmahzaſ
ſchaubaaſ par ſawu darbu. Waj wehrtſ maſ ir zeeſt un zihniteeſ. Ja
ſtrauſſch, leelām idejam un pahrgroſibam bagatſ laiſmetſ rada eeweh-
rojamuſ zilwekuſ ar leelu dwehſjeli, tad taſ kà Chronoſſ patſ apehſd
ſawuſ behruſ. Ja jaunāſ ziltiſ gaſjuſchaaſ kruſta kaſā dehſ patee-
ſibaſ, tad winu iſzihnitaiſ mantojumuſ paleeſ trefnaſjeem, meermiſli-
gajeem ſemeſ eedſihwotajeem. Waj wehrtſ atdot ſawu muhſchu zil-

wezes labâ? Wiſi puſlini juhd, kâ uhdens no feeta, jauniba aiſeet un krukis falſt weentula dwehjele. Pat jaunatne ir pahrgudra, ſalkana, ſalta, ar ſwina afinim un bleka ſirdi, un draugs wil draugu . . . Un fatums wiſur krukto muſju zelus, un ſinatne tikai raſda, ka mehs neſa neſinam. Bet ſmazigos dubkos rehgojas pretim zilwezes iſploſits, ſamihdits waigs. Un dſejneezi grahbj ſchalkas, pluhſt aſaras, tomehr iſſteeptam rokam ta aizina ſamihſtos un iſtuntos. Schee tumſchee beſdibeni ir muſſchigais ſpehta awots, kas no mahmulas ſemes kuhſ uf augſju un atjauno zilwezes ſpehkus. Kas mihl dſihwibu un ſpehku, tam ſamihl ir zilweze. Un dſejneeze ar karſti puſſtoſchu ſirdi, kâ mahte uf ſawu ſahpju behrmu, lej uf zilwezi ſawas aſaras, atſinufi, ka ir wehrits par zilwezi zeest. Tahdâ ekſtaſe war nonahſt tikai leels zilweks, kam ſirds ir plaſcha un ſilta kâ ſeedona ſaule.

Lai ar zilweka ſirds dſilumos ir wiſadi ruputiſchi un glotenes, kuruſ redſot janoleedj dſihwibas wehrtiba, dſejneeze apſtnas, ka winâ ſhehpjas ari neredſamas pehrles, ko ſabeedriſkas wehtras reiſ iſmetis uf paſaules kraſta. Tapedz Guna Smaidinu ſuhta paſaulē:

„No durwim ej uf durwim, — ej un klautwē!
 Kaut jaſtingſt pirſtini, arween wehl klauwē;
 Un ja tee tewi atgruhſch, projam raida,
 Ak, neiſmizees, tizi wineem, tizi:

Iffatrâ ir ſpehjas uf augſchamzeliſchanos, iffatrs ir eeruhſejiſ ſwans, kas gaida ſpodrinataja, lai waretu eeſwanit gaiſcho leeldeenu...

VIII.

Ar 1896. g., ar jaunſtrahwneeku ſchekeliſchanos, Aſpaſijai newareja buht ſenâ ſpara. Ari rakſtneezibâ bija notikuſchas pahrmainas. Uſleha za diwas ſpoſchas ſwaigſnes, Poruks un Needra, kas eerahwa jaunū dſilu gultni muſju rakſtneezibâ, nodibinadami diwas jaunās ſkolās. Ari Meterlinka ſiltumnižas ſtahdū klufâ dſeja atpeldeja pee muſju kraſteem. Un augſchminetee faktori newareja neatſtaht eeſpaidu uf uſaehmigo Aſpaſiju. Tahſak — 1897. g. deenlapifti peedſihwo kataſtrofu. Rainis, Stutiſhka, Sanſons teel iſjuhtiti, Roſinſch emigrē. Truhſt prejes, kur waretu iſteiktees wehtras un dſinu laiſmeta preekſchſtahwji. Un Aſpaſijai weenai palikuſchai ſahſ juſt ſpars. Ta ſajuhtas, kâ iſraeleeliſchi, kas iſdſihtti ij tehwijas un uf ſweſchās Babeles kraſteem dſeed ſawas waidū dſeefmas. Rabaga Zianas behrneem winū puſku

Dahrs ar nākotnes rosem ir ispostits un famihdits, truhdos friht
argli wihna kalnā, un smeekli pahrkleegufchi winu dwehseles dseefmas.

„Un Babeles uhdeni
Lunſchi un draudoſchi
Schlahdami welas
Weennmehr beſ apstahjas.
Tā ſchodeen, tā rihtu,
Beſ gala, beſ gala.“

Tagad Aſpaſija naw wairs fenās walfirijas, kas ſaſleenas pret
Tikteni, naw Prometeja, kas paſcheem olimpeeſcheem rahda ſpihtu; pahr
winu nolaiſchās dwehseles krehſla. Bet ismiſuma winā naw. Lihdſ
ar Weidenbaumu ta neſauz: „Nolahdets liktenis zilwekam buht!“ Par
daudſ winai dſihwes preeka, par daudſ tizibas uſ labaku nahkotni, lai
ari tagadne tik greuhta. Bet ſweſchās Babeles wilni aiſa ſahpes, pagu-
rumu, reſignaziju. Kad wiſi behga no dſihwes, tad ari Aſpaſija feh-
ſchās burwu laiwinā un brauz uſ ſapnu ſemi, waj lihdſ ar ſabeedribu,
kā Ofelija, beſ domam, beſ juhtu, beſ dwehseles peld pa ſtraumi. Bet
par to wehlaſ. Tikai leelās 20. g. ſintena wehtras ſazehla winā
zihnās ſparu. Teef raditi „Sidraba ſchidrauts“, brihnifchi ſkaiſtā
„Dſintarſemite“. Atkal dſejneeze ſkandina wehtras ſwanu. Bet aukai
rimſtot meklē meeru ſawā behrnibas ſemē Bimini.

Aſpaſija kā individualiſte.

Ta Aſpaſija ſahf kā karotaja, tad wina pate ir ſpilgta perſona.
Ja tautas dſihwe garigi panihſt, ja ſabeedriba katru ſpeesch kaſpot
wezām dſihwes normam, tad paſchā ſahkumā progrefs te parahdas pro-
teſtejoſchu perſonu weidā. Aſpaſijas pirmās warones ir proteſte-
tajas pret dſihwes ſaſtingumu, „Atreebejā“ pat dſihwes teefne-
feſ, un pats proteſts ſemajā ſabeedribas lihmenī tās pazel par ee-
wehrojāmām, ſpilgtām individualitatem, kas aiſtahw ſawas teefibas.
Bet ne tikai kā karotaja ta ir ſpilgts rakſturs, kas jau ar ſawu eſamibu
rahda individualiſma teefibas uſ eſſizenzi. Aſpaſija ari pate ſtudina
individualiſmu. Wina ir atſinufi modernās kapitaliſtiſkās ſabeedri-
bas augſtaſo hauſli, kuru winai dewa Gete: „Zilweka augſtaſā laime
ir perſoniba.“ Beſ ſapehſ gan taiſni modernā ſabeedriba atſihſt in-
dividualiſmu? . . . .

19. gadu ſintena ſahkumā pilſoniba bija atſwabinajuſees no ſeo-
daliſma un ariſtokratiſjas wirswadonibas. Brihwajā pilſoni dſima perſo-

nibas atfina. Bet modas ari strahdneeku fchkira. Winos auga weenibas ideja, kas wijus zenfchas weidot pehz weena gihnja un lihdsibas, kas aizina kalpot fchkiras wajasdibam. Bet lihds ar to mostas kolektiwistiskais individualisms. Pat wismasakais zel galwu un drofchi faka: „Ari es esmu zilweks!“ Bet ka augot elektribas spehfeemtee atstumjas, ta progrefejot kulturai, aug un muhschigi stahw zihnâ diwi pretstati: fabeedriba un personiba, lai ari indiwids ar kulturaz peeaugfchanu teef fabeedriškaks. Sabeedriba: grib nospeest indiwidu, lai tas kalpo weenai waj otrai fchkirai, lai katrs indiwids ir altruists. Walsts fawai ekfistenzei iſtrahdajuſi ſinamas teefiſkas normas, kurâm japadodas katram pawalstneefam. Katrâ fchkirâ nodibinajuſees ſinama waldoſcha morale. Winu ſtiprinafchanai fabeedriba fawos lozekelos ijaudſinajuſi peenahkuma apſinu. Tai fabeedribai jaisnihfst, kurai truhhfst ſcho normu. Un wai tam indiwidam, kas neatfihst teefiſkas un moralifkas normas! Katram zilwekam, ja wina zaur eedſintibu un audſinafchanu eeguhtas teefimes neſaſkan ar teefiſko waj moralifko peenahkumu, iſweenam jaapſpeeſch pajcha „es“ un jaeeslehdj fawa darbiba peenahkuma eerahditas robeſchâs. Iſweenam japadodas fabeedribas gribai. (Kants.)

Bet zihnâ pret fabeedribu, pret winas normam un peenahkumu iſeet indiwids. Ne fabeedribu, winſch pats ſewi atfihst, ka attihstibas gala mehrki, ka paſchwehrtibu. Indiwids rada pats ſawu morali un teefibas un eet par tam zihnâ pret fabeedribu.

Aſpaſija fahf ka altruiste, un ka proteſtetaja pret meetpilſonibas morali. Ta nahf jaunaz morales wahrda un ir ſpilgts indiwids. Bet jau „Waidelotê“ wina atmetuſi „Saules meitas“ altruizmu un ſtarp rindinam ſludina, ka zilweks ir paſchwehrtiba, ka winſch nedrihfst buht peenahkuma wergs. Bet nietzſcheameete Aſpaſija naw. Ta nahkuſi no Markſa un Kanta paſaules, kur atfihst, ka zilwekam japalihds faweem tuwafeem, japilda fabeedribas moralifkas un teefiſkas normas. Tomehr peenahkuma apſina Aſpaſijas waroneem ir wahja. Tifai reiſam war manit, ka Aſpaſijas warones, ka Spensers, grib faugt ar peenahkumu, bet newar. Winas ir wefels wulkans pretfabeedriſku dſinu, kas fazelas pret katru fabeedribâ nodibinajuſchos morali un pret peenahkumu; winu ſwaigine ir paſcha „es“. Bet Aſpaſijas waronem truhhfst ſtingras pahrliezibas. Winas nedſen fawas morales ſelta arkla jamos nepahredſetos lihduomos, bet weenmehr ſkatas atpafal wezâ pajaulê. Iſgahjuſi no Kanta un Spensera peenahkuma pa-

faules pahr kolektiwistisko individualismu, ta fneedjas pehz anarkistiskā, bet, nespehjuši ta šafneegt, atgreesčas uj kolektiwistisko.

II.

Agrafee latw. rakstneeki zentās attehlot ahrejos apstahklus un normalā tihpa zilweku. Wini nedrihksteja kertees pee anormalas dwehfeles dšinu attehlošchanas, kā wispahrs dwehfelei winu rakstos nebija weetas.*) Bet ja nu zilweks ir pašchwehrtiba, tad dsejā zeenigu weetu drihst eeenemt ari nesabeedriks zilweks, wispahrs moderna zilweka dwehfele, pilna šchaubu un meklešchanas. Un Ašpasija neattehl idealos waromus, išgreestos pehz parastās morales šchnites. Wina zefčas išwest uj štatwes zilweku ar wišām launām un labām ihpašhibam, ar šabeedribai mas pašištamām teekšmem, išwest un pateikt, ka winšch naw teefajams, jo tas ir apstahklu produkts un pašchwehrtiba. Un tā ka individualisms šew eefaroja stahwokli zihnu un dšinu laimētā, wina eewehrojamafee aišstahwi ir Ašpasija un Weidenbaums, un tā ka individualisms ir muhšu modernās literaturas šwarigakais baušlis, tad ar Ašpasiju un Weidenbaumu ja šahk muhšu modernā literatūra. Weidenbaums šahka pirmais, apklusja jau preekšch Ašpasijas, bet eespaidu uj muhšu literatūru darija tikai 90-to gadu otrā pušē, kad ta darbi nahza klajā.

Tapehz — „ar Ašpasiju dwehfele eenahza rakstneezibā“, šaka Š. Ašars: „Šj winas darbeem nerunā tautas dšihwe, bet wina pate, winas subjektiwais „es“ — un ari anormalais, t. i., ahrpus tautas leelā wairuma išaugušchais „es“. Tas runaja kā jaunlaidu šeeeweete, kā individuēli attihstits zilweks, kas ar drošchu apšinu šaka par šewi: homo sum! Tā auša latweešchu rakstneezibas šestā radišchanas deena! Ar Ašpasiju . . .“

Dsejneeka individualista pirmā pašihme ir ta, ka tas grib išteikt patš šewi, kā to pareiši aprahda Š. Ašars. „Wiššem nerweem trihžot tas grib ekšplodēt, reaget uj ahreeni un radit šawas, jaunās estetikās wehrtibas“. Ašpasijai šchi ihpašhibā peemihst bagatigā mehrā. Wehl wairaf. Ašpasijai ir ta ihpatniba, ka wina newar peenahzigi attehlot zita zilweka dwehfeles, un winai pawišam truhst stahstitajas (epiško) dahwanu. Winas pašchas dwehfeles stahsts ir tas, ko dširdam no ikfatra rašchojuma. Wina nelauj runat šawām šeeewetēm. Ar šatras warones muti ta runā tikai pate. Špilgtas wihreeschu portrejas

*) Š. Ašars.

Aspasija nespējji ussīhmet. Tikai intriganti, usdīhnotaji un pāvedēji tai zif nezif īsdewīšchees. Tadehl Brandesa domas, ka ņeeweetes mīhl attehlot wīšos sīhšumos wīhreeti, Aspasijai naw peemehrojamas . . . Wīšas Aspasijas ņeeweetes ir radneeziņkas, lai gan tās waram eedalit divās kategorijās. Wīnās zīhnas diwas buhtes — leefmainā, aņinainā walfirija ar ņapnaino jaunromantiki, ņirņnigo, intimo ņeemelneezi, ilgu dņejneezi. Wīšas wīnās pehž kaut ka ilgojas, wīšas eet tautā ņneegt palihdņigu woku waidu laudim, wīšas grimst malbos un zeeņņanās, wīšas noreibušņas kaiņlibu ņwelnē. Rā propagandiste „Sarkanās puķēs“ Aspasija ņaka, ka wīnai reehjas dņert baudijumu ņauņs, bet wīņeem wīnās waroneem kraņs erotīņms uslīzīs ņawu sīh-mogu. „Wīņi Aspasijas ņimboli un alegorijas,“ ņaka R. Klauņtīnņņ, „groņas ņinamās, zeeņņi noteiktās robeņņās, ņas weenadi waj otradi atteezinami uņ mīhlu un dņimumu ņatīņmi. Wīņa Aspasijas rakņtu darbība īsteiz ņeeweetību, ņas ņleedj un brehž pehž ņawas augstakās īsteiņņmes, ņaweem augstakeem mehrkeem.“ Pat daņšhos Aspasijas wīh-reeņšhos deg wīnās paņņas dwehjele. Pat „Taisnais ņogis“, kā lihds-zeetiga ņeeweete ņin ņehlot un pee kruhtim ņpeest krituņšhos un ņarga-jot ņlaht pahr teem ņawus mīhleņtibas ņpahrnus.

Tu wari laņit weenu darbu pehž otra, un tew nahņkees gruhti tos atņņkirt. Refur nejaņt a p ņ i tehla, ņas zīrņts no zītas dweelas un eenestu daņņadību un dņīhwību. Dauds laņot Aspasija teef weenmulīga. Weewelņ tikai wīnās apbrihnojami daīlā un originelā waloda ar dņīh-wajām gleņnam. Aspasija mahņņlineezīņki ņpehlē tikai uņ weenas sīh-gas. Un ņkanas beņ originalā ņatura garām ņwīhgojot ņīlba gan, bet nejaīsta un wehl wairak nejaīsta tadehl, ka Aspasijai truhņst mahņņlineeņa wīltības. Pehž Aspasijas gribās ka jauna, ka plaņņaka, pilna, dņīlām idejam. Tā no erotīņkas ņeeweetes buduara, no ņluņu, eterīņku ņapnotaju — prinzeņņu aiņwehjas gribās īseet beņgalīgi leelā paņaulē.

III.

Proņaneja jaunstrahwneeku zīhnas. Gadu ņimtena beigās kā mo-numenti pazehlās Needras un Eglīņha waroni, bet tad — it kā ņa-bijās no ņabeedribas ņaņtinguma. Poruņka „Pehrlu ņwejneeņs“ nespē-ja atjaunot Romu un kā „Aņaru prinzis“ behga weentulībā, lai kal-potu mahņņlai. Needras „Nespēhzigā dwehjele“ newareja nodibinat nazonalo religīju, ņas lai tautai dotu ņajuņņmu uņ leeleem darbeem. Klusi wīna ņirga ņawā eekņņejā nespēhkā. Un idealīņs Strautmālis tīka

par weenfahrschu mantraufi. Welti W. Egliſcha Zahnis „Rihtha
blahsmâ“ zihnijàs pret garâ kuhro Watwiju, kas nedewa zeribas, ka
fahdreij nesiz pehz dailes flahpſtoſchâ „Bajudufchâ dehla“ idejas. Un
individualijma propagandists W. Eglists, isbridis ismijuma dſihles,
tika epifureetis un atrada jaunû loſungu: dionisija kults. Pat Rainis,
kas weenmehr gahjis pee atmesteem un apſpeesteem, pats atmests un
iſtumts nowehrjâs no ſabeedribas, ſahpa kalnos un wina ſahpes
dſeedaja:

„Wisapfahrt tewi ledains wairogs ſegs,
Un wijas jemes ilgâs kruhtis degs.“

Un Aſpaſija, kas weenmehr bijuſi mekletaja un zentufees pelbet
pa ſtraumi, aigreeſchas no ſawas waronu paſaules pee ſluſajeem
Meterlinka zilwekeem un Boruka muhſchibas idejam. Tagad tehlotec
rakſturi naw individualiſti proteſtetaji, kas kâ ſibens iſſchawjas tum-
ſchajâ mahkoru fonâ. Winos ir ſluſa padewiba. Pat Meterlinka no-
jautas puhſch ſawu dwehſimu Aſpaſijas darbos. Ne ſpehka pahrpil-
ribâ ſaſleetees pret dſihwes ihſtenibu, nè, kam reebjas jemes meli un
kuffchums, tas grimſt ſahpju dſilumos, un behg weentulibâ, jo tika
zilweks war buht zehls, ihſts un dwehſelê ſchſihſts. Tikai tur war
ſlehgt deribu ar muhſchibu. Waj ta naw Boruka „Behrlu ſwejneeka“
atbalks?

Seekas, ka tai laikâ Aſpaſijai truhſt ſtingras pahrlēezibas, ka
wina pate wehl naw ar ſewi ſkaidribâ, ka winâ zihnas jawni eepaidi
ar wezeem. Neijam Aſpaſija parahdas pat kâ ſenâ karotaja, bet tikai
reijam. Wijumâ winas uſſkati ſtipri mainijufchees. 94. gadâ „Dee-
nas Lapâ“ ta rakſta, ka dſejneeks ir wiſu nizinato un wajato aiſſtah-
wis, winſch ir neredſigo azs, mehmo beedinoſchâ, apſuhdſoſchâ balſs.
„Ihm gab ein Gott zu jagen, was er leidet.“ Jaunſtrahwneeku kuſti-
bu laikmetâ Aſpaſija aizinjaja tautu ſilditees pee ſawas mahſſlas ugums,
bet kad tauta, waj nu palika mehuma pret ſcho aizinoſcho balſi, waj, ja
nahza, tad praſija zitadu mahſſlu, tad Aſpaſija ſkizê „Daudſee, pahraſ
daudſee“, jau ijgahjuſi Meterlinka paſauli, jau wehrſdama azis uſ
Ibſenu un Nietzſchi, aiſſtahw domas, ka mahſſlineekam jabuht preeſte-
rim, ka puhlis nedrihſt ſkahrtees pee mahſſlas, jo no puhla elpas wiſt
dſejas ſeedi. Puhlis neteek pee nemirſtibas; winſch
war mahſſlu tikai banaliſet. „Dailumam naw wirs jemes tehwijas“.
Waj ſchis proteſts pret puhla praſibu pehz ſawai ſapraſchanai peemeh-
rotas mahſſlas naw tas pats, ko dſirdam no defadenteem — ſaloni-

steem? Defadenti par šavām idejam dabuja zeešt isfmeeklu, bet Afpasijas balis kurlā intelektigenze nefadširdeja. Un Afpasija šchis idejas drihf pahrđšihwoja . . .

Gadu šintena mainā Afpasija nokluhf femiškfi sem Šbfena eefpaيدا. Šchis leelais individualists darija milšigu eefpaيدu ne tikai uf wišpafaules, bet ari uf latweešchu rakstneezibu, un Afpasijas darboš gandrihf wišos laikos fastopam išfeniřma pehfđas. Ķa jau 90. gaboš un gadu šintena mainā tikdaudš runaja par Šbfenu, tad lihfđšgahjeja Afpasija newareja par winu neinterešetees. Afp. pirmoš darboš aiřdomaš par iřfeniřmu rada diwi řeemeeřchu tihi, kuruš fastopam ir Šbfena, ir Afpasijas darboš (Bratřšs), un ari ģimenes drama, un wehlař, gadu šintena mainā, Afpasija Šbfenam peegreeřch tik leelu wehriřu, řa „Šidraba řchfidrautš“ teef uřakřtits pehf „Šilientrona“. Afp. řimpatijas Šbfenam pawairo taiřni Nietsřche, Šbfena gara radi-neekš, kuruš latweeřchu řabeedriřa tad atdewa řawu artawu. Ubi individualiřti un mařas kufřtiba padara noteiřtaku Afp. individualiřmu. Ari wiņa gadu šintena mainā dšeed par řalneem, waroneem un neezigo puhi. Bet Afpasija newar řaauġt ar tahdu řpehřa titanu, řa Šbfena individualiřts un Nietsřches pahrđilwekš, jo no Meterlinka un idilist es Afpasijas lihfđš wineem ir řchaurřmigs lehžeens. Bet weemu Šbfens ir panahřis: leekas, sem wiņa eefpaيدا no preřřabeedriřřa individualiřma (Řagana) Afpasija peegreeřřas řabeedriřřajam (Ķuna).

VI.

Afpasija ģaligi atġreeřās dřintenē 1903. ġadā, řad pa wiřu Ķree-wiju jau duneja tuwās wehřas řchalkona, řad jauna řirdš apřhilbuři no jaunās, neredřetas ziřņas řafaules řķaiřtuma un plařřhuma, apřkur-buři no řawa eekřheja řpehřa, rautin rahwās dřihwē řudinat tautas auġřhamřelřhanos. Latwiřā Afpasija atrada řakofřneju ģawno pa-audři, řas neřa Afpasijas ģaunibas idealus. Ķagad atmosfera řahřa nořřaidrotees, ideali mirdřeja řpořřař, biķa wirař zeribu to realiřřřanai. Ķaunee rakřtneeki biķa ģan individualiřma apuřtuki, bet lihfđř ar to ari altruiřti — tautas modinataji. Un Afpasijā řchāi řtrauķā laikā atřal řpehři atđřunst altruiřms un wiņa řewi pamařigaf pahr-řtrahđā wehřřuriřko materialiřmu, lai ģan piřnigi ar to neřad neřaauġš. Ķomehř maina wiņa noteef. Ķur aġrařos darboš nahřa praweeřři řemes wiřřu laudis modinat, un wiņi biķa iřřtais ġreġreřa rauġš, tur řagad Ķuna (Šidr. řchfidr.) atřiřřtas, řa

ne leesele gari tee, kas wed pee mehrka!
Tee dšihwes nakti pehššhni eeswelās,
Rā šarkans komets leesmas šhšaištidads.
Gan wišu azis wini apšhšibina,
Tad pašči šewi šakriht, dšeešt un pašuhd,
Bet austrumos aust masa malina.
Ta masa aust, bet drošči rihtu nes.

Bet waj Guna un Šmaidina naw tif špilgti rakšturi, tahdi pretštati nekreetnam pušlim, ka beš wahrdeem peerahda individualisma teesibās uš dšihwi? Waj „Šidraha Šhšidrautā“ pati ideja naw škaišh protests pret materiališmu? Tā, Ašpašija, atšhdama teorijā wehšturiško materiališmu, naw šaweenojuši to ar winai ihpatnejo individuališmu. Bet tagad Ašpašijas šimpatijas nošverās uš šabee-driškā (šolektiwistiškā) individuališma puši.

Ašpašijas pašaulēs ušštati pehšdejā laikā ir žitadi. Individuali-šma augštakais dšihwibas weids ir peepibidšchanās, pašhšškopšchanās lihšš pilnibai, un augštakā dšihwibas šajuhta ir baurda. Tagad „Šidraha Šhšidrautā“ nahš 90-tos gados šludinatā žihna un peštšhchana, un winās wadonis ir špehšš. Senat pateesiba ir weeniba, tagad Gunaš weidā ta ir dala, jo kalpo tštai weenai šhškirai. Ašpašija šahš ar kaiššligu protestu pret išdeenibu ar šaweem mašajeem darbeem, kuros ašjunirštās šwaigšnes, un dšihwe nowed žilwekus nomalē. Bet kad wišweentahrišhchafais darbs ir tizis nepeezeešhama škruhwe leelajā atšwabinašchanas kustišbas mašhinerijā, tad Ašpašija atrod dšilumu un špehšu ari išdeenibā, un katrs šihš darbs wed uš — idealu augštumeem. Un „Nahwes pagalinos“ jauneklis nedšihwo wairs šawu peršonigu dšihwi, kas nešahšan ar wairuma prašibam. Winšh tagad dšihwo milijonos lihš ar šawu darbu. Šabee-driškš darbineekš pat nahwi ir pašawarejšis. Wina gars dšihwoš darbā, dšihwoš milijonos, un meeša išgaugs kā šuloti šari, kā šahle pašwafari.

Weešas emanžipazija.

Krištigā tiziba pašaulē redž diwus preštatus — meešu un garu, pee šam gars ir gugštaks, bet meeša weenmehr grib to nošpeest šawā kalpišā, un nowest nezeloš. Gadu šinteneem krištigā tiziba žentās nonahwet daudžās žilweka organišma teekšmes, tā šaukto pašaulēs prahtu, bet nešpehja. Pat žaur klosteru muhreem auga prašības pehž peršonigas dšihwes, protests pret ašketišmu. Pašauli šludinaja par

ſahpju eeleju, het dſihwes preeka nenofchnaudſa ſmagee baſnizu ſpraiſch=ſi. Lihdſ ar reneſanſu, lihdſ ar gara atdſimſchanu weenpatiz ar wiſam ſawam organiſkam teekmem, zehlas kà weeniba, un meeſa praſija ſawu teeſu. Kad Wahzijà Luters praſija gara brihwibu, italeeſchi ſlu=ſinaja laizigo dſihwi, pat meeſas kultu. Pat baſnizu ſwehtbildès, to peeluhdſa aſketiſkee deewluhdjeji, mahſilineeki ſihmeja ſwehto deew=mahti Mariju, kà kaiſligu puſkailu jaunawu, kas wareja mulſinat ja=neſku prahtus. Franzijas leelà revoluzijà lihds ar gara brihwibu ſew teeſikas nehma meeſa, un kaiſlas griſetes deſoja uſ eelaſ, lai ari tàs giljotineja tikumibas ſargs Robeſpjers. 1848. g. revoluzijas preekſch=wakarà meeſas emanzipazija ſew atrada zeenigu aiſtahwi Echorſch=Sand perſonà, kas zihnijàs pret katolizisſko aſketiſmu. Tapehz meeſas emanzipazijas ideju (tiſtai ne dionisifiko kultu) literaturas wehſturè pa=ſiſtam ſem noſautuma — ſchorſchjandiſms.

Dai ari meeſas emanzipaziju mehſ ſaſtopam wairaf reiſes wehſtu=riſkà attihſtibà, lai ari wina ir ſtipri wiſpahrzilweziſka, ſchaſ gadu ſimteni ta ir burſchuafijas propagandetà ideja. Burſchuafija jau 40. gados bija ſew iſfarouſi brihwibu, bija tiſuſi pee turibas un gribeja baudit dſihwi pilneem malkeem. Wina ar labpatiku peeſrita epikureiſmam, ne greekiſkam, het pahrweidotajam. Epikureiſms atſiſht, kà weenigais zilweka mehriks paſaulè ir baudit, preezatees, jo aiſ kapa ir neſnamama tumſiba un nebuhtiba. Tadehl tagad katrs brihtinſch ja=ihdſihwo jo ſpilgti: jalauj kuhjet wiſeem zilweka juhtu, inſtinſtu atwo=teem, lai tee muhs ſchuhpotu ſawàs bangàs. Zilwekam jabuht patee=ſam, naw jamelo ſew, het jaſlauſa ſaweem eekſchejeem likumeem; wiaſch drihſht buht bauditajs par excellence, ja winam uſ to teekmes. Un tà kà zilweks ir paſchwehrtiba, tad weenpata (mahza galejais individualiſms) ſabeedriba nedrihſht peeſpeest iſpildit waldoſchàs ti=ſumifkàs normas.

II.

ſee latweeſcheem meeſas atſwabinaſchànàs iſpauvàs ar jaun=ſtrahwneeku laiſeem. Preekſch tàs bija nobreeduſchi wiſi wajadſigee faktori. Wiſpirmſ 90. gados latweeſchu gruntneeziſa un pilſoniba bija tiſuſi pee ziknezil eewehrojamas turibas un kà Wakar=Siropas Burſchuafija wareja buht jau bauditaja, epikureete un praſit meeſas emanzipaziju. Un progrefiwà intelligenze, kas nahza no pahrtiſchàs ſemneeziſas widus, bija aplipuſi ſawas apſahrtneſ idejam. No otras

pušes, legalee marķisti, ar weenu kažu stašwedami wezajā buršču-
 ašijas pafaulē, neja tomehr strahdneeku šķiras idejas. Waldoschais
 pafaulēs ušfats strahdneekem mahzija, ka muhju dšihwe ir no šķis-
 pafaulēs, ka paradisi war nodibinat tikai jemes wiršū, kur strahdneeki
 buhs bauditaji. Bet strahdneeki no tahleenes noraudšijās uš dšihwes
 dšihrem. Un wišas wehlašās strahdneeku zihnas igahja uš materi-
 alās labkļahjibas šawairošchanu, strahdneeki tuwojās tam stašwoklim,
 kur ari wini warēs buht bauditaji. Bet jaunstrahwneezibā redšam
 meešas emanzipaziju ne tikdaudš, tapehž ka strahdneeku zihnu išfauž
 šlahpes pehž dšihwes, bet wišwairaf tapehž, ka jaunstrahwneeki bija
 proteštetaji, zihnitaji. Meetpilšonu morale teem wišu no-
 leedža, wišu eepišeja šawas tikumibas tradiziju šwahrzinos, lai gan
 leekuli pašči nekad neišpildija šawas štingrās tikumibas baušklus. Un
 tapehž lihds ar meetpilšonibu un winas morali, modās ari naidš pret
 meešas un baudas noleegšchanu (šalihdšini ar kreemu moderništeem).
 Zihna pret burščuasiju newareja išpausteš ašakā weidā, tapehž wina
 starp zitu eetilpa meešas emanzipazijas ašihšchanā. Tā tad ari jaun-
 strahwneekos 90. gados redšam kašdu idejišku strahwu, kas prinzipā
 ašihšt zilweku tā pašwehrtibu un — meešas emanzipaziju.

Mugšchminetās idejas wišleelako ešpaidu darija uš Šchoršch-Sand-
 gara radneezi — Ašpašiju. Ašpašija nekur direkti nepropagandē meešas
 emanzipazijas, un zaur to panahš wišleelako ešpaidu. Wina ušwed uš
 šfaturwes buhtes, kas runā dšejneezes wahrdā, ušwed špilgtas personi-
 bas, kas newar melot šew, kam jašlauša šawai eekšchėjai balšij un ja-
 kašpo meešas kultam. Un šcho Ašpašijas šeeewešchu dedšiba ir tik pah-
 leezinošcha, kaišlibas ušstahjas ar tik kategoriskišem prašijumeem, ka
 dibina paščas šawas tikumibas likumus. Ašpašijas šeeewetes pa-
 leelatai dašai ir eedšimtas erotiķes, tomehr ne profesionalas
 ušdšihwotajas. Winām ušleek wahčas, ar reteem iņnehmumeem, ne-
 šimpatišks poenahkums, kas nokauj kaišlibas un nelauj dšihwot personigu
 dšihwi, un winas proteštē pret šchahdu kašpināšchanu. Tomehr kaišli-
 bam nodotees uš wišeem laiķeem winas newar. Ašpašija, kā karotaja,
 šina, ka tas ir tikai aššurbums. Gunai un dašcham zitam wehlaš
 zelas šchelas, ka tās naw palikuščas uštizigas šawam peenahkumam...
 Pušzela uš Dionišiju stašw Ašp. šeeewetes-bachantes. Rā Deesma
 tās dšimuščas starp gaišmu un tumšibu. Tikai kaišlibu brihdī tās
 ir konšekwentas.

III.

Aspasijas jauneklī ir sinatneeklī, un ņeeweetes — preestereenes, bet neweens no teem naw ņawâ ihstâ weetâ. Waj latweeņchu jauneklīs, atņtabjīs tehwa lihđumu, kâ ņausts, ņlahpđams pehž pateeņibas, wiņu nuhņchu paliks ņawâ studiju iņtabâ? Ne, winņch naw peeradis domat; ņinatnē winņch diletants; ihstâ dņihwe tam ņahkas kaiņlibâs. Waj Aspasijas ņeeweetes, ņaut ari ņuhtitas no ņahdas deewibas, ar deewu ugunim krusiņis, ņtahwēs kâ uņtizami ņargi ņawâm idejam, waj kâ Savonarola par tām ņadegs ņahrtâ? Ne, winas waldņina dedņigee printņchi, jo winas ir no tām latweeņchu ņeeweetem, ņam ņweņchs ir peenahkums un ņobeedriņs darbņs. Tās ir „gadu ņimtena behrni“, BņchibisĆewņka „homines sapientes“, tiņai ņihžinas, bej „homo sapiens“ talenta, un meņlejoņchâ gara.

Aspasijas jauneklīs grahmatneekņs neaiņmirņtas gara walņti. Ne, wina ņtraujās aņinis uņ zitu puņi rauj ņew gulini. „Laimē jauneklīs kaiņlibâ twihņđams ņauz: „Nahž, laine, manas aņinis karņti werd, dođ man iņ tawa ņauņa weenu malku. Eņ tiņdaudj atņazijos, ņlahpu, alņu, eņ tagad gribu leeņmas, leeņmas dņert. Eņ buhņchu nepeepildams, iņņchĆehrdigs. Eņ ņwelmjū bangās ņewi gribu raut. Wihnlapu ņtihgas ņewim matos wihņchu.“ Leekas, ka te runâ maņs moderns ņaustinņch. ņet ņausts ir sinatneekņs. Aspasija turpretim tiņkai ņaka, ka winas jauneklī ir idealisti, sinatneeklī, bet mehs ta neredņsam. Mehs winaus paņihņtam tiņkai kâ bachantus. Wimu iņdņihwes ņahre, ņas wiņu twer ar ņimteem tausteklīsĆu ir tiņ leela, ka nowed lihđi iluņijai. Sawâ darba iņtabâ ņchee wentuli juht, kâ ņmarņcho wijolites, kâ roņchu pirkņteem ņeedonis glauda waigus. Winos urbjas kaiņlibu ņalganais ņkats un klahj toņ ņihda mateem. „Waidelotē“ Aņja pret paņĆhas gribu ir reņlodņita ņwehtnizâ, lai kalpotu deewibai. Bet Aņja newar melot ņew. ņai winas perņonigās intereņes ir tuwakas, kâ wiņpahrzilwezigās. ņadehņ ta aizina uņ ņwehtnizu ņawu mihlako. Un wiņur, wiņur, ne darbņs, ne idejas aiņrauj wiņu zilweka buhti, — zaur wentulibu, zaur uņupureņĆanos, zauri ņahrtka wahņam aug dņihwes preeks un kaiņliba. Pat Guna, pat deewu iņredĆetâ Guna, pat ta, kâ wilku ahbele ir ņeedejuņi, no ņawas ņmarņĆas pati apreibuņi, giņts uņpampuņĆeem, ņaldi lehņneem ņeedeem, ņas apņwihđuņchi it kâ lihku ņweedreem. Tās ņkats ir reibonis, ņkuhņpņti — nahwe. Kaiņlibas ekņtaĶe ta klawjas pee printņĆha:

„Nahz, — mana meefa deg kà balta leefma,
Lihdji matu faknitem wijs fprifstet fprifst —
Nahz, fkuhpsti mani, fkuhpsti, fkuhpsti,
Djer manu jawahrij'chos dwehfeli.
Naw deewi tahdu dshru dshruichi,
Naw welni apreibuschi tahdà furbà.
Ez tewi fkuhpsteem, apfahweeneem
Kà karstàm tuknefch' fmiltim apbehrfchu.

Un kas gan nepafihst genialàs bachanalijas, kuzai lihdfigu geuhfi
atraft pat zittautu literaturà. Winà mehš dšrdam it kà renefanfa
balki . . .

Ešhis kaišlibu okeans fchlahz fawas putu fchaltis daudš augstaf,
kà pee dioniseefcheem, failà meefas kulta fludinatajeem. Bet starp
Afpafiju un dioniseefcheem ir dšila prinzipiela starpiba. Daščas Afpafijas
portrejas man gribetos falihdšinat ar renefanfa, peem., L. da
Wintšchi darbeem. Defadenti, turpretim, ir niederlandeešchi . . . Kad
Niederlandes hurschuafija zaur pafaules tirdšneezibu tika pee sinamas
turibas, tad winai gribejās preezatees, baudit, gribejās redset failas,
juhteligas feeweetes, kas fpehji wihreetim iſfuhfti fmadšenes, gribejās
redset kaišlus faunus un mešchainus, kad tee riško orgijas ar failàm
feeweetem. Jordanefš un Rubenš ir fikfejis fcho laifmetu. Lihdfigu
parahdibu nowehrojam pee defadenteem dioniseefcheem. Dioniseefchi
fajuht dšihwes tukšchumu un tapehzi baudu uſtashda par idealu. Wini
attehlo r i h t u, kad kaišlibas pa nakti jau iſtratojuščas, kad tikuščas
jau zinifkas un zilweks wahrgs. Winàs nereti fmird pehzi trefnas
meefas fweedreem. Afpafijas feeweetes ir fpehzigas femneezes, un
mehš winas redšam orgiju preefchwafarà, kad tās wehl noreibusčas
no fawa fpehfa. Kaišlibas fagrahbi winas kà weefulis. Un kas gan
wehtraf zeku leegs, kas noturès frahzes ſteigu? . . . Elementarais te
fafuhft ar kulturelo, dšejas uguns fadefšina wifu nihzigo, maſiffo, un
mehš brihnumu un aiſgrahbtibas pilni wehrojam dšihwibas fkaiftumu
fpehfa . . .

Bet Afpafijai ir ari feeweetes, kas tikuščas wahrguligas aiſ ſef-
fualifma. Ir brihšchi, kad lepna, godfahriga feeweete teef nelainwiga
aiſ leelas kaišlibu waras . . . Dai paraleles dehl minam Hamšunu.
Warena ir mihleſtiba, ſafa R. Hamšuns, weens no tagadnes leelafeem
mihleſtibas dšejneefceem. Wina ir pafaules walbineeze. Winas dehl
jaunekliš eet fahaus kahjelinus, un weentulis wežitis zeeſch fawà

istabâ, wina leef muhſam maſti eesagtees ſweſchos dahrjos un luh-
kotees guſoſcho logos, un wina pahruphlê prinzeſchu prahtus. Wina
leef karala galwai noleektees lihdi pajchaj ſemei tâ, ka ta mati ſlauka
leelzela putekluſ, un wina luhpas pauſch beſkaunigus wahrduſ. Un
tomehr — ſtipraſa par wiſu to ir Hamſuna zilweka pajchzeeniba . . .
Aſpaſijas ſeeweefchu kaiſlibu pahrmehrs reiſam ir tik ſtiprs, ka taſ-
nowed maſiſſumâ, pilnigâ zilweka pajchzeenibaſnoleeg-
ſchanaâ. Paleef pahri tikai kaiſlibu ſwelme. Wina iſkauſe ſeewe-
ti tik taſlu, ka ta atſiſt tikai weenu waru, kurai kalpo kâ deewibai.
Atſiſt tikai mihleſtibu. Kâ ſahle ta gatawa leektees ſem wihrefcha
ſahjam, kâ ſuns nolaiſt no azim katru wehſeſchanos (Mirſja, Guna).
Ir ari ſeeweetes, kâ eſeju ſtihgas, beſ ſawa eekſcheja ſpehka, kaſ ween-
mehr meklê ſtiprakâ ko atmestees. Kâte beſ mihleſtibas, beſ wihref-
ſcha, ir kâ ſakaltis ſars. Tikai preekſch wihrefſcha wina dſihwo.

Ilgu dſejneeze.

Kaſturigs preekſch Aſpaſijas un latweeſchu ſabeedribas ir kaſds
Aſpaſijas ſeeweefchu tihpſ — ilgu dſejneeze. To atrodam gandrihſ
katrâ dſejneezeſ darbâ. Tajâ wina eelehjuſi ſawu dwehſeli un ir
wispateeſaka. Ilgu dſejneezeſ dſimtene ir to pahrtiſkuſchu
latweeſchu ſemneeku ſehja, kuruſ nenospeeſch pahraſa darba naſta, kaſ-
mihl ſawu kluſo, ſalo ſemes ſtuhriti, behg no paſaules aukam un
labak paſchi zeefch, nekâ otram dara launu. Schee patriarchalâs paſau-
les labſirdigee laudis ſpehſj ziteem kalpot, bet ne zitus upuret uſ ſawa
egoiſma altara. Wehſturiſkâ attihſtibâ poliſtiſkâ atkariba wineem at-
nehmuſi uſnehmibu un droſuri. Dee ir kluſi ſapnotaji ar ſirdſeſkhiſtu
dwehſeli. Uſ ſchis patriarchalâs gimenes ligſdas pazehluſchâs ſpah-
nos muhſu tautas dſeemas. Winâs maſ dſeed par darba pahrmehribu,
par dſihwes gruhtibu, par paſaules kungu rupjo warmahzibu . . .
Kâ wakara migla no winâm pluhſt labſirdigas dwehſeles ſehras.

Schajâ kluſajâ paſaulê ir peedſimuſi latweeſchu inteligenze.
Wina naw paſaules eekarotaja, naw aktiwa kâ deenwidneeze. Sa ta
naw mantrauſe, praktiſka darbineeze, tad ir kluſa ſapnotaja, kaſ nowar
apmeerinatees ar ſawu poſta pilno dſihwi, kura ſapno par ſaulainâm
ahreim, bet kurai truhſt uſnehmibas. Uſ labako inteligenzeſ daſu
ſtipru eeſpaidu darijſ ſauſts, kura ilgâs ta deguſi ſawâ jaunibâ.
Inteligenzeſ ilgam peeljuſi ilgu dſejneezeſ dwehſele.

Jau agrâ jaunibâ jaunromantike ilgule neapmeerinas ar fatvu wezafu dšihwi. Sapnos mirdsojchâm azim ta faka: „Mihkâ mahmina, man kruhtis zita dšina! Sche jamiht man schaurâ aplofâ, bet nemeers man aztinâs staro“. Pasaule — ihsteniba winai par schauru, nekreetnu. Wina sapnos rada few jaunu, flaištaku pasauli un besgala ilgâs twištst pehz tās un dšeed fawas ilgas. Ihsteniba un šapni ir diwi pretstati. Ihsteniba ir ilgules eenaidneeze un wina arweenu wairaf aiseet no dšihwes. Ja Mirdsjai, kâ 90. gadu inteligenzei, dšihwe wehl naw reebiga, gluschi otradi, ta raujas ilgu pilna dšihwê, tad jau Saulgreesite (1896. g.) apšinas, ka wina kâ šaules puķe eeauguši melnâ, dumbrâ semê, kur Jaredš posts un tehwa lamu wahrdi, un wina, zeešhot no rupjâs aptahrtnes, teezas pehz šaules kalneem. Pat puķites ilgojas, steepjas pret šauli. Tikai winâm besgala gruhti, jo tās newar kustetees, bet ilgâs tik galwinu lozit. Ilgu dšejneeze, leekas, te atnahkusi no kahdâm zitam šferam, no kahdas etera, šwaigšhnu un kristala walstibas. Tās mahšas ir puķes un putnini. Ne mihsî wahrdi war ilguli meerinat. Par daudš tee rupji. Širds winai rimst tik tad, kad šilas puķes tai uš azim leek un haltas lilijas uš wahrgeem waigeem . . . Weidsot ilgules teek tik eteriškâs, ka atstahj muhsu dšihwes zeetsemi un, „Dailakai prinzešei“ tikai putniņš dšeed, ka „wišam dailam buhs bojâ eet“ . . . Šapnu mešchinâ ilgule dšihwo jau netrauzeta zitâ, šapnu walstibâ.

Bet ja behrnibâ ilgules wehl ir šapnotajas, tad wehlat tās newar neet dšihwê. Kruhtis raišas instinkti, kâ pumpuri, un rauj winas dšihwes jonos, kur bango kaišibas un flejo maldi. Bet jemes dšihwe tās neapmeerina, winas newar šewis aisleegt, un tad, waj nu behg no dšihwes, waj eet bojâ. Un kad ilgu dšejneeze pahrnahkusi no ihstenibas maldeem, tad kruhtis winai nešpeesch šmagas šahpes. Tur eewillufees tikai weegla afaru miglina waj šmeldje par šlimo, peekufuško širniņu. Ilgu dšejneeze ir Poruša „Ašaru printšha“, „Behrfu šwejnēka“ un Wešmina „Ilgas“ tuwa radineeze. Tikai tai ir wairaf špara un gribas un zeribas uš labaku nahkotni.

Ilgu dšejneeze n a w k a r o t a j a, wina ir preekšh ta par daudš maigu, šeewišhšhigu un wina newar eet pahr lihšeem. Kad kontrasts starp eedomato un teescho pasauli teek pahraf leeks, ilgule Mirdsja neupurê zitus, bet pati dodas išnizibas šahweenos. Šapat beidšas Laima, Guna, Saulgreesite, Seltite. Pat waldineeze Leesma newar zitus upuret uš šawa egoišma altara: wina dšimusi labširdigo lat-

weefchu ſehtë. Bet ſawadi, ka ilgules beidſas zaur katastrofu. Kadehl Mirſa, Laima, Selttite, Saulgreefite eet bojâ, efekta dehl, lai dſejneeze raditu tragediju, lai iſbehgtu no kompromiſa ar dſihwi, waj turpretim ſchis pehdejais ſolis ir eepreeſſchejo turpinajums un iſtef iſ waronu rakſtura, — tas mums paleef jautajums. Duhſjums noteef peepeschi, neſaprotami un — kâ agrafâs dſihwes pretruna.

Un wiſpahr ſtarp wiſeem Aſpaſijas waroneem naw neweena i h ſ t a k a r o t a j a, ſ a b e e d r i ſ k a d a r b i n e e k a, j o wineem truſſſt ſabeedriſka karotaja dwehſeles. Tikai tas ir iſhts zihnitajs, kam uſ zihnu ir dſina, kam kauja dod preeku. Tahds zihnida-mees nemelo patſ ſew. Aſpaſijas ſeeweetes turpretim darbojas ſabeedribâ iſpildidamas peenahkumu. Tâ tad winas ir darba un peenahkuma wehrdſenes. Tam darbâ truſſſt dwehſeles, jo tās alkſt pehz perſonigas laimes, kaſ naw identifiſka ar winu uſdelwumu. Aſpaſijas ſeeweetes pehz ſawas eekſchejas buhtibas ir waj nu b a c h a n t e n e s, kam erotiſms ir idée fixe, waj ari i l g u d ſ e j n e e z e s, tapehz A ſ p a ſ i j a n e w a r e e j u h ſ m i n a t k a r o t a j u s, j o tikai tam wadonim ar ſajuhſmu ees pakal kara pulki, kaſ ir organiſki ſaaudſis ar ſawu peenahkumu. Tadehl Aſpaſija, lai ari ta pati bija karotaja, iſteiz to, kaſ ſlehpjas ſapnotaju, eſtetiku un newis karotaju ſabeedriſku zilweku dwehſelēs.

Kâ karotaja Aſpaſija uſſtahjâs par ſeeweefchu emanzipaziju, bet wina neſpehj muhs eejuhſminat ari preekſch ſeeweefchu emanzipazijas. Warbuht „zihnu un dſina“ laikmetâ Aſpaſija te bij wadone. Bet muuns, jaunai paaudſei, kam tikufchi jai peeejami wiſpafaules rakſtneeku darbi, Aſpaſija naw ſeeweefchu emanzipazijas ſkolotaja. Emanzipaziju wina wiſlabaf ſludinajuſi ſawâs lugâs. Bet tur ſtarp wiſâm ſeeweetem naw neweena ideju zilweka, iſnemot Weltu. Tur pat maſ ir tahdu ſeeweefchu, kuras wihreetim war buht par labeem beedreem. Un wahjâs architektonikas un patoſa dehl lugas newar pretendet uſ paleekamu eepaidu un modinat lihdſzeetibu waj zeenibu pret ſeeweeti. Aſpaſijas ſeeweetes ar erotiſmu, kâ ar ſehru peelijufchas, un apbrihnot un zeenit war wina pahſpehku, bet faſtopot wina uſ katra ſola, tas teef pretigs. Wej tam Aſpaſijas ſeeweetes ir garaſtahwoſka laudis (Stimmungsmenschen) ar koti wahju gribas ſpehju. Warones inſtinkta wehrâs ir ſiſtmaſas lapinas, kuras ſwaida uſ wiſâm puſem. Bet tās naw miſſſſſſchauligi laudis, winâs ir weſels wulkans ſpehka, kaiſlibu, kaſ weenmehr nahſ konſliktâ, un beidſas ar katastrofu. Aſpaſija taiſni ir mainu, katastrofu dſejneeze.

Fatumis un behgichana no ihstenibas.

Uspasija ir modernā gara behrns. Wisa modernā literatura atfihst, ka lai ar zilwekā aug personibas apšina, tas nahk weenmehr leelakā atkaribā no šabeedribas. Modernā literatūrā pat naw wairs to Getes Prometeju, kas šasleenas pret deewu gribu. Mas ir leelu šabeedrišku zihni, un winās nepazelas Napoleoni. Gara milšchi ir Šbšena waroni; bet pat warenais Brands šalimst jem liktena waras, kuzā personifizeta šabeedribas wara. Liktena wara nejauschibas weidā teef attehlotā wifadās wariacijās. Hauptmana „Mudejos“ zeesch no šaldatu lodem newis brihwibas šareiwji. Liktenis nejauschī špreeš tā, ka no šaldatu lodes kriht taišni newainigs konservatīws audejš wezītis. Nemas nerunāšim par defadenteem mistikeem. Tee liktena, fatuma, waru juht kā nejauka neswehra elpu.

Fatuma waras atfihšchana ir taišni tagadejās šabeedribas haufliš, jo tagadejā kapitalistiskajā šabeedribā zilweks ir padots šintām warbuhtibam un atkaribai no šabeedribas. Ar katru deenu aug šabeedribas wara, kas personibu grib nošpees weenmehr leelakā un leelakā atkaribā no walsts, šabeedribas un šaimneezijkās waras. Tagadejās leelwalstis ar šameem šikumu paragraseem, šchtiku mešcheem un draudošchām leelgabalu rišklem personibai leef atfihst winās neezigumu. Tagadejās kapitalistiskās šabeedribas krihes un darba truhšums un šaimneezijkā atkariba kā ar šalna šwaru nošpeesch dwehšeli indiwidam, kas meklē šwabadību un pašnoteikšchanos. Zilweks newar išeet šwabadībā, ir tikai weenas durwis — uš kapu, šaka Uspasija. Šewišchi latweetis šajuht atkaribu. No patriarchala meera šuhrišcha eenahzis pilšehtā, tas ir špees meklet jaunus zelūs šaimneezibā un idejiskā dšihwē. Un wai tam, kas nemeklē, nesteidšas, neriskē! Šemneeks naw peeradis pee steigas un tapehz pilšehtā un modernā šabeedriba pšichifki nošpeesch eenahzeju. Pat šaimneeka dehls inteligents nejuhtas pilšehtā šawā elementā, kā to redšam latweešchu literatūrā. Pilšehtā winam ir kā — liktena wara . . .

Ša jau Uspasija ir šarotaja, tad winai jaatfihst, ka zilweks war weidot ahrejos apstahšlus. Un kā jaunštrahwneeze ta pašam liktenim rahdija špihtu, bet wehšak neet ar to teesatees. Wehšak winai leekas, ka ahrejā apstahšlu wara šadruhšmejas kā nepahršahpjami šalni, un pat Prometejš nogreešchas no teem un pa šahnzeseem aišeet no mehrka. Šchaubu un paguruma brihšchos liktenis dšejneezei leekas kā milšigs glotains neswehrs, kas ušgulzes uš pašauls un šchnaudš katru dšihwi-

bas dšinu, katram uspuhšch reebigu dwašchu, wišam, kas zenščas, frusto zelus. Muhs speešch augstumš un platums, un sinatne rahda tikai, kamehš nefa nesinam, nesaprošam. Ignorabimus — t. i. mehš neiššinašim — luht, sinatnes šwarigakais atradums. Tikai „Nahwes pagalmos“ redšam, ka gaišma špehš uswaret tumšu, un jaunellis ar šawu nahwē atšwabina pašchu Atpestišchamu. Ari zilweka eedšimtibā parahdas liktena wara un nošaka zilweka turpmašo gaitu; tahdas domas weenmehš lašam starp rindinam Ašpašijas darbos. Ne zilweka brihwā griba darbojas, bet „dšihwibas nošlepšumainā wara šwer un mehro un wed zilweku pretim leelumam waj išnizšibai“. Rahda nesinama wara ir pildijušš zilweku ar dašchadām dšinam, kas to no leelajām linijām nowed nezeloš. Pat prahtneekš Sokrats gultā walstotees ir speeštš domat par bakšantenem. Zilweka eedšimtibā teešfmes naw identifikas ar winawš dewumu, luht, tādšomas, kas dešmitām reišchu atšahrtojas Ašpašijas darbos, luht, tee apštahki, kas Ašpašijas waronus gruhtšch zeešchanās un katastrofās, rada tragediju.

II.

Mehš jau redšejām, ka lihdsj 1895.—6. gadam Ašpašijā wesešš wulšans špehta, kas grib reaget uš ahru, rauj dšejneezši dšihwē to pahrweidot pehš šawa gihmja un lihdsšibas. Ašpašija tad ir nahšotnes dšejneezše, pilna ilgu, šmelšošochu jautajumu, pilna zeribu, ka winas idejas eekaros pašauli. Tā wišahšušchi gandrihtš wišš muhšu dšejneeki, kas išnahšušchi šaulainās ahreš no ašarainām tekam. Bet notika wiššchanās, agrako idealu krachš, jo Ašpašijai lihdsj ar Škalbi un ziteem modernistštem bija jaatšihst, ka išdaiškotajam eekšchejam zilwekam, dšejai šabeedriškās eekahršas pahrweidošchanā ir šihka loma, ka te galwenā nošihme rupjai fišikšlai warai. Ari Ašpašijai kā dšejneezšei bija jaatbild šareitšjeem: „Kā lai eš waru dšeedat nahšotnes dšeesmu, šur eš biju šajutis wišš wagahtšibas waru. Mans špehtš ir šalauštš, mans ehrgliš pagalam. Pahri ir palikuščas tikai stihgojuma atleekas no šapnu semes, kas wehrptas iš šihwās dšihwes un leelām ilgam.“ Tahda wiššchanās atšina, rešignazija, šehras, weišam pat atteikšchanās no zihnas, ir pehdejos Ašpašijas dšejeloš.

Mehš redšejām ari, žif leelu lomu Ašpašija peešchihra šatuma warai. Un ja wišš muhšu pušlini šeek, kā uhdens iš šeeta, ja nefašneedšamā augštumā pazelas ideali, un dšihwe no teem muhš nowed

neželôs, ja wina ir reebiga un tufšča, tad atleek, waj nu „iſ dſihwes behgt, waj kuſi ar iſdeenu lihgamu flehgt“. Kolektiwistiſkâ individua- liſma apuſtulis Rainis weenmehr ir tizejis, ka winſch ir ſmehdes laſis, kur kaſ tautai labaku nahkotni, tizejis, ka „no darba waras liſktenis trihſ.“ Kaut pagurſt prahts un atſlahbſt rokas, kaut katru domu, katru juhtu noſlahpè, kaut nabaga dwehfeli ſchauſta ar tirdoſchâm mokam, ſalauſchams naw tehrouda wihrs — zihnitajs. Un ja ar wiſas zeribas luhſt un kimſt, Rainis newar behgt no dſihwes ne ſapnos, ne iſdeenâ. Neſot wiſas ſemes ſahpes, degot kruhtis wiſâm ſemes ilgam, kuras ſpeeschas, ka katlâ twaiks, ka kalnus gaiſâ ſpertu, ſahpès ſaſoſteem ſobeem, lepns un neſalauſchams, tas liſtenim rahda ſpihtu un alkſt pehz zihnaſ rihta.

Ne tà ar Aſpaſiju. Wina pati ir ilgu dſejneeze, kaſ nepaneſ ſahpju pahrmehra. Winaſ ſtraujâ fantaſija un temperaments to rauj prom no ſchis ſemes. Par daudſ ſeme neeziga, netihra preeſch winaſ fantaſijas baſtajeem ſpahrneem, kaſ wehdinaſ tiſkai ſapnu pakrehſlâ un maſgajas puķu ſeltainâ raſâ. Ne muhju praktiſkâ paſaulè tà dſihwo, wina ſtaigâ pa warawihſknaſ zeku. Mekletaja dſejneeze atrod ſaw jaunu dailes pilnu paſauli, kur naw tâs wupjâs tumſchâſ apkahrtnes, kurâ ilgojas Saulgreeſtbe. War eet bojâ zeribas, ideali. „Ja wiſſ man ſuhd, ja luhſt wiſſ baſis, man paleek mana ſapnu walſtſ. Uj ſemes miglaſ beeoſnè es metu ſawu ſibeni. Es bihſtos pa- teeſibaſ, alkſtu maldâ. Man mahjas tur, kur melna nakſi beſ gaiſmaſ, kur blaſſma plahtaſ ſlimi ſarkana.“ (Saulainâ ſubr.)

Par ſpilgtu te ir ſeptinkrahjainâ paſaules ſaule, kaſ ſaſilda zilweku uj kaiſlibam un maldeem. Te paſchas dſejneezeſ dwehſele ſpihd ſawâ eekſhejâ gaiſmâ. Un ſtipra un ſkaiſta ir ſchi eekſhejâ ſaule.

„Un kâ to druhsnu ſawaldit,
Un wiſus to ſapnuſ, kaſ manî miht?
To ſauli, kaſ man iſ dwehſeleſ ſpihd,
Sem ſahdâm ſegam man winu tiht!
Ja mani ar hedrè eemestu,
Uj hedreſ ta ahrâ ſpihdetu!“

Aſpaſija ir jaunromantiķe, un ſchis faktors iſſkaidro, kaſeķg wina behg no dſihwes. Romantikuſ neapimeerina dſihwes iſſteniba, teem wajag waj nu ekſtaſeſ apgaiſmojuma, waj ehnaſnaku krahſu.

Romantiku uskatos wišs idealais ne ilgi paleef uš jemes. Wezromantiki šho labako dšihwi atrada pagahtnē. Aspasiija winu mešleja nahšotnē, bet pehdejā laikā šahf mešlet pagahtnē.

Taišni lihds ar reakziju šabeedribā Aspasiija šahf wehrpt šawu šapnu špoli. Un ta ir raksturiga wišpašaules parahdiba, ša pa šatru reakzijās laiku literaturā šahšas behgššana no ihštenibas, no zihnas. Behg waj nu pagahtnē, waj šildas pee religijas waj pee šapnu uguns. „Behz Getes, pehz šabeedriškām zihnam,“ šaka literaturas wehštur-neeks Brandešs, „wišeem gribejās atkal tizet šā behrneem, melodiški šapnot, wiši gribeja peldet mehnešča gaišmas juhrā un mistiški wehštot garu laišchanos pa putnu zeku... Gribejās šla uš šitees, šā šahle aug.“ Wehl wairaf. Ahrā ir šamaitatās zilweku šabeedribas! Dšešmas un pašafas mahzis wišpašaules wehšturi, un šropšainā teešhamiba šudis no weena šlepna wahrda! „Prašf gulet un šapnot ir wišleelafā genialitate,“ lušk tas romantiku burwibas wahrds, šuru reališejot pašauli pašwehršch par paradisi.

Ne peepešči Aspasiija atteizas no zihnas un aišet pee šaweem šapnaineem idilišteem. Šawas darbibas šahkumā wina dšihwoja no nahšotnes, štatijās uš preekšču. Tad tās wawoni teef eteriškaki šapnotaji. Šau ar 95.—6. gadeem ta uš škatuwes šišwed ne tik daudš gara milšchus, šā šlušus šoruka šapnotajus. Tad naw wairs šaflešchanās prat likteni, bet šluša padewiba. Šfelija brauz beš domām, beš juhtu, beš dwehšeles. Šaulgreesite, Šelbte naw šarotajas. Šluši winas aišet bojā. Šluši nošalst mašais Šndrikiš pee šawas deewes šahjam. Un dšejā Aspasiija nedšihwo wairs no nahšotnes, bet no tagadnes. Wina šawā šinā ir momenta gara štahwokka išleetotaja, šchurnalište. Redš wina glešnu „pašazina“, „Šfelija“, „daile“, Šchneidera „šatums“, redš, šajuššminas un ušrafšta šchurnalam šā paššaidrojumu šawu dšejoli . . . Šā radušchees daudši dšejoli „Dwehšeles šrešhlā“.

Un šawā pehdejā darbā „Šaulainā šuhriti“ Aspasiija wehl wairaf nowehršufees no dšihwes ihštenibas, un ar šawu pašaku šugiti aišgreesufees no jaunromantišma uhdeneem uš romantišma puši. Ne ilgu pilnas dšejneezes azis wehrščas uš labaku nahšotni. Ne, dšihwes šalausta, ar šawu šahpju šlehpiti ta dodas arpašal uš šawu Šimini, behrnibas šemi, uš pagahtni, jo tikai tur šmejot deewu šmeekšus un tunā šwaigšchmu walodinu,

„Un nekur wairs šwaigšnes nešpihd tā,
Šā tawas behrnibas šodšinā.“

Bet Aſpaſijas „Saulainā ſtuhriſcha“ meitene nam romantiku Kaudſiſchu, Aſpiſchu un Efenberga laikmeta behrns. Aſpaſijas „nebehdne meitene“ nam moralizetaja, bet protestante pret nodibinajuſchos morali. Wina ir pilna dſianu, pilna daſchodu jantajumu. Winai ir wairaf kà „fragendes Kinderherz“. Tomehr no kareiwes Aſpaſijas te maſ kaſ palizis. „Schis laiks tai ſweſchs un dſihwe — naſta“. Ta ir kà dſintarinſch, kaſ iſmests uſ dſihwes kraſta.

„Ne taſ wairs juſru ſin,
Ne dſelmez zilti,
Tit ſahpès tſchirſt, kad wiru min
Pa ſauſo ſmilti.“

Te war buht runa par Aſpaſijas ſaſchaurinaſchanos, par kaſdu Meedra runaja 1896. g. Uri mahſſlas ſinā daſchi dſejoli ſtahw ſemat kà „Dwehjeles krehſlā“, jo kaſdi ir taiſiti beſ iſtās ſajuhſmas. Tomehr iſteikſmē Aſpaſija ſaſneeguſi waj pilnibu un wiſpahr kà rakſtneeze ſtahw neſalihdſinami augſtaf, kà ſawā darbibas ſaſhumā. Ja no „Sarkanām pukem“ tifaſi daſchi dſejoli ir tikuſchi par tautas ihpaſchumu, kà „Dwehneſ ſtarus ſtihgo“, ko pat ganini dſeed tautas dſeeſmu weetā, tad pehdejā kraſjumā daudſus dſejoluſ paſiſt katrs ſautziſ inteligentaſ Latweetiſ. Un jaunee dſejneeki weenmehr eet mahzitees iſteikſmi pee Aſpaſijas.

Kurp ees Aſpaſija nahſotnē? Waj atgreeſitees uſ walfirijam un daudſrunigajeem karotajeem? Leekas ne. Wina ir daudſ iſtata ſluſajā ſapnotaju paſaulē.

Aſpaſija kà panteiſte.

Muſhu laikmetā milſigā ahtrumā aug pilſehtas, kuzās faeet meerigi lauzineeki un nahſ kapitala wehrdſibā. Un muſhu modernais zilweſſ nowahrgſt kapitala atkaribā, nowahrgſt muſſchigā jaunū zeku meſleſchanā, ſchautbās, nowahrgſt eekſch muſſchigas peemehroſchanās kulturai, jo meerigā lauzineeka nemi neſpehſi tifaſi ahtri peemehrotees nemiti-gai ſteigai. Geſlodſitiſ atmeu ſahrkoſ, taſ ſapno par brihwo dabu. Un liberatura attehlo ſcho modernā zilweka teekſmi pehſ laukeem. „Utpaſaſ pee d a b a ſ“ dſirdam ſauzeemu jaunlaiiku literaturā, no norwegeem un kreedweem lihdiſ pat franzuſcheem un belgeeſcheem. Un gandrihſ wiſā latweeſchu rakſtneezi bā neſaſtopam warona, kaſ pilſehtā juſtoſ ſawā elementā, kam dwehjele nebuhru palikuſi uſ laukeem.

Sewiſchki pehz leelām aſinainām ſadurſnem, pehz ſabeedriſku pahrgroſibu laiſmeta literaturā dſirdan ſauzeenu: atpaſal pee dabas. Tā pehz leelās franſiſchu reuoluzijas rakſtn. Staël iſſuhtita no Pariſeſ, brauz uſ Genſeſ eſera ſaſajām ſalam, taſ ſilajā eſera lihmenī manto kraſſſchu, maigu ſoloritu. Ta rupjajai, aſinainai zilweku ſabeedribai rahda, ziſ daba ir leeliſka, ſchēhſta un, tā Ruſſo aizina: atpaſal pee dabas. To paſchu un deeſgan leelā mehrā tagad noweh-rojam ari kreetu un latwoeſchu literaturā. Ari Nſpaſija pehz zihnam un ſaudejumeem brauz uſ ſkaiſto Italiju, kur gaiſs kuhſtin kuhſt aiſ leeguma, kur wiſa ſeme ir winas ſapnu walſtš. Te wina apdſeed ſawu behrnibas ſemi. Winas Bimini naw Italija, ta ir muſju paſchu dſintene, bet ſihmeta tiſ peewilzigi, tiſ leeliſkos wilzeenoſ, ta pilna ir Italiſas ſeodu ſmarſchas un tā ar warawihſſnu apputinata. Wina muſ wilſinat wilina, aizinat aizina pee ſewis. Sche, dabā, Nſpaſija atraduſi ſewim ſwehtwiſu, kuru bija meklejuſi wiſu muſſchu. Weenibas aſina ar wiſumu ir pamataſmens winas dabas religijai — panteiſmam.

Weenibas ideja — moniſmš, waj taſ naw muſju modernāſ ſinatneſ ſwarigataiſ ſlehdjeenſ? Waj winſch nepahrwalda wiſu dabas ſinatni un pa dalai ari ſiloſofiju jau no wezeem domaſchanas laiſkeem?

Bet metaſiſiſkā ſiloſofija eet wehl taſlak, eet pahr ekſperimenta robeſham un atſihſt, ta religijai ir pilnas teeſibas uſ ekſiſtenzi, jo ta papildina ſiloſofiju. Un muſju moniſtiſkajā laiſmetā lihds ar Spi-noſu un naturſiloſofiju atdſimſt moniſtiſkā religija — panteiſmš, kuru wina atdſemdinataji noſauz par moderna inteligenta zilweka religiju. Iſgahjuſchā gadu ſimbera ſaſtumā Wahziſjā intelligentu ap-rindāſ bija ſtipri iſplatijuſchāſ ſiloſofijlāſ panteiſma idejaſ. Tā Geſe, eepaſineeſ ar Spi-noſu, tiſa ſirdigſ panteiſma aiſſtaſhwis. Un „Fauiſt“ un daſchōſ zitoſ Geſeſ darboſ weenſ wiſpahrjeiſ panteiſmš. Pat Ranta ſkolneeki Schopenhauereſ un Hegeliſ klurwa panteiſma apu-ſtuki. Beem., Hegeliſ ſludinaja wiſpafaule eetilpſtoſchā abſolutā gara atſihſtiſchanōſ. Pat Hāckela moniſtiſkajā ſiloſofijā uſejam weegli ſa-redſamaſ panteiſma pehdāſ. Hāckelſ atſihſt, ta wiſā dabā ir weeniba un wiſmaſajā weelaſ dalinā — atomā ir dſihwa dwaſcha. Tajā pat laiſkā, tiſ pat ſtipri, tā ſiloſofiſkaiſ, Wahziſjā bija iſplatiſjeeſ j u h t u p a n t e i ſ m ſ, ſewiſchki daiſkraſtneeziſbā. Par juhtu panteiſma dſim-teni atſihſt Wahziſju, bet winu mehſ ſaſtopam pat Indijā. Tadehl ſeine Franziſju ſauz par jaimo Helladu, bet Wahziſju par jaimo Indiju.

Daka wahzu rakstneeku atfina ne tikai dabas weenibas ideju, ne tikai, ka zilwekeem, rakstneekēem un stahdeem ir weenadas dfinas, ka tee „ir brahli un mahjas“, bet atfina ari, ka winos eetilpst deewiba. Dsihwibas brihnumi naw jameklē tikai zilwekâ, bet katrâ stahdâ. Lapēhz ari daudsi wahzu idealisti-metafisiki deewibu meklē dabâ. Nerunafim par Schlegeli, Nowalifu, Tiku. Pat Heines dseju kahdreif bija apdwehsmojis juhtu panteifms. Pat rewoluzionarais Heine dseedaja

„Am Ganges duftet's und leuchtet's,
Und Riesenbäume blühen,
Und schöne, stille Menschen
Vor Lotosblumen knien.“

Ari Afpasijas darbos fastopam panteifmu un tas naw paradokfs. Afpasijai bes Getes, kuru ta pat tulkojusi, drofchi ween ir pasihstami ari Hegels un Hâkelis. Nau Gete uš Afpasiju buhs darijis tahdu eespaidu, ka pirmâ winas darbâ „Sauls meitâ“ pafauls usfkats ir wispahrejs panteifms. Ar Hegeli Afpasija wareja eepasihtees zaur markfisteem, kas ņho filosofiju zeena kâ dialetiki un Markfa ffolotaju. Afpasija stahw tik tuwu Hegelin, ka wisas winas dramas usbuhwetas uš Hegela tesifa un antitesifa pamateem. Waj Afpasija ir Hegela ffolneeze, waj tikai weenfahrscha gara radneeze, to atstahju noskaidrot muhsu literaturas wehsturneekēem. Bet naw noleedsams, ka Hegela „absolutais gars“, kas pastahwigi attihstas, eetilpst wisumâ un ir deewibas sinonims, wisadâs warijazijâs teef apdseedats Afpasijas rajchjumos. Bet filosofijâ Afpasija ir wahja. Winas stiprâ puņe ir juhtas, tâ tad juhtu panteifms. Apdseedot wisumu, dabas muhschigo faskam un zilweka faskam ar dabu, ir Afpasija fawâ elementâ. Un zilweka fakers ar wisumu ir panteifma kodols.

Afpasijas atteezibas pret wisumu nosafa kahda winas ihpatniba. „Afpasija naw weenfahrscha dsejneeze,“ faka Teodors: „kas wispahrejas, parastas, lihdi ar apstahfleem mainofchâs zilweka juhtas eetehrpi dsejas weidâ; dsejodama wina nowelk parasto uswalku, eetehrpijas preestereenes ornâtâ, atstahj dsihwes fihkâs leetas, deenifchfas masâs ruhpes un nostahjas preefch leelâs dsihwes mihfklas, ar dedfibu wina fawâ dwehfelē uņnemdama, winâ nodfikinadamâs ar faldâm, fwehtâm fchawfnam un wina wehftidama ar praweetes muti.“ Afpasija ir preestereene, kas newar apmeerinatees ar dsihwes prosu; winai wajag fwehtnizas, uš kuras altara fwehpinat fawus dsejas seedus. Un wisu muh-

ſchu Aſpaſija hija mellejuſi ſwehtnizu, un beidsot atraduſi. Kà Schowſch-Sarud pehz fabeedriſkàm zihnam un farwas dſihwes tragedijas dodas ſwehtnizà — kloſteri, kà Staël Ede aismeeq katolizizma flehpti, tà Aſpaſija pehz zihnam ſwehtas jauſmas pilna eeet leelajà dabas ſwehtnizà. Un te ir redſama wiſà plaſchumà winas warenà dwehſele, winas leelà juhſmiba, fo neiſteiz wahrdi, bet aſaras, aſaras, aſaras... Bet, leekas, tikai Italijas gaiſà, fur tik dſihwas ir kalna ſpredika idejas, kas mahza ne feht, ne plaut, ne ſakraht ſchkuhos, tikai Italijas ſaulè, fur tik leela ir dabas wara, wareja dſimt weendeeniſchi, panteizma apdwehſtee „Seedona behrni“.

Aſpaſijai ir tik plaſtikka, tik deewiſchka fantaſija, ka wina wiſas leetas attehlo kà elpojochas, un tapehz mehſ aij dſihwajàm glesnam tik weegli neeraugam panteizma. Bet eefkatotees dſilak. Wiſa paſaule ir kà dſihwa dwehſele, wiſs elpo no muhſchigas dſinas dſihts. Zaur wiſu dabu ſit dſihwibas pulſs. Neiſmehrojami dſihwibas ſpehki kuhz uſ augſchu ij ſemes dſilumeem. Un wiſàs leetàs dſejneeze juht dſihwu dwehſeli, ir wehtras auros, ir ſaules glahtos. Ir maſàs puhtes un ſahlites neiſprotamu ilgu dſihtas nahf ij ſemes dſilumeem, raugas ſawàm ſilajàm aztinam ij kabras muhra ſpraugas, un wiſuma fori dſeed ſihkàm maſàm baſtinam, un puſu dwehſele zelas, kà ſeedu ſmarſcha. Un ſeedonis mihl ſawus behrmus. Iſ tunſas un ſahrneem, winſch iſſauz pat neglihto ſahpurimu, kas kà tauriniſch zelas ſeltoteem ſpahrneem. Pat mizinatais ehſſſitis nem dalibu ſemas ſwehtkos. Un leegs winſch ſajuhſmà ir tizis. Tam dſelongaligi „tik mihtti, ka maigi toſ ar rokam glaudit drihtti. Un ari zilweka ſirds puht „leelà muhſchibas ſaſkanà“, winſch pawafara ſahlè atgulſtas, lai kailàs kruhtis zauri iſſilſt, lai ſaule wina matos ſatinas un raibi kulkainiſchi teſ pa meeſam. — Un zilweki, puſes, kulkainiſchi weens oira neaiſtiks, jo tee ir brahli un mahſas. Un leelajà ſwehtſwiniſgajà ſajuhſmà kà dſihſlàs aſinis, tà „ſtrauta wilni ſtraujaf pluhſt un rafa — par ſiltàm aſaràm kluht.“

Un ne tikai ſemes leetàs ſawſtarpeji ir weenibas apſina, pat ſwaigſnes un ſihſee mafee kulkainiſchi un ſarini ir muhſchigàs ſaſkanas-behrni. (Debeſu pelnruſchſite.)

Rakts, redſi manas zeeſchanas,

Rad neredſeja tàs deena!

Wirdſ ſwaigſnes ſil-ſakas un ſaſkanas . . .

— „Alf, usflaufat, mani jef weena!“

Zif wiinu ari augfchâ fpihd,
— Stats fneedsas lihdi pat polam —
Es neefpehju fâfkatit,
Tâs ari man fo folam.

Gan fwehrejs fidraba fwaru fwer,
Bet manas laimes nato winâ —
Un jelta graudi, fo Seetinfch ber,
Man nefriht preefchautinâ!

Tur, fâfehdufchâs fâ draudsenes
Gefch weeneem debejs rateem,
Brauiz garam feptin fwaigsnites
Gar maneem migloteem fkteem.

Un mehnefis, muhſchibâs weentulis,
Ar fâhpigu fmaidu waigâ,
No jemes azis nowehrâs,
Ba debejs eelam ftaigâ.

Garfch, mirdfofchs mehrels, fâ waldneekam,
Tam mahboni pakal plihwo . . .
Alf, fas gan jemes fâhpes tam,
Kas leelajâ muhſchibâ dhifhwo!

Tif jahle ween platâ ftigâ fâ wahs
Sem foleem man walâ daras,
St fteebriis lokas, fâ fâhpinats,
Kur manas drehbes fkaras.

Un pukes, no meega uſtrauktas, mulft,
Un fktas fâ nefajehdjot,
Un uf lapu fpihweneem atpakal gulft,
Pamafam plâfteenus flehdjot . . .

Bet tu tur, fwaigsnit', wifmafakâ,
Kas wifstahlakâ fâktinâ mihti, —
No leelajâm fwaigsnem noliftâ
Par debeſu pelarufchfitti.

No winas newar eerandſit,
To modram azim tu wehro,
Tu fktiti, zif lapinu jemê friht
Un zif nolauſtu farimu fehro!

Kad taurinam pahrđur firđvian,
Un kad ņudriau ņamin — tu ņini,
At, mahņin, ar weenu aztinu
Tik drusku man pamirņņņini!

Un nahve? Kas gan ir nahve? „Ta ir tikai ņkaiņta dņeja,“ ir pahreja no weena ņeedona uņ otra. Dņihvibas un nahves pretņats ir iņnihzinats un, k̆a Segellin, ņaddeenots ween̆a leel̆a harmonij̆a. ņihk̆as ņaknibes, zilweka maņas mahņinas, winam ņņchubņt: „Tu we-aiņeeņi boj̆a, tu nahņņi mums lihđi uņ augņņu, uņ goiņmu. Tavas luhpas buhņ ņeedi, tava dwehņele buhņ ņmarņņa, tavi waigi buhņ ņalas lapas, tavi lozņekli buhņ jauni, ņuloti ņari pavasara. Tu mir-dņeņi waratvihņņn̆a un eetihņees wehtras tuniņņas kros̆as. K̆a wehņņņ tu ņlandņinaņi pee loga, k̆a ņarles stars tu eepihđeņi azis, k̆a ņwaigņnibe tu eekaiteņi firđis.“ (ņpoņņi ņapni.)

ņņam gal̆a. Tikai ņavas darbibas ņahkum̆a lihđi ar Weidenbau-mu Aņpaņija bija laikmeta raditaja. Wehlaņ wina teeņ tikai lihđi-gahjeja, „kas lihđi ar tautu zel̆as un kriht, kas lihđi ar tautu ņņņņpu ņin triht.“ Maņ mums Aņpaņija dewuņi preeņņ prahta, domam, lai ari wina ir abņtrahtas idejas apdņeodajuņi. T̆as ir pahraņ elementaras. Winas pirmos darbus tauta jau ir pahrauguņi. Teem ir tikai litera-turwehņturiska noņihme, k̆a ņawa laikmeta labakeem leezineeņeem. K̆a ņareime Aņpaņija naw populara, naw wadone. Bet wina ir muhņ mahzijuņi nihņt wiņu iņdeenihņko un meņlet zehlaņu dņihwi. Un brihw̆a laimeeņņu ņeeeweete weenmehr wehriņis azis uņ pirmo ņeeeweeti — ņareimi dehl ņeeeweefņu teeņbam. Weenmehr Aņpaņija paliks eewehrojama, k̆a zilweka eefņhej̆as wehrtibas zehlaja un daiłotaja, k̆a krahņu walodas un dņejihņas iņteihņmes iņkopeja. Un winas lirihņms to darijis nemir-ftigu. Bahni laikam un telpai wina ņneegs zilwezei ņawas mihlas rokas un tuhņņtoņņus iņņlahpuņņus dņirđis no ņawa kriņtalņkaidra dwehņeles awota. Dņihwes ņamihņtos un iņniņuņņos ņilđis winas dņihwes preeka leeņm̆as, un jaunekli, eekanotees fruhtis wehtras ņwaneem, atmine-ņees Aņpaņiju. Un muhņhigee meņletaji, kas wihņuņņi ņauņta ilğas un paguruņņi ņamleta ņhaub̆as, zehņees lihđi ar Aņpaņiju un rakņtis ņawos karogos:

„ņs eju turp, ņur wehtra nahņ un eet,
ņs eju pati ņewi peepilditees.“

1910. g.

Seedu flehpi. Viriſka biografija II. no Aſpaſijas.
Dſirzeemneeku iſdemums Nr. 26. Matkà 1 rbl.

Ko par Aſpaſijas turpmako darbibu teizu divus gadus atpakaļ, to var teikt ari tagad, jo dſejneeze palitufi ſew uſtiziga, gahjuſi to paſchu attihſtibas gaitu, ko pehdejos gados; tikai wehl wairaf noeedama uſ idealifma un romantifma puſi, lai gan „Seedu flehpi“ ir ari ſinama atgreeschanàs uſ Aſpaſijas jaunibas rakſtu waroneem. Bet atgreeschanàs tapehž, ka dſejneeze rakſta viriſku biografiju. Un Aſpaſija rakſta tagad biografiju tam laiſmetam, kad neezigas ſahf likbes behnibas rotalas, un jaunellis weel pretrunigu dſianu, kà nahwigas degoſchas ſulas, pilns. Tad newar attehlot tikai ilgulus no krehſlainàs ſapnu walſts, tad ekſtafes krahſàs jaſimè ari pilnſinigi jaunelli, kuru darbi ſchuhpojas juhtu bangàs. Tapehž „Seedu flehpi“ beſ aſaraineem ilguleem ir ari ar ſpehku un temperamentu bagati rakſturi. Bet Aſpaſija newad naw bijuſi realiste, un ari tagad newopè jaunelles daſchado attihſtibas ſtahwoflu. Dſejneezes beſlaizites, ſilàs ilgu pukes un ſarfanàs magones glabà winas paſchas opija ſmago ſapni. Ne 16 gadus weza ſkuke muhž apber ar ſeedeem, bet dſejneeze rahda ar ſawàm gara azim ſtatitu, pahrweidotu paſauli. Bet tas jau ari ir weens no dailes nopelneem, ka wina ſpehž dſihwi ſtiliſet, uſwert to, kas mahſklineeku inſpirejis; un ſtiliſeſchamu tagad aiſſtahw daudſas nopeetnas mahſklas ſtrahwas.

Nr prahtu Aſpaſija pehdejos gados atſina winai organiſki pretigo materialifmu, atſina dſihwes ſkaiſtumu, kureſch parahdas ihſtenibà. Bet ar ſirdi Aſpaſija jau ſen peekrituſi tam, ka wirs jemes „wiſam dailam buhž bojà eet“, tapehž daile winai ir ſapnu meſchina prinzeſe, tapehž daile ir tikai fantaſijà, tikai mahſlâ. Uſ ſcho burwigo dailes walſti ir tikai weens zehſch: zaur ſawà eekſchejâ gairnâ ſpihdoſchu dwehſeli. Bet dwehſele ir mozeſle ar ekſtaſè mirdſoſchu ſeju: winai janes Tantara mokas, ne ar ſahdu welganunu neapdſehſchamas dailes ſlahpes, kà balti kwehloſchs metals iſtwihſuſchâ ſirdi. N-rihtus dſejneeze zelas nemiguſi un garus ilgu zelus nogahjuſi, meſledama tahdus dſidrus dailes amotus, no kureem dwehſele ſahri dſers un dſers un neatdſerſees ſawàs ſlahpès. Kà augtako dſihwes laimi dwehſele gaidijuſi to leelo deenu, kas ſalauſis ſchauru debes loku, ſabee-
dribas un inſtinktu wajchàs nomozitam zilweſkam dos beſgaligi leelo brihwi un klufinàs dwehſeles ſlahpju mokas. Kur dwehſelei radees tahds titaniſks ſpehks, kureſch kà pate warena ſaule ir jaunraditajs?

Tagad Aspasiija mums dod hipotēsi, dzejīfu pasaules ušķatu. Rahdreis pirmatnē weela redsejusi leelīsko pasaules zeličanās djeju, un dwehsele ņawā atomu ņhkrstinā usglabajusi ņenatnes dailes teh-lus. Un tapeh3 „ņahpes, ilgās un nojautas un leelums un gars un idejas ir leelā ņkaištuma a t m i n a s.“ Tas jau ir ņkaidrs p l a - t o n i f m s, kura ņwaigsne parasti usleħkusi liħd3 ar romantīsuma Ćlahsmu. Pirmo rei3 muħ3u literaturā winu eene3a Ćorul3. Bet tad pat ņh3is platonīsm3 meta deesgan pla3chu gaitmas strahwu u3 ņahdu literaturas nojari. Zeku u3 platonīsmu Aspasiija, leekas, ir atradusi zaur romantīsmu un mistizīsmu. Romantīki dsiħwes laimi un pa3chu daili miħl meħlet pagahņē. Un Aspasiija ņawus meħlejo3ħos ņtatus turp weħr3usi jau ņen. Uri tagad atsiħst, ka wisleelakā dsiħwes laime ir — dsiħwes p e h z a t m i n a. Dzejneezei eedomās leekas, ka pat daba dsiħwo no peħzatminam, tā ņahpju dzejneeze la3tigala ir— miru3ħo dzejneeku dwehsele, kas apdseed ņahdreis justo daili . . . Ne rewoluzijas laikā raditee „ņposħee ņapni“, bet „Saulainais stuhritis“ tā apmahrgojis dzejneezes dwehsele, ka demis pilnigu uswaru tam idealī3kam pasaules ušķatam, kas Aspasiijas darbos muħ3ham zihņi-jees ar materialīsmu. Dzejneeze atkal pahweħrtejusi ņawas ušķatu weħrtības un, glu3ħi dabīgi, aīgahjusi prom no materialīsuma, kuz3ħ bija tahdā naidā ar winas firdi, ar winas eedstuntām t e e f m e m. Aspasiija atgreesħas u3 gadu Ćimtena mainu, Ćad winas ušķati wis-wairaf ņakħaneja ar tagadejeem. Un tas juħtu panteīsm3, kas tā leega weħ3ma dweħ3 pah3 Aspasiijas zekeem, tas atdsemdinajis ņeno religio3tati tahdā meħrā, ka da3ħi „Seedu Ćheħpja“ dzejoki ir apeħnoti no mistizīsuma. Tā ween leekas, ka ar „Sposħeem ņapneem“ Aspasiija heigusi ņawas dsiħwes pirmo po3mu: liħwidejusees ir Aspasiija-ħarewe, Ćaboedri3ħa darbinee3e.

„Seedu Ćheħpi“ meħs neħastopam wiħreesħa portrejas, te tiħai Ćeeweeetes fird3. Uri te ir diwejada tiħpa Ćeeweeetes: walkirijas un ilgules. Dzejneezes jaunībā wiswairaf dabujām red3et walkirijas, Ćewi3ħki Ćad winas Ćleezas u3 Ćakħanalīsmu, pilnas pah3peħka un retorikas. Jo tahlak no jaunības, jo wairaf no winas rak3teem pa-ma3am i3suħd Ćh3is tiħp3. Tomeħr „Seedu Ćheħpi“ dzejneeze weħl eesħauzas: „Dsiħwe, tu esi pilna Ćħau3mu un ņkaištuma! Ćahstees eesħā tawā atwarā!“ Ćaumā Ćħuke, Ćeedu Ćheħpja neħeja ap3inas, ka tuk3ne3i eet tee, Ćam speħki Ćalausti, bet jaunībā ir jagreħko; wi33 laizigais leekas Ćriħnumko3ħ3, jo jaunības ro3es reiħst aī3 ņawa speħka

un kwehloſchàm lapam ſeed paſchâ peſſê. Bet ta naw wairs ſenâ wal-
ſiwija. Te truhtſt jaunibas pahrlēezibas un aiſtraubibas, jo runâ
tatſchu puſmuhſchš. Daudſ iſtaka Aſpaſija ir ilgules tiſhâ, bet ari
taſ ir pahrmainijees, tizis eteriſkaks. Agrat ilgules wehl zihnijâs
pret dſihwi, un daſchreiſ behgdamas no Kompromiſa ar dſihwi —
nonahwejâs (Miridſa, Saulgreesite). „Seedu kſehpi“ ilgulei wairs
naw weetas ſemes wirfû. Tagad winas preeſchawtâ ir tikai paſaku
kamolimi. Wina nahf no dſihwes neſaprâtejeem un weenmehr kluſu
zeetejeem un eet ar nolaiſteem, aſaru ſmageem plakſteeneem. Kad
Aſpaſija pati bija jauna, tad winas ilgule jaunibas ſtraujumâ wehle-
jâs ſchawtees uſ preeſchu pa gaiſa haofu ar mahſonu rateem. Bet
tagad winai ar mahſoneem kopejas ir tikai — aſaras. Ne tagadnê,
bet nahſotnes ſapnoſ wina miht, raud aif neiſprotamâm ſkumjam
pehz dailes ideala. Tagad winai naw wairs jaet zihnâ ar dſihwi,
jo wina pati mirſt aif neiſprotamâm ſkumjam. Tai ari leekſas, ka
ilgule pee muuns pahrmahſufi no 30-to gadu romantiſkeem, winâ ir maſ
zilweziga, bet wina ir kaſda eteriſka buhte.

Bet Aſpaſija ka „Saulainâ ſtuhritt“ neſilbas tikai pee ilgules
ſapnu uguns. Dſejneeze rakſta biografiju un tapehz muſſu preeſchâ
atwed meiteni ar miſlâ mirdſoſchàm azim. Winai neuweizas wairs
nekahdi darbini, bet kâ ſaulites atſpihdums ſejâ ſmaida weenas do-
mas — tiſt pee wina. Miſla meklê weentulibu, bet pilnigi aiſeet
no dſihwes, aijnirſtees ſapnoſ, wina newar, jo to modina inſtinkti.
Un luht weedofliſt ſtarp dſihwi un ſapneem un meitenes muſſchigâ
ſeewiſchſiba preeſch dſejneezeſ ir loti iſdewigs. Tapehz tiſ brihniſchki
ir winas ilgi neredſete miſlas dſejoli, originalâs „Wehja roſites“ un
„Raku pehdinas“, kaſ pahrfpehj ar ſkaiſtumu ilgules ſapnuſ.

„Seedu kſehpi“ Aſpaſijai ir diwejada weida dſejoli: filoſofiſkee
un egotiſkee (juhtu). Aſpaſija uſſahka ſawu darbibu ar filoſofiſkajeem,
kâ wiſi dſejneeki, ſabeedriſki darbineeki. Bet no agrakas „Sarkano
puku“ ſareiwes te nekâs naw wairs palizis. Tikai reti kad wina
atminâs, ka muſſu tauta ir kâ apburta puke, kura peeraudajuſi aſaru
eſeru, bet newar atpeſtitees. Bet te naw protesta, nahwiga ſpihta,
te ir kluſa, aſaraina lihdſjuhtiba. Tikai tur, kur aiſſkar dſejneezeſ
individualitati, wina pazelas uſ proteſtu. Jo weenu wina apſinas:
ta ir aiſgahjuſi no ſenâs ſabeedriſko zihnu juhrâs, aiſgahjuſi uſ tihrâs
mahſſlas puſi, kura (mahſſla) tikufi laſſteem apſrauta ſchajos gados.
Aſpaſija nekur gan wina nepropagandê, kâ 90-toſ gados polemijeot
ar Blaumani ſludinaja leelos ſozialiſtiſkos mehrkuſ un kâ „mahſſlu

mahkflas dehl", fludinaja gadu fimtena mainâ (Daudsee, tit pahraf daudsee). Tagad famos egotiskajos dsejolos dsejneeze mums f n e e d f ihstu mahkflu, kas werd ij wisdifikakâs, karstakâs dwehseles dselmes un tapeh3 „tihrajâ mahkflâ" paspehjusi wairaf, nekâ wi3i winas propagandetaji, kuri ahstigi fludinaja, ka „tiharâ mahkfla" ir neatkariga no dsihwes. Bee Aspasi3as ir peerahdijees, ka war atseet no fabeedri3kâm zihnam, bet ne no dsihwes, jo ari dsejneezes romanti3kajeem fapneem laikmets usspeedis fatru sihvogu. Bet ar fatru deewi3k3to fantasi3u un silto findi dsejneeze ir peerahdijusi ari fatwas „tiharâs mahkflas" daili, winas teefibas us effistenzi. Tapeh3 dsejneeze, apfinadamâs fabeedri3kâs kritikas usbrukumus ar pilnu teefibu fauz: „Es gekiba pilna nah3otnes, kas feti jaunâs pajauls nes! Manu negudro, toposcho fapni tu neai3teez! . . ."

Domafhana nekad naw romanti3ku stiprâ pu3e. Bet „Seedu flehpi" dsejneeze tikusi wairaf dsihwes nowehrotaja, domataja, „kam no dsihwes f3kirta firds, kâ jau tas parasts winas gados." Tapeh3 te filsofofiskâ elementa ir wairaf kâ zitur, un lihds ar to dsejoli pa dalai ir tairiti un winu wairums, lai gan ne wi3s krahjums, wi3â kopumâ stahw femaf par Saulainu stuhriti, kur ir tikaf egoti3kee dsejoli. Filsofofiskajos dsejolos ir dauds forfeta, nei3justa spehfa. Domehr par wi3u kopumu jafaka, ka tas, pateizotees daschadibai, walodas jauninajumeem, stilam un mahkflinee3ik3ai pilnibai daud3os egoti3kos dsejolos, ir wiseewehrojama3ais Aspasi3as dsejolu krahjums.

Aspasi3as stiprâ pu3e ir juhtas un fantasi3a. „Sarkano pu3u" filsofofiskee dsejoli jau aismiwuschees, bet egoti3kee tikus3i par tautas dseefmam. Un ja falihdsina 16 gadus atpafal isnahkuf3châs „Sarkanâs pu3es" ar tagadejo „S. flehpi", tad stila starpiba ir mil3iga. Atturotees no Asp. stila turwakas analise3hanas, jaat3ihmê tilkai, ka dsejneeze eemahzijusees fatwas emozijas ne tilkai p a r a h d i t, bet ari i s f a u k t la3itajâ. Un tas mahkflâ ir gruhtaf aminamais burwibas wahrds. Lorei3 mahkflas baudu stipri maitaja fwelmainâ retorika. Tai tagad uslikti eemaukti, un wina tikusi par padewigu dsejneezes pegasu. Retorika gan stipri kawê dsejas nianse3hanu, bet par to wina turwina dramati3kai mahkflai. Lasot tâ ween leekas, ka winsch ir rakstâs pree3sch deklamese3hanas, waj pat pree3sch musikas (Balta pu3e). Deklamazi3a un musika tautas mafam peeejama weeglaf, kâ weenfahri3cha la3i3chana, un luh3 Aspasi3as nopelns be3 wi3as propagandese3hanas ir ari tas, ka wina plafchai publikai aud3fina modernâs mahkflas fa-

praššanu. Nau tagad wiswairaf deklamē taišni Aspasijas dzejokus. Bet retorikai „Seedu klehpi“ ir ari leeli truhkumi. Dsihdamās pehz dsihwa eefpaida, dsejneezje tehlo ar figuram, jautajumeem, bet tajos nereti noet nzejelos. Tā, ir nejehdšiba, ja šahpēs par dsihwes šahšchanos, jautā: „Waj aif naga naw aifšfrehjis dseifšnitis, waj špali-tis azis eebiris.“ Tahdas meefas šahpes newar pahnest uš gara šahpem, jo te mas lihdsibas pamata. Beidsot, retorikas truhkums ir ari wiltotais patošs, kas šhur, tur pamiršj. Tas tatšhu isklawjas pehz nejehdšiga teatraliska pseiddoklafižisina, ka Asp. šawas šahpes seen pee Marša waj Seetina!

Šho laihu parole ir wirtuofitate. Un tai klawstjufi ari Aspasija, jo wina ir stipri gahjušj uš preefšhu zaur stila m u j i k a l i f m u, kura nebija winas agratajos dzejokos. Dsihmodama starp leelām kul-turas tautam un redjedama šho deewidneeku dsejas wijigumu, wina apšinajusees, zif neifkopts stils ir muhju dsejā, zif grehti wijas waloda formu un atštanu wijā un tapehz te konzentrejušj wišu šawu usmanibu un tikušj par formas meifsteru. Pat ar lafstigalu wina šazensčas išteifšmes škaištumā:

„Kas wehl tif wehli wehlina?
Klaw! masa, pelekā pelezite.
Dseed lafstigala, nakis dwehšelite!
Un zehli zehlina,
Ta raiti, raiti ritina
Un mihju mihšhus un wihju wihšhus
Ber, behdama halša burbulišhus.
Un raitais ritums un rakstā šitums
Kriht, šhkišdams, kā dseefmu straumes kritums.
Ta lehni lehnina.

Bet ja nu walodā greib eewest musiku, tad nepeeteef ar parasta-jeem walodas lihdsjekem, tad wina jaiškopj. Pat franzušhu moder-ništj stipri iuplinajušhi šawu bagato škaišto walodu. Ari Aspasija to dara. No latweefšhu rakstneezibas gandrihš pawišam bija išjudu-šhi masinašchanas un mihlinašchanas wahrdi, kuru tif daudj ir šir-šnigai treamu tautai. Aspasijai peeder nopelnš, ka wina atkal tos ir mums ne tika atdšihwinajušj, bet pat iškopušj.

Bet formas iškopšchana, wotalašchanās weetam gahjušj tif halšu, ka nejušj lauru dsejas šaturam, weetam to padaridama par šrahšam. Un Aspasijai ihpatnežā nešpehja dot objektimas glesnas, bet weenmehr

un viņur eelikt savu „es“, ir padarījuši dažus dzejolus falkanus. Preekšā ta vezuma, kas nāht ar nopeetrām, dšikām domām, behnības kolorits ir par šihū, lai tajā, kā puhpās, eeguldītu savus šaprus. Tapēz pusmuhšā braukšānā papihra fugiti, ir šāsmalzināšānās lihds falkanibai.

Lai arī Ašpasijas jaunāteem dšejokeem ir daudš leelu truhšumu, jaatšihst, ka Ašpasija tagad wairat, kā jeb kad ir tahds špehšs, šura preekšā loka zelus muhšu jaunatās paaudšes. Jaunātee dšejneeki tiš beeschi eet walodu un išteikšmi mahzitees taišni pee Ašpasijas un wišwairat pee Ašpasijas un Škalbes. Sem wiinu eepaida šahw daudši jauni eefahzeji. Idejas šinā wišwairat školneeku ir turprešim Rainim un W. Eglitim. Bet Ašpasija ar wišu štila meistariibu nebuhš školās nodibinataja, jo pamatlizeji literariškām školām weenmehr nahkuši ar šahdu jaunu ideju ideju. Katram no muhšu školu nodibinatajeem Rainim, Needram, Šorukam — Eglitim beš ihpatnejas išteikšnes, ir bijuši arī šahda šardinalā ideja, šura waldšimajuši jaunos eefahzejus. Bet Ašpasijai truhšt tahdas wadošchās idejas.

1912.

Bāleliņi un tautas.

Motto: Visāpkārt tautas jāja,
 Vidū mani bāleliņi,
 Vidū mani bāleliņi
 Māsiņ' dārgi dārdzināja.
 (B. W. 13686 *).

Seglo tautas kumeliņus,
 Seglo mani bāleliņi,
 Seglo tautas gribedami,
 Bāleliņi nedodami.
 (B. W. 17234).

I.

Valoda spēj sastindzināt savos slāņos gan atsevišķus izteicienus, gan arī vārdus viņu dažādās formās. Apbrīnojama ir šī zināmā valodas spēja. Šinī ziņā valoda pielīdzināmā zemei, kuŗa savā klēpī uzglabā gadu tūkstošiem dzīvnieku un stādu atliekas. Šīs stādu un dzīvnieku atliekas dod mums iespēju spriest par sirmās aizvēstures senatnes zemes virsus ainu un rekonstruēt cilveces varbūtīgo, primitīvo kulturu. Tapat arī sastingušie valodas elementi ļauj mums dažkārt ieskatīties senos valodas attīstības laikmetos, viņas toreizejā izbūvē un toreizejās formās. Valodas elementu, resp. vārdu un formu sastingumi nav vien sastopami atsevišķos izteicienos, parunās un sakamos vārdos, bet visgaŗam prozas un dzejas valodā. Ja salīdzinām latviešu valodu ar viņas tuvāko radniecī, leišu valodu, tad uzejam daudz interesantu gadījumu un daudz ievērojamu parādību priekš valodas pētniekiem. Leišu valodā daži vārdi vēl pilnā lietošanā, kamēr latviešiem tie pazīstami vienā vienīgā izteicienā. Vārds „ieškōti“, latv. „meklet“ (laikam aizņemts no slavu valodam, sk. Brücknera

*) Skaitļi iekavās apzīmē tautas dziesmu numuru Kr. Barona un H. Wissendorfa „Latvju dainu“ krājumos.

„Die slav. Fremdwört. im Lit. 171. lapp.) leišu valodā vēl ir vispārējā lietošanā, kamēr latviešiem viņš sastindzis vienā vienīgā izteicienā — „ieskat galvu“, un nav vairs nemaz lāga saprotams savā pirmajā nozīmē, jo tad mums būtu jāsaka: „ieskat galvā“, vai „ieskat pa galvu“. „JEskat galvu“ (akuz.) jāsaprot „galvu kasit ar nazi, vai kādu irbuli“. Brückners viņu tulko arī ar vārdu „laufen“ (Br. sl. Fremdw. 171. lapp.) Izteicienā „riju sērt“ mums vienīgi uzglabājies, leišu valodā vispārīgi vēl lietots vārds „sērt“, latv. „baņot“. Nevienā citā izteicienā un citādā nozīmē vārds „sērt“ latviešiem nav saprotams. Vārds „ārā“ mums vienīgi sastopams kā adverbs lokatīva formā. Tautas dziesmās sastopamas arī vēl citas formas no šī vārda, piem. „āres“ un prozas valodā salikteni: „ārpagasts“, āra pļavas u. c. (sk. Endzelina Латв. шк. предл. I. d. 51.—53. lapp.) daudz citādā nozīmē, kā leišu „ōras“ — latv. „gaiss“.

Saliktenī „maizesklaips“ (18908) uzglabājies vārds „klaips“, kas rada slavu un gotu valodam: kr. κληβῆ, got. hlaiſ. Atsevišķi „klaips“ (161611; 18953) retāk sastopams. Pēc prof. Endzelina domām šis vārds aizņemts no gotu valodas (sk. Endz. rakstu „Ēvad. valodn.“ 1910. g. „Izglītības“ 8. burtn. 603. lapp.). „Pastaris“, „pastaritis“ (= latīņu posterior) ļoti reti sastopams prozas valodā, gandrīz vienīgi vārdu savienojumā „pastara diena“.

Varetu vēl vairak pievest šādu sastingušu izteicienu un vārdu mūsu prozā, bet nav mans nolūks kavēties pie viņiem. Aizrādišu uz mūsu dzejas, mūsu tautas dziesmu valodu. Še sastingušu izteicienu, vārdu un formu skaits ir daudz bagāts un visai interesants valodas un vēstures pētniekiem. Tautas dziesmas ar savu ritumu un saviem šematiskiem paņēmieniem ir īstās senako valodas laikmetu atlieku uzglabāšanas un pasargatajas. Še atrodam daudz tādu sastingumu, kuŗu nav nevien mūsu prozas valodā, bet arī daudz vecakā leišu valodā un senprūšu valodas atliekās. Minesim, vispirms, no prof. J. Endzelina atrasto un pierādīto reflektīvā vietnieka vārda „sa“ vājejo formu dažādu vārdu savienojumos, kā: iesa-man-mīlejas (6235), „issastiepa“-„izstiepas“; „sasarāva“-

„sarāvas“ (6272) u. t. t. (Sk. Rig. Latv. Biedr. Zin. Kom. rakstu kr. XIII., 12.). Tālak minami ir mūsu seno dievu vārdi, kā: Laima, Kārta, Dēkla, Pērkons, dieva dēli, saules meitas u. t. t. Šie prozas valodā pavisam vairs nav sastopami. Vienīgi „laima“ un „pērkons“ vēl lietojami prozas valodā, bet abi divi pārgrozītā nozīmē: „laima“ kā sugas vārds, tulkojams ar krievu vārdu счастье un vācu — das Glück, un „pērkons“ kā sugas vārds vienadā nozīmē ar kr. громъ un vācu der Donner. Tautas dziesmās Laimas vārds nevien uzglabājies, bet tur vēl iztēlota viņas dievišķā loma cilvēka mūža lemšanā, viņas palīdzīgā roka sievas dzemdēšanas sāpēs un vispārīgā sievas liktenī. Gluži to pašu uzejam par Dēklu un Kārtu (sk. 1053.—2043.). Tautas dziesmas mums aizrāda uz to cīņu, kuŗu Laima iztura savā lomā ar vēlako katoļu ticības Mariju, resp. Māŗu. Redzams, ka tautas parašas un mīti ir tik cieti iesakņojušies viņas dvēselē, tik neatrisināmi savijušies savos pavedienos ar tautas dzīvi un tautas garu, ka viņus nespēj izskaust mākslīgie kristīgas ticības dogmu un tradīciju iepotejumi. Tautas dzīve, kuŗa izveidojas viņas parašās un tradīciju īpatnībās, nav pārgrozama ar vienu rokas pamājienu, ar tautai svešu mācību sludināšanu. Viņa ir par daudz konservatīva, par daudz inerta. Tautas ierašas un ticība izveidojas un pārgrozās tikai gaŗakā laika straumē, pielīdzinādāmās vispārīgām kultūras un civilizācijas prasībām, un tad arī tik sīksti, ļa spēj vēl ilgi pastāvēt kā zināmi vēsturiski pārdzīvojumi, kam nav vairs sava reāla pamata. Kristīga ticība to grib izdarīt uz ātru roku, nerēķinādama ar tautu parašu konservatīvismu un inertību. Tadēļ tauta svešas mācības uzķer āriģi un pārveido pēc saviem tradīciju paņēmiem. Kristīgo Dievu un svētos tie asimilē savām mītiskajām būtnēm, pārveidojot vienīgi pēdejo ārienas: vārdu, veidu, mitekli, kamēr savā būtībā, savā visumā pagānu mīti dzīvo un pastāv tāļak. Tādā kārtā mums vēl līdz šim dienam uzglabājušās kristīgas ticības garā pārveidotās pagānu ierašas. Tā latviešu Jāņu vakara svētīšana ir pilnīgi vēsturisks pārdzīvojums no pagānu laikiem, kuŗam pievienota kristīgo Jāņu dienas svētīšana. Kristīgo ziemas svētki tiek vesti sakarā ar seno romiešu saturnālījām (sk. prof. Zeļinska „Римск. пе-

лигія", Вѣстн. Евр. 1903. g. I. un II. burtn.). Tautas dziesmas aizrāda, ka katoļu ticības Māra mēģina stāties paganu dieves Laimas lomā, bet ar ļoti maziem panākumiem. Laima paliek jo projam sievu pabalstītajā un darbojas jo projam tautas fantāzijā gandrīz līdz pat mūsu dienam. Marijai piekrīt tikai paralela loma; viņas rakstura atspoguļojums tautas dziesmās visai neskaidrs un nenoteikts (sal. 17889. dz. un var. 1—15 un no 15—28; tapat arī radību, krustību un kūmu dz. — 1053—2043).

Ka paganu tautas āriņi mēdz pieņemt kristīgo Dievu un svētos, pierakstot tiem savu dievu funkcijas un stādot tos savu mītu lomā un vietā, dažreiz pat sakausejot vienā zīmbolā, to pierāda arī seno kroniku atzīmeņumi (sal. prof. Usener'a „Die Götternamen“ 118. lapp.)

Tādā ziņā mūsu tautas dziesmas spēj uzglabāt vārdus, izteicienus un pat ar tiem saistītās primitīvās kulturas ainas iz sirmās aizvēstures senatnes. Tikai vārdi un sevišķi izteicieni uzturas un uzglabājas daudz ilgāki; tos uztura nesabojātus tautas dziesmu ritums un vispārīgie tautas dzejas tehnikas paņēmieni. Daudz dziesmu variāciju piemēri mums aizrāda, ka viņu sižeti atjauno savu ārejo ietērpumu. Materialā un garīgā kultūra iet uz priekšu; viņā daudz kas mainas un pārveidojas. Vecie darba rīki, ieroči, dzīvokļi, apģērba formas pārmainas ar jaunām. Pēc tiem veidojas arī parašas un mīti. Viss tas atspoguļojas tautas dziesmās. Dziesmu saceretāji un dziedātāji mēdz vecos dziesmu sižetos šo to pārgrozīt samērā ar sava laika nojēgumiem un paņēmieniem. Bet daudz kas nav pārgrozāms dziesmu rituma un formas dēļ. Šie nepārgrozītie elementi kļūst nesaprotami vēlākām paaudzēm un dažkārt grūti izskaidrojami pat pētniekiem; viņi ir tad tās seno laikmetu valodas atliekas, kas valodas slāņos uzglabājas līdzīgi ģeoloģiskiem pārakmeņojumiem zemes virskārtas slējās. Daudz parādību arī izbeidzas dzīvē. Tautas dziesmas, kuņas attēlo šīs parādības, nevar tikt atjaunotas; viņas uzglabājas tautas mutē daudz maz nepārgrozītā veidā un tā nonāk līdz mūsu dienam kā vēsturiskas liecinieces iz sirmas senatnes. Bez tam daudz kas pārgrozās tautas dziesmās, pārejot no mutes mutē, no vienas paaudzes

uz otru, klejojot no viena apvidus otrā. Pievedisim kādus piemērus pierādījumam.

Tautas dziesmās minētā „trešā tautu meita“ darina nītes (13250,¹²), ēdina cūkas (14 var.), šķetina diegus (17,38 var.), bet pa lielakai daļai un, liekas, vēlākos laikos viņa mēdz vai nu zīdu šķeteret (3, 5, 12, 19 var.), vai zīdautu rakstit (2, 6, 7 u. c. var.). Zābakiem izplatoties, vienkāršu „kāju aušanu“ apmaina ar „zābakos ģērbsanos“ (13250,²⁷ var.) Linu kreklu vietā dāvina pirktos slēžu kreklus un nezdauzīņus (13250,^{35,36} var.).

Pēkšņaka kulturas ainas maiņa iestājas vācu atnākšanas un viņu kundzības nodibinašanas laikmetā. Latviešu dzīve kļūst bagātāka ar vienu, otru jaunievedumu un pakārdarījumu, ar vienu, otru, no vāciešiem iemantotu priekšmetu, kā: darba rīkiem, apģērba gabaliem, traukiem u. c. Vācu vara arvien vairāk izplatās, vācu iespaids kļūst arvien lielāks; viņa pēdas manāmas valodā un tādā kārtā atspoguļojas arī tautas dziesmās. Daudz latviešu izteicienu un vārdu tautas dziesmas apmaina pret ieviesušiem barbarismiem, tā pārmainīdamas un sabojadamas savu ārejo tautisko ietērpumu. Tautu meita vairs „nesaglauda“ (14088), „nesasuka sev galviņu“ (14088,^{4,6} var.), bet to noķemē (14088,² var. piezīm.); ta vairs „nekaisa pagalmu ziediņiem“ (14092, 14116), bet „rozēm“ (14092,^{1,2,3} var.) un „puķēm“ (14116,³ var.); ta „neliek“ vairs „galvā visuļu vaiņadziņu (14130,³ v.), bet gan „kroniti“ (14130). Tautu meitas vietā (14130,⁷ v.) stājas „jumpraviņa“, „mamzelīte“ (14130,⁷ var. piezīm.); ierodas „krogus meita“, kas „raud stāvedama uz poruža“ (14144,³ var.) un „muižas meita, caur stikliem raudzīdamās“ (14145). „Precinieki jā“ tagad „zaļa zīda mēteļiem (14268), riņķotiem kažokiem, sprēdzetiem zābakiem, misiņu pogu cepuriti“ (14269) un „tautu dēla, precinieka“ vietā ierodas „brūtgans“ (14472, 14517,^{1,5,6,7,8,9,12} u. c. var.), kuŗam senās „līgaviņas“ vietā (15796) tagad darišana ar „brūti“ (15796,³ var., 17762). Tautu meita agrāk pazina vītu vaiņadziņu, tagad ta jau iepazinuses ar „bantem“ (15685), „ķemem“ (15686, 15799) un „krūzotiem matiem“ (15686,¹ v.),

„sudraba sprēdzitem“, visadām šporitem“ (17145 ar var.). Tautas savās dzīrās pazīst „alu“, „brandavīnu“, „biķerus“, „kannas“ (19470—19871) „kroga dzīvi“ u. t. t.

Varetu pievest vēl daudz piemēru par tautas dziesmu ārējā ietērpuma maiņu, bet runājot par „bāleliņu“ un „tautam“, par savu galveno šī raksta tēmu, arvienu uz tiem aizrādišu un dažkārt dibinašu savus pierādījumus.

„Bāliņš“, „bāleliņš“ ir tapat, kā citi nupat minētie vārdi, uzglabājies mūsu tautas dziesmās. Viņš tiek biežaki lietots tautas dziesmu saceretāju un dziedātāju mutē, neka Laima, Māra u. c. Līdz ar „māsiņam“, „māmuļiņu“, „tautam“, „tautas dēlu“, „tautas meitu“ „bāleliņš“ ir visbiežāk lietotais vārds mūsu tautas dziesmās. Izpētīt viņa vēsturi un nozīmi ir šī raksta galvenais uzdevums un nolūks.

II.

Dabūt nojēgumu par „bāleliņu“ var vienīgi nopietni pētot mūsu tautas dziesmas, ņemot palīgā visus līdz šim iznākušos krājumus. Pavirši ieskatoties tautas dziesmās, mēs viņa nozīmi sapratīsim nepareizi. Tas līdz šim ir noticis visiem mūsu rakstniekiem, kam ar šo vārda nojēgumu ir bijuse darišana. Pa daļai tas izskaidrojams ar to, ka mums trūka plašaku tautas dziesmu krājumu, bet arī ar to, ka šis lauks vēl ļoti maz pētīts.

Dzīvā tautas valodā vārds „bāliņš“, „bāleliņš“ vairs nav sastopams*); vienīgi viņu atrodam tautas dziesmās, pamīšu lietotu ar vārdu „brālis“, „brālītis“, „brāliņš“, „brāleliņš“. Gaiši nojaužams, ka tautas dziesmas, sevišķi jaunākās, abus šos vārdus un arī viņu nojēgumus jauc un bieži identifice. Ikviens, kas pat pavirši lasījis un šķirstījis mūsu „Dainu“ krājumus, būs to novērojis. Piemēru še varetu pievest nekaitami daudz, bet apmierinasimies ar dažiem tikai, aizrādīdami lasītājiem uz diženajiem Kr. Barona un H. Vissendorfa „Dainu krājumiem“.

*) No rakstniekiem viņu lietojis Juris Neikens savos „Stāstos“.

Steidzies, mana māmuļina,
No druviņas sētiņā,
Tavs dēliņš, mans brālītis (var. 3: m. bāliņš)
Gauži raud šūpulī (2094).

Pieci brāji, viena māsa, —
Koku ziedu vaiņaciņš;
Mans viens pats bāleliņš,
Man vizuļu vaiņaciņš (6045).

Krustām, šķērsām rozes sēju
Par bāliņa pagalmiņu.
Vai būs mana brāļa sieva
Rožu ceļu staigataja,
Kā es pati brāļa māsa
Rožu kroņa valkataja (6457).

Nu es biju tā dzēruse,
Kā es pati nezināju:
Sav' brāliti vīru saucu,
Sav' vīriņu — bāleliņu. (19759).
Līdz šo nakti mātei dēls
Ij māsam bāleliņš;
Nij nu vaira mātei dēla,
Nij māsam bāleliņa (27727).

Nav vajadzīgs vairak piemēru: šie nedaudzie gaiši un nepārprotami liecina, ka tautas dziesmas vārdus „brālis“ un „bāliņš“ identifice un lieto tos pamīšu vienu ar otru. Tadēļ mēs arī atrodam šē vislielako jucekli. Vārdi „bāliņš“, „brāliņš“, „bāleliņš“, „brāleliņš“, „bāleniņš“, „brāleniņš“, „bālītis“, „brālītis“ jaucais viens ar otru un netiek vairs išķirti nē formas, nē nozīmes ziņā. Tikai „bālis“, vārda „brālis“ paralela

forma, sastopams ļoti reti (281,7; 3549 var. 1: „ai, bāli, ai bāli“; 9407 zem 3. var. piezīm. . . . 16603, piez., 18740 piezīm., 22726,4 var. piez. u. v. c.).

Dibinoties uz šādiem tautas dziesmu piemēriem, tad arī latviešu valodas pētnieki un rakstnieki līdzīgā kārtā izskaidroši vārda nozīmi. Ulmanis savā vārdnīcā (Lett. Wörterb. v. Dr. K. Ullmann 1872. I. d. 24. lapp.) atzīmē: „bāliņš“, „bāleliņš“, „bālulīts“, Deminutive von „brālis“. Liekas, ka Ulmanis šo paskaidrojumu paņēmis no vecākās Stendera vārdnīcas, kuŗš tikpat īsi, gandrīz ar tiem pašiem vārdiem un tādā pašā kārtībā uzrakstījis, kā priekšējais (Lett. Lexik. in zwei Teil. von Gott. Fr. Stender 1789. g. I. d. 13. lapp.).

Profesors J. Endzelins savā disertācijas rakstā (Латышск. предлоги, ч. I 27, 69, 74, 79, 102 u. t. lapp.) vārdu „bāliņš“, „bāliņi“ krieviski tulko ar братъ, братцы, братья. No šiem tulkojumiem būtu grūti nosacīt, kā Endzelins šē saprot minētos vārdus, jo krievu valodā ar vārdiem братъ, братецъ draudzīgā, vienkāršā sarunā, sevišķi mūku un vienkāršas tautas valodā uzrunā savas kārtas, sev līdzīgu cilvēku, vai arī zemāk stāvošu cilvēku; tapat šie vārdi ietver sevī dažādas draudzības, mīlinašanas, laipnības un lepnas pašapziņas nokrāsas (Вл. Даль „Толков. слов.“ I³ 303. lapp.). Tikai savā, ar Mülenbachu kopā sastādītā gramatikā (Endz.-Mülenb. latv. gr. 25. lapp. 46. §), Endzelins vārdu „bāliņš“ pieved kā disimilācijas piemēru. Te mēs redzam viņa ieskatus par šī vārda nozīmi un formu. Minētā gramatikā (46. §) mēs lasam: „Ja vienā vārdā līdzīgi līdzskaņi, it sevišķi divi r, l, vai arī viens r un viens l, tad ļoti bieži vieglakas izrunas dēļ vienu no viņiem izmet, vai arī pārmaina ar r, l, n (ko sauc par disimilāciju)“. Starp pievestiem piemēriem ir arī „bāliņš“ — pēc Endzelina domām cēlies no „brāliņš“ (kamdēļ šis vārds ar zvaigznīti, viņš taču sastopams tautas dziesmās?) To pašu atrodam arī Bilensteina gramatikā (Lettische Spr. I. d. 147 §, 3 e).

Kā Endzelins šinī vārdā domā disimilācijas gaitu, norāda mums šē otrs pievestais piemērs: „prauli“ no „pļauli“. Kādā citā vietā (10. § c.) latv. gramatikas autors beidzamo vārdu šādi izved: „prauli“ no „pļauli“ (no „pjauli“ no „peuli“)

no „pūt“. Tā tad: „bāliņš“ (no *bjāliņš (?) no *bļāliņš (?) no „brāliņš“. Acīm redzams, ka še notiek vispirms asimilācija (l asimile sev r) un tad asimiletās skaņas izzušana. Tikai šie abi pievestie piemēri (izņemot vārdus „otaļa“ no *„otraļa“ un „ekur“ no „re(dz.) kur“, vairak še šādu piemēru nav) viens otram runā preti, viens otru izslēdz. Piemērā *„brāliņš“ valoda necieš abas skaņas l, r un, asimiledama pēdejo pirmajam, izmet no vārda r skaņu, kamēr piemērā „prauli“ gluži otrādi: l skaņa tiek disimileta un tā radītā r skaņa vārdā patureta. Gaiši nojauzams, ka tikai viens no šiem piemēriem var saskanēt ar latviešu valodas likumiem, kamēr otrs tai gluži pretejs. Kā gan prof. Endzelins še vareja pielaiest šādu pretešķību? Acīm redzot, viņš nav skaidribā ar vārda „bāliņš“ nozīmi un tadēļ kļūdas viņa formu atvasināšanā; arī viņš identificē vārdus „bāliņš“ un „brāliņš“ (pareizi „brālītis“).

Bet kuŗš gan no šiem pievestiem piemēriem ir pareizs, kuŗš saskan ar latviešu valodas likumiem: „prauls“ no *„pļauls“ no *„pļauls“ (leišu forma „pļaulai“) no *„peuls“ (Augškurz. izloksnē peūt = pūt) jeb „bāliņš“ [no *„bjāliņš“ (?) no „bļāliņš“ (?) no *„brāliņš“? Mūsu valodas likumi runā par labu pirmajam, kamēr otrais gluži nepareizs. Latviešu valoda parasti cenšas iespraust r starp grūstajiem lūpu, zobu un arī augšleju līdzskaņiem un viņiem sekojošiem patskaņiem un arī otrādi. Šo latviešu (arī leišu) valodas īpašību atzīmē arī pazīstamais slāvisks prof. Brückners. Savā „Die slavischen Fremdw. im Lit.“ (59., 60. lapp.) viņš pieved sekošus piemērus: „kartuns“ — „katuns“, „kartēkis“ — „katēkis“, vāc. Brautschleier? „strukas“ — „stukas“, vāc. knapp, „stipinis“ — „stripinis“, vāc. Knüttel, „dižti“ — „diržsti“ vāc. durchprügeln, un tālak leksiskā daļā vēl vārdus: „kralīts“, „kraliņš“, vāc. Kanninchen, „pralka“ — Handspindel, „strēla“, „strēlnieks“ (kuŗos r paturets blakus l), „švītains“ — „švitrains“ — vāc. streifig, „švīta“ — švītra“, vāc. Streifen.

Tapat pats Endzelins savā rakstā Латышск. заимств. (Живая Старина, Вып. III ч. IX) minedams par šo mūsu valodas īpašību, atzīmē pāris piemērus: „mētra“, кр. мята

(293. lapp.), „sodeji“ — sodreji (289. lapp.), „katica“ — „kartica“, kr. котцы (295. lapp.).

No savas puses varu aizrādīt uz sekošiem piemēriem: latv. „stiebrs“ — leit. „stiebas“, „steles“ — „streles“ (1626), „stigt“ — „strigt“ (16181, 16187), „mētelitis“ — „mērtelitis“ (13486 un 1 v. piez.), „smags“ — „smagris“ (13595, zem 9 v. piez.), „dzieds“ — „dziedrs“ (19944), „šķēpelite“ — „šķērpelīte“ (26294 un piez.). Bez tam latviešu valodā sastopami daudz vārdi, kuŗos skaņas r un l sader bez kādas pārmaiņas un daudzkārt tādā pat stāvoklī, kā vārdā „brālis“, ta: „prauls“, „truls“, „preiļi“ (1026), „tralet“, „tralinat“ (2405 piez., 24842—43, 27048), „dreļis“ (22595,8, 22602 piez.), „grīlis“, „grīlet“ (11164), „grīloties“, „grīlokļis“ u. c.

Ja šāda parādība būtu pret latviešu valodas dabu, tad viņa būtu novērsta no vācu valodas aizņemtos vārdos, bet tie taisni der par šīs parādības pastiprinājumu. Tā aizņemtos vārdos: „preilene“, „briles“, „skrulet“ (10432), „drilet“, „driles“ (2400) u. c. skaņas r un l sader bez kādas asimilācijas vai disimilācijas. Vārdiem: „skrīveris“, „skroderis“, „dieveris“ sastopamas disimiletas blakus formas — „skrīvelis“, „skrodelis“, „dievelis“ (22156, 15632, 18879, 9534, 9535). Ari citās valodās mēs atrodam šādus iespraustus r: poļu, piem. „marsyna“; kašubu: „kapuze“ — „karpuze“; serbu: „kār-tūn“ (Brückner „Die slav. Fremdw. 59, 60 lapp.); latīņu: „labium“ — „labrum“. Atliek vēl tikai otrs Endzelina pievestais piemērs: „otaļa“ no „otraļa“, kuŗš derētu par pastiprinājumu — „bāliņš“ no *, „brāliņš“. Man tikai pazīstams vārds „otraļa“; ari tautas dziesmās viņu sastop ar r skaņu (2216). „Otaļa“ pazīstams, laikam, vienīgi dažiem dialektiem, par „ekur“ no „re(dz)kur“ sk. Bielenst. Lett. Spr. I. d. 1456. Ja pieņemtu līdz ar Endzelinu, ka „bāliņš“ cēlies no *, „brāliņš“, asimilejot r skaņu l skaņai un izmetot pēdejo, tad uz mācas jautājums, kadēļ to dara vienīgi tautas dziesmas, bet ne dzīvā tautas valoda? Šo jautājumu nav aizķēris un paskaidrojis prof. Endzelins.

Dravīnieka izdotā konversācijas vārdnīcā vārds „bāliņš“ nav sastopams; tapat ari tagadējā Rig. Latv. Biedr. Zin. Kom.

vārdnicā nav atrodams šis vārds; nav arī nekādas piezīmes par viņu zem vārda „brālis“. Laikam tie valodnieki (Mülenbachs), kas vada attiecīgo konversācijas vārdnīcas nodaļu, uzskata šo vārdu par „bāliņa“ identifikāciju. Aiz ta vien iemesla, ka „bāliņš“ sastopams vienīgi tautas dziesmās un nav uzglabājies dzīvā tautas valodā, vajadzēja aizrādīt par viņu zem attiecīgā burta vārdnīcā.

Vienīgi „Latvju dainu“ kārtotājs Kr. Barons ir citās domās par vārdu „bāliņš“, un citādi tas arī nevarēja būt. Kas gadu desmitiem gaŗ šo bagato tautas gara mantu apcirknī strādājis un ap pāris simtu tūkstošu dziesmu caurskatījis, sijājis un tik rūpīgi sakārtojis, ka pārļasot desmitiem tūkstošu dziesmu, nevar novērot neviena atkārtojuma, ta nojausmā gluži dabīgi radas cits nojēgums par šo vārdu. — „Bāliņi“, „bāleliņi“, „bāleniņi“ ir kopvārds, ar kuŗu apzīmeja tuvākos radniekus, sevišķi visus viena ciemata jeb tuvākas apkārtnes vīriešus, kas savā starpā mēdza būt rada,“ raksta Kr. Barons starp citu „Latvju dainu“ I. sējuma 492. lappusē. Man šķiet, ka ikviens, kas dažus tūkstošus tautas dziesmu rūpīgi būs izlasījis un uz mineto vārdu griezis vēribu, gluži dabīgi nāks uz līdzīgām domām.

Iz visa nupat minētā varetu vienīgi slēgt, ka vārdā „bāliņš“ iesprausts r un tā cēlies „brāliņš“, „brālītis“, — gluži preteji Endzelina uzskatiem. Bet kur tad vareja celties pirmais vārds, jo „brālis“ tiek līdz šim vests sakarā ar sanskr. „bhrātā“, av. brātā, lat. frāter, senīņu brathir, gotu brōpar (brōthar), sensl. братръ un leišu broterēlis, (brolis). Acim redzams, ka še ir pretruna un neskaidriba, bet tikai tadē, ka līdz šim nav izdevies šo neskaidribu un līdz ar to arī šo pretrunu novērst.

III.

Vārds „tautas“ tautas dziesmās sastopams daudzskaitlī un citādā nozīmē, kā dzīvā tautas valodā, kur šis vārds lietojams abos skaitļos. „Tauta“ līdz ar saviem atvasinājumiem ikdienišķā valodā diezgan bieži tiek lietots un savā nozīmē

līdzinās krievu vārdam народъ un vācu — das Volk. Līdzīgā nozīmē šis vārds tagad sastopams arī leišu valodā. Senāk viņam arī te bijuse cita nozīme, kā to noskārstam no senākām leišu vārdnīcām. Neselmanis savā vārdnīcā (Wörterb. der lit. Spr. 1851. g.), kurū tas pā daļai sastādījis uz agrāk izdoto leišu vārdnīcu (Ruhiga vārdn., izd. 1747. g., Mielkes — izd. 1800. g. un Brodovskija, izd. starp 1713.—1744. g.) pamata, vārdu „tauta“ tulko vāciski ar das Oberland, Deutschland.

Arī senprūšu valodas atliekās atrodamas dažas šī vārda formas. Elbing. Vocal. atrodama forma „tauto“ (793), kurū Neselmanis skaita par nominativu, atvasinādams tai normalformu „tauta“. Enchiridiona titelī atrodama akuzativa forma „tautan“. Neselmanis šos vārdus tulko ar vācu Land: „no tautan“ auf dem Lande; „en Prusiskan tautan“ im preussischen Lande (sk. Thesaurus linguae prussicae 186 lapp.) Stenders tulko „tauta“ ar Nation od. Volk, Geschlecht (kārtā, dzimums) Gattung (suga), Art (kārtā, suga); „tautaš vīrs“, „tautietis“ ar Ausländer (ārzemnieks); „tautās iet“ — ausserhalb Landes in die Fremde gehen, fremde Völker besuchen (aiziet no savas zemes svešumā, svešas tautas apciemot); „tautas bērni“ — Freiwerber, Verlöbnissleute, mannbare Jünglinge (precinieki, pieauguši jaunekļi); „tautas meita“ — mannbar Mädchen, auf velches junge Leute ihr Absehen richten (pieauguse meita, uz kuŗas jaunekļi savus skatus vērš), ein Mädchen aus einem anderen Gebiet (meita no cita apvidus). Sk. Lett. Lex. v. G. Fr. Stender I. d. 313. lapp.

Ulmanis (Lett. Wörterb. I. d. 303. lapp.) vārda „tauta“ paskaidrojumu, liekas, patapinājis no Neselmaņa un Stendera, tulkodams to vāciski ar das Volk un atzīmedams arī: snskr. tautā, lit. Oberland, Deutschland. Tālak zem vārda „tauta“ viņš paskaidro: „Tikai jaunākā laikā latvieši ar šo vārdu apzīmē pašu tautu, kamēr citādi šis vārds nodereja svešas zemes, ārzemes apzīmešanai. Bet tautas dziesmās vārds „tauta“ vēl apzīmē visu svešu, pie savas dzīves vietas nepiederošu, tadēļ jauneklis un jaunava no tālienās jeb no svešas zemes, sveša ciema tiek apzīmēts ar „tautas dēls“ un

„tautas meita“. Daudzskaitlī „tautas“ apzīmē no sveša apvidus atejošus preciniekus, un tā šis vārds līdz ar visiem sa-
viem atvasinājumiem gandrīz vienīgi stāv sakarā ar precibam
un precibās iešanas nozīmi. Vārds „tauta“ var arī sugu,
kārtu (dzimumu) apzīmēt, tomēr šinī nozīmē maz tas dzir-
dams; piem. „labas tautas zirgs“ ein Pferd von guten Art;
„savā tautā“ „in seiner Art und Weise“. Šos beidzamos pie-
mērus pieved arī Stenders. Dzīvā valodā tā vairs šo vārdu
nesaprot.

Noskārstams, ka Ulmanis pareizi uzķēris „tautas“ nojē-
gumu tautas dziesmās; tikai viņš maldas, apgalvodams, ka še
šis vārds tiek lietots arī vienskaitlī. Vienskaitlī, kā jau mi-
neju, viņš vienīgi sastopams dzīvā latviešu un leišu valodā un
citā nozīmē.

Ari Kuršats (Lit. Deutsch. Wörterb. II. d. 450. lapp.)
vārdu „tauta“ aizņēmis no agrak izdotās Neselmaņa vārdni-
cas un tulko ar vācu das Oberland, Deutschland.

Prof. Endzelina disertacijā (Латышск. предл. I ч. 32, 49
u. t. lapp.) „tautas“ tulkots ar vārdu чужане, женихи, „tautu
dēls“ (32. lapp.) ar — женихъ, „tautu meita“ ar — чужая
дѣвица, „tautietis“ (69., 93. u. c. lapp.) ar — женихъ un (48.
lapp.) ar — молодецъ u. t. t.

Glūži līdzīgi paskaidro šī vārda nozīmi arī Kr. Barons
(Latv. D. I. d. 492. lapp.): „Par tautam dēveja svešus ļaudis,
ļaudis no citurienes, no ārnovadiem un tālākiem apvidiem, gan
pašu tautas locekļus, gan arī pa laikam sveštautiešus, bet alaž
ar nozīmi uz precibam. „Tautas jāj“ = precinieki jāj; „māsa
iet tautās“, „tautās ved māsu“ = māsa top izpreceta, pie vīra
vesta. Par „tautu dēlu“, „tautieti“ sauc meita un viņas radī
jaunekli, kas lūkojas pēc līgavas, kas prec pēc meitas; arī
vēl jauno vīru pa kāzām.“

Salīdzināšanas valodas zinātnes priekšstāvji (Fick. Vergl.
Wörterb. III⁴ daļā 445. lapp., Brugmann. Kurze Vergl. Gramm.
144. § 1., Schrader. Sprachvergl. und Urgesch. II³ d. II. nod.
389. lapp.) ved vārdu „tauta“ (atrodamu, kā jau mineju, leišu

un arī senprūšu valodās) sakarā ar lat. civitas, gotu piuda (thiuda), vecaugšvācu diota, vecīru tūath, osk. touto, umbr. tota, kuři visi apmēram apzīmē tautu, zemi, draudzi. Pēc Ficka domām (Vergl. Wörterb. III⁴ d. 445. lapp.) ar šo vārdu var apzīmēt arī Eiropas indoģermaņus, tā tad dabiski, ka senprūši un leiši par „tautu“ sauca Augšzemi jeb Vāciju.

Iz pievestiem izvilcumiem redzams, ka vārda „tautas“ nojēgumu visi minētie valodnieki uzķēruši vienādi un devuši noteiktus paskaidrojumus. Tas izskaidrojams ar to, ka šis vārds uzglabājies vēl dzīvā tautas valodā, tiklab leisu kā arī latviešu un arī tautas dziesmās nav daudz bojājies. Formas ziņā viņš viscaur uzglabājies pilnīgi nesagrozīts līdz pat mūsu dienam un līdz ar atvasinājumiem sastāda palielu vārdu šaimi.

IV.

Kā jau mineju, vārds „bāliņš“, „bāleliņš“ sastopams vienīgi tautas dziesmās un gandrīz vienīgi pamazinašanas formā; visai reti sastopama forma „bālis“. Dzīvā valodā „bāliņš“ sastopams vienīgi vēl latviešu pavārdos un māju nosaukumos, kā īpašvārds, beidzamā gadījumā lietots daudzskaitlī (20845). Kas vispirms mums pie šī vārda duras acīs, ta ir viņa etimoloģiskā uzbūve. Kā tas pie šādiem uzglabātiem vārdiem (sal. vārdu „pastars“ Endz.-Mülenb. gr. 144. § 7. p.) mēdz būt, tā arī pie vārda „bāleliņš“: neparasts ir viņa junijais pamazinašanas sufiks — eliņ — — eli — + — inja. Sastopamas formas arī ar vienu un tagad latviešiem parasto pamazinašanas sufiksu — inja — „bāliņš“, bet blakus šim tikpat bieži arī „bāleliņš“, „bāleniņš“: beidzamā vārdā sufiks — „niņš“ ar n skaņu l vietā, laikam, ieviesies uz analogijas pamata pēc to vārdu pamazinašanas sufiksiem, kuři atvasināti ar piedēkli — ena, — ka: „puisens“ — „puiseniņš“, „gredzens“ — „gredzeniņš“ (15374, 15452 u. c.), „zobens“ — „zobeniņš“ (13693 u. var., 13697 u. c.), „krievens“ — „krieveniņš“, „leitens“ — „leiteniņš“ (1371) arī „bērns“ — „bērniņš“, kalns“ — „kalniņš“ u. c.

Formas „brāliņš“, „brāleliņš“, „brāleniņš“ etimoloģiskā ziņā ir nepareizas un atvasinātas analogiskā kārtā pēc „bāliņš“, „bāleliņš“, „bāleniņš“ parauga. Šīs formas atrodamas vairāk jaunajos tautas dziesmu darinājumos, jaunākā laikmetā, kad dzīvā tautas valoda vairs nesajuta īstās „bāliņa“ nozīmes. Dzīvā valoda pamazinašanas formu no vārda „brālis“ mēdz atvasināt ar piedēkli — īti — „brālītis“, tapat kā: „nazis“ — „nazītis“, „vecis“ — „vecītis“ u. t. l., jo „ja“ — celmi latviešu valodā pamazinašanas formas vienīgi atvasina ar sufiksu — īti — (Endz.-Mülenb. gr. 52. §, 12. un 63. §, 5.). Formas „brāliņš“, „brāleliņš“, „brāleniņš“ dzīvā valodā nav sastopamas. — Sastopamas arī „bālītis“, „bālelītis“ (bālulītis) formas; te atkal ir deminutivo „brālis“ formu analogijas iespaids. Beidzamās formas retāk sastopamas, kas liecina, ka tauta „bāliņu“ nojauž gandrīz vienīgi vēl „brāja“ nozīmē un ka no beidzamā vārda atvasinātas formas sāk izspiest agrākās „bāliņa“ formas uz savstarpejās materialās analogijas pamata.

Ka tautas dziesmās sastopamas vārda „bāliņš“ formas ar deminutivo sufiksu — inja —, tas mums norāda, ka tajā laikmetā, kad šis sufikss latviešu valodā izvērtas par pamazinašanas piedēkli, bij vēl valodā sajūtams „bāliņa“ pamata vārds * „bāl(a)s“. Ka tagadejam latviešu valodas deminutivajam sufiksam ir kādreiz cita nozīme bijuse, to mums pierāda leišu valoda un arī citas mums radniecīgas valodas, kur šis sufikss vēl tagad (leišu un slavu v.) un arī agrāk (sanskrit. sal. Whitney „Indische Gramm. deutsch v. Zimmer 1879., 1183. un 1230. §§) ticis lietots kā derivatīvais adjektīvu sufikss, kuŗš izteic vielas un piederuma attiecības (sal. K. Brugmann K. Vergl. Gr. 396. § 1., 2.).

Leišu valodā šimbrīžam vēl kā pamazinašanas sufikss ir uzglabājies indo-eiropiešu — lo — [leišu valodā — el — (— elja —), sal. Brugm. K. Vergl. Gr. 417. § 1.]. Ari latviešu valodā, kā domājams, ir bijis laikmets, kad šim sufiksam piekrituse pamazinašanas loma, ko mums pierāda vārds „bāleliņš“ un arī tādi, ka: zōslens, kazlens u. c., kuŗos l aizrāda uz deminuciju. Japieņem, ka šinī laikmetā arī tikuse lietota primārā demin. forma * „bālelis“ (sastopama, kaut gan ļoti reti, arī tautas

dziesmās — 22655 ar palīga akcentu uz trešās zilbes — „bāleli“), līdzīga leišu deminutīviem: „vaikēlis“, „paukštēlis“, „upēlis“ u. t. l. Šī forma, domājams, bijuse tik parasta un mūsu dzejas valodai tik patīkama, ka kļuvuse par valdošo, izskauduse pamata formu „*bāl(a)s“ aiz ta iemesla, ka leišu un latviešu dzejā (leišiem arī pat prozā) deminutīvās formas ir vairak izplatītas, kā viņu pamata formas. Kad pamazam latviešu valodā sāka sufiks —inja— ieviesties kā deminutīvā forma un —elja— pieņēma niecinašanas nokrāsu, tad vārds *„bālelis“ bija kļuvis tik parasts un tautas dziesmās tik izplatīts, ka valoda viņu sajuta par neatvasinātu vārdu un piedēja sufiksu —inja— taisni pie celma *„bālel—“ un ne pie saknes *„bāl—“. Bet arī forma *„bāl(a)s“ nebija no tautas dziesmam pavisam izzudis (viņš vēl tagad atrodas, kā to augšā aizrādīju) un tā cēlās arī blakus forma „bāliņš“, kas vēl diezgan plaši tika lietota, jo vairak saskaneja ar dzīvās tautas valodas formam.

Formu „bāleliņš“ (bāleniņš) palīdz uzglabat bez valodai piemītošas inertības arī tautas dziesmu ritums un noteiktais posmiņu zilbu skaits; saskaņā ar šīm vajadzībām pamīšus tika lietoti vārdi „bāliņš“, „bāleliņš“. Interesanti, ka Bilensteins tamlīdzīgus vārdus izskaidro arī kā mazu bērnu valodas pieredumus (Bielenst. Lett. Spr. I. d. 2376. §, 309. lapp.).

Ka latviešu valodā sufiksam —inja— būtu pirmatneja deminutīvā nozīme, grūti ticams; pēdejs sufiks tādā nozīmē sastopams vienīgi nedaudzās indo-eiropiešu valodās (sal. Brugm. K. Vergl. Gr. 417. §, 3.). Galvenā kārtā mums jabolstas uz leišu un slāvu valodam (arī sanskr.), kuŗas sevišķi bagatas deminutīvām formām; viņās —inja— nāv sastopams pamazinašanas nozīmē. Krievu deminutīvais sufiks —enjo— vārdos: маленькій, маменька u. c. pēc Vondraka domām cēlies no —eno— un tadēļ pielīdzinams latv. piedēklim —ena— (—ana), piem. gluds — gludens, gaŗš — gaŗens, salds — saldens, diŗš — diŗans (-ŗens), pālss — pālssans u. t. t. (sl. Vondrak. Vergl. slav. Gramm. Göttingen 1906., I. sēj. 416. lapp.).

Sufiksam —ena— (—ana—) šinīs piemēros (un arī vārdos ar —ēna, kā: telens, vērsens, bullens u. t. l. = krievu —eno—

теленокъ, котенокъ u. c.) ir deminutiva nokrāsa, tadēļ vārdu atvasinājumos tos vajadzētu nodalīt atsevišķā grupā. Bet tāda nodalījuma mēs neatrodam ne Leskina (Die Bildung. d. Nomina im Lit. Abhandl. d. phil.-hist. Cl. d. k. sächs. Ges. d. Wiss. XII. sēj. 382.—390. lapp.), ne Bilenšteina (Lett. Spr. I. d. 215., 235, 2 §§) ne ari Endzelina (Latv. gr. 52. §, 1, 2, 3) darbos.

Latviešu valodā atrodam vēl otru „bāleļiņam“ etimoloģiskā ziņā līdzīgu vārdu — „māmuļiņa“. Ari šis vārds, domājams, ņēmis tādu pašu attīstības gaitu kā pirmais. „Māmuļiņa“ ir līdzas „bāleļiņam“ viens no vairak lietotiem vārdiem tautas dziesmās, un formu ziņā gluži līdzīgs pēdejam. Ir sastopamas pamīšu lietotas formas: „māmuļiņa“, „māmaļiņa“ (ari „mamoļiņa“ — 23152, 5. v. piez.), „māmiņa“, „mamiņa“, „māmuļite“ un pat „māmuņite“ (24367). Par pamata formu jāpieņem *„māma“ (mama) ar pamīšus lietojamu deminutivu *„māmele“ — *„māmaļa“, kas atvasinama pēc leišu: „mamēlē“, „mergēlē“, kur e dažkārt tik plati izrunājams, ka pat ģrūti šķirams no a (Leišu vēsturnieks S. Daukantas vārdu „žēmē“ raksta ar a — žiāmē“), pie tam dialektiski ir sastopama galotnes —le plata un pat cieta izruna, piemēram „merg'ēla“ (Trāku aprinča izloksnēs). „Māmaļiņa“, ar a otrā zīlē, ir uzglabājuses nedaudzās dziesmās (tās laikam rakstītas zem vietejas izloksnes iespaida) un šīs formas Barons atzīmejis vairak variantos, kamēr visbiežak sastopams ir vārds „māmuļiņa“ un „māmuļite“. Beidzamais vārds etimoloģiskā ziņā pareizaks, ja pieņemam par pirmformu *„māmele“, — (—le) *(māmaļa). Latviešu un leišu valodas abus šos sufiksus siev.—elē— (ēle), —alā— (—āļa—), dažkārt ari šķir, vienu rakstot ar iepriekšējo e—ele—, otru ar iepriekšējo a—āļa— (Endz.-Mülenb. gr. 58. §, 2, 3) un nodalot pēdejo sevišķā šķīrā ar sevišķu nozīmi. Varbūt, ka latviešu valodā ta ir pirmējo atvasinājumu pašķīra, kas attīstījuses zem nevienadas e skanņu niansešanas iespaida; varbūt ka šo starpību veicinājis ā — un ē — celmu iespaids, kuŗi savstarpeji izšķīrami ari pēc deminutīviem atvasinājumiem. Ā — celmi atvasina pamazinašanas formas ar piedēkli —injā—, kamēr ē — celmi ar piedēkli —itē—.

Tā kā dialektiski jauc ā—(jā—) un ē (jē—) celmus (māmaļa —māmuļa — māmule, jaunava —jaunuve — jauneve, laima — laime u. c.), tad gluži dabīgi, ka tautas dziesmās sastopamas pamīšu lietotas formas „māmuļiņa“ un „māmuļite“. (Sal. Leskien „Die Bild. d. Nomina im Lit. 264. lapp.).

Ka * „māmele“ (no *māma) japieņem par pirmformu, no kuŗas cēluses „māmaļa“, „māmule“ un no tiem — „māmaļiņa“, „māmuļiņa“, to pierāda mīkstinatais l a priekšā. Vārds „māmuļa“, „māmuļiņa“, „māmuļite“ a pārvēršas par u zem lūpu skaņas m iespaida. Dialektiski šīs skaņas variejas līdzīgos vārdos priekš lūpu līdzskaņiem. Tā dažādās izloksnēs sastopami vārdi: „aumaļam“ — „aumuļam“, „mans“ — „muns“, „nabargs“ — „naburgs“ (26113), „kambaris“ — „kamburis“ (2017. piez.) u. c. Uz šo parādību aizrādījis jau Becenberģeris savos leišu un latviešu valodas pētījumos un vienis prātis ar pēdejo ir arī Endzelins (Латышск. предл. I. d. 33. lapp.). Endzelins pieved sekošus piemērus: „apaks“ — „apukš“, „atpakaļ“ — „atpukaļ“ (33. lapp.) un „tamsa“ — „tumsa“, „pampt“ — „pumpt“, „rapas“ — „rupas“, „stampa“ — „stumpa“ (Лат. Заимств., Живая Стар. IX. 309. lapp.).

Divi minētie vārdi „bāleliņš“ un „māmuļiņa“ ir vienīgie vārdi latviešu valodā ar tamlīdzīgu etimoloģiju *). Tas aizrāda uz viņu sirmo mūžu un tiem laikmetiem, kādus pārdzīvojuše mūsu valoda savā mūža gaitā. Tautas dziesmas bija tās, kas viņus savos slāņos spējušas uzglabat caur gadu simteņiem, kauču gan sagrozot, sabojajot viņu etimoloģiju un pa daļai arī nozīmi.

V.

Dievs man deva, Dievs atņēma

Mīlamaju bāleliņu.

Kam, Dieviņi, dotin devi,

Žēlumu padariji? (1135, 3 var.)

*) T. i. ar jumjo suf. —el—t—inj—, jo ir vēl citi vārdi ar sufiksu —l—t—en—, l—t—en—t—inj—, kā: kazlens — kazleniņš un ’—en—t—inj—ka puisens — puiseniņš.

Atsevišķi šo dziesmu ņemot, grūti noteikt, kas var būt šīs dziesmas saceretāja: māsa, kuŗa gaudo par savu nomirušo brāliti jeb māte, apraudadama savu nomirušo jaunpiedzimušo bērniņu. Domu gājienā mēs še nevaram nekādus pieturas punktus rast ne par labu pirmajai, ne otrajai. Vienīgi dziesmas paraleles (1135, kā arī 2. var. 1.) liecina, ka dziedatāja še ir māte savās žēlabās par jaunpiedzimušā nāvi. Variantos minētā Laima ir pazīstama kā palīdzētāja sievai viņas dzemdēšanas sāpēs un raizēs: vienīgi mātei viņa var „prieciņu dot“, „kaŗot viņas jaunpiedzimšajam šūpuli“, un „darit žēlumu, ļaujot Veļu mātei šo šūpuli noraisīt“. Uz jaunpiedzimušā māsiņu, jaunu meiteni, šis viss nekad nevar attiekties. Barona tēvs tad arī šo dziesmu ievietojis „radibas dziesmās“ zem „nelaimīgas dzemdēšanas“ nodaļas, un par viņa nojautas un šķīrošanas pareizību mums nav vēl bijis iemesla šaubīties.

Liepas čaukst, liepas čaukst;
Kas tās liepas čaukstinaja?
Es savam bāliņam
Liepu lapu kreķlu šuvu. (1270, 2 var.)

Trešās rindas variācija: „savami krustdēlam“ un tapat arī citi varianti un paraleles norāda, ka krustmāte savu krustdēliņu sauc arī par bāliņu. Vēl nepārprotamaks piemērs šīnā gadījumā ir:

Krieveniņu, Leiteniņu
IĒmetam ūdenī,
Savu baltu bāleniņu
IĒceļam laiviņā (1371).

Šīs dziesmas saceretājas ir krustmātes, vedot jaunpiedzimušo kristīt; krieveniņš, leiteniņš še ir mazais nekristītais bērniņš, kā to senāk mēdza saukt (sk. piezīmi zem šīs dz.). Krustmātes bija tuvakas radnieces, vecakas, piedzīvojušas sievietes, bet ne bērniņa māšas, jaunas meitenes.

Šūpo, eglīte, vāveres bērniņu,
Es pāte šūpoju sav' bāleliņu (2079).

Še ir zīmīgs pretstatījums. Vāverei ir bērniņš, bet viņa pāte to nespēj šūpot; eglīte to ligo, gulošu mīkstajā sūnū ligzdiņā. Mātei turpreti iespēja savu mīļuliti pašai šūpot. Še mums stādas priekšā aina, kad sievietes uz lauka, mežmalā strādādamas, uztaiša no autiem šūpuli un pakaļ to likā maīkstē netāl no darba vietas. Pieskriedama pa brīžam palīgot šūpuli, māte zem dabas ainās iespaīda improvizē attiecīgo dziesmiņu.

Rieti, rieti, rietaliņa,
Dod man pilnu slauktuviti,
Mazi mani bāleliņi,
Baltas putras ēdajiņi (2931).

Rūpīgā māte, gādādama par saviem mazajiem, govīs slaucot dzied šo dziesmiņu. Gaiši še nojauzams, ka māsiņa nav savu mazo bāliņu apgādātāja un dziesmas sacerētāja. Katrā vārdiņā še atspīd mātes gādība, sirsnība un rūpība priekš saviem mīļuliem.

Es to savu bāleliņu
Trīs gadiņi klēpī nesu;
Šodien dzīma kumeliņš,
Tūliņ tek kājiņam (8020).

Nav gaišaka piemēra, kuŗš norādītu, ka še māte savu nevarīgo bērniņu salīdzina ar spēcīgo kumeliņu. Bērns tikai trešā gadā uz kājam tik stiprs, kā kumeliņš pirmās dienās pēc dzimšanas. „Klēpī nest trīs gadiņus“ var attiekties uz mātes grūtniecības periodu kopā ar divi gadi auklejumu.

No šiem piemēriem nošķārstam, ka „bāliņš“, „bāleliņš“ nav vis „brālis“ savā tagadējā nozīmē, bet ka tautas dziesmu valoda šo vārdu vēl nojauz maza bērna nozīmē, neizšķīrot viņa dzimumu. Bez še pievestajiem piemēriem sastopam daudz tautas dziesmu (1385. var., 2061, 2080, 2211, 345. lapp. 1885, 1894 var. u. c.) „Bērnu dienu“ nodaļā, kuŗās noma nama līdzīgas valodas nojauta, tikai nav tik gaišu faktoru pierādīšanai. Bez tam, jādoma, ka „bāliņš“ ir izskausts no jaunākā laikā lietota vārda „pādīte“, kas līdz ar kristīgas ticības ieviešanos sācis izplatīties tautas dziesmās. „Pāde“

sanskr. bal—in (spēcīgs, varens), gotu bal—tha, vidusaugšvācu bal—t (drošs, drošsirdīgs).

Savu pirmatnejo nozīmi, kauču gan citā nokrāsā, leišu un latviešu vārds „balts“ vēl uzglabājis daudzās tautas dziesmās, izteicienos: „balti bāliņi“ (1269, 3453, 3460 u. d. c.), „balta māmuļiņa“ (3005, 3117, 1 var., 3461 u. d. c.). Ari leišu dainās sastopami līdzīgi izteicieni (sal. Beccenberger Lit. Forsch. Göttingen 1882, dainās 23, 42. u. c., A. Juškevic Liet. dajnos III. d. 1028, 1065 u. c.).

Dzīvā tautas valodā šādā nozīmē „balts“ vairs nav sastopams, bet Neselmaņa leišu-vācu vārdnicā (Wörterb. d. Lit. Spr. 1851, 319. lapp.) zem „baltas“ lasam sekošo: „Balts“, smalks (zart), uzticams, labprātīgs; „balta druska“ smalka sāls, galda sāls; „baltas svētas“, „balti žmones“, godīgi, uzticami ļaudis; leišu valodā „balti žmones“ — mazi apakšzemes vīriņi jeb gari; „balta galva“, kā uzruna (sevišķi uzrunājot sievieti), godīga, uzticama dvēsele; „pri jusū baltos galvòs atėjau“ es atnācu pie Jums, krietna cilvēka — apsveicināšanas kompliments; „mēli kunig' balt baltēji“, Plur. Majest. — mīlais mācītāja kungs.“

Redzams, ka nesen vēl ari dzīvā tautas valodā „balts“ bija sastopams tamlīdzīgā nozīmē.

VI.

„Bāliņš“ tiek ari lietots kā mīlinašanas vārds attiecībā uz jaunekli un tiek preti stādīts vecam nemīlamam cilvēkam, atraitnim. Tautas meitai dziesmas sacereteja liek „balti velet“, apsolidama viņai par to „bāleliņu“ — mīļu, patīkamu jaunekli; preteajā gadījumā „ta dabus atraitni“ — nemīlamu vecaku cilvēku (7537). Jauns puisis bēdajas un nezin, „kur ņemt līgaviņu“: visām ciema meitam viņš patīkams, mīļš, „visas viņu sauc bāleliņu“ (11015 un var.). Ari mājas puīši, kuņi grib „noņemt meitiņai vaiņagu“, tiek dēvēti par „bāliņiem“ (10616); tādu pašu epitetu lieto, minot patīkamos jaunos

puišus (8471), mīlamos ciema jaunekļus (2167. var. 5543, 6088, 6370, 6507 u. c.), apzīmejojot dažkārt arī ciema vai apvidus nosaukumu — aizupiešus (9344), Maz-Salaciešus (10320), Zalviešus (10320, 1 v.), Pabažniekus (10225), Grienvaldiešus (12727, 11 var.); tā dēve māsa savus dieveņus (22487, 23705—23707, 23713, 23715, 26443). Labinadama kalejiņu, lai tas nokaļ pūram vāku (7662—7664), māsiņa, viņu uzrunadama, lieto atributu „bāleliņ“. Minetos gadījumos atributs „bāleliņš“ tiek lietots pielikuma formā, kas dažkārt pilnīgi sakrīt ar savu noteicamo vārdu nozīmē un saturā. Salīdzini paralelus: māršiņas, brāļa sievas (14363. un var. 1—9, 14364—14368). Arī dažāduš radus, mātes vaj tēva radus, kuņi māsiņai mīli, patīkami, „to vizina tautās izejot“ (3882), kuņi tai „taisa tiltu“, „velk ārā no ūdens“, kad iekrituse (3889—3894), tautas dziesmas dēve par „bāleliņiem“. No ta mēs varam slēgt, ka tautas dziesmu valoda „bāleliņu“ vēl šajūt, kā kaut ko mīļu, jaunu patīkamu; ka māsiņa viņu dažkārt identifice ar „jaunekli“, „ciema puisi“, ar ko ta kopā aug un satiekas. Tādā nozīmē lietojams arī augšā minetais senindiešu vārds „bāla“ (nomin : bālah, bālas), kas tiek arī tulkots : „jauns“, „vientiesīgs“, „vienkāršs“ (sk. Sanskr. Wörterb. Böhling u. Roth V. d. 72., 73. un 75. lapp.) un tiek vests sakarā ar krievu баловать, latv. „lolot“, „mīlināt“.

Tā tad „bāliņš“ apzīmē tiklab nepieaugušu abeju dzimumu bērnu, kā arī pieaugušu (patīkamu) jaunekli. Līdzīgu piemēru mēs atrodam latviešu un leišu vārdā „bērns“ (bērnas). Latviešu valodā viņš apzīmē kopvārdu jaunpiedzimušam, mazam puīšnam un meitenei, kamēr leiši par „bērnas“ sauc pieaugušu jaunekli, jaunu puisi, kalpu, kas leišu dainās dažkārt lietots tādā pat nozīmē, kā „bāliņš“ mūsu tautas dziesmās. Tā tad katrā no šīm valodām šim nojēgumam šavads vārds. Attīstījuse tādā nozīmē „bērnas“, leišu valoda vareja vārdu „bāliņš“ kā nevajadzīgu, lieku aizmirst. Ja vārda „bērns“ sakni ved sakarā ar senind. „bhārāmi“, lat. fero, gotu baira, senīru berim (nesu, dzemdeju), tad iznāk, ka latvieši uzglabājuši ša vārda pirmnozīmi („bērns“ no „nesat“ — māte nesā viņu grūtniecībā un vēlāk auklejoj), kamēr leiši, izplāti-

dami šo nojēgumu mīlinašanas nolūkā arī uz pieaugušiem jaunekļiem, viņa pirmnozīmi zaudejuši. Tā tad „bāliņš“ (bērnš): „bāliņš“ (jauneklis) = „bērnš“ (latv.): „bērnas (leit.). Līdzīgu piemēru mēs redzam arī krievu vārdā „отрокъ“, kas nozīmē mazu bērnu, bet arī kalpojošu jaunekli (Кнаппе, Раге) pie seniem krievu bajariem, jeb vispārīgi kalpu (В. Даль. Толк. сл. 1949 стр. — sal. arī prof. Богородицкий. Изъ чтеній по сравн. грамм. Выпускъ I, стр. 30). Šiem piesienas arī latīņu vārds „puer“, kas apzīmē tiklab puiseni kā arī vērgu, kalpu.

Tautas dziesmās dažkārt uzejam arī tuvākus paskaidrojums par „bāleliņu“. 18037 (arī var.) un 18038 (arī var.) dziesmu numuros skaidri pasacīts, ka „bāleliņi“ ir trejādi: tēva brāļi, mātes brāļi un pašas māsiņas īstie bāleliņi, jeb vēl plašāk: tēva radi, mātes radi un pašas māsiņas īstenieki. Tā tad tauta pate mums paskaidrojuse, kā viņa sajūt „bāliņa“ nojēgumu, proti: visus tuvākos radus ta sauc par „bāleliņiem“.

No šiem nedaudziem piemēriem mēs dabūjam savādu nojēgumu par vārdu „bāliņš“, „bāleliņš“; mums jānāk pie slēdziena, ka viņa pirmatņejā nozīme nav bijuse „brālis“. Viņa īsto nozīmi tautas dziesmu valoda jau no sen laikiem vairs nesajūt, nesaprot un sajauc „bāliņu“ ar „brāli“, tadēļ arī tāds juceklis gan šī vārda etimoloģijā, gan nozīmē. Vienīgi no augšā pievestiem piemēriem mēs nojaužam „bāliņa“ īsto nozīmi un spējam tādejādi ieskatīties tautas dziesmas, resp. tautas dzīves attīstības laikmetos, viņas vēsturē.

VII.

Ka „brālis“ un „bāliņš“ nav viens un tas pats, resp. nav bijis viens un tas pats, to mums liecina, bez jau pievestām, vēl daudz tautas dziesmu.

Īsto brāli labedama,
Tik n'apsliku ūdenē,
Būtu nozar' bāleliņi
Man lapiņas nemetuši (3877).

Šinī piemērā gaiši atzīmēta starpība starp brāli (īsto) un „bāleliņiem“, pie tam „bāliņi“ nojauzami kā kopvārds un vārds „Istais“ aizrāda uz pretstatījumu „bāliņiem“.

Es savam bāliņam (al. dēliņam)
Pat' audzeju līgaviņu;
Ik rītiņus apraudziju
Ar maizītes gabaliņu (11815).

— — —
Es savam bāliņam
Pat' audzeju līgaviņu;
Kuŗa darba nemāceja,
Ganidama pamāciju. (11816).

Abi šie piemēri apstiprina nupat sacīto un pabalsta augšminēto pierādījumu, ka „bāliņš“ ir mazs bērns un arī jauneklis. Še māte dzied par savu dēliņu, lietodama nosaukumu „bāliņš“; tā to saprot arī Kr. Barons, piezīmedams 11815. dziesmas pirmāi rindiņai paskaidrojumu: al. „dēliņam“. To pašu izteic arī 11813. un 11814. dziesmu numuri, tikai viņos nav mātes loma tik gaiši noskārstama, kā divos pirmajos, bez tam 11814. dziesmas pirmā rindiņā lietots vārds „brāliņam“.

Tautas dziesmās atrodam „bāliņus“ minētus tik „lielā skaitā, kāds nekad nevar būt brāļu skaits. Parasti viņus mēdz skaitīt pa deviņiem (3394—3401), kāds var būt arī īsto brāļu skaits, bet daudzkārt viņu skaits cildināts pārk liels. Bāliņi jāļ pa pulkiem (1358), simtiem (2149), arī pulcejas pa pulkiem (16140, 5, 6 var.), brauc pāri Daugavai divi (pilnas) laivas (10330); viņu tik daudz, ka māsiņai vakarā jaskaita (3513) līdzīgi „mēnestiņam, kuŗš vakarā skaita zvaigznes“; māsiņa kāpj kalniņā skaitīt, cik bērnam šiku zaru: tik viņai bāleliņu (3395). No tautu rājiēna māsiņu aizstāv daudz (13752, 2, 3 var.) bāleliņu un no uzbruciena vesels simts (13741); bet dažkārt viņai viens tautietis vairak vērts par simtu bāleliņiem (10036). Ir gadījumi, kur māsiņa skaita bāliņus pa pieciem, sešiem simtiem un jūtas droša atšacīt tūkstošam simtiņā stāvedama (3400); ir gadījumi, kad māsiņa pin simtu niedru krēslu un simtu ziedu kroņu saviem bāleliņiem, kuŗus

viņa gaida ciemā atjājam (16108, 16109). — Visgaišaku ainu par „bāleliņu“ skaitu sniedz dziesmas 18035—18056. Skaitīdama bāliņus, māsiņa ņem „vieni pieci, otri pieci un vēl viņai vajaga deviņu“ (18036 ar var., 18049); „cielaviņa tilta grodus var saskaitīt, bet māsiņa savus bāleliņus nevar izskaitīt“ (18056). Bāliņi ir viņi — lieli un mazi (18035), dažkārt pa simtam vienu un pa simtam otru (18333); uz bāliņu lielo skaitu aizrāda vēl dziesmas: 18883, 19137, 20922, 22303. un var., 26046.

Salīdzinot noteiktos, noapaļotos skaitļus: simts, piecīsinti, tūkstots, trejdeviņi, mums var uzmākties domas, ka šie darīšana ar hiperboliskiem skaitļiem, uz ko tauta ir spējīga savos gara ražojumos. Bet mums jāzin, ka latv. tautas dziesmas noteļo vienkāršo, īsteno un patieso tautas dzīvi bez kādiem pārspīļējumiem un izpuškojumiem, kā tas mēdz būt varoņu teikās, eposos. Hiperboliski momenti tautas dziesmu attēlotas dzīves ainās ļoti reti sastopami. Bāliņu skaitu saceretāja fantazija nojauž lielu; uz mata to noteikt dzejā nav iespējams, tadēļ dzejnieka gaume te izpalīdzas ar noapaļotiem parastiem skaitļiem.

Ari māsiņu skaits dažkārt mēdz būt ārkārteji liels, kas mums liek šaubīties par māsas tagadejo nozīmi (par ko gribam vēlāk minēt). „Kā ezeriņā un jūriņā mirdz raudiņas“ lielā (simts) skaitā, tā „brāļu sēta mirdz mazajām māsiņām“ (3516 ar var. un 3517). Dažkārt visas ciema meitiņas ir vienīgi māsiņas (11262).

Tautas mēs citādi nevaram iedomāties, kā lielā skaitā. Daudzskaitlinieks „tautas“ aizrāda, ka viņas ir kopvārds, apzīmejošs alaž pulku, kas jā precibās pēc māsiņas „bāliņos“, vaj arī to zog, laupa, iegūst ar viltu (13302—13650) un pērk 13651—13765). Ja vajadzīgs vienskaitlis, tad tautas dziesmas mēdz lietot „tautas dēls“, „tautietis“. Tautu satek liela draudze (13559) ar nolūku laupīt māsiņu; viņas brauc uz bāliņiem vesela liela laiva (14192) un jā pulkiem (13441, 14280), ka dažkārt pienāk pilna bāliņu sēta (8097) un istaba (680 un var., 14248 un var.). No tautu jāšanas rīb zeme (14249) un no viņu zirgu pakaviem izkapata un norakstīta (10031) brāļa sēta un

ceļš (14191 un var.). Tautas dziesmas „bāliņus“ tēlo viscaur kā pretstatījumu „tautam“ (428, 455 ar var., 2523, 3530, 5425, . . . 13569, 13686, 14165, 14197 u. d. c.). Bāleliņi dzenas tautam pakaļ (no 13597 un tāl.), kad māsiņa aizvesta, nolaupīta un stājas ar viņām cīņā; dažkārt tie cīnas deļ māsiņas ar „trejām tautam“ (13331—13333). Tādos gadījumos miesīgo brāļu skaits ir daudz par mazu, tadēļ dabīgi, ka tad mēdz dalību ņemt lielaks skaits ciema jaunekļu. Tā kā tautas dziesmās bieži tiek mineta cīņa jāšus ar ieročiem — zobeniem, tad japieņem, ka šī cīņa netiek izcīnīta tikai divu, triju jaunekļu starpā, bet var būt vesela kauja starp bāliņu un tautu bariem (13532. u. c.). Pēc dažu etnologu domam sievas laupīšanas sākumā notikušas pulku uzbrukšanā un tikai vēlāk, kad sievu laupīšana kļuvusi par ierašu, šo uzņēmumu izdarijušas atsevišķas personas pa vienam. Beidzamam apstāklim par labu runā vēsturiskas ziņas par dažādām tautam (sal. Schrader Sprachvergl. Urgesch. II³ T. II. Abschn. 318.—336. lapp.). Uz vesela pulka piedalīšanos sievu laupīšanā aizrāda kāzu ierašas, kuņas uzskatamas kā šīs parašas vēsturisks pārdzīvojums. (M. Lennan, Studies; Communal Mariage, 444. lapp.). Ka „bāliņi“ še nav vienas ģimenes vīriešu locekļi vien, bet visa ciema jaunekļi, ir gaiši noskārstams.

VIII.

Kā viens no svarīgākajiem argumentiem „brāļu“ un „bāleliņu“ starpības pierādījumam ir bāliņu un māsiņu savstarpējā satiksme. Šur un tur tautas dziesmas mums liek noņemt, ka bāliņu satiksme ar māsiņam ir tuvaka, neka tadriktētu būt miesīgu brāļu un māsu starpā. Māsu mīlestība uz brāli ir dažkārt uzkrītoša (3520 ar var.); māsiņa nevēlas „uz tautam iet ne pa liepu lapiņam“, bet uz bāliņiem „par poriem, par mežiem“ (3522); viņa zadinas, bildina bāliņu (3538. ar piez.) un cere pat tautās aizgājuse uz to (3547). Ir gadījumi, kad māsiņa ar bāliņu abi iet gulet kopā vai nu „šķūnī, vaj pūnī, vai ari garkulā“ (12665), bet galvenām kārtam ir nedaudz dziesmu (13234—13241), kuņas nepārprotami liecina, ka bāliņš prec māsiņu, ka tie grib tikt vīrs un sieva. Tipiskākās no šīm dziesmam ir :

Vai, Dieviņ, ko darišu ?
Grib brālītis mani ņemt!
Sviešu savu gredzentiņu
Sikā kārklū krūmiņā,
Maukšu savu vaiņadziņu
Zaļas niedres galiņā ;
Laižos pate upītē
Raudavišu pulciņā ;
Labak upes raudavite,
Ne brālīša ligaviņa (13234).

Nezinu, ka lab Kr. Barons šo dziesmu izņēmis par galveno, kur uzsvērts un atzīmets „brālītis“ (otrā un desmitā rindā), kamēr lielākā variantu daļā (pavisam 24 var.) un neskaitamās piezīmēs „brālītis“ vietā lietojams „bāliņš“ ?

Bāliņš mūsu i paņēme
Tautu meitu dāvadams.
Dieviņš redz, tēvs ar māt',
Kur radiņu necereja (13235).

Nu lustīgs tēvs, māmiņa,
Nu ies radi biezumā :
Nu es došu sav' mūsu
Īstajami bāliņam (13237).

Par pirmo dziesmu ir sarakstīti plašāki apcerējumi no Emila Bilenšteina (Mag. d. lett.-liter. Ges. XIX, 4 Mitau 1896) un A. Vintera (Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde, 2. H. 1893, 173.—184. lapp.). E. Bilenšteins, dibinoties uz dažiem antropoloģiskiem un etnoloģiskiem pētījumiem par asinsradu savstarpejo precešanos, uzskata šo dziesmu, kā reāla fakta atēlojumu un domā, ka aizvēstures laikos arī pie latviešiem pastāvējuse „komunalās laulības paraša“.

Glūzi citādās domās ir Vinters. Viņš „māsiņa“ un „bāliņā“ redz dabas parādību: tumsas un gaismas, resp. nakts un dienas personifikācijas principu un viņu precešanās aktā — dabas drāmas, tumsas un gaismas šausmīgās cīņas ainu. Šāds zimbolisms, pēc Vintera domām, ir šīs dziesmas pirm-

veids, kas pastāvejis, kamēr latvieši apdzīvojuši Baltijas jūras piekrasti, kad viņi varejuši būt šīs dabas drāmas (saules norietšanas un nolaišanās jūrā) traģiskās norisināšanās acu liecinieki. Kad, no jūras puses ielauzušies, līvi kā uzvaretāji ieņēmuši jūras piekrasti un latviešus uz vairakiem gadu simteņiem atšķīruši no jūras un atspieduši atpakaļ cietzemē, tad šīs dabas drāmas aina kļuvuse arvien bālaka tautas fantazijā, līdz beidzot pavisam izzuduse no viņas atmiņas. Dziesmā attēlotais zimbolisms ticis nesaprotams, uzķērts kā dzīves īstenība, un personifikācija pieņēmusē miesas un asins: bāliņš un māsiņa kļuvuši par mirstīgiem ikdienišķiem cilvēkiem. Savu ieskatu papildinajumam un pastiprinajumam Vinters pieved arī analogiskas vietas iz Rig-Vedas X. dz. 10.

Tiešam skaisti un dzejiski! tikai mēs Vintera ieskatiem pavisam nevaram piekrist: tie savus laikus pilnīgi pārdzīvojuši. Tadēļ Vintera rakstu atstāsim pie malas, neaizķerdami pat viņa nepareizību dažu latviešu vārdu atvasinājumos.

Par latviešu tautas dziesmam jau mineju, ka tās attēlo tautas īsteno, patieso dzīvi un zimboliski momenti viņām ir gandrīz gluži sveši. Tadēļ ar minētās dziesmās notēlotiem dzīves momentiem mums jāreķinās kā ar realiem faktiem.

Arī Kr. Barons nāk pie slēdziena (Latv. dainu III. sēj. I. daļa 1. lapp.), ka tiešam aizvēstures laikos apsievēšanas notikuse arī tuvāko ģimenes locekļu starpā.

Mums nav nekāda iemesla šaubīties par šādu slēdzienu pareizību un pievēstām tautas dziesmam, kā tādu faktu izpaudējām, uz kuriem dibināti šie slēdzieni, visvairs tadēļ ka etnologiem pazīstami gadījieni nevien iz seno tautu, kā: ēģiptiešu, peruāniešu, perziešu, ateniešu u. c. dzīves, bet arī iz jaunākiem laikmetiem, pat vēl pagājušā gadu simteņa tautu ierašam (Anthropolog. Rev. 1868., VII. 231.—232. lapp.; arī Peschel Völkerkunde 217., 233. lapp.). Še tikai aizrādam, ka šādi slēdzot par brāļu un māsu savstarpeju precešanos, mums nav jāsajauc nojēgumi „brālis“ un „bāliņš“ un „māsa“, „māsiņa“ nav jāsaprot kā indoeiropiešu vārds: senind. svāsar, lat. soror, gotu svistar, leišu sesnō; še nav

jaidentificē attiecīgās tautas dziesmās minētās ģimenes uzbūve un dzīve ar mūsdienu moderno (pēc Morgāna — civilizēto) ģimeni. Vienīgi tad mēs varesim nākt pie kādas skaidrības.

IX.

Nevar būt šaubu, ka aizvēstures laikmetos latviešiem bijuse paraša sievas laupīt vaj zagāt. Uz to aizrāda nevien daži pārdzīvojumi, kas izpaužas vēl nesenās kāzu ceremonijās, nevien vēl pat tagadējā laikā lietotie nosaukumi „vedeji“ (vīra radi, senatnē jaunavas laupītāji, zādzeji, aizvedeji), „panāksnieki“ (sievas radi, no vārda „panākt“, dzīties pakal), „vedekla“, bet arī liels daudzums tautas dziesmu, kuŗas dzīvi attēlo minēto mūsu senču parašu. Kr. Barons savācis, sakārtojis ap 350 (13302—13650) patstāvīgu dziesmu ar daudz variantiem, iespiestu „Latvju daiņu“ III. sēj. I. daļā, kuŗas visas liecina un aizrāda uz minēto parādību kā faktu. Tapat neapgāzams fakts ir tālakais precības veida laikmets — sievu pirkšana. „Preceties“, „precenieki“, „precet“ (līgava — nolīgta?) aizrāda, ka šādai sievu lūkošanas un ņemšanas kārtībai ir tirgošanas raksturs; naudas mešana kāzās ir attiecīgā rudimentārā parādība. Arī labs skaits tautas dziesmu (13651—13687) aizrāda uz sievu pirkšanu kā neapgāzamu faktu.

Latviešu tautas dziesmās, sevišķi vecākās gandrīz pavisam netiek minēts tēvs. Sieviešu, sevišķi „māsiņu“ liktenī viņa loma nomanāma vienīgi jaunako laikmetu dziesmās, kamēr tūkstošiem tautas dziesmu pazīst vienīgi bāliņus par māsiņas likteņa noteicējiem. Māsas dzīve „bāliņos“ ir attehlota vispīlgtākās krāsās. Bāliņiem ir tagadējā tēva vara par māsiņam: viņi spīez māsiņu pie visiem darbiem (7863), pret māsiņas gribu izdod pie kāda vīra viņiem patīk (6182, 9310, 9622), taisni pavēl iet māsiņai tautiņās (1409), izdod to kuŗam katram ceļa gāļejam (10313). Nekur nav sastopams, ka „tēvs ar māti“ dod „meitiņu“ tautās, bet vienīgi „bāliņi“ — „māsiņas“. Bet bāliņi arī sagatavo māsu tautās iešanai: viņi māsiņas apgādātāji (5951, 5832, 5966, 7632. u. d. c.), viņas izrotātāji ar vaiņadziņu (5934, 5951, 5990, 6041—6057. u. d. c.) ar gredzentīņu (6252, 6313, 6316, 6317 u. c.) ar pūra lādi u. t. t.

Bez bāliņa māsiņas neviens nevar dabūt (17720), vienīgi ja māsa kļušu no ta aizbēg (13590), kad dzīve viņai kļuvuse nepanesamaka neka svešās tautās. Bāliņiem piekrit gandrīz vienīgā loma māsiņas pārdošanā: tie saņem naudu par viņu un stājas sakarā ar pircejiem — preciniekiem (13652—13655, 13669, 15541, 15542 u. c.); bet viņi ir arī māsiņas aizsargi sievu laupīšanas periodā. Bāliņi atsīt ar saviem zobeniem uzbrucejus (13302, 13303, 13305, 13307, 13604, 13647 u. c.), dzenas nolaupītai, aizvestai māsiņai pakal (13597—13599, 13626, 13628, 13684—13650 u. c.). Māsiņa vienīgi bāliņiem sūdz par savu grūto likteni tautās (26368—26346), nāk pēc īsakiem vai gažakiem laika sprīžiem (atkarībā no tāluma) pie bāliņiem sērst (7472, 26436—26490); bet daudzkreiz arī bāliņi iet māsiņas apraudzīt un tautas rāt (13688—13765). Paretam izmanama arī mātes loma māsiņu liktenī, dažkārt kopeji ar bāliņiem (14968, 15316 u. c.); visvairak jaunlaiku dziesmās (9503, 9519—9528, 9524—9531, 9535—9542 u. c.). Tēvs savā lomā diezgan reti sastopams (sal. 5707 un var. 7591, 1 var., 9462, 14260, 14804, 15062, 4, 5, 6 var. 15067 u. c.); salīdzinot ar bāliņiem un māmuliņu tēva loma visai niecīga un manama vienīgi jaunlaiku dziesmās (sal. 15313—15347). Māsiņa izšķir arī īsto bāliņu no citiem (13585, 3, 4 v., 15046, 15430, 6 var., 17764, 1 v. 17881, 1 v. 18072, 18075, 18076, 18811, 22363 u. c.); dažkārt sastopams arī vecākais bāliņš (3402—3420, 13265, 14940, 17647) un attēlota viņa svarīgā loma māsiņas liktenī. Beidzamā gadījumā gan liekas, ka bāliņam šē tagadejās ģimenes vecākā brāļa (dēla) loma, tikai uz šādu viņa lomu jaskatas, kā uz tradicionēlu, rudimentaru parašu, pabalstītu no jaunlaiku sabiedrīskas dzīves, resp. ģimenes iekārtojuma.

Par pastiprinājumu nupat sacitam varetu pievest vēl vairak tautas dziesmu, bet viņu ir tūkstošiem, izkaisītu visgažam pa dažādām krājumu nodaļam. Vislabako ieskatu par attēloto ainu dabujam tikai no šē lielā dziesmu skaita kopuma, kužas tagad katram interesentam jau pietiekošā daudzumā pietēmas. (Tautas dziesmu 1909. gadā iznākušā III. sēj. III. daļa beidzas ar 27895. dziesmu, ar ne mazaku variantu skaitu.).

„Bāliņiem“ viscaur ir preti statītas „tautas“. Māsās dzīve „bāliņos“ ir salīdzināta ar viņas dzīvi „tautās“, „tautās iešana“ ar „palikšanu bāliņos“, kā arī viscaur šo abu sociālo grupu satiksme, viņu dzīve un zeme. Gaišu ieskatu dabuļam vienīgi lasot vairakus tūkstošus tautas dziesmu; daži piemēri mums nespēj diezgan gaišu bildi dot un pabalstīt mūsu pierādījumus vajadzīgā plašumā.

X.

Ka sievas laupīšanas laikmetā ģimenes uzbūve nebija tāda, kā sievu pirkšanas, patriarchālās un vēlāk civilizetas ģimenes laikmetā, par to nešaubas vairs neviens etnologs. Ari par to nav vairs šaubu, ka ļaudis pirmatnē bija apvienoti vienīgi cilts un ne ģimenes vienībās, un ka šis cilts iekšienē nebija ģimeņu, bet paaudžu nodalījumi. Ciltij bija komunāls raksturs un tadēļ viss, arī bērni piedereja ciltij un ne atsevišķiem individiem: vareja pastāvēt vienīgi komunālā ģimene. Gandrīz katras senās kulturas tautu vēsture uzrāda uz tam līdzīgām rudimentārām atliekam un pārdzīvojumiem. Sievu laupīšana ienesa sajukumu šinī cilts komunālā uzbūvē, sadalīja to klanos, un sociālā kārtība sāka pamazam pārveidoties. Blakus sievu kopībai ciltī ieviesas laupītas, zagtas vērdenes un tiesības uz tām ieguva veiklāki un spēcīgāki cilts locekļi; šīs uzurpetās tiesības pamazam kļuva par ierašu un sievu pirkšanas laikmetā pilnīgi nodibinājas par privatām tiesībām. Bet vecais komunisms nebija tik viegli iznīcināms, viņš pastāveja vēl joprojam blakus jaunajām sadzīves parādībām un, zaudejis reālo pamatu zem kājam, izpaužas kā rudimentaras atliekas. Latviešu tautas dziesmās mēs redzam, ka sievu pirkšanas laikmetā māsiņas pārdošanu izdara visi kādas sociālas vienības locekļi — bāliņi; tā tad viņas ir visas šīs vienības piederums.

Klaniem bija tas pats komunālais raksturs un tās pašas funkcijas: asins atriebība, aizstāvešanās pret ienaidnieku, vīras maksāšana un saņemšana u. t. t.; viņu ierašas tāpat izpaužas kā visas cilts ierašas.

Klana izcelšanās vienīgi domājama, sakarā ar matriarchatu. Laupītās sievas ienesa svešā cilti savas iedzimtās un no cilts mantotās īpašības un tradīcijas un iepoteja tās saviem bērniem. Tēvam bija, tapat kā agrāk, pasīva loma un dažkārt viņš nebija pat noteicams. Dzimumu un paaudzes vareja vienīgi noteikt pēc mātes. Asins-radniecība uz šīs attīstības pakāpes stipraka par ģimenes saitēm. Sievas radnieku (bāliņu?) dažkārt arī vecaka brāļa (bāliņa?) loma daudz svarīgāka par vīra, resp. tēva lomu. (Sal. Bachofen „Das Mutterrecht“, „Antiqu. Briefe“). Iz sievu laupīšanas parašas dabiski attīstījas eksogamija un dažkārt iesakņojas tiktāl, ka endogamiju uzskatīja par kaut ko neparastu, riebīgu, netikumīgu. Ta sastopama vienīgi izņēmuma gadījumos. Par šādu izņēmumu mums varbūt jauzskata arī bāliņa precešana pēc māsiņas pievestās tautas dziesmās (13234—13241).

Sievu pirkšana attīstījās līdz ar preču izmaiņu, kas bija kultūras progresa sekas. Maiņu tirdzniecība neaprobežojas vienīgi ar nedzīviem priekšmetiem, bet izplatījas arī uz dzīviem: lopiem, vārgiem, sievam. Tirdzniecības sakari nodibinājās nevien atsevišķu tautu un cilšu starpā, bet arī klanu starpā. Jadoma, ka klani bija tiktāl attīstījušies, ka viņiem bija savi īpašumi ārpus cilts īpašuma; tādā kārtā arī sievietes vareja būt jau klana īpašums. Tautas dziesmas mums liek nojaust, ka māsiņa tiek pārdota un aizvesta tuvumā, tikai pār upīti, aiz kalniņa, pār robežu (18077—18088), bet arī tālumā (18089—18134), pat simtu jūdžu tālumā (18096, 18099, 26562—26569). Pēc māsiņas precē nevien apkārtejie tautieši, bet viņa iziet tautās pat pie krieviem, leišiem, poļiem, prūšiem, vāciešiem, zviedriem, libiešiem, igauņiem (13511, 14130 ar var., 16151, 19037, 22460—22477, 26387 ar var.). Visur ir bāliņiem un māsiņam radi (3839, 3841, 3844 ar var., 3845, 3847); tiek minēti pat tatari (16131), engļendeņi (14216) un spranči (14664), bet liekas pārnestā, ironiskā nozīmē.

Sievu pirkšanas laikmetā sievu pirkšana jauzskata kā privāta īpašuma iegūšana, un tas atkaras no pircēja maksas spējas. Gaišāka un aktīvāka šē tēva loma; matriarchats sāk zaudēt pamatu zem kājam, un tēva, kā patriarchālas ģimenes

galvas tiesības, sāk spēlet valdošo lomu. Vienīgi jaunavas bauda vēl pilnīgu brīvību, kamēr sievam viss kas aizliegts. Kā vēsturiskus pārdzīvojumus no šī laikmeta uzejam dažu kulturas tautu dzīvē daudz tamlīdzīgu parašu. Tā Olimpa sacīkstēs vienīgi jaunavas drīksteja būt par skatītajam, kamēr sievam tas bij aizliegts ar nāves sodu.

Tagadējā saderinašanās ceremonija iepriekš laulašanas ir vēl pārdzīvojums no sievu pirkšanas laikmeta. Senāk tādai parašai bijuse reāla nozīme, un mūsu tautas dziesmās viņa spilgti attēlota. Šādas derības dažkārt tikušas slēgtas jau ar nepieaugušiem, bērniem; liekas ka šāda paraša bijuse pazīstama arī mūsu senčiem (1928—1948, 10226, 10227, var. 1—16.). Bērni tagad mēdz piederēt sievietes īpašniekam, tēvam jeb vīram, un tādejādi sievu pirkšanas laikmets uzskatams par tās ģimenes formas sākumu, kuŗa nodibina sakarus tēvu un bērnu starpā. Šāds patriarhalās ģimenes raksturs mēdza būt latīņu „familia“ un liekas arī latviešu saimei.

Kā klana un matriarchata attīstīšanās sadalīja cilti un izārdīja viņas vienības pamatus, tā patriarhalā ģimene un patriarhats attīstījas klana iekšienē un to sasmalcināja vēl mazākās vienībās ar viņu specifiskām interesēm, kuŗas ar privāto īpašuma attīstīšanos arvien ieguva lielaku nozīmi. Privātais īpašums noveda pie modernās jeb civilizētās (pēc Morgana) ģimenes attīstīšanās un socialā sadzīves iekārtojuma izveidošanās, arvien vairak saŗauca viņā tā ņauktās ģimenes galvas, tēva tiesības uz mātes, kā ģimenes pabalstītajas, rēķīna.

Attēlodami ņe īsi pēc dažu etnologu uzskatiem sievu laupīšanas, klana attīstīšanas un matriarchata laikmeta socialo uzbūvi, kā arī sievas pirkšanas un patriarhalās ģimenes perioda ainu, mēs centamies atrast ņo laikmetu pēdas arī mūsu tautas dziesmās, pievezdami momentus, kas, pēc mūsu domam, varetu aizrādīt uz tādām ierašam arī mūsu senču dzīvē. Bet ņe nākam pretrunā ar O. Šradera uzskatiem (sal. viņa „Sprachvergl. un Urgesch.“ П³ d. II. nodalījuma XII. un XIII. nod.), kuŗš pierāda, ka indo-eiropiešu kopdzīvē jau bijuse attīstījuses patriarhalā ģimene un tēva vara. Klans

un matriarchats bijis attīstījies apkārtejo kaimiņu tautu dzīvē, un tikai retu indo-eiropiešu, kā ķeltu un dažu skandinavu tautu tradīcijās manamas matriarchata zīmes. Savos pierādījumos Šraders atbalsta sevišķi uz dažu slavu tautu, krievu, melnkalniešu un serbu parašam, kur vēl līdz mūsu dienam uzglabājusies gan sievu zagšana un pirkšana, gan arī patriarchālās lielģimenes atliekas, gan dzimtas un cilts uzbūves pēdas. Latviešu kronikās atrodamas vietas, kas aizrāda kā šādas parādības nebijušas svešas arī seniem latviešiem, tikai no tautas dziesmam mēs tādu ainu nedabujam. Tā piem. sievu zagšana, kuŗa sastopama vēl tagad pie lielkrieviem, ir pilnīgi zekundara parādība ar zekundariem iemesliem, kamēr latviešu tautas dziesmās tai primars raksturs.

Mums šimbrīžam par daudz maz materiala pie rokas, lai varetu še ko noteiktu teikt; par maz vēl sakrāta un klajā laista etnografiska materiala un par maz vēl izpētītas mūsu kronikas. Droši tikai to varam sacīt, ka aizvēstures laikos latviešiem bijuši lielaki un mazaki ļaužu grupu apvienojumi uz asinsradniecības pamata. Uz to aizrāda arī attiecīgie apvienojumu vārdi mūsu valodā. Vārds „viesis“, „viesos iet“, „viēsoties“ un leišu „viešnē“, „viešēti“, „viēs-patis“, „viēs-kelis“, vedams sakarā ar sanskr. viç, av. vīs, senpezz. vid (vith), lat. vīcus, gotu veihs, īru fik, alb. vise, kas varetu norādīt uz kopciema varbūtību arī pie latviešiem. Ari uz kopciemu apvienojumu, cilti jeb tautu varetu aizrādīt vārds „tautas“, kas salīdzinams ar umbru tota, osku touto (civitas), īru tūath, gotu piuda (thiuda), vecaugš-vācu diota (Volk), senpr. tauto (Land). Ari priekš kopeja ģimenes mitekļa, tā sauktā „kopejā ugunsкура“ (Herdgemeinschaft), mums ir vārds „nams“, leišu „namas“ (vēl tagad dažos Latvijas apvidos to istabas galu, kur atrodas ugunskurs, sauc par „namu“ „namiņu“), kas vedams sakarā ar skrt. damā, lat. domuš, (Schrader. Sprachvergl. u. Urgesch. II³ d. II. nod. 388. un 389. lapp.). Bez tam mūsu „radi“ (laikam aizņemts vārds) javed sakarā ar krievu родъ, un leišu „gentis“ — ar lat. gens.

Ari modernās ģimenes dzīve spilgti notēlota mūsu tautas dziesmās ar visiem viņas priekiem un bēdam. Tikai dažkārt mums grūti izšķirt, kuŗas tautas dziesmas radušās modernās

ģimenes attīstīšanās un pastāvešanas laikmetā no tām, kuŗas saceretas agrak un laika straumē pārgrozījušās, piemērodāmās katreizejiem apstākļiem un dzīves parādībam. Ta dziesmu sižets mainījies laik no laika savu ārejo ietērpumu, sabojadams un sakropļodams pie tam daudz vārdu un formu. Daudz senie parastie latviešu vārdi izspiesti no ieviesošiemiešvācu vārdiem, kā „arajiņš“, „tautas dēls“ — no vārda „brūtgans“, „līgaviņa“, „tautas meita“ — no „brūtes“, „jaušana“ — no „jumpravas“, „mamzeles“, „preilenes“, „priekī“ — no „lustes“, „dziesma“ — no „ziņģes“ u. t. t. Ari „bāliņš“ ar dažādām savām paralelformām — kā to jau redzējam — pieder pie laika straumē cietušiem vārdiem. Kā viens no parastajiem un mūsu tautas dziesmās biežāk lietotiem vārdiem viņš nav bijis izskaužams, bet savā sirmajā mūžā piedzīvojis visas minētās ģimenes un sabiedrības formas un nonācis pie mums kā vēsturisks liecinieks par pagājušo laiku ainām.

XI.

Apskatījuši īsumā tās mūsu senču sirmās senatnes sadzīves ainas, kuŗas mums attēlo tautas dziesmas, mēs nonākam pie daudz maz noteikta slēdziena par vārdiem „bāliņš“ un „tautas“.

Ar vārdu „bāliņi“, „bāleliņi“ būs sākumā apzīmēti kādas vienas mūsu zemes apdzīvotāju vienības, resp. ašinsradnieku apvienojuma ļaudis, šaurākā nozīmē šī apvienojuma vīriešu kārtas jaunekļi, kas kā vienas saimes locekļi kopā uzauguši un saistīti vienādām ierašām un tradīcijām. Kad cilts un klans, resp. kopciems sāk irt un uz privātpašuma pamata sāk izveidoties modernā ģimene, tad „bāliņu“ nozīme kļūst šaurāka. Par „bāliņiem“ var tikt saukti vienīgi vienas, savrup nodalījušās ģimenes vīriešu kārtas jaunekļi, varbūt sākumā arī vēl tuvākie radu ģimeņu jaunekļi. Bet liekas, ka priekš ģimenes jaunekļiem „brāļiem“ arī pastāvejis vēl sevišķs vārds *brātar(a)s. Šis indo-eiropiešu vārds: senind. *bhrātar*, lat. *frāter*, senīņu *brathir* un leišu *broterēlis* (Brugm. K. Vergl. Gr. 79. lapp) arī uzglabāties latviešu tautas dziesmās deminutīvā formā „brātāritis“ (8563, 2 var. piezīm.) no *brā-

taris no *brātarjas no *brātaras. Dzīvā valodā viņš vairs nav sastopams; arī tautas dziesmās šimbrīžam man zinams šis vienīgais piemērs. Leišu deminutīvā forma „broterēlis“ no *„brōtaras“ pazīstama vairs tiko vārdnicās. Kursāts viņu atradis Šleichera leišu valodas materialos (Kursch. Wörterb. 2. d. 59. lapp.).

Domājams, ka vārdi „bāliņš“ no *„bāl(a)s“ un „brātarītis“ no *„brātar(a)s“ kādreiz abi bijuši lietojami latviešu valodā, katrs ar savu nozīmi. Vēlāk kad šīs viņu nozīmes sakusušas vienā nojēgumā, vārda ārejā formā notikuse kontaminācija. Vārds „bāliņš“, no *„bāl(a)s“, ka popularākais tautas valodā, resp. dziesmās ņēmis virsroku un kļuvis par pamatu jaunajam vārdam „brālis“, „brālītis“ arī „brāliņš“ (ar nepareizo demin. galotni), kur r, domājams, iesprausta skaņa pēc vārda *„brātar(a)s analogijas. Pamata vārdu „bāliņš“ no *„bāl(a)s“ tautas valoda vairs nespējuse sajūst, un tā sācis ieviesties vārds „brālis“, izveidodamies savos deminutīvajos atvasinājumos pēc vārda „bāliņš“, kuŗš tautas dziesmu slāņos sastindzis un līdz ar šīm dziesmam uzglabājies līdz mūsu dienam. Kā „brālis“, leišu „brōlis“ ir jaunaks vārds, par to ir pārliecināts arī Neselmanis; tikai viņš domā, ka tas ir vārda „brotēlis“ sakropļojums (Thes. linga pruss. 21., 22. lapp.).

Atliek paskaidrot vēl tikai pāreju no a—(o—) celma uz ja—(jo—) celmu, piem. *bāl(a)s — bālis no *bāljas. Šāda pāreja latviešu valodā iespējama. Sufiks —ja—(—jo) pamīšus ar—j— no *jē (sk. Endz.-Mūlenb. gr. 51. § 1.) ir viens no visvairāk izplatītiem atvasināšanas sufiksiem. No a—(o—) celmu adjektīviem lietu vārdi atvasinājami ar sufiksu —ja—(—j—), kā: slinks — slinķis, bērs — bēris, peleks — peleķis. Kompozītos —ja—(—j—) ir viens no izplatītākajiem sufiksiem, sevišķi a— celmu atvasinājumos, piem.: tēvs — patēvis, dēls — padēlis (arī padēls), gods — bezgods, zobs — retzobis, gals — tievgalis, vējš — aizvējš. Šis sufiks sevišķi sastopams tā sauktos b a h u v r i h i kompozītos. Arī atvasinājumos no laika vārdiem viņš bieži lietojams, kā: knābt — knābis, svilpt — svilpis, vilkt — vilķis. Sastopami arī daudz neatkarīgu

vārdu ar —ja—(—j—) sufiksu. (Sal. Lesk. Nomina 299. lapp.), pie kam leišu un latviešu vārdos šis sufiks lietojams pamīši ar —a—(—o—) sufiksu, ka: leišu daēgis — latv. dalgs (man tikai pazīstama forma „daļģis“), mōlis — māls, skārdis — skārds. Dialektiski lietojami pamīši abi sufiksi tiklab leišu kā latviešu valodās, piem.: viēšpats — viēšpatis, pakalnis — pakalns, brālis — brāls, gailis — gails.

Tā mēs redzam, cik lieliski izplātīts minetais —ja—(—jo—), (—j—) sufiks. Brugmanis ir pārliecināts, ka svārigākā loma te piekrīt analogijai (Grundr. d. Vergl. Gr. II., 124.), kuŗš par šīs analogijas izejas punktu skaita indo-eiropiešu bahuvrihi kompozitus. Ar Brugmani vienīš prātīš ir Leskins (Nomina 308. lapp.) un Mülenbachs (Daži jaut. II. burtņ. 6. lapp.).

Sufiks —ja—(—jo—) absorbejis arī daļu no adjektīvu u — celmu piedēkļiem, kas latviešu valodā izzuduši, kā leišu gilūs — latv. dziļš no *giljas, platūs — plašs no *platjas (Sal. A. Leskien. Die Bild. d. Nomina im Lit. Abhandl. d. phil.-hist. Cl. d. k. sächs. Ges. d. Wissensch. B. XII., S. 283—311).

Bez jau minētā aizrādu vēl uz sekošu latviešu valodas īpašību:

Ja latviešu —a—(—o—) celmiem, kuŗi līdz ar a skaņas izkrišanu vienskaitļa nominatīvā zaudejuši veselu silbi, šī zilbe aiz dzejas tehnikas, resp. pantmēra atkal vajadzīga, tad viņi neiesprauž vairs izmesto a, bet gan i, piem. tēvs no *tēvas — tēvis. („Tēvis, tēvis, dar man laivu“ — t. dz.), dēls no *dēlas — dēlis (15472, 15474) liels no *lielas — lielis („Lielis tapšu, tad es būšu“ etc. Auseklis), pliks no *plikas — plikis (8569) u. t. l. To dara arī dzīvā tautas valoda, ja tā izrunā sastop grūtības aiz konsonantu sadrūzmešanās, kas notikuse a — celmu galotnei sāsinoties, piem. krietns no *krietnas — krietnis, taisns no *taisnas — taisnis, gudrs no *gudras — gudris.

Tas pats manāms arī i — celmu vārdos, piem. širds, leišu širdis — sirdis, acs, leišu acis — acis, auss, leišu ausis — ausis (še i tiek restitūets), kuŗu iespaids vispārīgi izmanāms a — (—o—) celmu pāriešanās ja — (jo—) celmos.

Viss tas norāda, ka a—celmiem ir tendence pāriet ja—celmos, slejoties uz i celmu pusi; šo tendenci (kā to nupat redzējam) zināmā mērā pabalsta tautas dziesmu pantmērs, resp. metrika. Tā tad mums gaiši saprotama varbūtīgā pāreja no pieņemtās *,bāl(a)s“ formas uz „bālis“, sastopamu vēl tautas dziesmās (sk. šī raksta 16. lapp.) un kontaminētu „brālis“ veidā. Kontaminācija manama arī visās no *,bāl(a)s“ atvasinātās formās, piem.: bāliņš — brāliņš, bāleliņš — brāleliņš, bāleniņš — brāleniņš.

„Tautas“ ir taisns nojēguma pretstatījums kopvārdam „bāliņi“ un „tautu dēls“ — vārdam „bāliņš“; to liecina tūkstošiem tautas dziesmu. Tā tad dabiski, ka zem „tautam“ plašākā nozīmē jasaprot svešas cilts, kopsādžas un arī svešas nācijas ļaudi, šaurākā nozīmē — precinieki, kas nāk pie kāda otra ļaužu apvienojuma, resp. socialās vienības precības nolūkā. Tā to saprot arī visi tie valodnieki, kuŗi nodarbojušies ar latviešu tautas dziesmu, resp. latviešu valodas pētīšanu. Dzīvā valodā, kā to jau agrāki minejam, šis vārds pieņēmis mazliet citadaku nozīmi un uzglabājies arī leišu un senprūšu valodās. Bet tur viņš sakrīt savā nozīmē ar latviešu vārda „tauta“ nozīmi: senprūšu valodā viņa pirmatņējā un leišu — viņa tagadejā nozīmē. Leišu dainās viņš nav sastopams tādā nozīmē kā latviešu tautas dziesmās. Vārds „bāliņš“ leišu valodā pavisam nav uzglabājies. Sastopams vienīgi „brōlis“ tiklab pamatā, kā arī daudzās (Neselmanis pieved kādas piecpadsmit dažādas šī vārda deminutivas formas — Wörterb. d. Lit. Spr. 346. lapp.) pamazinašanas formās. Japieņem, ka pēdejs vārds attīstījies vēl leišu un latviešu valodas kopmūžā, jo prūšu valodā, cik var noskārst no šīs valodas atliekam, sastopamas vienīgi formas „brāti“ — voc. (Enchir. 35) un „brote“ — nom. (Elb. Voc. 173. sal. Nesselm. Thes. I. pr. 21., 22. lapp.).

Beidzot kāds vārds arī par „māsiņu“. Mums trūkst argumentu šī vārda pierādīšanai; tikai to spējam noskārst, ka tautas dziesmās šim vārdam savadaka nozīme kā dzīvā tautas valodā. Tur viņš sastopams kā sieviešu kārtas pretstatījums „bāliņam“, „brālītim“; tā tad agrāk viņam bijuse arī plašāka nozīme kā tagad. Uz to mums aizrāda, vienkārt,

latviešu valodā izskaustais indo-eiropiešu vārds, kas uzglabājies leišu valodā — „sesūo“, sakarīgs ar sanskr. svāsar, lat. soror, gotu svistar, (Brugm. K. Vergl. Gr. 406 §) un, otrkārt, senprūšu moazo (moasa), latviski mātes māsa, māšica, un leišu „mōša“, latv. vīra māsa, arī viņa attālās radnieces (Thes. I. pr. 105. lapp. Nesselmann. Wörterb. d. Lit. Spr. 408. lapp. un Kurschat. Wörterb. d. lit. Spr. II. d. 261. lapp.).

Šimbrīžam šē aprobežojos vienīgi ar vārdu „bāliņš“ un „tautas“ iztirzašanu, kamēr citu ģimenes, resp. radu locekļu nozīmi un nojēgumu aizķēru vienīgi tiktāl, cik tas man bija vajadzīgs šo divu vārdu nozīmes pierādījumam.

Nazionalais jautajums.

Wijs tē, wijs kustas, un mešas nepaleef tahds, kahds tas bijis. Ari tautu ahvejais weids un eefšhejais šaturs pastahwigi grošas un weidojas. Tautas nebuht naw kaut kas reiš preešch wišam reišem dots, kahds šastindšis organišms. Tautas ir prozešs, kurešch sem apšahrtnes apstahllu eefšpaida pastahwigi weidojas un nemitigi maina šarwas ihpašchibas. Weenas deenas eefšati par kahdu tautu war jau šchodeen israhditees par pilnigi nepareiššem, jo taišni pašchâ pehdejâ laikâ pee wišam tautâm nowehrojamas reti špilgtas pahrgrošibas. Šchis pahrgrošibas galwenâ šahrtâ norišinas dirwejados wiršenos: no weenas pušes nowehrojama atšewišchka tautu zenšchanâš turwinatees pahrejâm tautâm, isnižzinot šarwas nazionalâš ihpatnibas un radit wišpašaules walodu, bet no otras pušes tagad šastopama uš katra šola mašo un apšpeesto tautiņu nazionalâš pašchapišinas peeaugšchana.

Parasti galweno wehribu peegreešch pirmâi parahdibai, t. i. teefšmem pehž wišpašaules walodâš un daudšu šihko tautiņu išuščanai. Šr teefa, ka neškaitamas tautas un tautinas nošuduščas no šemes wiršas un ka tagad par tām tīkai wehštūre runâ. Šr teefa, ka ari tagadnē daudšas tautas šaudē šarwas ihpatnibas un peenem žitū tautū walodu. Tâš atstahj šarwu weetu dšihwibas špehjišakam. Agrâk, kad žilweku wairūns wehl atradâš uš šemas šaimneežišchâš atihštibas pašahpes, tautu škaitis bija nešalihdšimami leelâks. Tâ wehl tagad štaigulu tautas šarwu peederigo škaita šinâ loti šihžinas. Amerikas indianeeschi, kuru ir apmehram 10 miljonū, rinâ wairâk kâ 400 walodâš. Šaurmehrâ tur katrai tautai tīkai kahdi 25,000 peederigi. Ari Ašijas un Afrikas štaigulu tautas loti šihžinas. Protams, ka walodas daščadiba bija grehti pahrwarams šchkehršlis, kurešch eewehrojami trauzeja atšewišchko tautu šarwštarpišo šatihšini. Šomehr jau širmâ šenatnē radâš wajadšiba pehž walodâš, kura apweenotu leelâku žilweku daušjumu un kūrâ waretu šarunatees daščadu tautū peederigee. Wajadšibu pehž šchahdas walodas iššauža zeeščhali politiškēe un šaimnee=

ziflee fakari dāschadu tautu starpā. Senabnē starptautiskās walodas ušdewumūs ispidbija greeku un latinu walodas, widus laiku muhamedanu walstis to pašču lomu ispidbija arabeešču waloda, un tagad tirdšneeziskā un rūhpneeziskā dšhwē to pašču dara angļu un wahžu walodas, bet sinatnes laukā frantšču un wahžu walodas. Šhis trihs walodas tagad usfkatamas par starptautiskām pašaules walodam. Milsigā ahtrumā wairojas to zilweku škaitis, kuxi runā minetās walodās. Pehdejā gadu simteni angliški runajoščo zilweku škaitis pawairojees gandrīhs peežfahrīgi, un tagad winu škaitis pahrsneesj 130 miljonūs.

Bet tomehr, ja eewehro weenigi šihko tautinu isnihščhamu un leelo tautu augščhanu, tad rodas pilnīgi greisi eeskati par tautu attihstības gaitu pehdejā laikā. Tee pašči apstahkli, kuxi nahwē dāudšas tautas, kuxi weenmehr wairak un wairak šatostarpīgi tuwina tautas un isnihžina winu ihpatnības, — tee pašči apstahkli isfauz pawišam pretejas parahdības. Tās tautas, kuras lišās ešam pilnīgi dšhwības nešpehjiņas, kuras ir kā letargiskā meegā noščehlojami eškisteja — tās pehščhni atmodās, lai usšahku šam ihpatneju nazionalu dšhwī. 19. gadu simteni, lihdj ar pašaules šaimneezības raščhanos, kura tiš zeeščhi šaista wisdāščhadatās tautas, špilgvi usleesmoja ari atšewiško tautu ihpatnības. Neewehrojot modernās rūhpneezības wišu nolihdšinoščhos zenteenus, neškaitamās tautās dšimst nazionalā paščapšina. Politiski šķirtās leelās tautas mehgina apweenotees weenā leelā politiskā weenibā. Tā dibinajās Wahžija un Italijs. Tās tautas, kuras atradās šem zitu tautu šloga, mehgina eeguht neatkaribū. To panahža greeki, serbi, bulgari u. z. tautas. Laba teesja ir ari to tautu, kuras XIX. g. š. atššima uš pašahwīgu kulturelu darbū, nokratija garigo aišbidneezību un mehginaja radit šawā walodā šaweem apstahkleem peemehrotu rakšmeezību un sinatni. Pee šchim tautam peeder šandinaweeščhi, ungari, tšhechi, šomi, leiščhi, latweeščhi u. z. Pehdejā laikā lihdšiga parahdība nowehrojama ari pee Ašijas tautam: Japanā, Persijā, Ķinā, Indijā, Turzijā un ari Egiptē ar neatlaidīgu energiju šrahdā pee nazionalās neatkarības nodibinaščhanās.

Abos minetos tautu dšhwēs prozesos ir azim redšama pretruma. No weenas pušes mehš redšam atšewiško tautu ihpatnību isnihžinaščhanu un zenschanos pehž starptautiskās kulturelas, bet no otras pušes — šrauju nazionališma peeaugščhanu pee tām paščham tautam. Šhi

pretruna išuhd, tšlškhdj eepašhstamees ar šcho parahdibu zehloneem, kuzi meklejami šaimneeziškā attihštibā.

Tomehr, eefams peegreeschamees šcho apstahflu ištiršasčanai, raufšim zeešhafi apšimet, kas sem wahrda „tauta“ šaprotams. Kairs, beš šhaubam, nojaušch, kas ir tauta, bet tiško tas mehgina šihkafi apšimet, kas sem šhi wahrda šaprotams, tad tas atduras pret gruhti pahrwaramoem šchkehrschkeem. „Nazija“, šaka Kautškis, „ir šabeedriškās atteezibas, kuras pašahwigi weidojas un kuzām pee daschadeem apstahškeem daschads šaturš; nazija ir ša Protojš, kuzsch tani pašhā břihdī, šad mehš to gribam šahwert, pahrwweidojas un išuhd, bet kuzsch tomehr nepahrraukti pašahw un atstahj uš mums warenu eefpaidu.“ Do eewehrojot, ir šaprotams, ša newar atrašt weenu mehrauflu, ar kuras palihdšibu wareru šatrā weetā un šatrā laikā norobešhot weenu tautu no otras. Tā etnografu un lingwištu mehraufluš beešhi ir loti šluhdainas un ari noštatiškēem peenemtee tautibu noteizošchee šaktori loti nepilnigi. Ša mehš gribam atrašt dešinaziju, ar kuras palihdšibu buhtu eephejšams daušj maš pilnigi aptwert jehdšēenu „tauta“, tad mums šakombinē wairakas raksturigas ihpašhibas, kuras weenigi šopā ša nemtas, apmeerinatu teoretiskās prašibas.

Weens no tautibu noteizošcheem šaktoorem ir tautas rakšturs. Tautas rakšturs nebuht naw kas negrošigs — muhšhigi weenads. Tautas rakšturs radits no teem ahrejeem apstahškeem, kuros šahdas tautas peederigeem ilgaku laiku dšihwojušchi. Daschadu ahrejo apstahflu kombinazija atstahj weenadu eefpaidu uš atšewišškeem zilwešeem. Šalab ari zilweku grupās, kuras ilgaku laiku dšihwo weenados apstahklos, pee atšewišškeem indiwideem rodas tendenze, attihštīt weenadus rakšturus, kuzi ihpatneji tikaš weenas grupas peederigeem un kuzi winaus atšchir no zitu grupu lozēkeem. Rodas tautas rakšturs, kuru war ušskatīt par tautas šaštingušch o wehšturi. Tautas rakšturs tomehr naw nekas negrošams. Rakšturu nošaka tautas šiktenis, kuru noteiz raschošchanas lihdsēkti, un tee raschošschee špeški, kuzi atrodas šahdas tautas rihzibā, ša ari tās šabeedriškās atteezibas, kuzās zilweki šahjas raschošchanas prozeša laikā.

Bet tautas šadaldas šahrtās un šchirās, kuzām pretejas intereses, un tā attihštās ari šahrtu un šchiru rakšturi. Tomehr aplami domat, ša peem. ar šchiru rakšturu raschanos šuhd tautas rakšturs.

Nebuht ne. Tautas un ūķķīru raksturs pa leelafai dalai pastahw Blafus. Beem., pee latweefcheem ūadalifchanās ūķķīrās, ūuru tagad redsam, ir tīkai pehdejo 50 gadu ūaimneeziķķo pahrgrosību ūelas. Dīhdī pagahjūfchā gadu ūimtena 60-teem gadeem latweefchī ūastahdīja peleku un weenmulīgu ūemneeku maūu. Pat ūaimneeķķi un ūalpi toreīū nebīja ūaimneeziķķi ūtingri norobefchotas grupās. Buhtu nejeħdīfība nolēegt, ūa toreīūjee dīhwees apstahķķi nebuhtu atstahjūfchī dīķū eefpaīdu uū wīūas tautas raksturu un to īhpatneji weīdojūfchī. Tautas raksturu waretu weħl nolēegt, ja tauta tīkai ūameħrā īhūaku laīka ūpīrhīdi dīhwojūūi weenados apstahķķos. Bet tas tā naw. Latweefchī un neūķķaitamas zītas tautas dīhwojūfchas daudūus gadu ūimtenus pīlntīgi weenados apstahķķos. Ja ūchahdī apstahķķi īlgaku laīku negrosās, tad rakstura īhpaūchības daudūu paaudūū laīkā paleef weenas un tās paūchas un beīdūot pahwweħrīchas par e e d ū i m t ā m ī h p a ū c h ī b a m, ūuras weħl īlgu laīku ūaīstītas ar ūcho zīlweku peħznahzejeem.

Neūamatoķķi apgahwojūmi, ūa tagad ūķķīru raksturs nem pahūwawu par tautas raksturu. Tagadejo zīlweku raksturu neformē weenīgi pastahwoūchās ūabeedwīūās atteezības, bet gan ari tee apstahķķi, ūurī neūalīhdīnamī īlgaku laīku atstahjūfchī ūawu eefpaīdu uū neūķķaitamām muħūu preeūūtetfchū paaudsem. ūķķīru rakstura īhpaūchības gan nenoleedsamī pastahw, bet tās ir jaunafā laīka angliš, tās tīķķo ūaħ raktees un tīkai pamaūam aug un weīdojas. Dalab ūķķīru raksturs nebuht weħl neīūnīħzīma gadu tuħķtoūchōs raduūchōs tautas raksturu, bet, weenīgi, uū jau eūofcheem pamateem, peeweeno jaunās īhpaūchības. Protams, ari tagad pastahwoūcho tautu rakstura īhpatnības weīdojas un beīdūot war ari īūūst. Bet ari ūķķīru raksturam tahdas pat īhpaūchības: līhdī ar ūķķīru īūūūchanu, peħz ūahda laīka, īūūdīs ari ūķķīru raksturs. Runajot par tautas un ūķķīras raksturu, mums weħl jāeewehro, ūa reīū eegūhtās īhpaūchības īt nebuht neīūūhd īhūā laīkā. Dabas ūinatīve mums mahza, ūa dīhweeķķi un ūtahdī nebuht neūandē ūarwas reīū eegūhtās īhpaūchības, pat tad, kad tās jau ūen īr leefas. Tīkai ūimtu, tuħķtoūchū un weħl wairaf paaudūū laīkā tās pamaūam īūūhd. Tāpat ari ar zīlweku raksturu. Beemehram, ūtrahdneeku ūķķīras raksturs nebuht naw tīf proletarīūū, ūā to waretu domat. Se-wīūķķi tas ūakams par ūreewu ūtrahdneekeem. Tas ari nemas newar buht īhpatneji proletarīūū, jo ūreewu ūtrahdneeku ūķķīra weħl pahraf jāuna. ūreewījā, tāpat ūā wīūur zītur, ūtrahdneeku ūķķīra ūastahdas

no zilweeem, kuxi wehl nesen fskaitijàs par zitu fskiru peederigeem. Strahdneeku fskirà katru deemu faplufst bareem agrafee femneeki — fihstihpafchneeki un agraf pafstahwigeem amatneeki. Kreemu strahdneeku wairuma pfichologija wehl gandrihs nemas neatfshkiras no femneeka pfichologijas. Ari burfchuafija now zeefchi noflehgta kasta. Winà ari pafstahwigi eepufst zitu fskiru peederigeem. — Tautas un fskiras rafsturi ir pilnigi faweenojamas leetas, un fskiras rafsturs nebuht ne-ijflehdj tautas rafsturu. Ar pilnu teefibu waram fazit, fa angfu un italeefchu, latweefchu un armenu, wahzu un kimeefchu strahdneekeem ir fawas ihpatnejas rafstura ihpafchibas. Katras tautas zaurmehra lozeklim zitads rafsturs, nekà zitas tautas zaurmehra lozeklim. Weens no tautibu noteizofcheem fattoreem tà tad ir tautas rafsturs.

See pafchi apstahki, kuxi radija tautas rafsturu, iſweidoja ari tautas kultura un walodu. War gan teift, fa ne wiſam tautam fawa kultura, waj pat, fa kultura wiſpahrigi now nazionala. Tas pa dalai teefa. Kultura pehz fawa fatura ir beſ fchaubam ſtarptautiſka, het lai tautas mafas, kuras pahrwalda tikai weenu walodu, warenu peedalitees pee ſtarptautiſkàs kulturaſ, pehdejai japeenem nazionalſ tehrops. Kaut ari kultura pehz fawa fatura ſtarptautiſka, tad tomehr pehz fawas formas ta ir weenmehrnazionala. Tikai tee ſinatnes eeguwumi un tee mahſklas darbi peeeetami, peemehram, latweefchu wairumam, kuxi rafstibi waj tulkoti latweefchu walodà. Beſ tam ari katrai tautai ir tahdi mahſklas darbi, kuxi wiſa pilnibà faprotami un peeeetami tikai winas lozekleem. Tà latweebis daudj pareiſafi uſtwer un dſikafi ijjutis pehdejos Raina dramatiſkos darbus, nekà wahzeetis waj kreems.

War ari eebilt, fa wiſai tautai now kopiga kultura, fa kulturelo eeguwumu leelafà dala now peeeetama tautas wairumam un fa ari weenas tautas robeschàs katra fskira mehgina radit fawu ihpatneju kultura. Teefa, fa daudji kulturaſ eeguwumi weenigi mantigam aprindam peezetami, het ir ari teefa, fa modernais kapitaliſtans tuwina atſewiſchàs tautas miſhu ſoleem naziju demokratiſefchanai. „Strahdneeku fskiras ewoluzionistiſki-nazionalà politiſka,“ ſaka D. Bauers, „nekarwè nazijas rafstura attiſtibu, het zenſchas wiſu tautu pahrwehrſt par naziju.“ Sa uſtweram tautu kà prozeſu, tad waram ſkaidri nowehrot, kà tautas weenmehrnairaf demokratiſejas un kà weenmehrnplafchafas aprindas fahl peedalitees tautas kulturelâ dſihwè.

Tà wehl nesenâ pagahmê tikai muischnoeziba un nedaudsi pilsoni fpehja peedalitees pee jarwas tautas kulturās, bet tagad ta jau preder nesalidfinami plaschakām aprindam.

Ūri tas, ka daschadas schiras rada jarwu ihpatneju kulturū, wehl neisnihzina tautu kà kulturās kustibu. Wispirms jaeewehro, ka atšewischkās schiras atstahj jarwu sihnogu tikai us fabeedriškām sinatnem un ka neskaitamee eegutumi dabās sinatnu laukâ nawi ihpatneji proletariški, nedj ari pilsoniški. Dewar ruma buht par strahdneeku waj pilsonu botaniku, algebru, astronomiju u. t. t. Bet pat jabeedriška rassura darbi, kuzi rassiti weenâ waj otrâ no tagad pastahwoščām walodam, ir, ja ne wairak, tad wismas pehz jarwas formas, nazionali un kà tahdi fastahda sinamas nazionalas kulturās fastahwdaku. Treschais un pehdejais šwarigakais tautibu noteizoschais faktors ir — waloda. War gan teift, ka waloda naw nekas negrosigs, ka waloda mainas un weidojas, bet newar ari noleegt, ka sinamâ brihdi waloda ir weenmehr kas noteikts, zeeschi norobešhojams. Sewischki ar druskatâ wahreda nosihmes peeaugšchanu waloda weenmehr wairak peenem noteiktas formas. Daschi pat usškata walodu par weenigo tautibu noteizoscho mehrawflu. Ta tomehr ne weenmehr dod pareišus rezultatus. Statistika peerahda, ka daudsi zilwehi ikdeenischkâ un gimenes dšihmê leeto weenas tautas walodu, bet pateesibâ usškata fewi par žitas tautas lozekleem. Tas špilgti parahdijās pee 1881. gada Baltijas tautas škaitišchanas, kad katram waizatam bija jaatbild us jautajumu, kahdâ walodâ tas parasti runâ un pee kahdas tautas fewi škaita. Šhis škaitišchanas rezultati škaidri peerahdija, ka peederiba pee sinamas tautas un waloda nebuhj naw weenmehr weens un tas pats.

Sakopojot trihs augstak minetos elementus, mums isdodas noteikti apšihmet jehdseenu „tauta“. Sem tautas mums jafaproto zilweku kopums, ar kopigu rassuru, kopigu kulturu un kopigu walodu.

Utgreesišimoes tomehr pee pehdejâ laikâ pahrgrosibam tautu dšihmê. Mehš tur nowehrojam dšiku pretrunu. Zeeschi šakarī starp daschadām tautam, kuzi rodas fewischki lihdi ar kapitalizmu, isšauz wajadšibu pehz weenas wispahrlleetotas walodas un isnihzina atšewischko tautu ihpatnibas. Bet tanī pašâ laikâ tas pats kapitalizms jemes eekšheenē, pee katras tautas atšewischki rada nazionalizmu.

So leelakâ mehrâ rajchoſhana pahwehriſchas pretſchu rajchoſhanâ, totez zeeſchafos ſafaros ſtahjas atſewiſchkee zilweſi ſawâ ſtarpâ. Primitiwais ſaimneefoſchanas weids iſrahdas par neapmeerinoſchu. Katram, kaſ grib akſtawi peedalitees ſaimneezikâ dſihwê, jaereguhſt daudſas un daſchadas ſinaſchanas. Strahdneeku darbz daudſâs ruhpeezibas noſarês paleef intenſiwaks un ſareſchgitaks un ir daudſi tahdi darbi, kuzus war tikaſ ſamehrâ inteligentſ zilweſks weift. Pat ſihſſemneſkam wairs nepeeteef ar ſawu perſonigo atmianu un weenkahriſchu galwas reſſinaſchannu. Tam jaiſdara uſ papira ſareſchgiti apreſſini, jawed grahmatas, japrot dokumentus laſit un rakſtit. Beſ wehſtulem un awiſem pat wiſſſch tagad wairs newar iſtikt. — Tagad wairs nepeeteef ar praktiſſkem panehmeeneem, kaſ no wezakeem mantoti. Tagad tautas iſglichtiba ſkolâs ir weena no nepeezeeſchamakâm tautas labſlahjibas ſaſtahwdakam. Tomehr ſinaſchannu daudſumz, kuzu tautſkola tagad ſneedi, ir loti aprobeſchotſ. Memantigo aprindu behrri ſamehrâ iſſu laithu apmeklê ſkolâs un talab teem jamahzas tikaſ dſihwei wiſnepeezeeſchamakais, un pat to maſummu teem laika un lihdſeklu truhkumz kawê peefawimatees. Tamdehl newar buht runa par pamatigu ſweſchas walodas eemahziſchanos tautſkolâ. Kaſ praſitu pahrmehrigi daudj laika. Iſglichtibai, un wiſpahrigi kulturai, japaleef par nazionalu, jo tikaſ tad ta pahrmehriſchas par wiſſſas tautas peederummu. Talab ari pee maſam tautam pamofſtas nazionalâ paſchapsina.

Tautſkola pehz ſawas dabas ir no ſahſta gala nazionala ſkola. Tauta negrib un newar zitâ walodâ peefawimatees ſinaſchanas, kâ weenigi mahtes walodâ. Tauta praſa ſkolotaju, kuzſch runâ winas walodâ un kuzſch winai beſ tulka ſaprotams.

Beſ ſkolotajeem tautâ rodas wehl wajadſiba pehz ziteem gara darbineekeem. Katrai tautai wajadſigi ahrſti, adwofati, rakſtneeki, ſinatneeki u. t. t., kuzi runâ ar tautu winas paſchas walodâ.

Uri drukatam wahrdam tagad peemiht leelſ ſwars. Tikaſ zaur rakſteem tautas wairumam peezetama augſtakâ kultura. Kultura, kâ mehſ to jau redſejâm, pehz ſawa ſawura ir ſtarpautiſſka, bet lai ta tautas maſam kluhtu peezetama, tai japeenem nazionala forma. Weenigi nazionala kultura pahrmehriſchas par wiſſſas tautas peederummu. Talab ari wiſſſ, kaſ kawê nazionalâs kulturâs noſtiprinaſchanos, uſſſkatams par ſchſchriſtli tautas maſu apſinas pee augſchanai. Dee, kaſ ſaka, ka

nazionalās kultūras veizinašana leekā un tā denazionalizācijas (tautību išķīrību ijinīšķināšanas) paātrināšanās, dara realizācijai visleelāko pašalpojumu. Ir daudzi išķredīgi zīlveži, kuri apgalvo, ka šura šatra nazionalistiska kustība un patstāvīgas kultūras veizinašana pēe mājajām tautivām pilnīgi leekā un tā tā veenīgi kavejojot „dabīgo“ attīstības gaitu. Leeta ešot tā, ka mājajām tautām tā tā veis „ja-ijmirstot“, ka leelās tautas vīras aprišchot un tā wīsa zīlweze reiš šaplūhdīschot weenā harmoniskā weenībā. Šchahdas, warbuht pareiņas, išredšes tašlā nahkotnē leek mineteem afimilatoreem domat, ka mašo naziju pahrtautošchanas prozēšs weizinašs wīsas zīlwezes progresa labā. Šai wīsas atšewīschkās tautas jo aštri šaplūhstu weenā weenībā un šai radītu „zīlweži“ beš tautu dašchadības, — tagad weizinašama šomu, latweešchu, polu u. t. t. pahrfreewošchana, tšchechu, ruteņu, šerbu u. z. tautu pahrwahzošchana. Šcho ušfkatu aišstahwetaji domā: jo mājaf tautu, totees tuwafš nahkotnes ideals.

Šif išķredīgi un nepareiši šchahdi eefkati, redšams no tā, ka, pēemehram, latweešchu wairums tagad war weenīgi šawā mahtes walodā lašit. Bež 1897. gada tautas škaitīschanas rezultateem no wīšeem latweešchu wihreēšcheem, šas wezaki par 10 gadeem, prata freewīšči lašit 48% un no šewwetem 39%. Daudš neezigaka freewu walodas prašchana pēe latweešchu wezakās paauššes. Tā no latweešcheem, šuri wezaki par 30 gadeem, freewīšči lašija 23% no wihreēšcheem un tikai 11% no šewwetem. Pēe šcho škaitlu pareiņas notwehrtešchanas jāpēegreēšch wehl wehriba tam apstahklim, ka leelafā dala no beem latweešcheem, šuri 1897. gadā ušdewās par freewu walodas pratejeem, šcho walodu nepawīšam nepahrwaldija. Ša leelafai dašai freewu walodas šinašchana aprobešchojās ar pawirščhu freewu hurtu pašīščhanu. Šaprotams, ka pēe tahdeem apstahkzem weenīgi latweešchu waloda war kalpot tā lihdsēklis kultūras išplatīschanai. Šarptautīškai kulturai jāpeenem nazionalš tehrops, tai jābop nazionalai. Wet šcheit nazionala apšpēešchana ušstahjas tā šchēhrlis. Apšpēestām tautām teek laupīts wīššwarīgafais kultūrelais zīhnas eerozis — tām mehgina atnemt walodu. Šatram, šas grib aktīwi pēedalitees šabeedriškā dšihwē, jābuht meistaram šawas walodas leetošchanā. Šewīschki tas prašams no inteligenzes. Wet pēe mājajām apšpēestām tautām, pēemehram, pēe latweešcheem, tautas wairumam ir laupīta eēšpehja eemahzitees šawu walodu. Wet daudš

maš privilegetàs šchiras neprot javu walodu. Tà latweešchu inteli-
gentu leelais daudjums faktiški neprot neweenu wa-
lodu. Mahtes walodu parasti školàs nemahza, bet šwešchu (kreewu)
walodu tee nekad nepeefawinajas peeteekofchâ mehrâ. Latweešchu škol-
neeki, jaunakee školotaji un studenti, gandrihš bes iſnehmumeem, runâ
reebigâ ſchargonâ. Protams, ka pee tahdeem apstahkeem lee-
lai ſabeedribas dalai teef laupita eeſpehja ſtrahdat tos ſabeedriškôs
darbus, furus tee pee normalakeem apstahkeem buhtu weikufchi.

Saimneeziškâ un lihds ar to ari kulturelâ attihstiba tagad praſa
tautas plaſchako maſu iſglihtibas lihmena pazelſchanu. So iſglihtotakš
buhš ſtrahdneekš, wotees raſchigakš buhš wina darbs, un lihds ar to
ari augstaki pazelſees wina labklahjibas un apſinas lihmenis. Tà ka
kura katra nazionala apſpeeſchana trauzè ſaimneeziškô un kulturelo
progrefu, tad ari, ſaprotams, wiſi tee zenteeni, kuri iſeet uſ ſahdas
tautas denazionaliſeſchanu (pahrtawtoſchanu), wiſkatami par kawefkeem
maſu labklahjibas un iſglihtibas peeaugſchanai.

Pee mums Latwijâ dſihwo weena otrai blakus daudjas tawias.
Ūri nazionalâ eenaida uſkuhdriſchana beeſchi ſaſtopama. Pat weſelas
ſabeedriſkas grupas atbalſta wiſu ſawu politiškô darbibu uſ naziona-
leem pamateem. Bet waj Latwijâ tawu zihna pamatota? Waj wiſš,
ko mehds apſihmet ar tautibu zihnu, naw maſkota ſchkiru zihna?

Šchahdi jautajumi uſmahzas ſewiſchki tad, kad eet runa par tra-
dizionelo „zihnu“ ar wahzeefcheem. ſau weſelu pus gadu ſimteni
beſ pahrtawumeem, katrâ iſdewigâ un neiſdewigâ gadijumâ, latwee-
ſchu preſe (beſ krahſu iſſchkiribas) wiſkata par ſawu ſwehtu peenahku-
mu uſbrukt weetejai wahzeetibai. Wahzeefchu ehdeji nekad ne-
zenſchas iſſchkirt wahzeefchu ſtarpâ ſchkiras un wirſeenus. Tee nekad
naw pratufchi iſlobit no Latwijas 137,000 wahzeefcheem (1897. g.)
ſawo eenaida iſſauzejus. Wahzeetis un muiſchneekš teem ir identiſki
jehdſeeni. Bet ſchahdi eeſtati ir no aſla eenaida apmulſinatu zilweku
iſſredſibas ſekas. Janem tatſchu wehrâ, ka mums dariſchana tikai
ar ſahdeem 1,000 wahzu muiſchu ihpaſchneekſeem, kuri ſaſtahda tikai
neeziġu dalimu no wiſeem Baltijas wahzeefcheem. Neſalihdſinami
wairak tatſchu ir wahzu ſtrahdneeku un pusproletariſetu wahzu amat-
neeku. ſa wiſus wahzeefchus ſabahſch weenâ maiſâ, tad ſahda tuhſ-
ſtoſcha muiſchu ihpaſchneeku deſi pat demokratiſkàs aprindas nekautre-
jas uſbrukt wiſai „wahzeetibai“. Ūllais naidš pret wahzeefcheem pa

Dalai isfkaidrojams ar muhsu fihkpilsonības tradīzijām — fihkpilso-
nība šarvā laika pahrak daudsi zeetusi no wahzu junkuru pahrestibām.

Ja ari kahdreis nazonalai zihnai starp latweescheem un wahzee-
scheem hijuschi šarwi pamati, tad tee tagad jau fen šaudejuschi šarwu
nosihni. Pirms 80-to gadu pahrgrosibām Baltijas politiskā dšihwē,
wahzeešcheem teesham bija preekščrozibas šā
tautai. Peetika ar to ween, ša zilweks ir wahzeetis un winām bija
šaimneeziskā un politiskā dšihwē neskaitamās preekščrozibas, kuras
„newahzeetim“ bija nesafneesamās. Pret šchim Baltijas wahzeešchu
preekščrozibām uštahjās latweeschu tautiskās kustibas zelmlauschi.
Tomehr tautiskā laikmetā nazonalās prasibas nebija galwenās. Tās
drihs ween nomahza tihri šaimneeziskā zihna. Tautiskā wiršena
preekščstahwi bija bes isnehmumeem latweeschu mašgruntneeku ideo-
logi. Wiau galwenais noluhks bija štiprinat latweeschu gruntneezibu;
un tā ša pehdejās galwenais naidneeks bij pusfeodālā leelgruntneeziba,
tad ari wijs zihnās šports tika wehrsts pret to. Šaimneeziskais mo-
ments bija tā laika tautiskās kustibas wadoschais prinzijs. Šif mašu
wehribu tā laika patrioti peegreesuschu wisu tautu weenlihdšigām tee-
šibām un latweeschu walodās stahwolla nostiprinašchanai, redšams no
ta, ša pahrfreewošchanai neweens nopeetni nepretojās, wehl wairak,
daudsi tautiskās kustibas pihlari labprahtigi kalpoja šā pahrfreewotaji.
Šat Waldemars dašhos šarwos rakšhos isteiza šarwu peekrišchanu pahr-
freewošchanai. (Škat. Antona rakstu „Šiglitšibā“, 1911. g.)

Ar pahrfreewošchanas zenteenu ušwaru tika eewehrojami šašhan-
rinata Baltijas muischneezibas politiskā wara. Wahzu eestahšchu wee-
tā stahjās freewu eestahdes. Administrazija, teesas, školās u. t. t.
pahrgahja freewu birokratijas pahršinā. Ja wahzeešcheem Baltijas
eedsihwē ari wehl tagad leels šwars, tad tas weenigi tamdehl, ša pee-
šchis tautas peeder šaimneeziski štiprašee eedsihwotaju
šahni. Šā tautai, wahzeešcheem wairs naru
preekščrozibu un priwilegiju. Taisni otradi. Ari
Baltijas wahzeešchi tagad peeskaitami pee apšpeestām tautam. Školās
un weetejās walšts eestahdēs ari winu walodās teesibas tagad aprobe-
šchotas. Šar kahdām wahzeetibas preekščrozibām tagad wairs newar
runa buht. Ja ari wehl tagad dašhs labs runā par tautisku zihnu
ar wahzeešcheem, tad to wada šarwas šchēiras un šarwas wajadšibas,
waj ari tihri peršonigi motiwi. Latweeschu wirgotajeem, šabrikanteem,

amatneefem un daschado inteligento profesiju preefischstahweem jawed fihwa konkurenzes zihna ar to paschu arodū wahzu preefischstahweem, furu rokās wehl lihdsj pascham pehdejam laikam atradās tirgus. Sawās maskotās un nemaskotās reklamās pirzeju, apsteletaju, klientu un pazientu peewillichanai, latweefchu weikalneefem bija loti eenefigi aiskert tautiski stihgu. Latweefchu tradizionelais eenaidis pret dsimt-kungu — wahzeeti nebuht wehl naw mitejees. Scho eenaidu kultiwet un atteezinat uš wiseem wahzeefcheem nu zentās latweefchu weikalneefi, un — newar noleegt — winu puhlineem bija panahkumi: winu weikali sehla. Galwenā kahrtā latweefchu weikalneefi ari wehl tagad iſſauz nazionalo juhtu ušleefmoſchamu pret wahzeefcheem. Bet ja tas weikalneefu intereſēs, tad ar to wehl nebuht naw teikts, ka eenaidam pret wahzeefcheem ari wehl tagad kahds dibinats zehlonš. Kopeetni runat par n a z i o n a l u zihnu ar wahzeefcheem, kā tautu, war weenigi politiski behwi, waj ari laudis, kas apſinigi mehgitna noflehpt ſabeedriſko atteezibu pateefo ſaturu.

Schis pſeido nazionalās kuſtibas iſſto ſaturu atkrahja jau 90-tos gados „Deenas Lapa“. „Tautiski ſchwindele“ tika noſtahdita wiſa winas ſailumā. Nis tās ſlehpās atpaſakrahpulibas un tumſonibas nirkakee aiſſtahwi, un talab zihna pret neiſto, leekuloto nazionalizmu iſwehrtās par weenu no ſwarigakeem ſabeedriſkās dsihwes jautajumeem. Pret tautiski applihwrotām pilſonibas intereſem, furas daschi zentās pahrwehrt par wiſas tautas leetu, aiſſtahjās wiſi ta laika demokratiſkakee ſabeedribas lozekki. Tee uſſtahdija kā pretſtatu pilſonibas quasi nazionalizmam ſtrahdneefu ſchirru ſolidaritati: wiſu ſemju un tautibu ſtrahdneefem weenadās intereſēs, tee apweenojas kopigā zihnā pret wiſu tautu uſnehmejeem. Kant gan peewestee jaunſtrahwneefu uſſkati pareiſi, tad tomehr ir aplami domat, ka ar mineſto teſi nazionalais jautajums jau atrifinats. Dewindesmitos gados nazionalās atteezibas Baltijā aſtri pahrgroſijās. Wahzeefchu weetu daudſejadā ſinā eenehma kreewi. Schim notikumam latweefchu ſabeedriba tomehr nepeegreesa peenahzigu wehribu. Pilſoniba un ſihpilhoniba aiſ jau augſtaf mineſteem eemeſleem turpinaja ſawu „zihnu“ pret wahzeefcheem, bet demokrati-jauſſtrahwneefi bija tā aiſrahwuſchees no ſawas zihnās pret pſeidonazionalizmu, ka pahrgroſibas tautu atteezibās notika weem pilnigi nemamot. Behz jaunſtrahwneefu domam nazionalizms bija ſawu laiku pahrdſihwojis, wa talab ari ſchi

jehdseena paskaidroščana tifa no wiau politiskās wahdmizas strihpota.

Bet waj nazonalisms un nazionalā zihna ir teesham tīfai šawu Iaitku pahrdsihwojušči aiššpreedumi? Waj teem tagadejā dsihwē wairs now nefahdu pamatu?

Neskatotees uš to, ka wišu tautu strahdneeseem weenadas interešes, tomehr štiprakā tauta lihdš šhim weenmehr un wišur apšpeeduši masakās tautas. Kawt agrešiwais nazonalisms, kuršch parahdas zitu tautu apšpeeschanā, kalpo weenigi leelburšhuasijati un kaut ari strahdneeki wišpihdoščaki peerahditu šawu starptautisko solidaritati — tomehr majo tautu wajaščana un wiau teesibu eerobeschoščana wehl weenmehr pastahw. Majo tautu apšpeeschana ir pahrak azis krihtošča parahdiba, lai ta nemanita waretu paeet sezen. Utzerešimees tīfai pobus, danus un elsas-Lotringeeschus Wahzijā, irus Anglijā un bassus un bretanius Franzijā, flamus Belgijā, rutemus, horwatus, serbus un zittas šlahwu tautas Ungarijā un Austrujiā. Pawišam leeki runat par majām tautām masak kulturelās walstis — peemehram, Kreewijā, Turzijā. Dašchi gan eedomajas, ka lihdš ar demokratišas ušwaru beigšchotees majo tautu wajaščana. Zil nawi šchahdi eefšati, tuhli redšams, ja atzeras majo tautu likteni tanis Širopas walstis, kuras demokratišazijas šinā stahw Kreewijai tahli preeščā. Tagad it wišur nowehrojams nazonalās zihnas mitešes tīfai tad, kad judis winaas radošche zehloni, t. i., kad wiša tagadejā šabeedribas eefšarta pamatu pamatos pahrweidošees.

Wišahpigati nazonalo apšpeeschanu šajuht majo tautu nemanigās aprindas un strahdneeki. Mantigo šchiru peederigee eeguhšt plaščaku išglihtibu. Teem peeeetamas wišus un augšškolas, kurās tee war mahzitees ne weenu ween šweičhu walodu, šapehž teem ari peeeetama wišpašaules literatura un sinatnes škaištakee seedi originals. Strahdneeseem, pa leelakai daļai, jaaprobeshojas ar šawas masās tautas nepilnigo rakšneezību, un talab tee šewišchi eeinterešeti winaas ušplauščanā un paplaščināšanā. Tas ari loti šaprotams, jo, peemehram, latweešchu plaščakās aprindas war weenigi ar latweešchu grahmatu palihdšibu tuwinatees pašaules kulturai.

Šewišchi šahpigi masās tautas šajuht šawas školas denazonalifeščanu. Mehš jau redšjam, kašda nošihme školai un kalab tai jābuhšt nazonalai. Pretejā gadījumā wina šaudē šawu nošihmi. un

eedsihwotaju plaščās mašas paleef weenalbšigas pret školu. Tas šķaidri nowehrojams pee mums Baltijā. Scheit pahrkreewošana ičaušmigi iipostijušī weetejo školu. Baltijā bija školu 1880. gadā: 2,460; 1885. gadā: 3,162; 1898. gadā: 2,843; 1911. gadā: 2,466.

Šķaidri redšams, ka lihdj 80-to gadu beigam školu šķaits wairojees un ka tīkai 90-toš gados winu šķaits šakša šakšlukt. Uzimredšot, laifmetā starp 1885. un 1898. gadu notikušī šwariga pahrgrošiba školu bšihwē, kura atstahjušī postošču eespaidu uš školu tahlako attihštibas gaim. Un teesčam, 1887. gadā tika apstiprinats ministru komitejas lehmums, ar kuru wišā Terbatas mahžibas apgabalā (Baltijā) eeweda mahtes walodas weetā peespeestu kreewu mahžibas walodu. Tanī paščā laikā tika školu pahrwaldiščanas šahrtiba pahrgrošita un, galwenais, tika eewesta jauna programa, kura pawišam nešāšaneja ar apgabala eedsihwotaju wajadšibam. Šau tamdehl ween daščas korporācijas, beedribas un priwatas peršonas flehdja šawas školās, jo tās negribeja tautas pahrkreewošanaē peedalitees. Šaunakais to-mehr bija tas, ka neeewehrojot wišpahr atšihu pedagogiškū akšiomu, jaunee nošajijumi laupija behrmu wišleelakai daikai eespehju mahžitees mahtes walodā. Kreewu walodas eemahžiščanas tika nostahdita kā galwenais, beeschi pat kā weenigais školās ušdewums; — bšihwē derigu šinaščanu eeguhščana tika nobihdita pee malas, un lihdj ar to tika iišihžinats katrs školās pamata ušdewums. Šaunās kreewu školās neapmeerinaja eedsihwotaju wajadšibas, un tamdehl wezaki loti nelabpraht šuhtija šawus behrmus ščinis školās. Šahds labums, peemehram, kalpa behram no jaunās školās. 2—3 šeemās tas tīk un tā neemahžas šweščo kreewu walodu, un zitas šinaščanas tam škola nešneedi. Šakit un pa daikai arī rakštit tas jau mahjās eemahžas. Ša-lab wezaki šawus behrmus waj nu pawišam školā nešuhča, waj šuhča tīkai iškū laikū. Redšams, ka pahrkreewošanas laifmetā školneeku šķaitam wajadšēja mašinātees. Šešošchee šķaitli rahda, šahds prozents no wišēem Baltijas eedsihwotajeem apmekleja školās iškū pirms pahrkreewošanas politikas uššahščšanas un drihš pehž tās.

Guberna.	Pītehtās.		Uš laufeem.	
	1885. g.	1898. g.	1885. g.	1898. g.
Widšeme	10,6	4,7	10,3	7,1
Kuršeme	5,3	4,2	6,2	5,8
Šgaunija	7,7	5,6	10,7	5,8

Išā laikā Vidzemes piliehtās un Igaunijā us laukeem skolneeku skaitis pamazinajees us puši. Šchee skaitli, domajams, peeteekošā mehrā raksturo skolu pahrkreewišchanas šekas.

Kreewijas eekšcheenē, kur behrmus mahza nazonalā skolā mahtes walodā, skolneeku skaitis tanī pašā laikā ahtri peeaudsis. Pehz pehdejās skolu skaitišchanas (1911. gadā) rezultateem daschados Ēekškreewijas apgabalos skolenu skaitis no 1880. gada pawairojees 2—6 fahrtīgi, bet Baltijā tas gahjis masumā. Tur 1880. gadā bija 131,669 skolneeki, bet 1911. gadā wairs tikai 113,300. Kad eewehro, ka eedšihwotaju skaitis pehdejos 30 gados eewehrojami audsis, tad skolneeku skaitis, famehrā nemot, wehl leelakā mehrā masinajees. Ari Polijā un žitos no „zittauteescheem“ apdšihwotos apgabalos nowehrojama lihdsiga parahdiba. To pašu eemeslu dehl Latgale atradās wehl behdigakos apstahklos. „Latgalē,” šaka Fr. Demps, „daschi pagasta skolas beigufšee pehz trihs- tchetri gadeem aishmirst rakstīt un lasīt. Pagastu waldēs nereti atgadas tahdas leetas, ka skolu beigufšais, jaunais zilweks, neprot kreewiski parakstīt fawu wahrdu. Tas iškaidrojams zaur pagastu skolu wirseenu un programu.“

Baltija tomehr wehl ir Kreewijas kulturelakā nomale. Tā lasīt un rakstīt prata Baltijā 78%, Somijā 67%, Polijā 30%, un Eiropas-Kreewijā tikai 21%. Ja Baltija tautas isglihtības sinā wehl tagad eenem pirmo weetu Kreewijā, tad tas tamdehl, ka Baltijā reis bija tautskola (wahzu laikos) ar mahtes walodu, kura šawā laikā daudj maš apmeerinaja weetejo eedšihwotaju wajadšibas.

Baltijas eedšihwotaju augstatais kulturaš lihmenis ari iškaidro weetejo strahdneeku leelo darba rakšigumu. Peemehram, metalwhpneezibā weens Vidzemes strahdneeks rakšoja 1900. gadā prezes par 1,940 rubleem, Masławas gubernā katrs strahdneeks par tikai 1,470 rbl., bet Bernas gub. pat tikai par 1,000 rbl. Starpiha ir wehl leelaka, kad šalihdsina šihkaki norobeshotas weetas. Tā Leepajā zaurmehrā strahdneeks rakšoja prezes par 2,930 rbl., Peterburgas gub. par 1,939 rubleem un Masławas gubernā pat tikai par 1,430 rubleem. Wispahrigi, katrs Latwijas strahdneeks rakšo prezes par wairak nekā 2,000 rbl., bet Ēekškreewijas strahdneeki us puši masaf.

Peewestee skaitli špilgti peerahda, ka šaimneeziškā kultura Baltijā nešalihdsinami augstaka nekā Ēekškreewijā. Protams, ka wifai apgabala šatwersmei jabuht peemehrotai šaimneeziškai eekahrtai. Re-

runajot nemas par Baltijas ihpatnejo agrako kahrtibu — wisa appa-
hala fainneeziškā, kulturelā un naziōnalā dšihwe praša weetejeem ap-
stahšēem peemehrotu šabeedrišku eekahrtu. Bet, neskatotees uš to,
tomehr wišzaur nomanami zenbeeni, pahrweidot Baltiju pehž Ģešch-
freewijas lihdsības. Šautajums par weetejo školu, teešu, adminiſtra-
ziju un prowinzialšikumeem jau iščhirts, neewehwojot weetejās ih-
patnības. Bet ar to wišu niwelejošchee pahrfreewotaji neapmeerinas.
Ķee grib Baltiju tā pahrweidot, ka ta ne zaur ko neatščhiras no kuras
katras Ģešchfreewijas gubernās. Kreewu šchowinisti zensčas pee-
mums mahššligi eepotet tās fainneezišības formas, kuras pat kreewiškās
gubernās atšihtas par nederigām. Šhini wiršeenā strahdā jaunā
Baltijas ſemneeku agrarbanka un pa daļai ari domewu walde. Šhis
eeštahdes ruhpiigi strahdā pee kreewu ſemneeku eeweščhanās un wiriſchu
šadališčhanās wiņu ſtarpā. Pee tam neteeš eewehroti fainneeziškās
kulturas prašijumi. Šemi eenahzejeem šadala šchaurās šchworēs un
tee parašti strahdā pehž Ģešchfreewijā paraštās trihšlauku ſistemas.
Zaur to tee noahrda jau ſašneegtu fainneeziškās attihštības pašašpi
un atgreesčas pee tās fainneekoščhanās ſistemas, kura Baltijā jau
ſen peedereja wehšturai. — Wiši minetee notikumi un pahrgrošības
aištur fainneeziško attihštibu un uškatami kā pretkultureli pašaškumi.
Baltijai grib ar waru uššpeest daščadas kreewu kulturas ihpatnības,
kuras nebuht nešaškan ar weetejām wajadšibam. Latweeščhu waira-
kums, protams, negrib ušstahtees pret kreewu kulturu wišpahrigi, bet
weenigi pret tagad peenemto „kulturas“ išplatiščhanās weidū, kurušch
patapinats no kreewu naziōnalištu awišem „Dr. Rošiji“ un „Now.
Wr.“ Zaur pahrfreewoščhanās politiku teeš weenai eedšihwotaju da-
lai peeščhirtas preeščhrozības, kuras ziteem ſemes eedšihwotajeem
atnemtas. Baltijas leelakā eedšihwotaju daļa ari tagad — pehž tiš
ilgas „tautiškās zihnas“ pret wahzeešcheem, newar nošahrtot ſarwas da-
riščhanās atteezibā pret walsti ſawā mahtes walodā. Tagad peederiba
pee ſinamas tautības atkal dod weenai ſemes eedšihwotaju daļai pri-
wilegijas. Agrak šhis priwilegijas peedereja wahzeešcheem kā wešelai
tautai, tagad — kreeweem.

Rā dabigam pretstatam šchahdai wešelās tautas teešibu aprobe-
ščoščhanai janahš naziōnalištikai kuštibai. Bet mehš jau redšejām,
ka pee weenas latweeščhu daļās naziōnališms tagad pahrdšihwo deša-
benzi. Šihnā pret išwirtuščho naziōnališmu wahrdi „tautiškās“, „tau-

tiska zihna" u. t. t. pahrwehrtuichees gandrih waj par lamas wahrdeem. 90-to gadu zihna pret naitwo un pseidonazionalizmu iswehrtuichees pilnigi elementiskā kahatā reakzijā pret kuru katru nazionalizmu. Wehl tagad daudsi newar atšwadinabees no aiššpreduma, ka katrs nazionalizms jau pehz ņawas dabas reakcionars. Šchahdu usskatu zilweki gan atšihst daschadas nazionalas prasibas, bet negrib atšihst nazionalā jautajuma esamibu. Behz wunu domam ir tikai daschadi ar tautibu ņaistiti politiski un ņaimneeziski jautajumi. Bet kalab neeet konsekwenti šoli tahlak un nenofaukt wišu šcho politisko un ņaimneezisko jautajumu kopumu par nazionalo jatajumu? Ar tahdam pat teesibam waretu ari agrarā, ņeeweeshu un daudju zitu „jautajumu“ ekzistenzi noliegt. ņaamiet behrnišchās boiles no wahrdā nazionalizms. ņaņaprot, ka starp agreņitwo leelburšchuaštjas nazionalizmu — imperializmu un daschada kalibra pseidonazionalizmu, no weenas puses, un apšpeesto tautu demokratisko nazionalizmu no otras puses, ir leela starpiba. ņaņaprot, ka ar weenu un to pašchu wahrdu daschreis apšimē pawišam daschadus jehdšeenus, un ka wahrdš „nazionalizms“ ne weenmehr apšimē atpakaerahpulisus zenteenus.

Daschi wehl mehgina mechaniski atbalit šchķiru zihnu no nazionalās zihnas. Tee domā, ka nazionalizms naw ņaņkanojams ar šchķiru zihnu. Bet nazionalais jautajums nebuht nekarajas gaiņā; tas zeešchi ņaistits ar katras šchķiras politisko darbibu un wiņa iščķiršchana ari ņaistita ar katras grupas wišpahrigo politiku. Nazionalā zihna it dabigi iņaug tur, kur kahdas tautas teesibas teek aprobešchotas. Tamdehl ari apšpeestās un wajatās tautas strahdneekēem jawed beņ ne-nowehršchamās šchķiru zihnas ari zihna dehl ņawas tautas weenlihdšigām teesibam. Nazionalās zihnas konkretās formas ari atrodas zeešchā atkaribā no katras šchķiras politiskeem eekateem un taktikas. Zihna dehl apšpeesto tautu teesibam itin nebuht neiššlehdš ķchķiru zihnu. ņaishri otradi, peemehram, strahdneeku šchķira zihnas pret kuru katru apšpeeshanu, un tā tad tai jazihnas ari pret nazionalo apšpeeshanu.

ņri pee latweeshēem katra ištā demokrata usderwums ir aištahwet ņawas tuwalās apkahrtnes ņamehrā augštako ņaimneeziskās un kulturelās attihstibas pakahpi. ņri strahdneekēem tas jadara. Wiņi ar to aištahw tos apstahklus, kuri teem nodrošchina ahtraflu labas nahkoines eeguščhanu.

Weetejās teesības Kreewijā.

(Besarabijā, Masreewijā, Aistautasijā, Somijā, Polijā un Baltijā).

Ģewadošas peesihmes.

Kunajot par teesibam un likumeem kahdā walstī, nereti mehdsj išteiktees par tahdas un tahdas walsts likumeem tai nosihmē, ka no apweenojofcha zentra, no walsts likumdošchanas waras, ir ijdobi likumi preekščj wišas walsts kopigi. Tas naw glwščhi pareisi. Ne weenmehr tā ir bijis, un ari tagad katrā walstī wis tā naw. Ir weenmehr jaiščķir diwejadas teesības: tahdas, kas sihmejas uš wišu walstī, ziktahl naw likumā noteikti atšewiščķi iņnehmumi (jus universale), un tahdas teesības, kuras atbežas uš kaut kahdu atšewiščķu walsts daļu (jus particulare). Šchim weetejām teesibam ir ofizials spēhķs tikai noteiktā walsts dalā (pa laikam walsts nomalēs), un tās teef uščkatitas juridiski, kā iņnehmums no wispahrigajeem walsts likumeem. (Stat. par to ari Baltijas prow. likuma I. un II. dašas eewada likuma 1. un 2. pantus — 1845. g. ijdew.)

Loti daščhadi ir tee apstahķli, kuri spēešč atstahl daščām walsts prowinzem weetejās teesības un likumus. No Egiptes papirusēem ir usninetš, ka jau ņenajā Egiptē, tā tad daudš gadu ņintenus pirms Krištus dšmšchanas, ir bijis pašihstams jehdšens par weetejām teesibam atšewiščķās prowinzēs. Domehr par Egipti šķini ņinā tuwaku ņinu naw. Doteešu daudš ņinu par šķo parahdibu ir usglabajees no ņenās Romas walsts. Roma no ņahkuma bij masa walstina, kura aptwehra Romas pilšetu un neleelus ņemes gabalus ap to wisapkaht. Ar laiku zaur laimigeem kareem wina isplehtās anween plaščhaka, peeweenodama ņew daudšas šweščhas ņemes netikween Italiijā, bet ari ahrpus tās (Spanijā, Britanijā, Gallijā, Seemela Afrikā, Masasijā, tagadejā deenwidus Kreewijā u. z.). Šchis šweščhās, eekarotās ņemes romeeščhi ņauza par prowinzem (no latinu wahrda „vincere” — uswaret, eekarot), un tā šchis nošaulums ir pahrgahjis uš Ģiropas walodam winau juridiskā un žitā literaturā, kā ari išdeeniščķi=

gajā dšihwē. Gefarotām prowincēm Roma atklāwa dšihwot un teesatees pehz fawām weetejām teesibam un eeradumeem. Šhis prowincialteesibas, protams, atradās uš daudj semakas pafahpes, nekā smalki isfoptās romeeschu teesibas. Kad Romas waldbiba wehlať fahka zeechasti peekoť zentralisazijas politibu, zeechi fakaufet prowincēs ar pašchu walsts centru, tad pamasam — un beš fahdām leelām puhlem — ari prowincēs eeweefās romeeschu teesibas, kas šhim prowincēm nahza par labu, jo Romas teesibas, kā jau teiktis, bij pilnigasti isfoptas. Domehr ari pehz galigi apweenojoshā Karakallas likuma (212. g. pehz Kr.) Romas prowincēs palika špekā daščhadi weetejee nofazijumi, jo galiga fakaufeshana nebij eephejama tiť raibā walsts fahstahwā.

Kad, pehz Romas walsts fahrulshanas, Ģiropā fahka nodibinatees germanu zilščhu walstis, tad ari tajās apstahli špeeda eewehrot prowincialteesibas. Tikai nu jau prowincieschu lomā bij nokluwuschī romeeschi. P. peem. Westgotu karahwalsti preešč teem apgabaleem, fur wisleelakā eedšihwotaju daka bij bijuschās Romas walsts pilsoni, preešč teem tika isdota fewisščka likumu grahmata uš romeeschu teesibu pamateem — *lex romana visigothorum*.

Widus laikos, kad jaunuo Ģiropas walstu wara nebij wiťai noštiprinata, kad atšewišķi leelnuišchneeki (feodaki) un pilšehtas bij leelā mehrā neatkarigas no zentralās walsts waras, jo krahščhri uš šeebeja wisdaščhadakās weetejās teesibas. Nebij ne mehsts no tahdas teesibu weenibas, fahda tagad ir p. peem. Italiajā un Franziajā. Tikai fahkot ar 15. gadu šinteni frantščhu karaki, nostiprinadami fawu patwaldbibu, arween wairak fahka apweenot Franziju teesibu finā, bet ne ar deeszif labeem panahkumeem. Leelais weetejo eeradumu (*droit contumier*) raibums' nošuda tikai pehz leelās frantščhu rewoluzijas, kad Napoleons isdewa preešč wiťas Franzijas obligatoriskō flaweno code civil — žiwilibummu kodeštu, furam wehlať bij tiť milšigs eepaids uš dandšām Ģiropas walstu likumdoščhanam, to starpā ari Kreewijā. Domehr ihsti klastiška weetejo teesibu un pat lihds nešehdšihai noejoshā partibulariřma jeme bij Wahzija ar tās nekšaitamām walstim un walstinam, furas pehz reformazijas pamasam kluwa pawiřam patstahwigas politiskā finā. Tikai 1870. gadā šchis raibais wahzu politiskais deķis apweenojās weenā wahzu keišarwalsti uš Saweenotu Walstu (*Bundesstaat*) prinzipeem. Bet ar to leelais teesibu

raibums neišjuda. Sewišķi ziwilteefības pamežam bij raibas, tā dšena pakāle, un ņaldijās ne tikween pežz atšewišķām apweenotās Wahzijas walstīm, bet ari wehl katrā no ņhim walstīm iņpaņdji. Tīkai nežen atpakal, 1896. gadā, tīka iņdota (un no 1900. g. nahza ņpehķā) preeņņ wīņas Wahzijas kopīga ziwilistummu grahmata („Bürgerliches Gesetzbuch“, jeb, ķā to jurīstī zītedami apņihmē — „BGB“). Bet stīprz īr wezais raugs konserwātīwajā wahzu jurīsprudenzē: ņhīnī BGB ķā eewadījums tīka eewēetots „eewada līkums“ (Einführungsgesetz), ķurā, starp zītu, tīka pzelaiņtī tomehr wehl daņchadi iņnehmumi, ķur japaleē wehl ņpehķā daņchadeem weetejeem noņazījumeem ziwilistumos, tā ķā ņho „Einführungsgesetz“ apzēhrp atkal wīņadi „Ausführungsgesetze“.

Romā un pirmajāš germanu zīlņhu walstīs prowīnzīalteefību atwots bij wīņpīrmā ķahrtā eefarošķanas politīka; wīdus laīķu Ģīropā turpretīm ņhīs teefību raibums īņauga wīņwairaf 1) uņ īņpatnejas pīlņņhtu un ķahrtu autonomījas pamateem, ķā ari dehl feodalās ķahrtības ņemēz atteezībās, ķur no daņchadeem leelķungeem ar laīķu īņauga no ķarakeem stīpri neatkārīgi pušwaldneēķī, bet wehlaf pee gadījuma īņweidojās ari glūņķī neatkarīgas walstīs (tāpat ķā no pīlņhtam). Wīņa ta laīķa dšīhwe ar noņlehgto naturālņaimneezību wezīnāja daņchadu ņemju, prowīntņhu un pīlņhtu noņlehgģību ari teefību ņīnā. Pīretejā wīrņenā attīhstījās tīkai ņpezielās wīdņneezības teefības, ķurās bīj stīpri daudģ stārptautīņtu normu, tadehl ķā tīrgotaji pežz ķatwa darba weida nahza ķatīlņmē ar ņaweem koleģeem wīņadās ņemēs un walstīs daķās.

Ķad *Kreemija* wehl nebīj apweenojuņēs ap Maņķawas zentru, tad ari tajā bīj daņchadas teefības, zīktahl tur bīj wīņpahr rakstītas teefību normas. Pleņķawas un Nowgorodas bīhwwalstīs bīj ķawas līķumu grahmataš, ķurās ļauza par «судныя грамоты», un to ķaturš bīj daudģ labaki īņkoptš un plaņķaķš, nekā Maņķawas leelķnaju „teefu grahmataš“ — «судебники». Ķā ņīnams, ap 16. gadu ņīnteni jau īņbeidģās pehdejās neatkarīgās ķnastītes un republīķas, un wīņa līķumdoņķanas wara ņakopojās Maņķawā. Ķalīga wezās Ķreemījas līķumdoņķanas apweenoņķana notīķa 1649. gadā ar zara Mleķeja Miķailowīņņa līķumu grahmataš īņdoņķamu preeņņ wīņas toweīsejās Ķreemījas (Соборное Уложение царя Алексея Михайловича). Wīhģ pežz ņhīs kopīgās līķumu grahmataš īņdoņķanas ņaņķa eewēestēš Ķreemījā ari prowīnzīalteefības, tadehl ķā Ķreemīja ņaņķa plehstēš arween wairaf plaņķumā zaur daņchadu apģabalu peeweenošķamu, wīņwairaf zaur īņdemīģeem ķareem. Ķau 1654. gadā tīka peeweenota

Masfreewija (pa labo puši no Dnepras), kura padomās jēn Maskawas zara waras labprahīgi. Pehz tam pamasam tika peeweenots ari pahrejais Deenwidus-Wakara apgabals, dala no Polijas, Baltija, Kaukafija, Somija, Besarabija. Gandrihš wišās šchinis eekarotās waj zitadi peeweenotās prowinzēs tika atstahtas weetejās teefibas, ziftahl tas nerunaja pretim walsts weenibai un keisara wisaugstakai warai. Schimbrihscham Kreewija no wišam pušem ir eeflehgta no weetejo teefibu rajoneem daschadās walsts, tā šauktajās „nomalēs“ (окраины). Weetejās teefibas wiswairaf ir atstahtas ziwiłteefibu laukā, un par tām te ari wiswairaf buhs runa. Arhiminallikumi preekšč wišas walsts, atskaitot Somiju, ir weeni un tee pašchi. Samehrā ihšaki šche apškatifim weetejās teefibas Besarabijā, diwās Masfreewijas gubernās (Poltawas un Tschernigowas), Miškawkasijā, Somijā un Polijā. Un šamehrā jau pašchati apškatifim weetejās teefibas Baltijā.

I.

Weetejās teefibas Besarabijas gubernā.

No dakeefcheem un goteem, kuri attahlakā šenatnē apšhiwoja tagadejo Besarabijas gubernu, naw usglabajuschees nekahdi likumdoščanas, ne ari juridisku eeradumu peemineeki. Widus laiku pirmajā pusē pa Besarabiju klejoja wišadas tautas — goti, hunni, awareešchi, šlahwi, ungari; protams, ka šchahdā juzešligā wehstures gaitā tur newareja nodibinatees šaukšahda noteikta juridiska šahrtiba, un wehl majaf wareja rastees šaukšahdi rakstiti teefibu krašjumi. XIII. gadu simtenī Dragošchs atjauņoja šeno Dakijas walsti, kurā peedereja šlahst ari tagadejā Besarabija, bet nekahdu rakstitu likumu ari no ta laika naw usglabajees. Šchi walsts drihš tika ušwareta no turkeem un peeweenota Turcijai. Protams, ka pee tahda likumu bada zilweki itin dabīgi šeras pee pirmā šihdšekla, kuršč kaut waj no ahrpušes šcheet buht no deriģs, ka likumu grahmatas weetneeks. Tikai ar šchahdu juridisku hadošchanos war iškaidrot, ka Besarabijā no 14. gadu simtena widus šahlot likumgrahmatas lomu šahka špehlet šahdas priwatpersonas šarakstita grahmata par teefibam, proti „Likumu rošas grahmata jeb Šeščgrahmata“, ko šarakstijis 14. gadu simtenī šahds Tesalonikas teefnešis Konstantins Armenopulo — loti nemahšuligi, weetam pat ar rupjam kluhdam, beš šahdas sistemas u. t. t. 1714. gadā šahds Do-

nitšs faraktija ihšu šolas grahmatu par Moldawijas teefibam (t. f. „Donitšcha grahmata“), un ari ūhi grahmata, ta pašcha juridiškā bada dehl, faktiški eeguwa likuma ūpehku teefu prakšē. Treščā juridiškā grahmata ūhini jemē bij 1785. g. isdotā gošpodara Meščandra Maurofordato likumgrahmata.

1812. gadā Besarabija tika peeteenota pee Kreevijas, un 1814. g. tur eeweda kreevu pahrwaldibu un teefas. Protams, nebij eephejams tuhlin eewest tur, glušči ūweščados apstahklos, wišpahrigos Kreevijas likumus; bet ja ari žitadi nekas nekawetu to tuhlin isdarit, tad to tomehr newaretu tadehl, ka ap to laiku Kreevijai pašchai wehl nebij weenklop ūwahktu (kodifizetu) likumu, tee bij iskaititi pa atkemiščkeem likumu awoteem; nebij wehl fastahdits tagadejais «Сводъ Законовъ», (kuršč tika gataws tikai 1832. gadā). Besarabijai tika atwehlets leetot ūawas pašchas weetejās teefibas, proti 1) Armenopulo, „Seščgrahmatu“ un 2) Donitšcha grahmatu (Maurofordata grahmata tika atmesta), — isņemot Akermanes un Smailas aprinkus, jo tur neešot moldawanu eedšihwotaju (it tā provinčialteefibas atteektos uš noteiktu tautu, un newis uš sinamu provinzi . . .). Dihš ar to wišpahrigajeem Kreevijas likumeem Besarabijā tika peeščkirta pabalstōšcha (ūbščidiara) nosihme, t. i. tika noteikts, ka ja kahdā jantajumā truhkst nošajijuma weetejās teefibās, tad janem talkā wišpahrigās Kreevijas teefibas. Tika pawehlets ari ūawest kahrtibā weetejās teefibas. Bet tas bij loti gruhti. Newareja pat tik drihs atrast kaut jel weenu pilwigi drošču, nesagostu eksemplaru no weetejo teefibu krahjumeem. Teefnešči neprata moldawaneešču walodas, bet kreevu walodā neka nebij. Kahds franzūšis Armenopula „Seščgrahmatu“ bij pahrtulkojis franziški. Uš leela likumu bada teefās tikko nešahka weetejās teefibas smelt no frantšču walodā fastahdita krahjuma. Beidšot ijdewās atrast kahdu Armenopula grahmatas eksemplaru jaun-greeku walodā. To tad ar leelu triumfu aišweda uš Peterburgu. Bet ūenats atteizās tulkot no jaungreeku walodas. Tad atrada ūahdu išeju: Peterburgas keišariškajā publiškā bibliotekā atrada weenu ūhis grahmatas eksemplaru jengreeku (klasiškajā) walodā, un 1831. g. tad uš ūenata pawehli tika ūhis weetejo teefibu krahjums pahrtulkots kreevu walodā*) no jaungreeku teksta, ūalihdšinot un islabojot ūho tulko-

*) Šhis grahmatas wišrakšis ir: „Переводъ Ручной книги Законовъ или такъ называемаго Шестикнижия, собраннаго отовсюду (sic!) и сокращеннаго достоючтвеннымъ Номофилактомъ и Судьею въ Ос-

junur pehz fengreetu teksta. No 1831. gada tad atkriht nost ari „Do-
niltšha grahmataš“ ofizialā nošihme, un kā weenigais weetejo Bešara-
bijas teefibu atvots teef uškatita Armenopula „Sešchgrahmata“.

Interesanti te ir atšihmet juridiskū stūhdu par šcho prowinzial-
teefibu špehka atvotu — waj tās ir likums, waj nau; šchāi juridiskāi
išbulkošchanai ir ari plaščhaka prinzipiela nošihme, kā to wehlaš redže-
šim. Profesors Kasso (tagadejais apgaišmošchanas ministrs) — Iabš
weetejo teefibu pašinejš — apgalwo, ka Armenopula grahmata nau
likums wahrda ihštā nošihmē, bet gan tikai teefot no walštš waras
eeteikta teefnešcheem, kā rotas grahmata wišados teefibu jantajumos,
pee kuras japeeturas. Tahdu pašchu lomu Wahžijā špehleja juristu
Windšcheida un Ahrenšja grahmataš par žiwilteefibam: tās nebij liku-
mi, bet gan pandektu teefibu mahžibas grahmataš, kaut gan no 100
wahžu teefnešcheem 99 pehz tām rihkojās. Profesors Petrašchizkis
ščahdas teefibas eerindo šewiščhā kategorijā, sem nošautuma „grah-
matu teefibas“, kuras wehšturē wišur ir špehlejšuchas eewehrojamu
lomu; p. peem. womeščhu teefibu kražjums, ko šaraktiža Gajus
(Institutiones Gai), tahlaš kā šauttās „digesta“, (išwilkumi no ro-
meeščhu juristu rakšteem), tāpat ari šlawenotš šakščhu teefibu kražjums
„Sachsenpiegel“ bij grahmataš, kas priwati šastahditas, bet ar laiku
šahka špehlet it kā šikuma lomu; daščrejš tad wehlaš walštš wara ofi-
ziali škaidri nošafa, ka tās jaewehro tāpat kā likums. Tahdu grah-
matu nebij truhškums ari Baltijas teefibu wehšturē, kā to wehlaš redže-
šim. Winas rotas tahdos laiktetos, kad ofiziala likumdoščhana ne-
špehji paškreet dšihwes wajadsibam lihds un neprot apmeerinat likumu
šlahpes, juridisko hadu. Beešchi ween winas loti šekmigi išpilda truhš-
stoščho likumu weebu, kā, p. p., Romas walštš un Šakšijā. Bešarabijas
„grahmata“, kā to wehl redžešim, bij dardš šliktaki išdewušees. Waldo-

салоникъ, Константиномъ Арменовуломъ.“ Ofizialajā šenata išdewumā
ščai grahmatai ir šchahds preeščhwahrds: „No waldoščhā šenata peeprašitais un
no Bešarabijas pašrwalbneeka atšūttais Armenopula grahmataš eksemplars nau
originals, bet ir 18. gadu šimtena beigās išpildits tulkojums no originala, kuru
autors ir šaraktižis fengreetu walodā. Pehz šchis grahmataš pašrtulkošchanas
kreemu walodā, walštš ahrleetu koleģija šalhdšinaja to ar grahmataš eksemplaru
fengreetu walodā, ko peeprašija atšūtīt no publikētās bibliotekas. Pee šalhdšini-
naščhanas tika atrastas daščas nešastanas ar fengreetu originalu. Wahrbi, kas
kreemu tulkojumā nodrukati ar šlišpeem burteem, nošihmē jaungreetu teksta ša-
turu; peešihmes uš malam rahda originala šaturu. Waldoščhā šenata 2. depar-
tamentis nolehma: pee teesam buhs nemt wehri to, kas ir atšihmetš uš malam.“

ſchais ſenats ir žitadās domās, nekā profeſori Kaſſio un Petraſchizkīs: tas ſaka, ka Armenopula grahmata ir likums. Tatſchu, ari ſenats neiſtura ſcho redſes punktū lihds galam: wiņſch paſkaidro, ka ja Armenopula grahmata nedar atrast galigu atbildi, tad jagreeschas pee pirmawoteem, no kureem ta eſot iſwilfta — pee greeku-romeeſchu teeſibam, kas iſdotas pehz Juſtiniana laiſka, ka ari pee Juſtiniana likumu grahmatam. Un tā Beſarabijas teeſneſis kaħdā jaukā briħdī war atrastees muſſu drauga Juſtiniana corpus juris civilis duružu preeſchā un peeſlaumet pee ſcha ſeſtā gadu ſimtenī iſdotā teeſibu kraħjuma. Protams, ka taħds redſes punkts ne praktiſki, ne teoretiski nav atſihtams par pareiſu.

Armenopulo pats ſawas grahmatas ſaħumā paſkaidro, ka ſchās teeſibu normas tas eſot ſawahzis kopā no paſcheem ta laiſka juridiſkās gudribas pirmawoteem — no Juſtiniana corpus juris civilis (iſd. 531—535. g.) un wehlafo Bizanzes (Auſtruma Romas walfts) kaiſaru likumu grahmatam. Pateeſibā tomehr iſraħdas, ka laħga Armenopulo weentahriſchi melo. Wina kluhdas un rupjee romeeſchu teeſibu ſagroſtjumi leezina, ka tas pirmawotus naw ne azis redſejis, bet ir ſawu grahmatu ſaſtikejis no daſchadeem „ſchpikereem“, „ſchpargalkam“, ſkolas grahmatam un iſwilkumeem („ein ſpärlicher Auszug der Auszüge aus Auszügen“ — ka Armenopula grahmatu apſihmē kaħds wahzu jurists). Keiſaru Juſtinianu, kureſch dſiħwoja 6. gadu ſimtenī pehz Kriſtus dſimſchanas, wiņſch deħwē par Kriſtus laiſka beedri. Romeeſchu teeſibu aħſraħdijumu, ka naw nekahda waina, ja pee pahrdofchanas uſpraſa wairaf, nekā leeta ir weħta un ka abas puſes war dingejotees druſtu pahriſpiħlet leetas iħpaſchibas, — Armenopulo atſaħta tā: „Pee pirſchanas un pahrdofchanas ir briħw weenam oturu peeħraħpt zenā, ſkatotees pehz pirzeja un pahrdeweja wezuma un iħpaſchibam“ (3. graħm., III. tit.). Armenopulo gan ſche ir walſirdigi iſteizis to, kas dſiħwē tirdſneeziabas leetās beeſchi noteek, bet 1) tas naw tas, ko romeeſchu juristi bij domajuſchi teikt, un 2) ir tomehr riſkanta leeta, teeſibu grahmata uſſaħdit ſchaħdu riħzibu par ſaħſiħwes prinzipu, pee ka jaturas. Armenopulo grahmata naw iħſu paraħrafu numerazijas, bet ir gari „tituli“, kas eedalas pehz grahmatam. Par peem. 1. grahmatas XIII. titulis eenem weħelas 10 lapas puſes: ej nu meħlē ſchāi daudſwahrdibā to, kas kuro reiſi wajadſigs. Teeſibu normas ir ſaħwiſtiſkās, weenam gadijumam tiħai peemehrotas, beſ tās abſtraħtās wiſpahribas, kaħda tagad likumos ir paraſta. Par peem.:

„Ja tavas wistas šabihstas, aishlaischas tahlumâ un iissuhd tew ij azim, tad, lai tās atraftos, kur atrašdamās, tās peeder tew“ (2. gr. I. tit.). Bet kas tad, ja tas noteef ar sošim, pišlem waj tihtareem? Preešh katras mahjputru fugas pee tahdas libumu redigeššanas tad wajadsetu atšewišhka nošaziuna. Tamlihšigs ir ari šefošhais: „Ja es esmu panehmis tavu gredšenu paštatitees un eemetis aij neušmanibas upē, tad man par to jāšamafšâ“ (2. grahm. III. tit.). Bet ja es paneemu rošas šprahšî newis paštatitees, bet pawallat, un eemetu to newis upē, bet ešerâ, waj tad naw jamafšâ? tâ waretu jautat tas, kam šhîš libums jāišleeto dšihwê. No pšewesteem peemehreem war redset ari to, ka šhîš teefibu grahmatas išteifšmes weibš atgahdina bibeles išteizeemu formu, p. peem. Mošus grahmatâš Sinai kalna libumdošhanâ, žaur to, ka greešhas pee laudim otrâ peršonâ („tu“). Romeešhu teefibu krašjumos šhî išteifšmes forma naw parašta. Pawiršhibas un nemahkulibas refordu šafneedš 3. gr. VII. tit., kur ir teifšs titula pirmajā pušē, ka lihgums ar prozenteem paleef pilnâ špeškâ, kaut tas ari nebuhru rakštiški nošlehgtš (un šeko daudš peemehru, kur war nemt 0/0 0/0), bet ta pašča titula beigâš ir eeweetota Bizanžes šejšara Deona nowella, kura a išleedš nemt procentus . . . Weetam Armenopulo luhko ari teoretifšus „prinzipus“ uštahdiit, bet no ta nešas neišnahš, kâ p. peem. šefošhâ „putrojumâ“ par to, kas ir teefibas: „Teefibas ir šwiba par labumu, wišpahriga pamahžiba, gaudru wišru špreedums, kâ nodomatu, tâ ari newiškus išdaritu nošegumu išlabošhana, wišpahrigš walšš lihgums, deewiškšigs išgudrojums“ (1. gr. I. tit.) . . .

Šewiškšî famoša ir Armenopulo teefibu krašjuma ištirešhanâš pret šeewestem: „Šeeweetes neteef peelaištās nešahdâ walšš waj šabeedribas amatâ . . . eewehrojot winu wahjumu, kura dešl tās weegli war peekrašpt, kâ ari tadehl, ka winâm nešlahjas eemaišitees wišrešchu darišchanâš“ (1. gr. XIII. tit.). Bet Armenopulam ir šchoreiš bijuši tahkredšiga ašš, un tas paredš, ka glušchi tik štrupi newar noleegt, jo wišadi war dšihwê atgaditees. Mišrahdiišš, ka šeeweetes newar buht ari par leezineezem, tas šchehligi peefihmê: „Tomehr dašchos gadijumos šeeweetes leeziba teef peenemta, p. peem., kad pirtî weena šeeweete apwaino otu, tad trešchâ war šchîni leetâ buht par leezineezi, jo — tâ uššwer tahlaš Armenopulo — pirtî (domata laiškam špezieli šeeweeshu pirtš) nedrihkst buht wišreetis“ (1. gr. XIII. tit.). Tant pašchâ tituli šahw rakšbits: „Šeeweete newar neweena

apfuhdjet par netiklibu dšimuma dšihwê, un tai nebuhs tizet, kad wina ſchehoſas, ka pee tās kaħds ir padarijis tamliħdſigu noſeegummu“. Taſſchu ſchi ſeeweetes teeſibu noleegſhana ir Konſekwenta, jo turpat taħtaſ laſam: „Neweenu ſeeweeti naw brihw eefehdinat zeetumâ par privateem, waj krona parahdeem, waj žitu kaħdu apfuhdſibu, ne ari eeflodſit to tur, fur wiħreeſchi ir par ſargeem“. Pee mums, tâpat kâ žitâs walſtîs, walda tas prinzijs, ka neweens newar aiſbildinatees ar liſuma neſinaſchamu. Bet Armenopulo grahmata ſchini ſinâ ſeeweeti uſſkata par behrmu un kawaleerikâ laiwnibâ noſaka: „Seeweetei, kura neſina ſawas teeſibas, liſums palihdſ, un winai naw jazeſch nekahds ſawdejums ne ſaite, bet ta teef amwainota deħ ſawu teeſibu neſinaſchanaſ“. Šchi ſeeweetſchu ſemaħweħteschana ſaſneedi ſawu kulminazijs punktu 1. gr. VI. tituli, fur Armenopulo noſtaħda ſeeweeti ſeſoſchâ „zeeniamâ“ kompanijâ: „Mħſti (скоморохи), t. i. tee, kuzi ſmiħdina publiku uſ ſtatuwes, komedijâs, waj ari wadâ apſahrt laħtſchus, tſchuhſſas, peħrtikus u. tmlbſ., dejotaji (плясуны), netiklibas namu turetaji, apmelotaji, neſchſiħſtneeki, ſagli un žiti noſeedſneeki neteef peelaiſti pee leezinaſchanaſ, un tâpat ari loti nabadſigi žilweſti, ſeewetees, maſgadigi un wiſi taħdi.“ — 3. gr. III. tituli teef runats „par behrmu pahrdofchamu“, fur ſchi pahrdofchana neteef wiſ aiſleegta, bet gan — noreguleta, lai to „ſchepti“ waretu weſt uſ liſuma pamata. — Utgadâs ari daſchi noteikumi, kuzi ir pahraſ paſchi no ſewis ſaprotami, p. peem., „Neweenam naw brihw aiſnemtees naudu no krona kaſes“ (3. gr. V. tit.). Tomeħr — muħſu intendantikſkajos laiwoſ taħds atgahdinajums naw par ſawmu . . .

Daba teefa no Armenopulo grahmataſ gan ofiziali ir atzelta, bet teelaſâ dala — un to ſtarpâ ari wiſi augſtaſ peewettee peemehri — weħl liħdſ ſchai deenai ir pilnâ ſpeħkâ, kâ „Beſarabijas weetejâs teeſibas“. Tas tâ ir formeli. Bet faktiſki dšihwê ſcheem wezlaiķu noteikumeem ir maſ noſihmes, tee paleef nedſihws burts. Žikai tad jajautâ: kadehł wiſa ſchi wezmobigâ grahmata neteef atzelta un eewetota arkivâ, un kalab neteef dotas jaunâs teeſibas, waj wiſmaſ iſplatits uſ Beſarabiju wiſpahriģo Kreewijas žiwilſikumu ſpeħkſ? Beſarabijas „weetejâs teeſibas“ war noderet par klaſiſku peemehru tam, žiſ taħku daſchreiſ liķumdoſchana paleef realai dšihwei eepakaſ.

II.

Poltawas un Tschernigowas gubernu weetejās ziwilteefibas.

„Keis bija“ — tahdas domas schaujas prahtā, kad apluhko tagadejās weetejās ziwilteefibas Poltawas un Tschernigowas gubernā. Te naw wairs atšewiškās teefibu grahmatas, kā to redsejam Besarabijas gubernā. Tee noteikumi ziwilteefibās, kuri simejas uš Poltawas un Tschernigowas gubernam, ir imehtati pa wispahrigo Kreewijas ziwilistikumu krahjumu (lit. krahj. X. sehj. 1. dala), un ir atseefas no kahdreis bijuščas wefelas teefibu sistemas, kura turklaht apwehra wisu tagadejo deenwidus wafara Kreewiju, — proti, no „Deetawas Statuta“ («Литовскій Статутъ», jeb pilnā titulī — «Статутъ Великаго Княжества Литовскаго»). 1386. g. starp Deetawu un Poliju tika nošlehgta walstu šaweeniba, ko šauz par wriju, zaur ko Polijas karalis reisē ar to kluwa ari par Deetawas leelknaju. Deenwidus>wafara apgabala kreewu semes tapa par leišču-polu semem. Kreeweem pašeeem nefahdu zeeschu juridisku tradiziju nebij, un tahdehl kreewu teefibas (kuras galwenā kahrtā bij newis rakstitas, bet eeraduma teefibas) schinis semēs drihs ijsuda, newaredamas pretim stahtees leišču-polu juridiskajeem eespaideem un augstakai teefiskai kulturai. Masfreewijā, Baltifreewijā un Deetawā eeweefās jaunās teefibas, radās jauni teefibu awoti: tee bij 1) Deetawas Statuts un 2) Magdeburgas teefibas.

Deetawas Statuts pirmo reisi tika ijsdots atklastibā 1529. gadā, bet pehz tam drihs wehl diwas reises tika ijsabots un no jaunā apstiprinats. Treščā (un pehdejā) redakzija tika apstiprinata no polu karala Sigismunda III. 1588. gadā. Pirms šhi Statuta ijsdošanas Deetawas leelknasistē bij leels teefibu raibums, tur bij wisfadas atšewiškās privilegijas, teefu grahmatas, ustawu, listes, lehmumi. Deetawas Statuts radās kā isnahkums no ilgakas teefmes pehz šhi raibuma apweenošanas un nogludinašanas. Scho Statutu šahla tad dehwet ari par „rakstītām teefibām“, par „wisas Deetawas leelknasistes teefibām un brijwibām“ un wehl ar wisadeem zitadeem miškeem wahrdeem. Statuta pirmajā redakzijā (1529. g.) par teefibu awoteem nodereja weetejee leišču eeradumi un likumi, kuri bij isdoti eepreešchejos laikos un pa dakai pamatojās uš wahzu teefibām (kuras bij dahmatas atšewiškām Deetawas semem atšewiškās likumos). Wehlahās diwās redakzijās — šewiškhi III. redakzijā (1588. g.), kad Deetawa jau bij weenfahrscha Polijas prowince, Statuta teefibās.

eemeefās polu un romeeschu teefibu eespaidš: polu teefibu eespaidš tadefš, ka Statutš bij janofkano ar Polijas lufumeem, un romeeschu teefibu eespaidš tadefš, ka starp Statuta redaktoreem bij labi romeeschu teefibu pašineji, p. peem., kahds Dr. jur. Augustinus. Sistema, pehz kuras tifa šakahrtoš Statuta žiwilistifkaiš materialš, ari bij pašraemta no romeescheem (pašifhtamā Gajus „trijadiba“: „omne jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones“).

Deetawas Statutš eeweda teefibu laukā wainaf noteiktibas, wairaf weenadibas, nekā piems tam, un ari leelaku pilnibu šatura finā. Winā leelakā wehriba teef peegreesta teefibu atteezibam uš laukēem, agrarbuššchanu nošahrtošchanai. Pilšehtu dšifwe ar tās zunftu un tirdšneezibas teefibam tur maf teef eewehrota. Tas ari ir glufchi dabigi, jo šchis lufumu grahmataš darbibas rajonā jemes šaimneeziba špehšja noteizošcho lomu, un pilšehtu kultura nebij nezif attifhtita. Deetawas statuta eespaidš šneedšās tašlu pašri par Deetawas un Maškreewijas robešcham. Šau minetajā Maškawas zara Meškeja Michailowitšcha lufumu grahmatā «Соборное Уложение» (no 1649. gada) ir wefelas nodalas gandrihš weenkahršchi norakstitas no Deetawas Statuta, kurfch šahweja juridifkā finā uš augstakas pašahpez, nekā Maškawas walštš «Судебникъ» (no 1550. g.), kura pehzteziš bij 1649. gada «Уложение». Un tā ka ari wešlakā Kreewijas lufumu kodifikacijā Meškeja Michailowitšcha «Уложение» tifa nemts, kā awotš, tad Deetawas Statuta eespaidš pašrgahja ari uš tagadejo Kreewijas lufumu krašjumu, un reiše ar to tā tad ari ne tifween leišchu, bet ari romeeschu un polu teefibu eespaidi. Tahda „šipiga“ daba peemihš wifceem eewehrojamafeem teefibu krašjumeem, un to eespaidi teefibu wehšturē želo no jemes uš semi; un šewiškhi par wifur efošcho romeeschu teefibu eespaidu ir šo pabrihneetes, žil raibā želofumā tās nonahš tur, kur winas warbuht nemaf naw gribetas.

Blakš Deetawas Statutam, kā laubu dšifwes nošahrtošajam, pilšehtu teefifkās wajadšibas apmeerinaja „Magdeburgas teefibas“. Ta laufmeta pilšehtu dšifwē dašhadās jemes bij daudš kas šopigs, it šewiškhi amatneezibā un tirdšneezibā, un tadefš priwilegijas, kuras tifa došas Magdeburgai Wahzijā, jeb tā šauktās Magdeburgas pilšehtas teefibas „peelipa“ ari žitām pilšehtam (ari Rigai) un itim labi nodereja. Tā mehš redšam, ka šchis pašchas Magdeburgas normas „aišpumpeja“ šew ari Deetawas leelknaifste un Polija. No

Deetawās ūhis teefības eemaldijās ari Maſkreewijas pilſhehtās — Sijewā, Tſchernigowā, Perejaſlawlā, un 16. gadu ſimteni pat Moldawijā un Walachijā. Dihdſiga parahdība notika ar Keweli, kā to wehlaſ turwaļ redſejim. Deelakā daļa no Keweles pilſhehtas teefibam bij taiſni norakſtitas no Lūbekas (Wahzijas brīhwopilſhehtas) teefibam, jo abas tās, kā peejuhras tirdsneezības pilſhehtas, atradās weenadoš apſtahkloš.

Kad Maſkreewija un wehl wehlaſ ari wiſs deenwidus = wafara apgabals tika peeveenots Kreewijai, tad kreewu ķeiſari atlahwa ſchem plaſchajeem apgabaleem peepaturet ſawas teefibu grahmatas un dihwot pehž tām ari turpmaļ. Wehlaſ gan radās wiſadas komiſijas, kuras ſpreeda, ko ſchinīs teefibās atſtaht un ko ſaſtanot ar wiſpahrigajām teefibam. Bet wiſas ūhis komiſijas ne pee kaħda gala nononahza, un wiſs palika pa wezam wehl ilgu laiku. Magdeburgas teefibu norakſtu bij loti maļ, un teefmeſchi nereti bij ſpeesti pilſhehtās peemehrot Deetawas Statuta normas. Beidſot 1831. g. ar ſewiſchku ukāſu Magdeburgas teefības tika atzeltas (taš bij tuhlin pehž pirmā poļu dumpja). Kā weenigais weetejo teefibu amots nu palika Deetawas Statuts. Loti daudz ſtrahdajis deenwidus = wafara apgabala weetejo teefibu iſkopſchana „deenwidus wafara apgabala Speranſkis“ — Ignatijs Danilowſkis. Wiſch iſſtrahdaja jaunu projektu „Deenw. waf. apg. weetejo likumu krahjums“, bet — 1831. gada poļu dumpis bij padarijis wal dibu neuſtizigu pret ſchi apgabala weetejām teefibam, un Danilowſka projektam nebij praktiſku panahumu. Beidſot 1848. gadā, pa daļai ſem ta laika Wafar-Giropas rewoluziju eeſpaida, ſchi neuſtiziba ſaſneedſa ſawu augſtaķo paſahpi — un ari Deetawas Statuts tika atzelts, wina darbība aptureta wiſur tur, kur tas bij lihdſ tam ſpehkā.

Tas miſſigais apgabals, kurā kaħdreis bij ſpehkā ūhis eewehrojamais likumdoſšanas peemineklis, no 1848. g. ſahtot tika padots wiſpahrigajeem Kreewijas ziwillicumeem. Daſčas drūpatas no ſchin teefibam uſglabajās tika diwās gubernās — Poltawas un Tſchernigowas. Sem „Maſkreewijas“ ſaħka nu ſaprast (oſiziali) wairz tika ūhis diwas gubernās. Iſwillkumus no Deetawas Statuta eeweda Kreewijas lik. krahj. X. ſehj. 1. d. (ziwillicumos) un atteezinaja ſcho eeſpraudumu ſpehku tika uļ Poltawas un Tſchernigowas gub. Tās ſawadības, kuras zaur to nu atſchir ſcho diwu gubernu ziwilteefības no wiſpahrigajām, ir deeſgan leelas, un aptwer wiſwairak ſamilijas teefības, mantoſšanas teefības un lihgumu teefības. Seemas ſtaħ-

moellis ir grubtaks, wairaf no wihra attarigs, nekā wispahrigojos Kreewijas likumos. Mantas atšķirtības nam, kā wisp. likumos, bet ņeewas (un pa daļai wihra) rihziba ar ņawu mantas daļu ir aprobeņchota. Wezafu wara par behrneem ir leelafa: tas wiņs zaur to, ka polu-leiņchu teefibas bij idejiņkā attaribā no romeefchu teefibam, ņahdas tās bij bijuņchas pirms Romas ņeewefchu un behrnu emanzipazijas no ņawa attarigā juridiskiņ ņahwofka. Uri lihgunnu brihwiba ir leelafa, nekā wispah. lik. — arī tihpiņka romeefchu teefibu ņihpaņchiba. Se-wiņchki dawdj atņchiribas ir mantofchanas teefibās. Reiņē ar ņcho weetejo normu (preefņch tām 2 gub.) eņsprauņchanu, wispahrejos kreewu ziwilifikumos „kontrabandes“ zekā eelkuwa daņchas normas no Deetawas Statuta, ņurām naw peefihmes, ka tās atteezas tikaļ uņ minetām 2 gub., un ņurās tā tad ir ņpehktā preefņch wiņas Kreewijas, ziktahl ņneedņas X. ņehj. 1. d. darbibas lauņs. Tik wispahderigas likās kodifikatoreem dawdņas Deet. Stat. normas. Otra grupa no ņchim wispahderigām (preefņch wiņas Kreewijas) Deet. Stat. normam gaņja noteiktā ņahrtibā zaur walņts padomi.

III.

Weetejās teefibas Aiskauņajā.

Septiapadņmitā gadu ņimtena beigās Grufija dabuja ņawu apweenotu likumu grahmabu, ņuru iņdewa Grufijas zars Wachtangs V., ņaņinā ar dawdņeem inteligenteem darbimeekseem. Materialu ņchai grahmatai Wachtangs nehma no daņchadeem awoteem: 1) No hibeles (Moņus grahmatas, ņurās atrodas ņeno ebreju likumi); ņchahda teefibu aiņnemņchanās no hibeles ir bijuņi modē wiņā likumdoņchanas wehņturē. 2) No Bizanņes (greeku-romeefchu) likumeem (no jau minetā kraņjuma „Ta Basilika“), wiņwairaf prozeņjualas normas. 3) No armenu likumeem. 4) Grufijas paņchas kowimallikumi un kanoniņkās teefibas. Pee ņheem awoteem peeweenojās beidņot paņcha Wachtanga eewefstās teefibas. Wachtangs bij wehņturiski iņglibtots zilweks, miņleja wezu laiku mantojumu un ņakrahto gudribu un padomu. Weņ tam agralos laikos bij gluņchi ņweņchņs tagad tik paraņtais uņņkats, ka war peemehrot ņināmā ņemē tikaļ ņawas nazionalās, wehņturiskiņas teefibas. Tajos laikos wiņur it labpraht pahrnehma teefibas no ņweņchām ņemem, nemas wehņhdamees no „netautiņkuma“. Sai tikaļ atzeramees to eewehrojamo, pilnigi nazionalā ņinā nihilistiņko (anazionalo) no-

tikummu, fo fonz par romeefchu teefibu rezepziju (pahremfchanu pee fewis) uf Wafar-Giropas zeetjemes, un furâ peedalijâs tif daudjas tautas. Ugrofo laitu zilwefti, neatrajdami teefibu normas pee fewis mahjâs, melleja tâs zitur, kamehr airada — ahrsemju teefibu krahjumos. Veetawas Statutâ taijni bij pafkaidrots, ka teefnefis wajadfibas gadijumâ war greestees ari pee zita teefibu krahjuma, bet ja ari tur naw ta, fo melle, tad — pee kriftigu walftu teefibam. Wuhfu „tautifki-ihpatnejâs“ juridifkâs neefefchanas lailkmetâ tahda rihziba ifflaujâs kâ breejmiga kezeriba, tiffo ne nodewiba . . . Pa fcho wehstureâ parafto zelu gahja ari Grufijas zars Wachtangs un nebuht nekautrejâs nemt preefifch fawas likumu grahmatas teefibu normas no daschadâm zitâm tautam. Tas ir humans, kulturels likumu krahjums preefifch fawpa laika. Wes fchi Wachtanga krahjuma Grufijâ (p i r m s winas peeweenofchanas pee Kreewijas) tika ifleetoti ari zara Alekseja Michailowitfcha «Уложение» un Petera leelâ „kara uftaws“ (no 1716. g.). To manufkriptu, uf kura bij rakstitti Wachtanga likumi, wehlat, kreewu waldbibas laika, Tiflijas frantfchu konjuls weenfahrfchi aifwedis uf Parifi few lihdi.

Pehz Grufijas peeweenofchanas pee Kreewijas (1801. g.) ar diweem manifeftem tika pafkudinat, ka ziwilleetâs Grufijas eemihntneeki war ifleetot grufineefchu eeradumus un Wachtanga likumu grahmatu, bet ja ar to nepeteek, tad nemt palihgâ (fubfidjari) wiſpahrigos Kreewijas ziwillikumus. Drihumâ Ufkaukafijas pahrwaldneekam tika usdots faweft kahrtibâ wetejâs weefibas, un 1813. g. teefleetu miniftrijai tika eefneegti diwi Wachtanga grahmatas tulfojumi kreewu walodâ. Wiſaugftaki tika eezelta komifija, kura faftahdija Grufijas ziwillikummu projektu, lifdama tam par pamatu Wachtanga likumus. Bet fchi projekta lifkens kautkur eeflihda nebuhtibas miglâ, un nefa neifnahza. 1823. g. Grufijas wirakomandeers Weljaminowos eefneedja jaunnu Wachtanga likumu tulfojumu. Waldofcham fenatam 1825. g. tika Wiſaugftaki pawehlets, rihkotees pehz fchi tulfojuma, ja eenahf kahdas pahrgrofibas no Grufijas (lihdi kamehr ifdoſchot Grufijas likumus).

20. oft. 1859. g. Wiſaugftaki tika pawehlets Wachtanga likumu tweetâ eeweft Grufijâ, Zmeretijâ un Gurijâ wiſpahrigos walfts likumus, kâ ari papildinat Kreewijas ziwillikummu ar dascheem iſwillkumeem no Wachtanga grahmatas, kure abteezinami tikai uf minetâm Ufkaukafijas ſemem. Un 1870. gadâ tika pawehlets ari Wîngrelijâ

(tagadejâ Kutaiņas gub.) atzelt Wachtanga likumus un eewest wispahrigos Kreewijas ziwilistikumus (ar mineteem papildinajumeem).

To lik. krahj. X. sehj. 1. d. iškaiřito pantu, kuzi simejas uř Wiřkaufasiju, naw dawdi — katrâ sinâ majak, nekâ preeřeh Mařkreewijas 2 gubernam. B. peem. § 3. un 63. nořaka, ka laulibâ Wiřkaufasijas eedřihwotaji war eedotees: wihreeřhi no 15. g. un řeewetes no 13. g. (kamehr wispahrigais nořazijums Kreewijâ ir 18 un 16 gadi). § 1130, 1148¹ un 1153¹ simejas uř řeeweeřhu (meitu un řeewas) likumigo mantošamu, kuzâ řeewetes stahwollis masleet neisdewigaks, nekâ pehz wispahrigajeem likumeem. Un tad wehl dařhi noteibumi.

Tomehr weena dala no Wachtanga grahmatas wehl ir řpehřâ Wiřkaufasijâ: tee ir „uřdens likumi“ (par apuřdenošaruu).

Preeřeh teefibu weřtures goitas rakřturigs ir řahdas zitas Kraufasijas likumu grahmatas likenis, kuzâ tagad ir pařaudejusi likuma řpeřhu, pehz jauno teefu eewefřanas tur, kur ta tika leetota. Ta ir „Armenu teefu grahmata“, kuzâ nekur naw tikuři nodrukata un no kuzas nebij pat ofiziala tulkojuma řreewu walodâ (no armenu walodas). Šhi „teefu grahmata“ nekad naw tikuři apřtiprimata no wisauřstakâs waras, bet praktikâ tomehr tai bij likuma řpeřhs (kurřeh gan indirekti tika atřihřs 1884. gadâ, kad uř Wisauřstako parwehli Nařitřehwanes armeneem tika atřtahta teefiba iřteefat řawas ziwilleetas uř pařhu weetejo likumu un eeradumu pamata, lihđs jaunas, wispahrigas ziwilistikumu grahmatas iřdořčanai). Šhi „teefu grahmata“ tika řastahdita 18. gadu řimtena otrâ puře, Ařtrahanâ, no trim armeneem, Ařtrahanas magistrata uřdewunâ, kuzam toreis bij teefiba Ařtrahanas armenu leetas iřřpreest pehz řeneem eeradumeem. Pařhi teefu grahmatas řastahditaji aįřrahdija, ka par awotu teem noderejuřhi řeiřara Justiniana likumi, t. i. atkal tâs pařhas wiřur eřořhâs romeeřhu teefibas, kuzas bij dabujuřřhas Armenijâ likuma řpeřhu tajâ laikâ, kad Armenija atradâs sem Romas walřis waras . . . Weřtam, kâ awotu tee min wehl weetejos armenu eeradumus. Šhini armenu teefu grahmata wiřwairak bij likumu par teefu řahrtibu un prozeřu, tad wehl ari ziwilistikumi, tirdřneežibas likumi, kriminallikumi un polizejas likumi.

IV.

Somijas weetejâs teefibas.

Somija atřķiras no zitam Kreewijas prowincem zaur to, ka tai řej weetejâm ziwilteefibam ir wehl ari plařřas weetejâs publikřas

teefibas (kriminallikumi, ſawa likumdoſšanas ſahrtiba, zaur ſeimn, ſawa adminiſtrazija, ſawas teeſas). Sagarā ar Somijas neſeno leelo politiſko kriſti, par winas likumdoſšanas un pahwaldibas ſahrtibu daudj ir tizis runats un rakſtits awiſēs. Par to te nerunāſim. Do-teeſu maſal ir ſinams par Somijas teeſu ſahrtibu un ziwillikumzem. Rā jau ſinams, pirms peeweenoššanas Kreewijai, Somija peedereja pee Sweedrijas. 1734. gadā ſweedru riſſsdags (tautas weetneeku nams) iſdewa teeſu ſahrtibas un ziwil- un kriminallikumu kodekſu, kureſch nahza ſpehſā 1736. g. un tiſta atteezinats ari uſ Somiju, tā Sweedrijas prowinzi. Kad 1808. gadā Somija tiſta peeweenota pee Kreewijas, tad 5. jun. maniſeſtā ſchee likumi «Шведское Уложение» tiſta apſtiprinati ari uſ turpmakeem laiſeem, un ir ſpehſā wehl lihdj ſchaj deenai, ar daſchadeem wehlaſeem pahrgroſijumeem. Schinī kodekſā ir dewinas nodalās; peežās no tām atrodas ziwillikumi, 6. un 7. nod. — Kriminallikumi (ſodu likumi), 8. — noteikumi par teeſu ſpreedumu iſpildišchanu, un heidsot 9. nodalā — teeſu uſtawš (teeſu ſahrtiba un prozeſs). Neuſkawedamees tuwaſ pee ſcho ziwil- un kriminallikumu wiſpahrigā rakſtura, apſkatiſim tiſkai Somijas teeſas. Teeſu ſahrtiba tur ir uſtwarejuſees, tā jau teiktš, ta pati wezu wežā, no 1734. g., ar daſchām pahrgroſibam augſtakajā inſtanzē (ſenata teeſu departaments). Somijā ir pawiſam trihš teeſu inſtanzas: ſemakās teeſas, hoſteeſas un Somijas Senata teeſleetu departaments. Semakās teeſas pehž wezmodigās ſahrtibas, ſahda peemita ari wezajām wahzu teeſam Baltijā, notura ſawas ſehdes periodiſki (= „juridiſkās“ pee mums Baltijā agraſ), ſinamos laiſmetos no weetas, proti trihš reiſ gadā — ſeemā, waſarā un rudenī. Tās ir miſſigi apkrawtas ar darbeam, 1) ſchis periodiſkās ſehſchu ſahrtibas dehl un 2) tadehl, ka tās (t. i. ſemakās teeſas) iſpilda reiſē wiſus tos uſdewumus, ko pee mums pagaſta teeſas, meera teeſas un pat pa daſai apgabalteeſas! Beſ ſahrtejam ſehjam war buht wehl ari ahkahrtejas. Wiſa Somija eedalaš 62 teeſu apgabalos, kuri ſawuſahrt ſaſkaldas eezirknoš (3—5 uſ weemu apgabalu), kuri ſaſtahw no diwām un wairakām komunom. Katram eezirknam ir ſawa teeſa, un ta ir ta jau minetā ſemakā teeſa („heradu teeſa“), kuras preeſchſehdetajš (heradſhewdingš) teeſ eezelkš no Somijas ſenata teeſleetu departamenta. Beſ heradſhewdinga tur wehl ſehſch 5—12 eewehlati padomneeki, kuri galwenā loma ir „ſehdeſchana“, jo noteizoſchā wara peeder preeſchſehdetajam weenam paſcham. Wiſſehtās heradu teeſu uſdewumus iſpilda rahtſtreſas: tās

ir koleģialās, ar vairākiem evehlēteem rahtsmāneem un ar pilskungu, kā preekščehdetaju (atgahdina pilsehtu teefas Baltijā, wahzu laikos). Šehis teefas uštura pilsehta weena pati. — Otra teefu instanze ir Hofteefas, kuru wišā Somijā ir pawišam tikai trihs — Abo, Wiborgā un Nikolaištadtē (Wajas gubernā). Hofteefa fastahw no presidenta, wizepresidenta un 9—18 justizpadomneefem un ašeforeem. Presidentu eezel Keisars, zitus — Somijas senats. Šehdes noteef itdeenas. Prokurora (publiškā apšuhdsetaja) ušderwumus pee hofteefas ispiļda adwokats-siškals un wina palihgs (atkal atgahdina wezās wahzu teefas Baltijā, kur lihdsigus ušderwumus ispiļdija oberšifkals pez hofteefas Widsemē un gubernas siškals pee wirshofteefas Kursēmē, kā ari aprinķu siškali). Starp zitu, hofteefas isteefā ari politiškas prahwas. Augstakā teefu instanze ir Somijas senata teefleetu departaments, kuršč ir apelazijas instanze, augstakais usraugs par likumibu, likumdošanās reformu eerošinatajs, kā ari fuhdsibu isteefatajs par gubernatoru un zību amata peršonu nelikumigu rihzību.

V.

Beetejās ziwilteefibas Polijā.

Tas, ko mehš parasti šanzam par „Poliju“, ir tikai dala no šahdreis leelās polu walsts, un, kā šinams, tagad teef šawļta par Polijas Zaristi, kā Kreewijas prowince. Tagadejā weidā tā ir konšolidejušes un pee Kreewijas peeweenota galīgi 1815. gadā, Wines kongresā. Bet wišpirms metišim škatu drušku tahlak pagahtnē.

18. gadu šimtena beigās polu walsts („Рѣчь Посполита“) zaur eefšchejām jušam, muišchneeku strihdeem, šemneeku werdšibu, polu karalu nolaidibību un bešruhpišu un ziteem nelabwešligeem apstahškem bij nonahkušī glušchi pee gala, kamehr heidšot trihs leekwalstis — Kreewija, Prušija un Austruja — nehma un isdalija to šawā starpā (1795. g.). Šaw agrak ari Polija bij tikušī „dalita“, bet šchi nu bij heidšamā dališhana, „finis Poloniae“: Polija, kā patšahwiga walsts, 1795. g. heidja pastahwet. Karalis Bonatowškis itin omulīgi nonetās uš dšihwi Peterburgā.

Peeweenojušchas šew katra šawu dalu no Polijas, Austruja un Prušija, kā jau to wahzu buhšhana praša, beš kaweshanās stahjās pee Polijas pahrwahzošhanās. Širmajā hrihdī gan prušču karalis

Friedrichs Wilhelms II. iſſludinaja ſwinigi, ka ſenſemee polu liſkumi (iſaemot krimonallikummus) paleet ſpehka, un pawehleja riſkotees teeſas pehz polu juriftu Gerburta un Trembizka ſakopoteem teeſibu krahju-meem (Gerburts ſawu bij ſaſtahdijis 1563. g., Trembizkis — 1769. gadâ). Trembizka grahmata tiſa wiſſatita teeſas par labako un tai bij liſkuma ſpehka, ſaut gan ta bij gluſchi priwati, neofiziali iſdota. Scho preetſch teeſibu wehſtures rakſturigo peekeſchanos priwatam teeſibu grahmatam, kuras ar laiſku top it ka par liſkumu, mehſ jau wairak-ſahrt redſejam un wehl redſejim ari, apſtatot Baltijas weetejâs teeſibas.

Bet ta jau ir politika paraſta leeta, ka „pirmo drihſchu“ ſwiniba uſ ilgu laiſku neſaiſta. Tapat wina pahgahja ari pruiſchu karalam Friedricham Wilhelmam II. drihſ jo drihſ, un jau 1797. gadâ tas ar ſpezielu ukaju — aij daſchadeem taiſnibas eemeſleem — atzehla polu liſkummus un to weeta eeweda Pruiſijas ſemes teeſibas (Preuſiſches Landrecht). Tani paſchâ gadâ ari Auſtrija ſawâ polu dala polu liſkumu weeta eeweda Auſtrijas liſkummus.

Kad Napoleons I. bij eekarojis Pruiſiju, 1806. gadâ Poſenê un Warſchawâ polu ſazehla dumpi. Napoleons atnehma pruiſcheem polu ſemes, nokriſtija tâs par Warſchawas herzogisti un „atberwa“ Sakkijas karalam (ka jau tas pee wina bij mude). Tiſa tuhlin iſſludinats, ka pruiſchu liſkumi naw wairs ſpehka un ka no jauna teek eewesti polu wezee liſkumi. Bet ari ſchoreij tee ilgi nenoturejâs. Saw 1807. g. Napoleons paſludinaja, ka no 1. janwara 1808. g. Warſchawas herzogistê teek eewesti frantſchu ziwillikumi, jau augſtaf minekais Code civil, jeb ka wina wehl daſchreiſ ſauz — „Code Napoléon“ (Napoleona kodekſs). Tai ſcho jaunno kodekſu ſaſkanotu ar teeſu ſahrtibu, tad Napoleons uſ ahtu roku eeweda Polijâ ari jaunno teeſu ſahrtibu; 1810. gadâ Napoleona ziwillkodekſs tiſa iſplatits ari uſ polu prowinzem, kuras bij atdalitas no Auſtrijas.

1814. gadâ Napoleona wara bij ſalauſta un frantſchu waldiſchana Polijâ iſbeidjâs. Behz Wiñnes kongreſa lehmuma 1815. gadâ leelaka dala no Warſchawas herzogistes, ſem noſaukuma „Polijas Zariſte“, uſ wiſeem laiſkeem tiſa peeweenota Kreewijai. Meſſandrs I. peeſchihra poleem konſtituziju („to, ka mums paſcheem Kreewijâ naw“ — ka toreij mehſa teilt), atſahja plaſchu paſchnoteiſchanos wiſas leetas, un protans neſteidsas ari atzelt Napoleona eewestos ziwillikummus: Code Napoléon palika ſpehka Polijas zariſtê. Tatſchu drihſ ſahkaſ

VI. Weetejās teesības Baltijā.

A) Teesību aroti Baltijas mehstūrē lihds kreemu waldiššanas fahfumam.

Baltijas teesību mehsturi, tāpat kā winaš politiško mehsturi, war eedalit 4 laikmetos, škatoteš pehž ta, kas kuro reiši Baltijā, jeb, pareišasti, winaš daščadās dašās ir waldišjis. Pirmais laikmets aptwer ordena un biškapu laiku no 12. gadu šintena beigam lihds ordena galam 1561. gadā. Otrā laikmetā eerindošim Polijas waldiššanas laikū a) Widsēmē no 1561.—1621. gadam un b) Kurfēmē no 1561.—1795. gadam: 1621. g. Widseme nahža sem Sweedrijas, un 1795. g. Kurfeme — Polijai, kā patšahwigai waltšij, isbeidošoteš, — nahža sem Kreewijas. Trešā laikmetā — Zgaunija sem šweedru waldības no 1561.—1710. g. un Widseme sem šweedru waldības no 1621.—1710. g. Un zeturtais laikmets fahšās no 1710. g. Widsēmē un Zgaunijā, un no 1795. g. Kurfēmē, kad šchis provinzes nahža sem Kreewijas waldības.

1. Laikmets.

Kad ap 12. gadu šintena beigam Diwonijas ordenis un biškapi fahša fawu politiško ekšistenzi Baltijas peekraštē, tad šchis peekraštes politiškais stahwoškis bij deesgan nenoteikts, kā wispahz tas bij ar publiškām teesībām tajos laikos. Pee ta laika waltšim un waltšu atteezībām newar peelikt tašdu noteiktu un stingri norobeshotu juridišku mehtraukšu, kā to ir parasts darit tagad. Šštenibā jau waltšs pehž fawas dabas naw kautkas stingri noteikts un stabils, bet atrodas nemitigā tapščanas un pahrweidoščanas prozešā, un p. peem. prof. Keišners fawā jaunajā waltšs teorijā waltši ikkurā winaš pastahweščanas momentā taišni apšhmē kā šabeedriški-psiħologiškū prozešu. Tikai šchim prozešam daščados laikos ir daščada eefšejā pilniba, daščadas juridiškās noteiktības pakahpes. Augššminetā laikmetā ordenis un biškapi bij diweji waltšs organišmi Baltijā, bet abi wehl atradās uš koti semas pakahpes juridiškās noteiktības un ispasihstamības šinā, ar koti wahji attišstītām waltšs ihpahšibām. Ordenis bij pa pušei laizūga, pa pušei garīga organišazija. Ta usderums (ar pahwesta šwehtību) bij wešt zihnā ar paganišmu křištīgās tizības wahrdā, bet reišē ar to tas organiseja fewi ari kā laizūgu waru. Tad wehl tagadejās juridiškās konstružijās nellahdi neebetipst tas apstahšlis, ka ordena un biškapu waltšs waras atradās sem diwām wirswaldībām —

Romas pahwesta un Wahzijas Keisara. Tomehr preelkch ta laika schahds „garigà un laizigà sobena“ dualizms bij eerasta leeta. No eewehrojot nebuhs ari ko bwhmetees, ka starp ta laika Baltijas teefibu awoteem ir atrodamas normas, kas nahkuschas no Romas pahwesta un no Wahzijas Keisara un reichstaga. Pahwesta bullas (wisfenakà bulla — no pahwesta Belestina 1196. g.) usfkubinaja us karu pret paganeem, eezehla biskapus, isschkihra stribdus starp biskapeem un ordena brui-neekeem, ka ari wispahr ta katot noteiza pahrwaldibas leetas. No Wahzijas teefchi Baltijai nodomatas teefibas nahza dirwejadà kahrtà: 1) ka Wahzijas Keisara patentes jeb grahmatas un 2) ar reichstaga lihdsalibw isdobi wisas Wahzijas likumi tika atteezinati ari us Diwonijas ordena un biskapu semem, ka p. peem. Wahzijas polizijas ustars no 1548. g., Speieras reichstaga lehnmuus no 1529. g. par mantojuma dalischanu.

Protams, ka ofizialo teefibu radischana neaprobeshojàs ar schim diwam wirsmaram ween. Ari weetejàs waldbibas isdewa fawas teefibu normas, wisbeeschaf atsewischku patenti (прамоты, Briefe) jeb grahmatu weidà: ordena magistrwi jeb mestri, biskapi un ari dahru karakti, kureem peedereja semes tagadejã Igaunijã. Schahdas „grahmatas“ tika dotas gan atsewischkam pilsehtam, gan daschadu atsew. nowadru muischneezibam, gan atsewischkam muischneeku dsuntam. Tahda likum-Doščana, kas aptwertu wisu ordena waj biskapa walsti reise, bij wehl pawisam neattihstita, tapat ka walsts pilsonu kopibas un weenibas ideja. Pehz fawa fatura schis „grahmatas“ noteiza eestahschu kahrtibu, teefu eelahrtojumu un prozefu, semes tureschanas atteezibas us lehn teefibam, tirdsneezibu, ka ari dahwaja privilegijas lehn turetajeem (wasaleem, wehlakeem dsintmuischneekeem), ruhpneekeem un amatneekeem. Uj ordena laika beigam lehn turetaji-wasabi bij jau tahlu nostiprinajuschu fawas un fawu familiju un radu teefibas us semi, atkariba no lehn kungeem (ordena un biskapeem, kuri skaitijàs par semes ihpashneekeem) bij stipri wahjimata. Tadehl peeauga ari muischneezibas eefpoids publiskajã dsihwè, publiskajàs teefibàs. Tai bij jau fawi landtagi, kuri ari isdewa daschadus nofazijumus ar ofizialu teefibu spehku. Scho pilnwaru fferu dehweja par kahrtu autonomiju.

Schis kahrtu autonomijas teefibas bij ari pilsehtam, kuream tajos laikos wispahr bij leela patstahwida. Pilsehtu magistrati noteiza sinamàs robeschàs gilschu un zumschu organizaciju, kuras tad atkal paschas pahrwaldijàs jawã schaurakã fferã un organiseja fawas eefschejàs teefi-

bas. Magistrati isdewa teefibu normas atteezibâ us pahrwaldibu un ziwilteefibam, p. peem. noteiza amatneeku peenahumus pret patehretajeem un otradi. Bes tam wehl, protams, pilsehtam tika dotas teefibu normas ari no atteezigâm walstswaram, p. peem. Rigai Wisbi pilsehtas (Gotlandes) teefibas no bislapa Alberta. Pilsehtâs tâpat kâ us laurkeem plaschas atteezibu sferas tika normetas no eeraduma teefibam, furas nefur nebij usrafsstitas un ne no fahdas walsts waras toreij netika kontroletas.

Sawu lomu spehleja ari teefu prakses teefibas. Kad newareja atraft atbildes us teefibu jautajumeem zitur, tad kuhloja, kâ spreesch teefas lihdsigôs gadijumos. Sewischku swaren peeschihra apelazijas teefu spreedumeem, kâ wispahrigabeem (lihdsigi tam, kâ tagad fenata kasazijas spreedumeem). Preefsch Terbatas toreij apelazijas instanze bij Rigâ, preefsch Wesenbergas un Narwas — Rewelê, preefsch Reweles — Lübeckâ (Wahziâ), jo Rewele teefajâs toreij pehz Lübeckas teefibam (teefibu pahraemshana no meenas pilsehtas otrai toreij bij parasta leeta, sewischki, ja pilsehtas atradâs lihdsigôs apstahklos, kâ tas ari bij ar Reweli un Lübeku). No Rigas wairs newareja pahrsuhdset tahlak us Wahzijas keisaru, kâ tas bij bijis eefahumâ, jo Liwonija jau agri dabuja teefu finâ neatkaribu no Wahzijas keisaristâs teefas (privilegium de non appellando).

Widus laikos walsts warai rofas wehl bij par ihjâm, lai waditu, kontroletu un pahredsetu wisu fahsihwi, kâ tas noteek tagad; likumdoschana un tās tehnika bij loti neatbihstita; schini (tagad tik wiswarenâ) zelâ walsts nespehja apkalpot teefibu wajadibas. Utsewischkâs walsts dalas un eedshiwotaju grupas leelâ mehrâ bij speestas paschas us fatu rofu apmeerinat teefibu badu. Teefibu imperatiwi-attributiwâ daba prasa pehz wiseem redsamâm normam, noteikumem, kas lai nowehrstu weltigus strihdus un konfliktus. Ja walsts nedod schahdu normu pa durwin, tad pati dshwe eemed tās pa logu. Zilweku dabâ bes tam ir teefme pehz normatiwâ, un par fatu jaunatraftu normu zilweks preezajas, kâ behms par kringeli, un tad ilgi nelaisch to wakâ. Ar to isflaidrojas tradiziju seelais spehks, no schejeenes isang ari leelee kawelki jaunu pateefibu un wispahr jaunu garigo wehrtibu radishanai. Bet no otras pušes nemot normatiwee peeturas punkti (ne tik ween teefibâs, bet ari zitur) un it sewischki positifwâs normas, (furas zilweks atkauzas us ralfstibu noteikumu waj eeradumit) ir nespeezeeshamas fabeedriklajâ dshiwê un energijas ekonomijâ, pate zil-

wefa pſchiffä daba nenoweſchami nowed pee tã, it ſewiſchſi teeſibã, ſur beſ poſitivãm normam walditu muhſchigs kaſch un pluhſſſchãnã.

Tad nu, eewehrojot augſchmineto walſts darbibas neattihſtibu widus laillos, teeſibu poſitivazijai nahza talkã primata uſnehmiba. Grahmatã, rakſtos un teeſibã weiſſi zilweki daſchlahrt ſawahza kopã teem ſinamã teeſibu normã, it ſewiſchſi no eeradumeem, bet ari gan no zitãſ ſemẽs uſrakſtitãm teeſibam, uſrakſtija tãſ weenkop, un tã radãſ daudſi primati rakſtitu teeſibu krahhjumi. Tee bij peemehroti iſreijejãm weetejãm wajadſibam un drihſ ween eegutwa wiſſpahreju atſiſſchãnu. Wiſſbeeſchaf ſchahdi teeſibu krahjeji bij kautſahdi amata wiſſri, p. peem., teeſu preſidenti waj ſekretari. Walſts warai paraſti pret to nebij meſa ko eebilſt; ta par to wareja tiſkai preezateẽs. Tã ſchahdi primati krahhjumi beechi eegutwa ſakſiſſi liſſuma ſpehku, tã ka wehlaſ wehſturneeſi pat newareja iſſchſirt, waj ſinãns teeſibu krahhjums ir ofiziãli, formeli iſdots jeb primati radeẽs. Tahdi ſtrihdi noriſinãjãſ p. p. ap paſiſtamo wezo freenu teeſibu krahhjumu „Русская Правда“, ſurſch tomehr galu galã iſrahdiãſ par primati iſzehlufchõs teeſibu awotu. Sa kahdreij paſcheem nebij neweena teeſibu krahhjuma, waj ari taſ bij neapmeerinoſchſ, tad tahdũſ pahrnehma (reziſpeja) no zitureeneſ: ſchahda teeſibu „aiſnemſchãnãſ“ jeb rezepzija ir it ſewiſchſi beechiã parahdiba teeſibu wehſturẽ. Wiſgrandioſakãis tahdũſ notifikums ir romeechu teeſibu rezepzija Wakar-Giropãſ zeeſemẽ, no kureeneſ tãſ gan atſlahti, gan ſem maſkaſ pahrnahza ari uſ Baltiju, Poliju un Kreewiju leelakã waj maſakã mehrã.

Protamſ, ka ari Litwoniã ſawu wehſturwiſko lomu noſpehleja daſchadi — gan ſawu, gan rezipeti — primati teeſibu krahhjumi. Wiſſpirmũſ Litwoniã bij apgroſibã romeechu un baſniãſ (kanoniſko) teeſibu krahhjumi (corpus juris canonici un kompilazijaſ no Juſtiniãna romeechu teeſibu kodekſa). Tahlaſ — daſchadi Wahzijaſ teeſibu krahhjumi: 1) Langobardu lehnu teeſibu krahhjums (libri feudorum); 2) Saffijaſ teeſibãſ, jeb t. ſ. ſakſchu ſpogulis (Sachſenſpiegel) — primatũſ teeſibu krahhjums no 13. gadu ſimtena; ſchis teeſibãſ pahſtrahdatã weidã iſtaija ſemẽs un lehnu teeſibãſ Wiſkaſ-Sahmſalaſ teeſibu krahhjumã (ſſ. ſemaſ); 3) Daniãſ karãliſ Griks IV. 1248. gadã atſlahwa Newelei leetot Rĩbekãſ pilſſehtãſ teeſibãſ (latinu un lejaſ-wahzu walodãſ). Tãſ paſchãſ teeſibãſ tiſka bahwataſ ari Weſenbergaĩ (1302. g.) un Marwai (1345. g.); 4) Hamburgãſ pilſſehtãſ

teefibas, kuras bij radušās un iskoptas uš pilſehtas autonomijas pamateem un iſdotas weenfop 1270. g., pahrnehma ſew — ar pahr-groſibam — Rīga 13. gadu ſimtena beigās, jo Rīga bij taħdos paſchos geografifkos un tirdzneeziſkos apſtaħkos, kā Hamburga.

Starp weetejeem teefibu krahjumeem buhtu minami: Privati faſtaħdits teefibu krahjums ſem noſaurkuma „Waldemara-Griķa leħnu teefibas“, kuras Daniijas karaliſ Waldemars II. 13. gadu ſimtena ſaħkunā dema Igaunijas waſaleem (leħnu muiſchu ture-tajeem); tās pateefibā nebij wiſ danu teefibas, bet dani tās bij aiſnehmuſchees no „Sakſijas ſpoguļa“ teefibam. Kad weħlaf, 16. gadu ſimtenī (1546. g.) tika faſtaħdits Igaunijas brunneeziabas un ſemes teefibu krahjums („das rote Buch“), tad ſchis teefibas tika eewetotas tur, kopā ar daudſejadū zitu amotu, ſewiſchki romeeſchu teefibu normam. Uš ſcho „ſarkano graħmatu“ wiſwaĩraf pamatojās 1650. gadā no Filipa Kruħſes faſtaħditās Igaunijas brunneeziabas un ſemes teefibas, kuras ſweedru waldiba gan neapſtiprinaja, bet kuras Igaunijas muiſchneeziaba tomehr wiſur iſleetoja, par ſpiħti neapſtiprinajumam. — Teefu ſaħrtibā un prozeſā tika ari leetots ſaħds privati krahjums no Litwonijas ordena ſindika Diwiniſija Ķabera faſtaħdits 16. g. ſimtenī. Dihdſ pat 1889. g. teefu reformai ſchis normas bij par pamatu teefu prozeſa ſaħrtibai Baltijā. Privatā zelā ir faſtaħditās ari Widſemes brunneeziabas teefibas (privatteefibas). Faſtaħditajſ naw ſinamſ. Šche jaiſſchķir diwas redakzijas. a) Senaķās Widſemes brunneeziabas teefibas (no 14. gadu ſimtena), kuras noſaka leħnu muiſchas ſanemſchanas ſaħrtibu (inweſtituru), uſtizibas ſweħraſtu leħnu kungam no waſala (muiſchneeka) puſes, waſalu teefibas un peenahkumus atteeziabā pret leħnu kungu (ordeni un biſkapu), ſemneeku atkaribu no waſaleem, teefachanās ſaħrtibu ſtarp waſali un leħnu kungu, aiſbildneeziabu u. z. b) Widējās Widſ. br. teefibas — ari privati uſraſtitas (15. g. ſ.), peħz iſwiſkumeem no ſenajaķam teefibam, no „Sakſijas ſpoguļa“ u. z. nodrukatas weenfop 1537. gadā, aiſſiħtas no ſweedru waldibas un daſchadā weidā palika ſpeħtā lihds pat 1862. gadam, kad iſdewa Baltijas žiwilſikumus (III. ſehj.). — Par Wiħkas-Saħmſalas leħnu teefibu privato krahjumu jau tika minets žitā ſakarā: tās loti lihdsiģas wideķam Widſ. br. teefibam, tikai ar daſchām Saħmſalas brunneeziabas ſawadibam. Tas faſtaħdits laiķam 15. g. ſ.

Weetejo teefibu krahhumu starpâ hij ari 4 semneeku teefibu krahhumi, wihi primatâ zelâ fastahditi starp 12. um 14. gadšimt.: 1) Semneeku teefibu krahhums, kas atrafts Rönigsbergâ ordena ar-
 Kivâ. 2) Dihruw jemneeku teefibas (no biškapa Alberta Laikeem), kuras
 fastahw wišwairaf no kriminalnormam. Preekšch ta laika šoda liku-
 meem raksturigi, ka šhee lihruw jemneeku kriminallikumum nošaka šodu
 p. peem. par katra piršta noraušchanu atšewiščki, katram pirštam
 šawa takše (šodi wihi aprehšinati naudâ „in stiftischer Münze“). Ša-
 pat šawa takše bahrdas išraušchanai, šobu išdauššanai (škatobes pehz
 ta, zil šobu ištis), meitas pawešchanai u. t. t. Ša laika juridiskâ
 domašhana wehl nešpehja nezil tašlu pazeltees pahri par konkreteem
 fakteem, nešpehja nezil wehl generalijet, atraft wišpahrigas, abšraf-
 takas normas, sem kuzâm pawest wišu radneezigo gadijumu dašhadibu.
 Teefa špreeda pehz rupjâm ahrejâm šihem; nošedsneeka dwešfeles
 kustibas un wainiguma mehš netika nemš wehrâ. 3) Kuršemes
 jemneeku teefibas atgahdina Rönigsbergâ atraft krahhumu. 4) Wiškās
 jemneeku teefibas, ša jau mineto Wiškās-Sahmjalas lehuw teefibu
 fastahwdala.

Preekšch teefibu rezepzijas šewiščki šihmigs ir R i g a š pilšehtas
 teefibu (ziwil- un kriminalteefibu) krahhuma raibais zelojums pa
 Baltijas pilšehtam. Ša jau minets, Riga, kad tai nepeetika ar ša-
 weem neiššopteem, nepilnigeem eeradumeem, 13. gadu šimtena beigâš
 pahraehma šew Hamburgas pilšehtas teefibu krahhumu, kuzšch 1293. g.
 tika pahrštrahdats preekšch Rigas, peeweenojot tam Rigas-Sapšalas
 teefibas un wehl zitas špezielt preekšch Rigas šawadibam iškoptâš nor-
 mas. Širms ši „ahrejâ aišnehmuma“ išdawišchanas, starp 1219. un
 1248. g., uš Reweles magistrata luhgumu Rewelei tika nošuhšitš
 Rigas toreijejo teefibu krahhums, bet tika atkal atšuhšitš uš Rigu at-
 pakal, ša newajadšigs. Ap 1279. g. Rigas magistrats šawas teefibas
 nošuhšitja Š a p š a l a š pilšehtai, kuzai tâš hij atlahwis leetot Šahm-
 jalas biškaps Hermans v. Bukšhōwdens. Wehšaf, zaur Hamburgas
 teefibam papildinatâš Rigas teefibas teefu praftes zelâ eefaknojâš
 un tika rezipešas ari Bernawâ, Mišputê, Rušdigâ un
 Wentšpili (14. g. šimt.), Terbatâ ap 15. g. š. beigam, un
 wehšaf ari Wilandê, Walmeerâ un Beštis.

2. Laikmets.

Ordenam šabruškot, leelako dalu no agrakâš Litwonijas eeguwa
 Polija — 1561. gadâ: Deemvidus Widšemi, ša weentšahršchu provinzi,

ar ihpaichu karala eezestu weemeeftu, un Kursemi — kà sem fawa protektorata noliftu, it kà lehtu atkaribâ atrodoſchos herzogwalſti. Tà tad Kursemes herzogwalſts nekad naw bijuſi patſtahwiga walſts, bet weenmehr finamâ atkaribâ no Polijas.

Wiſpirms par Polijas waldischanas laifu Wiſjemê (1561.—1621. g.). Par to padofchanâs lihgunu, kuru noflehdſa ar Poliju Wiſjemes brunneeziba un Rìgas pilſhehta Wilnâ 1561. g. 28. nowembrî, kà ari par turpat it kà apſtiprinatâm t. ſ. Sigifmundâ Auguſta priwilegijam fiſtkâi jaw tiku rakſtijis „Siglihtibas“ 1910. g. 12. burtwizâ („ſi Baltijas prominzialteeſibu wehſtures“). Pee ta, kas tur tika teiktis par ſcho priwilegiju ſchaubigo iſhtenibu, t. i., kà pateefibâ tahdas priwilegijas ofiziali un formali no polu waldisbas Diwonijas muiſchneezibai nemas naw tiuſchas dotas, ſche wehl japeeweeno wehſturneeka Krügera (Krogſemja) oisrahdiſjums (1911. g. „Dſ. W.“), ka uſ ſcho priwilegiju wehſturifko neiſhtenibu norahda ari tas, ka daſchos punktos tur polu waldisba ſemi tà eeroheſcho, kà to no winas nekad newaretu gaidit, kà to, ar wahrdw fakot, neweena ſtipra waldisba, atraſdamâs pee weſela prahta un pilnas ſapraſchanas, nebuhtu darijufi ar tiſko eefarotu prowìnzi, kaut ari to apdſiſhwotu muiſchneeziba ar tiſ pahrdabiſku apetiti, kahda bij Diwonijas reſp. Baltijas muiſchneezibai.

Rìgas pilſhehtas wezâs teeſibas, pehz tam, kad tàs bij apſtiprinatas 1561. gadâ, polu karaliſ Stefans Batorijs, kopâ ar Polijas reichſtagu, par jaunuu papildinatâ weidâ apſtiprinaja 1582. g., pehz tam, kad Rìga wairaf gadus bij leegufees to atſiht par karali.*) Bet tur bij peeſihme: „Ziſtahl ſchis teeſibas naw pretigas paawalſineezibai, apſolitai uſtizibai un walſts ſahrtibai.“

Bej ſchahdeem wezo teeſibu apſtiprinajumeem, polu waldischanas laikâ Wiſjemê un Rìgâ radâs jaunî teeſibu adoti. Starp teem wiſpirms tahdi jaunî likumi, kuras iſdewa preekſch Wiſjemes pati polu waldisba (ſaukti constitutiones un ordinationes). Tahda bij p. peem. Constitutio Livoniae no 1582. g., kura eedweda Wiſjemê jaunus teeſu un adminiſtrazijas eeftahdes, padodot tàs augſtakai karaliſkai teeſai Dublinâ, pee kam jaleeto tomehr weetejee likumi. Jaw ſchis likums neſaeetas ar teem ſolijumeem teeſu leetâs, kahdi ſir mineti Sigifmundâ Auguſta priwilegijâs, kuras noteiza, ka tahlak par Wiſjemes hoſteeſu neweena pahrfuhdſiba neet. 1589. gadâ zaur reichſtagu iſſaiſtais li-

*) Jurium omnium, immunitatum et privilegiorum civitatis Rigensis. Innovatio et Confirmatio.

Kuns (ordinatio Livoniae) fawadâ fahrtâ notetiza, fa tã fa Widjemei lihdj fchim neefot teefibu preefch leetofchanas (?), tad teefot pawehlets turpmaſ leetot Magdeburgas pilſehtas teefibas (par tãm ſkat. augftat. nobalã par weetejam teefibam Poltawas un Tſchernigowas gubernãs.), waj ari Sakkijas teefibas. Bet ſchis glufchi aplam motimetaris un wiſpahr loti neapdomatais liſkums nebika nemas eewests dſihtwê. Ordinatio Livoniae no 1598. g. pawehleja Widjemes brunneezibai faſtahdit preefch Widjemes liſkumu grahmatu no polu, leiſchu un ſenajã Widjemes teefibam. Preefch ta tiika eezelta komiſija no Widjemes, Deetawas un Polijas preefchſtahweem. Schis liſkumu grahmatas faktiſkais faſtahditajs tomehr bij Rehſu ſemes teefas ſekretaris Dahwis Hilchens (1600. g.). Bet Polijas ſeims (reichſtags) ſchis grahmatas neapſtiprinaja. Tã no polu waldiſchanas laiika Widjemei palika maſ jaumu teefibu awotnu, kuruſ buhtu dewuſi pati polu waldiſiba.

Beſ tam, peeminetã laiikã Widjemê turpinajãs teefibu normu eeweiſchana ari no muſiſchneezibas landtagu puſes zaur t. ſ. „fahntas autonomiju“. P. peem. 1573. g. landtags taiſija ſwarigu lehmumu par muſiſchneeku mantoſchanas teefibu noſtiprinafchanu. Rigas pilſehta ari uſ fahrtas autonomijas pamateem turpinaja teefibu paplaſſchinafchanu, p. p. 1591. g. iſdodama jaumus aiſſibildneezibas notekunnis.*)

Daudj wairaf teefibu awotnu polu laiikã radãs Kurſemê (no 1561.—1795. g.). Rehž Wilnaſ padofchanãs lihguma par Kurſemes herzogu tiika eezelts Gotthards Kettlers (1561. g.), pehdejais ordena meſtrſ, kuruſ atdewa wižu Litwoniju Polijai beſ ſahdas zihaas. Tas nebij nekahds ſlawens ordena liſkwidators . . .**) Schi lihguma 6. artiſkeli ſwiniſi tiika apſtiprinatas wiſas wezãs Kurſemes teefibas, laiſigãs un gariſigãs priwilegijas, bet it ſewiſchki wiſas muſiſchneezibas preefchrozibas.

Starp jauneeewesteem teefibu awoteem — t. i. aſrupuſ wezo teefibu apſtiprinajumeem — bij 1) Polu waldiſbas iſdotee

*) Vormünderordnung. Schis aiſſibildneezibas teefibis wehlat no Rigas pahraehma ſew Terbata un Walta.

**) „Pacta Subjectionis inter Sigismundum Augustum Regem Poloniae et Gotthardum Magistrum ordinis theutonicum inita, quibus Provincia Livoniae praefato Regi subicitur ac Magno Ducatui Lituaniae adjungitur, dicto vero Gotthardo Magistro, Titulus Ducalis cum omni dignitate tribuitur, nec non certi districtus in Livonia in feudum conceduntur Actum Vilnae d. 28. Novb. 1561.“ Schis dokumentſ Kursemê pahſhtams ſem noſautuma „provisio ducalis“.

likumi karala patentu un ņeimu lehmumu weidā, 2) Kurfemes herzog u patentēs pilņehtam un ņahrtam pa leelakai dalai kā ņekas no weenofņanās starp herzogu un bruuneezibu. Dihds 1737. g. herzogu troni Kurfemē eenehma Kettlera nams, pehz tam herzogs Jahnis Birons un wina dehls Peters. Herzoga likumdoņhana tāpat kā pats herzogs atradās stiprā atkarībā no Kurfemes muiņchneeziabas. 3) Muiņchneeziabas Landtagu lehmumi Kurfemē eeguwa tahdu ņwaru, kā nekur, gandrihs kā ņahdas republikas parlamenta likumi, tika ņhi Kurfemes republika bij muiņchneeku republika. Protams, kā landtagu iņdotās teeņibu normas nekad neaiņmirņt paņchu ņho „republikanu“ labuma, un nonahza, par peemehru, lihds tam, kā 1636. g. landtags starp zitu nolehma, kā nemuiņchneeku ņahrtas laudim un teem, tam naw teeņibas uņ muiņchneeziabas brihwibam, teeņ galigi atneentas medibas teeņibas un naw brihw turet ari ņurus. *) 4) Polijas waldbiba ņuhtija uņ Kurfemi ņhad un tad karaliskās komiņijas, kuru lehmumi (decisiones) ari eeguwa likuma ņpehku, pehz karala apstiprinaņhana. Seiwiņki ņwarigus aktus iņdewa 1617. g. komiņija: t. ņ. „Kurfemes statutus“ (ņpezieli muiņchneeziabat dotus), kuros bij ņawahktas ziwil- un kriminalteeņibas un teeņaņhanaņ ņahrtibas likumi, eewehrojot tika muiņchneeziabas intereņes. ņhee statuti tika iņņludinati gan atklahtibā un wehlat ņaktiņki eeguwa it kā likuma ņpehku; tomehr poku karala apstiprinajuma tee nekad nedabuja un tā tad jauņkata par muiņchneeziabas patwarigi eewesteem likumeem . . . Ta pati komiņija 1617. g. iņdewa ari ņwarigu aktu pahrwaldibas leetās (t. ņ. formula regiminis); pehz ņhi aktā pee herzoga tika atzelti 4 padomneeki (consilarii) un aņefori ar awistokratiņki graboņcheem noņaulumeem: landhofmeister, cancelarius, burgrabius un landmareschalcus. Wiņeem iņņetroem bij jabuht no bagateem muiņchneekem, un lai tee ņahdreis „padomus dodot“ neebnawtu meņhā, tad droņchibas dehl teem peeweenoja ari diwus iņglihtotus ziwekus — teeņibu doktorus (toreis mahzija jurisprudenzi Jelgawas gimnastiā). Ari poku komiņari parasti tika eezelti no mahziteem juristeem, un ari zaur to daschās poku laikmeta teeņibās eeweņās romeeņchu teeņibu eehpatdi, jo toreiņeņās juridiņkās iņglihtibas gentrs bij romeeņchu teeņibas, romeeņchu juridiņkā domaschana.

Pilņehtu teeņibas Kurfemē nepagutwa eet ņawas iņpatneņās atkriņtiņchanaņ zelu. Tajās ņchimbrishcham wairs naw daudņ

*) De buhs iņwillums no ņhis ņuu privilegijas; „Die aber nicht von Adel, oder keiner adeligen Freyheit fähig, sollen sich der Jagd gänzlich entäußern un keine Hunde und Winde halten.“

atšķirības no Kursemes jemes tēfībam. Zēlgawa lihds 1606. g. ištīka ar Rīgas pilšehtas tēfībam. 1606. g. ta dabuja šawu „polizijas uštawu“, kura bij, starp zitu, ari dauds žiwiltēfību normu. Mišputē no 1378. g., Kuldigā no 1511. g., Piltenē no 1557. g., Wentšpili no 1559. g. un Zēpajā no 1625. g. tika eeweftas Rīgas tēfības. Zēlabmeestam pašam bij šaradees dauds priwilegiju, bet ap 1670. g. tajā tika eeweftas augščā aprakštītās Magdeburgas tēfības, kuras tomehr faktiski netika leetotas. Ar laiku šchis tēfības Kursemes pilšehtās tika išspeestas no Kursemes jemes tēfībam (tām, kuras bij dotas miwšneezībai), bet Mišputē un Piltenē — no Piltenes jemes tēfībam. Piltenes atšewiščhos lībunūš polu karalis Sigisūmūds III. apstiprinaja 1611. gadā.

Beš Zēlgawas, polizijas uštawus (ar daudšam žiwiltēfību normam) dabuja wehl ari Bauška (1635. g.), Žaunzēlgawa (1647. g.) un Kuldīga (1695. g.). Kā paraugu tēfību šihštajai dabai un kā ilustrāziju tam, kadehl ari wehl tagadejās Baltijas tēfībās walda leels nemotiwets raibums un škalbiščhanās, war peewest kašdu noteikumu Bauškas polizijas uštawā, pehz kura behrri manto lihdsīgās dalās, un wezafajam un jaunafajam naw nekahdu preeščhrozību, išņemot ka wezafais dehlš patura šew tēšwa drehbes. Šchis noteikums par Bauškas pilšonu wezako dehlu „priwilegiju“ ir pahrgahjis ari 1864. g. Baltijas žiwillībunūš, kā špeziela „norma“ preeščh Bauškas. Šwariga „weetejā išpatriba“, waj ne?

3. I a i k m e t s.

Šweedru waldbības laiks wilkās Žgaunijā no 1561.—1710. g. un Wiðsemē no 1621.—1710. g. (starptautiski atšihta šweedru waldbiščhana par Wiðsemi tika 1629. g. Altmarškas meera lihgunā). Tāpat kā polu waldbiščhana, ari šweedru waldbiščhana par Wiðsemē (un Žgauniju) eefahās ar eepreeščhejo tēfību un priwilegiju šwinigu atšihšanu un apstiprināšanu. Žgaunijas brunneezības tēfības apstiprinaja šweedru karalis Griks XIV. Noriše pingā 2. aug. 1561. g., un wina pehznahzeji šcho apstiprinajumu allašč atšahrtoja, išņemot Karli XII., Šuršč kaška waldbit no 1697. gada un kura laikā abas prominges — Žgaunija un Wiðseme — tika pašaudetas un pahrgahja jem Kreewijas. Tas pats Griks XIV. 1561. g. apstiprinaja ari Kewelei winas Lībekas tēfības. Pateefībā pehz Lībekas tēfībam dšihwoja tikai pilšoniškā Lejas-Kewele, turpretim arištokratiškā Augšč-Kewele jeb Doms dšihwoja pehz Žgaunijās

Jemes (brunneezibas) teeſibam. Weſenbergai Kemeles teeſibas apſtiprinaja ſweedru karalis Sigifmunds 1594. gadā.

W i d ſ e m e s brunneezibas teeſibas un priwilegijas apſtiprinaja ſweedru karalis Guſtaws Adolfs 1629. g., bet pee tam ar ſkaidri iſteiktu neuſtizību Sigifmunda Auguſta priwilegiju iſſtenībai (muiſchneeziba newareja uſrahdit ſcho priwilegiju originala) un ſ e m t a n o t e i = ſ u m a, ka Widſemes muiſchneezībai winas ſeetas un praſibas (t. i. priwilegijas) wehlaſ japeerahda un pamatigi jaſino par wiſu to kara = lim un jaiſſkaidrojas.*) Bet tā ka Widſemes muiſchneezība nekad to neiſpildīja, tad ari Guſtawa Adolfa apſtiprinajums jauſſkata par ſpeh = ku ſaudejufchu (jo lihguma reſolutiwais noteikums, kad tas nepeepil = das, atnem lihgumam reſp. ſolijumam ſpehku). — 1648. g. karaleene Kriſtine ofizieli atſina un apſtiprinaja tā ſauktās wiđežās Widſemes brunneezibas teeſibas (ſkat. par tām augſtaf). **)

R i g a s teeſibas un priwilegijas apſtiprinaja ſweedru karalis Guſtaws Adolfs jau 1621. gadā, kad tas eenehna Rigu. Pahrejo Widſemes pilſehtu teeſibas tika apſtiprinatas laiſkā no 1601.—1626. g.

Kaš nu ſihmejas uš teeſību awoteem, kurei radās ſweedru laiſkā no j a u n a, tad tee bij daſchadas dabas. Sweedrijas jemes teeſibas, kā tahdas, gan nekad netika atteezinatas uš Widſemi waj Zgaurijū; tomehr pehz tam, kad tās 1709. g. tika pahrukkotas Rīgā wahzu walo = dā, ſchis kullkojums ſtipri weizginaja daſchadu ſweedru teeſību elementu uſnemſchanu Baltijas teeſībās wehlaſā kreetu waldiſchanas laiſkā.

Weena dala no ſweedru laiſkmeta liſkumeem (no 1561.—1710. g.) tika iſdota ſ p e z i v e l i preeſch Widſemes un Zgaurijas — pa ſeelaſai dakai adminiſtratiwī un teeſu prozeſa liſkumi. Otra dala bij tahdi, kurei, buhdami iſdoti wiſpahr preeſch Sweedrijas, dabuja ſpehku Wid = ſ e m ē un Zgaurijā waj nu zaur ihpoſchu ſweedru waldiſbas riſkojumu, waj ari zaur pamatiweju rezepziju, kura turpinajās un pat patwairo = jās pehz Widſemes un Zgaurijas peeweenoſchanas Kreetwijai. Tā

*) „So haben Wir... Uns... dahin erklären wollen, daß obengemeldete Ritter- und Landschaft (Civl.) ihre alten Freiheiten vollkommen genießen... und das ſolange, bis ſie Uns ihre Sachen und Begehren zu einer bequemen Zeit und Gelegenheit umſtändlicher untertänigſt werden antragen und vorbringen können.“

**) „§ 6. Das im Druck ausgegangene Land- und Ritterrecht, ſo biſſher in Vieſſland im Gebrauch geweſen, und noch ižo daſelbſt in üblicher Obſervance ſein ſoll, erlauben Ihre Königl. Majeſtät gnädigſt der Ritterſchaft und dem Adel, daß ſie noch weiter dabei erhalten werden ſollen.“

ſweedru laikā un Wiðſemī un Zgauniju tika atteezinats airibildneezības uſtaws no 1669. g., weſſelu uſtaws no 1671. g., mahzītaju privileģija (kopā wiſpaħ ar baſnizu privileģiju) no 1675. g., testamentu uſtaws no 1686. g. u. w. z. Bet it ſewiſchki dſilas pehdaš Wiðſemes dſihwē atſtahja ſweedru waldbības iſdotee ſemneeku liſkumi, kuxi uſlaboja ſemneeku ſtaħwoſki, noteiza wiaw naſtaš, nodroſchinaja teem ſemi, notakſeja un liſmehrija ſcho ſemi maſtu labakāš noteiſſchanāš dehl. Tapat no leelaš ſwehtības bij ſweedru waldbības noteikumi par ſkolam. Schiš ſweedru waldbības liſumdoſchanāš un poliſtikāš pehdaš wehl lihdſ ſchāi deenai ir uſglabajuſchāš Wiðſemes un Zgaunijāš agraratteezibāš, ſemneeku teeſibāš u. z. Bet it ſewiſchku trazi kažehla pee Wiðſemes muiſchneezibāš ſweedru waldbības iſweſtā muiſchu ſemeš redukzija, pehž kuraš ap peezaš ſeſtbalāš no wiſāš Wiðſemes priwatmuiſchu platiabāš tika atnemtāš muiſchneekem un eewilktāš fromim, — proti, tāš muiſchāš, par kuraš muiſchneeki droſchi newareja peerahdit, uſ kaħda pamata tee wiuaš uſſkata par ſawu priwatihpaſchumu. Taš uſreij kā ar naſi nogreeſa Wiðſemes muiſchneezibāš „uſtizibu“ ſweedru karalim un waldbāi, kura uſtiziba teem bij jau ari agrāſ ſaruhgtinata zaur ſweedru waldbības ſemneekem labwehliġo poliſtiku. Saħſāš ariſkuliru intrigaš, walſtš nodewiba (Paſkula un beedru praħwa) u. t. t. (Par to tuwak ſkat. „Ziġl.“ 1910. g. Nr. 12. rakſtā „Zi Baſtijāš provinzialteeſibu wehſturuš“.)

Kaut gan ſweedru waldbība atſina wižadāš weetejāš teeſibāš Wiðſemē un Zgaunijā, tomehr wiua iſrahdija manamu teeſimi leelaſā waj maſakā meħrā eeweſt tur ſweedru teeſibāš. Tika iſdotāš wairakāš karaliſkāš pawehſeš, kuraš noteiza, ka ſweedru liſkumi jauſſkata kā ſubſidiari (paſihga) liſkumi, t. i. kā taħdi, kaš leetojami, kaš weetejāš teeſibāš naw atbildeš uſ kaħdu juridiſku gadījumū waj ari ſchi atbilde ir nepilniga un neſkaidra. Taħda, p. peem., bij karaliſkā ordinanze ſemeš teeſneſcheem no 1. febr. 1632. g. Tai lihdſiga bij ari karaliſkā pawehle Wiðſemes hoſteeſai no 1707. g. 17. jul., kura noteiza, ka ſweedru liſkumi jaſeeto tur, kur lihdſ tam ſubſidiari, kā paſihga un papilde teeſibāš, bij leetotāš ſweſchāš teeſibāš, ſem kuraš wiſpirmā kaħtā tika ſapraſtāš romeeſchu teeſibāš. Karliš XI. 1694. g. atnehma Wiðſemes muiſchneezibāi (pehž ſmamāš Paſkula un beedru praħwaš) wiuaš paſchnoteiſſchanāš teeſibāš un landtaga pilnwarāš leelā meħrā abdewa generalgubernatoram. Muiſchneeziba pati zaur ſawām intriġam, protamš, bij wainiga pee ſchāħdaš ſweedru waldbības poliſtikāš.

Karļa XII. laikā, pēc minētās pamehles Vidzemes hofteefai, ūskaidri mahza redzams, ka ūweedru waldība ir nodomājuši ar laiku wiūpahrigi likwidēt daudzas Baltijas weetejās teefības un to weetā eeweūt ūweedru teefības, bet wina nepaguwa to iūdarīt, jo jau tai paūchā 1707. g. Vidzeme un Igaunija bij pahrludinata ar kreenu kara pulkūem, un jau 1710. g. abas prowīnzes galīgi pahrgahja ūem kreenijas.

ūweedru pilūehtas teefības tika pēūūhirtas arī Narwa i 1585. g., tur lihds tam bij Lūbekas teefības. ūhīs teefības tur ir uūglabajuūchās wehl lihds ūchai deenai, protams, jaunā kopīgajā kodifikacijā (1864. g.). Turpreti Kewelē waldība Lūbekas teefības atūtahja pa wezam, un tā winaū tur palika lihds pat 1864. gada kodifikacijai, kad tās modifizētā weidā tika eeweūstas Baltijas ziwiilikumos. Kawt gan jau no 1584. g. Lūbekas pilūehtas magiūstrats wairs nebij apelazijas iūstanze preeūū Kewelē (bet gan ūtoūholmas hofteefa ūweedru laikā), tomehr wehl 1662. g. Kewelē rezipeja ūew Lūbekas weūūfu ūūūawu un 1614. g. ūanūas juūneezības ūūūawu: tīf leela wara ir radneezīgām dūūhwes atteezībām, par ūpihti zītadai politiūūai ūwarai. Protams, pēe jaunako laiku walsūs waras ahrūahrtīgās noūtiūrinaūchanās tas wairs nebuhu eēūūhams, wiūmaj tahdā weidā ne. Walsūs wiūwarenības wahrdā muhju deenās daūchadās weetejās ūawadības ūūūematiūūi teef nihdetas laukā, arī tad, kad tām ir ūarwi ūwarīgi pamati paūchā dūūhwē un weetejā kulturā.

Jau 1561. g. padoūchanās lihgumā Wīnā polu karalis apūūlījās ūūūahdit ūūūematiūūu likumu grahmatu no wezajām Baltijas teefībām, t. i. kodifizēt ūhīs teefības. No ta laikā nekad naw norimūūūi ūhī kodifikācijas teefme Baltijas teefību darbineekos un ūahrtu preeūūūūahwoū, arī polu un ūweedru waldneeki allaūū ir iūteikūūūi ūawu wehlūūchanos, lai raibā teefību daūchadība tīktu apweenota kopīgajā kodifikacijā, bet ilgu laiku tas palika neiūdarīts, aiū wiūūadeem eemeūūem. Un wehl arī kreenu waldības laikā lihds pat 1845. gadam (reūp. 1864. g.) ūhīs gadu ūimteneem lolotais noluhūs nebij panahūts, kaut gan jau no Pētera I. laikeem par to tika ūpreeūts un gahdats. Tā Baltija gandrīhū wiūūus 700 gadus, ūahūot no 12. gadu ūimtena, kad radās rakūūitās teefību normas, nodūūwoja beū zīf neziū ūūūematiūūi ūūūahditām likumu grahmatam, un teefību poūūiwazijas wajadības tai bija jaapmeerina pēc neūūaitameem aūūewiūūūeem, raibeem un iūūaiūiteem teefību atwoteem, kuroū, kā redūejām, daūchadi krusūtojas un kopojas wiūūadu ūemju un kulturu teefības, bet it ūewiūūūi — zaur wahzu.

un polu teefibam — tās pašas wifur efofchās romeeſchu teefibas, kà ari jo redjami wahzu feodalās teefibas. Wiſs ſchis wehſtunifki ja= krahjees teefibu wiftr̄s nodereja par galweno pamatu tai teefibu kodifi= kazijai, kura tika parweikta kreedur waldbifchanas laifā.

B) Baltijas weetejās teefibas kreedur
waldbifchanas laifā.

4. laifmetš.

Kà jau tas bij paraſts, ari kreedur waldbifchana Baltijā eefahkās ar to, ka tika ſwiniigi apſtiprinatas wiſas lihds tam bijuſchās teefibas.

Kad Riiga un wiſa Widſeme padewās ſcheremetjewam, tad ſinamajos 1710. g. 4. jultija „aforda punktōs“ jau tika apſtiprinatas wiſas balteefchu wezās teefibas: uſ ſchahdu papiru peeneſchanu, kur wajadſigs, balti bij weenmeh̄r loti biſchalli. Starp zitu, ſcho „punktū“ 10. pantā bij noteikts: „Wiſās teefās leetas jaiſteefā pehz Widſemes priwilegijam, labi apſtipriinateem ſeneem eeradumeem un pehz ſina= mām wezajām Widſemes brunneeziabas teefibam, — bet kur to naw, tur pehz wiſpahrigām Wahzijas teefibam (gemeines Recht — t. i. ro= meeſchu teefibu peemehrojums Wahzijai) . . . lihds kamehr turpmā . . . tiks ſawahkti un iſdoti pilwigi Widſemes ſemes likumi.“ — Sihmejo= tees uſ ſcheem 1710. g. 4. jultija „aforda (lihguma) punkteem“, ſeiſars Peteris I. 12. oktobrī 1710. g., kad W i d ſ e m e s muiſchneeziaba tam „wiſas ſemes“ wahrdā eefneedſa apſtipriinaſchanai minetos „punktus“, — uſrakſtija reſoluzijū: „Wina Maſtate zaur ſcho dod ſawu wiſ= ſchehligo apſtipriinajumu wiſam tam, kaš no generalſeldmarſchala grafa ſcheremetjewa Widſemes brunneeziabai un ſemes eedſihwotaſeem ir atwehlets.“ —

R i g a i tika iſdota winaš priwilegiju grahmata (жалованная грамота) 30. ſeptembrī 1710. g., kura bij teikts: „ . . . Zaur ſcho Meh̄s apſtipriinam wiſas ridſineeku priwilegijas, pilſehtu teefibas, ſtatutus un ſenejus eeradumus, kaš likumigi dabuti no ſeneem laifkeem un no waldbneeka lihds waldbneekam . . .“

Œ g a w n i j a s brunneeziabai un ſemſtei (шляхетству и земству) 1. martā 1712. g.: „Meh̄s apſtipriinam . . . wiſas wina ſenās priwile= gijas un teefibas . . . ſtatutus, kriſtigos ſemes eeradumus un paraſchas.“

R e w e l e i 13. martā 1712. g.: „Meh̄s, Peteris Pirmais, zaur Deewa ſchehlaſtibu wiſas Kreewijas Zars un Patwaldbneeks . . . zaur ſcho apſtipriinam . . . wiſas wina (Reweles eedſihw.) ſenās un no wal= dibas lihds waldbibai labeeguhtās priwilegijas, brihwibas, teefas un

eeradumūs, kà tās teem lihdj ſchin laikam ir eeguhtas un paſtaſhwe-juſchās.”

15. aprill 1795. g. uſ muhſchigeem laikem peekveenojot Kreewi-ſjai Kurſjeni, Semgali un Piltenes apgabalu no Katrinas Deelās: „Mums miſli-uſtižigeem pawalſtneeſoem Kurſemes un Semgales knaſiſtēs, kà ari Piltenes apgabalā, diſchziltigai brumeezibai un ſemſtei, pilſehtam un wiſeem eedſihwotajeem . . . lihdj ar ſcho paſludi-
nam, ka . . . winaw teeſibas un priwilegijas . . . pilnā mehrā tiſs uſtūretas.”

Kreewu waldiſchanas laikā jau nu teeſibu awoti Baltijā jau ſtipri ſaudeja ſawu lihdj tam leelo raibumu un arween watraf turwina-
jās ſinamai weenibai. Wiſas jaunās teeſibas, kaš tika eewſtas waj radās ſchin laikmetā (lihdj muhſu deenam) war eerindot ſchahdās trihs grupās:

1) Tahdi wiſpahrīgi Kreewijas liſkumi, kuzi, buhdami iſdoti preeſch wiſas Kreewijas, tiſka atteezinati ari uſ Baltijas guber-
nam. Peemehrī: 1787. g. tika iſdots Kreewijā jaunš liſkums, kuzſch noilgumu (давность) ſuhdſibas leetās noteiza uſ 10 gaddeem, un tika atteezinats ari uſ Wiſsemi un Zgaumiju. Tà ka Kurſeme 1787. g. wehl nepeedereja Kreewijai, tad uſ to ſchis liſkums, protams, neatteezās, un zaur to paſchu wehl ſchodeen Kurſemē ir zirtads noilgu-
ma terminſch — proti 5 gadi, iſnemot Kurſemes ſemneeku liſ-
kums, pehz ſuxeem taš ir tahds pat. kà zihur — 10 gadi (iſnemot weſ-
ſeku leetās, kur ari ſemneekem ir Kurſemē 5 gadu terminſch), — jo Kurſemes ſemneeku liſkumi tiſka iſdoti 1817. g. — jau Kreewu wal-
diſchanas laikā. Kreewijas medibu liſkumi no 1892. g. ſihmejas ari uſ
Wiſsemi un Zgaumiju (uſ Kurſemi ne). 1888. g. liſkums par meſchu
aiſſardſibu ſihmejas ari uſ wiſu Baltiju. 1870. g. Kreewijas pilſehtu
liſkumi 1877. g. tiſka atteezinati ari uſ Baltijas pilſehtam. 1864. gada
teeſu uſtawi 1889. g. tiſka — ar daſcheem pahrgroſtjumeem — atteezi-
nati ari uſ Baltiju. Tāpat pamajaſam ari liſkumi par poliſizijas un wiſas
admiſniſtrazijas kaſrtibu (1888. g.) — u. d. z.

2) Tahdi liſkumi, kuzi ſihmejas tiſkai uſ Baltiju waj uſ
atſewiſchſam tās gubernam waj kaſrtam. Peemehrī: 1877. g.
medibu liſkums preeſch Kurſemes, kuzſch ir atſewiſchſki peeminets Kre-
ewijas wiſpahrīgajos medibu liſkumos. 1855. g. liſkums, kuzſch atſawj
Wiſsemes miſchneezibai dibinat ſawās dſimtmuſſchās fideikomifus un
majoratus bej ikreiſejas Wiſaugſtaſkas apſtiprinaſchanas (ar ſinameem
eerebeſchojumeem tomehr). 1816., 1817. un 1819. g. Zgaumijas,

Kurjemes un Vidjemes jenneeku likumi, tāpat arī 1849. g. Vidj. jenn. lik., 1863. un 1865. g. papildinājumi Kurjemes jenn. lik., 1856. g. Sgaunijas jenn. lik., 1866. g. lik. par pagastu pašvaldību Baltijā, 1889. g. likumi par Baltijas jenneeku tēfam un jenn. leetu komiſarēm u. d. z.

3) Wiſpahriģee Kreewijas likumi, kā palihģa tēfibaſ (ſubſidaraſ) — taħdoſ gadījumoſ, kad weetejoſ likumoſ naw atteezigū noteikumu waj tee ir par daudj neſkaidri. Praktiķā ſhini ſinā wiſpahriģee likumi neſpehlē gandrīj neſahdu ſomu.

Wiſi kreewi waldiſchanaſ laiķa tēfibu atvoti Baltijā ir eerindojami ſhiniſ 3 kategorijāſ.

La zenſchanaſ k o d i f i z e t (ſawahht weenkop ſiſtematiķāſ likumu grahmatāſ) weetejāſ pahroſ raibāſ un iſſkaiſitāſ tēfibaſ, kura kā ſarkanaſ paweedeenaſ weſkaſ zaur wiſu Baltijaſ tēfibu wehſturi, turpinajāſ arī kreewi waldiſchanaſ laiķa un pee tam ar wehl jo leelaķu ſparu. Nau peewestajā ſcheremetjewa eeſneegto aforða punktu 10. pantā ir peeminetaſ, ka turpmaſ tiks ſawahhtāſ wiſaſ Widjemes tēfibaſ weenkop. Uj Widjemes muiſchneeziķaſ luħgumu 1728. g. 12. ſeptembrī tika iſdots Wiſaugſtatāiſ ukaſj par iſſkaiſito Baltijaſ tēfibu ſaſahrtoſchanaſ weenkop (= kodiſiķaziju) un par jaunaſ likumu grahmatāſ ſaſtaħdiſchanaſ. No ſchejeeneſ ſahķāſ weſela rinda komiſiju preeſſch ſch noluhķa, kuraſ ar daudjeem pahtraukumeem darbojāſ weſelu gadu ſinteni, liħdj kameħr ap 1829. gadu ſcho leetu iſderwāſ dabut puſliħdj uſ weenu puſi.

Birms tā uſſaweteeaſ pee ſcho kodiſiķazijaſ komiſiju darbibaſ, paſkaidroſchu tuwaſ, kaſ ir tēfibu k o d i f i ķ a z i j a. Likumu grahmatāſ war raſteeaſ diwejadā zelā: 1) War tiſt iſdota weſela ſiſtema jaunu likumu, kaſ eeweetoti weenā likumu grahmatā; tee buħſ gluhſchi patſahwiģi jauni likumi, ta buħſ likumdoſchana, bet ne likumu kodiſiķazija. Tahdā ſahrtā radāſ p. peem. Baltijaſ jenneeku likumi 1816., 1817. un 1819. gadā; tāpat radāſ jaunee Kreewijaſ kodu likumi no 1903. g. (Уголовное Уложение); tāpat ir jau ſaſtaħdita jauna Kreewijaſ ziwilſikumu grahmata (Гражданское Уложение), tiķai naw wehl nahhuſi likuma ſpehķā. — 2) Bet war notikt arī tā, ka likumus, kuru ir iſſkaiſiti pa daſchadeem atſewiſchkeem ukaſeem, grahmata, priwileģijam, noteikumeem u. t. t. — ſawahz weenkop, apſtraħdā wiau teſtu redakzijaſ ſinā gluhaki un toſ peħz panteem ſanumwetuſ eeweeto weenā waj wairakāſ likumu grahmatāſ; ſchis likumu grahma-

tas tad nebūhs jauna s likumdošanas auglis; tee likumi, kas tajās ir šawahkti, jau agrāk pastahweja, bij spēhā, tikai nu tee ir šafahrtoti weenfop: ta ir kodifikazija (no latinu wahrda „codex“, kas wofihmē tafeliti, bet zitā wofihmē — grahamtu waj krahjumu). Ap 535. gadu pehz Kr. Bizanzes (Austruma Romas walsts) Keisars Justinians lika šawahkti weenfop wifas pastahwofhās romeeshu teefibas un šcho wina darbu šanz par Justiniana kodifikaziju (kurai tas pee-weenoja ari jaunus, pašcha isdotus likumus). 1832. gadā isdotais Kreewijas likumu krahjums ari bij grandioza weefibu kodifikazija; tāpat ari 1845. gadā isdotee Baltijas žiwilistikumi (Balt. lik. III. d.) ir kodifikazijas darbi.

Tatšchu tihrā weidā nesad neparahdas ne jauna likumdošana, ne ari kodifikazija: jaunisdotu likumu krahjumā weenmehr mehds eewest dauds no agrākām weefibu normām, teefchi waj neteefchi, jo teefibas nekriht no gaisa, bet atbilstas palehnam un nesad nesaudē šaišchu ar pagahtri; un, no otras pušes, neweena kodifikazija newar iskrit bes dašchadu gluschi jaunū weefibu normu eeweššanas tajā — likumdošanas šahrtibā. Tā tas bij leelajā 1832. g. Kreewijas likumu kodifikazijā, tā ari Baltijas 1864. g. žiwilistikumu kodifikazijā.

1728. gadā tika eezelta pirmā Baltijas prowintšchu weefibu kodifikazijas komištija: tika pawehlets „išwehlet wairakus wihrus, kas ir leetprateji weetejās weefibās“ — un wina darbus zelt preefchā wisaugstakam eefkatam. 1733. gadā šchi ne wifai ahtri ispidbūtā pawehle tika no jauna atšahrtota. Komištija no 6 wihreem (widsemneekeem) lihds 1741. g. šastahdija 5 grahamtās Widsemes weefibas, sem nošaukuma „Widsemes jaunās brunneežibas un jemes weefibas“ un 1741. gadā eefneedša tās ministru kabinetā, lihds ar muišchneežibas luhgumu dehl apstiprināšanas atļaujas nodrukāt. Preefch šchi krahjuma zauršlatišchomas ministru kabinets eewehleja ihpašchu komištiju, kurai tika usdots „eewehrot, ka lai neteef aiššahrtas Keisara prerogatiwas un walsts interefes“. Bet no wifā ta toweis wehl nekās weišnahza, jo radās domu starpibas, un krahjums šašcheshlās 2 projektos: 1754. g., kad tika eezelta šestā komištija wifai Kreewijas likumu kodifizešchanai, tajā tika nodoti ari abi Widsemes projekti, bet ari ta nenoweda šalwu darbu lihds galam. — Kad 1767. g. Katrina II. šafauza deputatus no wifās Kreewijas preefch Kreewijas likumu krahjuma šastahdišanas, tad šchai „Katrinas komištijā“ bij ari ihpašcha komištija preefch Baltijas weete-

jeem liikumeem, kura kastrahdaja ap kahttoijhanu lihdj 1777. g., bet atkal nepabeidja sawu darbu.

Interessant, ka toreis daschi „Katrinas Komissijas“ lozekli isturejäs pret Baltijas atsewischkajam teesibam. Dubimas aprinka freewu muischneezibas deputats Mikifors Tolmatshovs, us Widsemes un Sgaunijas muischneeku deputatu luhgumu, lai schim prowinzem atstahj winu wezos liikumus, — usstahjäs, ka daschadu neehrtibu dehl waja-got „fazeret“ „weenadus liikumus preeksch wišam Winas Majestatei pawalstneezigam tautam“. — Kasanas apr. muischneezibas deputats Peteris Tsepilows isteizäs, ka esot „koi sawadi dsirdet, ka Widseme un Sgaunija, kuras jau til ilgi kamehr peewenotas Kreewijai, wehl arween teesajotees pehz sweschäm teesibam, kuras eeweduschki tahdi waldbneeki, kureem wairs ar schim semem neefot nekahdas dalas.“ — Romanowas pilsehtas deputats Jegors Demidow, apstrijdot Widsemes muischneezibas un semstes priwilegijas, bij taifijis fishu wehsturišku pahrskatu par Widsemi pehz Lomonosowa Kreewijas wehstures, Wol-tera wispahrigas wehstures un Kranzija kronikam, un us schi pamata passaidroja, ka nekur neefot to wezo priwilegiju originalu, us kureem til beeschi atfauzotees pee Widsemes teesibu lastichanas (sic!).

1803. g. tika eezelta 3. Baltijas liikumu komissija, gan tikai jauwo Rigas pilsehtas liikumu dehl, kuri netika apstiprinatu, un 1805. g. schi komissija tika atlaista. — 1819. g. tika atkal pawehlets fastahdit ari weetejos Baltijas liikumus. Baltijas gubernu preekschneezibai tika us-dots fastahdit weetejäs komitejas (Rigä un Jelgawä no 8 un Rewelē no 9 lozekleem). Bet schis komitejas ilgi nesanahza, un beigw beigäs tatschu nefa ari neishdarija.

1826. g. agrakä wišas Kreewijas liikumu komissija tika pahrtaisita par Weisara Majestates kanzelejas 2. nodalu. Nu weetejäs komitejas shehdja un usfahfa eet pa zitu zeku.

Weidsot 1828. g. tika eezelta peektä Baltijas liikumu komissija, kakarä ar 1) ridseneeku luhgumu dehl winu teesibu apstiprinaschanas un 2) ar Baltijas generalgubernatora markisa Paulutšchi raportu keishavam Baltijas muischneezibas un pilsehtu priwilegiju leetä. Tas wišs no-nahza walsts padomē. Bet pehdejä peeprafija priwilegiju o r i g i n a - l u s . Nu halteeschi atshubija — lihdj ar Paulutšchi pawadu rakstu — us Peterburgu sawas priwilegijas 23 g r a h m a t ä s — wahzu, la-tinu un sweedru walodäs . . . Talab pee waldoschä fenata tika eezelta ihpashha komissija preeksch scho priwilegiju pahrbaudischanas un kalihdji-

naišanas ar originaleem. Senata komisiju pahrņema ūšauschalas, eeraugot balteefūhu privileģiju wešumus 3 walodās. Ta ūšehlojās, fa, pat ja eezeltu 4 ūpezielus tultus, tad pahrūulkošanai ween paeetu 6—8 gabili! Tad walsts padome apūšehlojās par ūšenata komisiju un Baltijas likumu kraļjuma fastahdiūšanu ūšdewa keisara kamzelejas 2. nodakai, bet ūšenata komisiju ūšehdūsa.

2. Nodaka noteiza ūšahdu planu: 1) Baltijas likumu kraļjuma pirmā redakzija, 2) rewizija, 3) otrā redakzija, 4) galiga rewizija un 5) wehsturiūks pahrūfats par Baltijas likumdošanas awoteem.

Preefūh pirmās redakzijas ar wiūsaugstaūo pawehli tika eezeltis ihpaūūs redaktors — landrahts Samūons ūon Himmeltjerna. Tam nodewa ari wiūs agrāf ūawahūtos materialus. Redigejamee likumi tika ūadaliti 5 ūugās: 1) Rahtu likumi, 2) Ziwillikumi, 3) Weetejās eestahdes, 4) Ziwilprozeūa likumi un 5) Kriminalprozeūa likumi.

Himmeltjernam tika dotas ūšahdas direktrivas: eeturēt to paūhu nodaku planu, ūahds bij nodomats wiūspahrigo likumu kraļjumam; weetejos likumos atūiūst par ūpeūhā eūoūhu wiūu to, ūas nerinā pretim patwaldigās waras teeūibam un preefūhrozibam, walsts pamata likumeem, un ūas pats no ūewis nau pahrgrosijees laiūa ūraunē un pahrwaldibas kahtibā. Romas teeūibas peelaiūt tajos gadījumos, ūad tās nerinā pretim weetejeem un wiūspahrejeem likumeem un noder par deriġu papildinajumu. Teesū eeradunus, tursi pastahwiġt un weenadi atkahtojas, peelaiūt ūā nepeeezeūšanu likumu papildinajumu.

Š. ūon Himmeltjerna ahtri un weifli ūipildija leelako daļu no ūawa ūšdewuma. Tas wiūspahr bij ihūts wihrs ihūtā weetā. 1830. g. tas pabeidūa kahtu likumu grahamati. 1831. g. tam tika gatawi ziwillikumi, teesū eekahrtoġuma likumi un prozeūualee (teeūaūšanas kahtibas) likumi (pehdejee tika preefūh Wiūsemes).

Nu kahtās pirmā rewizija. ūawahūtos 4 likumi kraļjumus noūuhtija Baltijas generalgubernatoram, un ūem wiūa ūšraudūibas tos rewideja 3 weetejās gubernu komitejas, tursi fastahws bij ūšahds: ziwilgubernators, ūā preefūhūehdehajs, gubernas prokurors, pa weenam lozēklam Wiūsemē no hoūteeūas, ūgaurijā no semes wiūsteefas un Kursemē no wiūshoūteeūas, deputats no muiūhneezibas un 1 lozēklis no gubernas pilūehūas magistrata. Semneeku deputata nebij neweena.

Komitejas eekuhtija ūawas peefūhmes pee kahtu likumeem 1833. g. un pee pahrejām 3 likumi grahamatam — 1834. g. Samūons wehl

ſcho to tur nogludinaja, un tad ſchee liſumni nonahza leiſara kanzelejas II. nodakâ, kur pee teem iſdarija otru rewijiſju nodakas eerehdai ſem ſchis nodakas preeſchneeka Balugjanſka wadibas. ſchi galigâ rewijiſja bij loti gruhſta teeſibu raibuma un diawu tekſta walodu (ſreelwu un wahzu) dehl: wahzu tekſts bij jatulkſo ſreewiſſki.

Kaut gan rewidets un ſijats bij jau tiku tikam, tomehr 1836. g. wehl tika eezelta preeſch wiſam 3 Baltijas gubernam rewijiſjas komiteja, kurâ muiſchneeziabas un pilſheſtu Deleſgatus eezehla Baltijas generalgubernators. Rewijiſjas komiteja ſtrahdaja beſ pahrtrauluma 2¹/₂ gadus; ta notureja parwiſam 180 ſehdes Balugjanſka wadibâ un ſtingri un uſmanigi pahrbandija iſſkatru pantu. Utradâs ari tahdi jautajumi, kurus komiteja newareja pati iſſchirti kodifikazijas zelâ un kuri bij jaiſchkir liſumdoſchanas ſahrtibâ. Tika ſaſtahdits pamatigs pahrſkats par Baltijas teeſibu awotu wehſturi, lai zeeſchi pahrleezinatos, ſas peedereja Baltijas ſahrtam pirms to nonahſchianas ſreewijas pawalſtneeziabâ. — Wehl tika nodibinatas komiſijas pee II. Nodakas un walſts padomes, lai ſpreestu par weetejo liſumnu atteeziwu pret wiſpahrigajeem liſumeem.

Beidſot, tahdâ ſahrtâ pamatigi pahrbanditas, tika iſdotas Baltijas prowintſchu liſumu I. un II. dalas (liſumni par weetejâm eeſtahdem un liſumni par ſahrtam) ar ukſu no 1. jumiſja 1845. g.

Baltijas prow. liſ. III. dala — žiwiliſumni — ſtipri notawejas. Par teem tika ſpreests jau 1836. g. rewijiſjas komitejâ, bet tâ ſa ſem panteem nebij wiſur uſrahditi awoti, tad ſchos žiwiliſumus tika ſaſtahdit par jaunu, ar wiſeem awoteem. Pee ſchi darba ſtahjâs tika 1857. gadâ, un to wadija Baltijas prowintzialteeſibu ſinatnes patriarchs Dr. jur. Bunge (1911. g. tas mira wairak kâ 90 gadu wezumâ), bijuſchats Balt. prow. teeſibu profesoſs Terbatas uniwersitatê. Žiwiliſumnu wahzu tekſtu Bunge pabeidſja 1862. g. maijâ. Pehz tam wira ſaſtahditi žiwiliſumnu kodifikaziju nodewa pahrbandit wiſu 3 Baltijas gubernu gubernatoreem un proſuroreem, weetejâm augſtâkâm teeſu eeſtahdem, muiſchneeziwu un Rigas un Keweles magiſtratu preeſchſtahwjeem, Terbatas uniwersitates juridiſkâs fakultates lozelleem un beidſot Baltijas praktiſkeem žuriſteem. Wiſu ſcho perſonu peeiſhmes tika nemtas wehrâ pee ſcho žiwiliſumnu galigâs rewijiſjas. Reiſê ar to liſumdoſchanas ſahrtibâ tika iſſchirti dawſi jautajumi, kurus newareja atriſinat kodifikazijas zelâ. Dihſ ar wiſu

to naiigi tika tulkots kreemu walodâ wahzu teksts statssekretara barona Korfa wadibâ.

1862. g. wisaugstaki tika eezelta ihpafcha komiteja sem kraja Gagarina preefshchehdibas, no grafa Korfa, general-adj. kraja Suworowa un teesleetu ministra grafa Samjatnina — lai isfchirtu jautajumu: kahdâ zelâ jafkaba zauri un jaapstiprina Baltijas ziwillikumū krahjums. Weena (masakâ) dala pastahtweja us to, ka tam jaeet likumdoſchanas kahrribâ zaur walsts padomi (komisija un pehz tam pilnâ ſapulzē). Otra dala — ka tas ir leeti un neeſpehjanri un ka ſchis krahjums jaisdod bej zaurſkatiſchanas walsts padomē. Otrās dalas domam peekwita ſeiſars, un tās patureja wirtsroku.

12. nowembrī 1864. g. tika dots wisaugstakais ukajs waldoſchajam ſenatam, lai tas iſſludina Baltijas prom. likumu III. dalu, uſ kahda pamata ſchi muſhu weetejo ziwillikumū grahmata nahza ſpehkâ un kluwa par ziwilteefibu amotu no 1. jul. 1865. g. Wiſi eepreeſchjeje iſkaiſitee atſewiſchke ziwillikumū ſaudeja ſatru ſpehku, un to weetâ nahza winu ſiſtematiſkâ kodifiſkaziija — III. ſehjums.

* * *

Up to paſchu laiku (1864. g.) tika iſdoti Kreewijas jaunee teefu uſtawi, un tadehl tika atmeſtas domas par Baltijas weetejo teefu eekahrtojumā un prozeſa likumu kodifiſkaziija: bij nodomats jaunās teefas un jauno teefu prozeſu eewest ar laiku ari Baltijā. Tatſchu, par noſcheloſchānu, ſchi reforma nokawejas par weſeleem 25 gadeem, un jaunās teefas, kuras neſalibſinami uſlaboja taiſnas teefas ſtahwoſki Baltijā, ſtahdamās wahzu teefu weetâ, — tika eewestas Baltijā tika 1889. gadâ, reiſē ar jaunām ſemneeku teefam, kuras ir daudſ pilnigakas par Œeſchfreewijas ſemneeku teefam. (Kas par to turwal intereſejas, teem waru aiſrahdit uſ manu rakſtu „Baltijas teefu ſistema pirms un pehz 1889. gada teefu reformas“, „Jaunās Deenas Lapas“ 1912. g. marta, aprila un maija wairakos numuros).

No Baltijas prom. lik. I. ſehj., kuras ir likumi par weetejām eestahdem, tagad gandrihs neſas wairs naw ſpehkâ, jo kopſch 1845. gada wiſas weetejās eestahdes — gubernas adminiſtraziija, poliziija, paſts, pilſehtu paſchwaldiba, teefu eestahdes — ir pamatu pamatos pahrgroſitas, tuwinot ſchis eestahdes wiſâ walſti peenemtām formam. Samehrâ daudſ maſak no laika joba ir zeetis II. ſehjums — likumi par kahrtaun un daſchadām kahrtaun paſchwaldibas eestahdem, ka p. peem. muiſchneeziibas konwenteem, landtageem, landrahtu kolegijam, ſemes

pašchwaldibu, garidšneezibas organizaziju, pilsonu kahrtu. Sewišchki fihštī turās tee likumi, kuri sīhmejās uš muišchneezibas kahrtās teefibam un priwilegijām.

Kas sīhmejās uš wišchwariġako un nopeetnafo Baltijas provinšču teefibu preefichstahwi — weetejeem žiwillicumem (III. sehj.), tad — kaut gan no teem wehl leelakā daļa ir špehā — tomehr arī šche ir nodrupinata nost laba teeša. Sewišchki daudj no teem tika atzelti reišē ar 1889. g. teefu reformu un ar tanī pašchā gadā eewestām jaunajām Frepostnodalam, kuras stīpri pahrgrofsija hipoteku kahrtibu Baltijā. Schis reformas atzehla III. sehjuma pantus wefeleem bareem usreis. Tapat ne mašumu arī šakarā ar jaunō žiwilprozesa uštawū. Un ar 1912. g. 20 marta likumu par autoru teefibam teef atzelti Baltijas žiwillicumi par isdoščanas lihgumu (Verlagkontrakt), kā arī weenigais pants par autora teefibam.

Pats par šewi šaprotams, ka sem apšihmejuma „Baltijas weetejee likumi“ naw jašaprot tahdi likumi ween, kas sīhmejās reišē uš wišwu Baltiju. Tahdu taišni ir majakā daļa. Leelais wairums sīhmejās uš atšewišchām teefibu teritorijām — waj nu pehž gubernam, waj pehž kahrtam waj grupam. Tas stahw šakarā ar leelo teefibu raibumu Baltijas wehsturē, un tā ka 1845. un 1864. g. likumi bij tīkai šcha raibā wehstures mištra šakopojums (kodifikazija), tad šchis raibums neišjuda, bet tīkai tika eewestots ehrtakos štelingos, noteiktos pantu un nodalu eemauktos. Wežās eestahdes pehž I. sehjuma bij daščadas katrā no 3 Baltijas gubernam. Daščadas ir arī kahrtu teefibas katrā gubernā. Bet wehl jo leelaks raibums walda žiwilteefihās (III. sehj.). Tur ir aštonas teefibu teritorijas, kuras katra wehl škaldas šihkatās drumstalās. Mhrpus šchim teritorijām nostahdišim tos žiwillicumu pantus, kuri sīhmejās uš wišfām 3 gubernam reišē (išņemot šemneekus). Tad tahlak našt: 1) Widšemes jemes teefibas, 2) Widšemes pilšehtu teefibas; 3) Kuršemes jemes teefibas, kuras sīhmejās arī uš wišām Kuršemes pilšehtam, išņemot Pilteni, Mišputi, Šelgawu, Bawšku un Šaunjelgawu; 4) Kuršemes pilšehtu teefibas, kuras sīhmejās uš 3 pilšehtam — Šelgawu, Bawšku un Šaunjelgawu; 5) Piltenes apgabala teefibas, kuras sīhmejās arī uš Pilteni un Mišputi; 6) Šgaunijas jemes teefibas; 7) Šgaunijas pilšehtu teefibas preefich Dejas Keweles, Šapšalas un Wešenbergas: pahrejās Šgaunijas pilšehtās un Keweles Domā ir špehā Šg. jemes teefibas; 8) Narwas pilšehtas teefibas, Narwa

un tās patrimonialapgabalam; tas īsīkaidrojams wehsturiski: Pehz Zgaunijas peeweenošanas Sweedrijai, Narwa, tā bagata tirdsn. pil-
fehsta, tika nodalita atsewiščki. Sweedru eerehdni wareja no tu-
reenes īsīst few eenahkumus. Up 16. gadu fimbena beigam (1585.)
Sweedru karaleene Kristina Narwai peeschķihra Sweedru pilfehstu teefi-
bas, zaur ko tika tā tad atzeltas līhdj tam Narwā bijuščās Zgaunijas
pilfehstu teefibas. Tagad Narwa ir ļaudejuši ļawu ļahdreijejo ekono-
mišķo nosihwi. Wina peeder administratīvā finā tagad pee Peterbur-
gas gubernas, bet ziwilteefibas tai un tās patrimonialapgabalam ir
ļawas.

De w i t ā teefibu teritorija Baltijas ziwilteefibās ir j e m n e e-
t u ziwilteefibas, kuras naw eeweetotas III. ķehjumā, bet gan jenneeku
līkumos atsewiščki. Bet ari ķhi teritorija ļaķaldas 4 daļās: Zgauni-
jas, Saņnu ļalas, Widsjemes un Kurjemes jenneeku līkumi. Pehz
tam, ļad ķhee jenneeku līkumi tika īsdoti 1816., 1817. un 1819. g.
tee tika daudģķahrtigi papildinati un pahrgrositi: Widsjemē zaur 1849.
g. jenn. līk., kuzi nokahrtoja jemes atteezibas, nosķķihra galigi jenn-
neeku jemi no mwiščas jemes ar „ķarkano strihpu“ un nokahrtoja no-
dewas. Zgaunijas jenn. līk. par ļaunu tika īsdoti 1856. g. Widsjemes
jenn. līk. „wisjajunakais“ īsdewums ir no 1860. g., bet no ta ļaika
atķal ļoti daudģ ir pahrgrosits zaur 1863. g. ļaņu līkumeem, 1866. g.
pagaštu pashwaldibas līkumeem (kuzi abi eeweda radikalas pahrgrosi-
bas ari Zgaunijas un Kurjemes jenn. līkumos); bet it jeniščki daudģ
pahrgrosija wiņu 3 gub. jenneeku līkumus 1888. g. polizijas reforma
un 1889. g. jenneeku teefu un usraudģibas eestahģķu reforma. Kur-
jemes jenneeku līkumas wehl ihpaķhi grosija 1865. g. noteikumi par
jenneeku jemes piŗķķhanu un renteķķhanu. Tā tagad jenneeku līkumi
ir raibģ beķis; tos ļaika straume ir daudģ ķķuhpojusi pa ķaweem grosi-
gajeem wilkneem.

Ķhis teefibu teritorijas ir raduščās ļakārā ar agrafajām ķahrtu
teeļam, kuras pastahweja Baltijā līhdj 1889. g. teefu reformai. To-
reij bij atsewiščķas pilfehstu teefas preeķķ pilķoneem, jemes teefas
preeķķ mwiķķneekeem, krons eerehdneem un wispaħr teem, ļas naw
pilķoni un jenneeki. Un beidsot — jenneeku teefu sistema — preeķķ
jenneekeem un jenneeku jemes. Teefibu teritorijas toreij ķaķrita kopā
ar padotību weenām waj otrām teefam. Tagad, kur pee mums ir
eewestas wiņu ķahrtu teefas (atķķaitot jenneeku teefas), tā wairs ne-
war spēest. Tagad ļaķkatas ne us to, ļahdai teefai padots zillweķģ.

Bet pee kahdas fahrtas tas peeder, daschreij ari tur dsihwo un tur atrodas wina nekust. ihpafchums. Pilsehtas teefibam ir padoti pilsehtu eedfihwotaji, isnemot muischneeku fahrtas laudis un walsts deenastâ stahwofchus eerehdnus (un kas teem peelihdsinatii), kuzi ir padoti semes teefibam. Bet ja muischneekam pilsehtâ peeder nekustama manta (p. peem. nams), tad ta ir padota pilsehtas teefibam. Semes teefibam ir padoti aprinku eedfihwotaji un aprinku guloſchas immobilyjas (p. p. semes ihpafchumri), isnemot tahdus, kas padoti pilsehtas un semneeku teefibam: ta tad semes teefibu sferu war kritiska briedi usofcheret pehz diwam fahnu linijam: kas nepeeder pee pilsehtas teefibu sferas un naw ari semneeku teefibam padots — tas padots semes teefibam. Kursemê un Igaunijâ, ka redsejam, semes teefibas ir spehka metifween aprinkos, bet ari finamâs pilsehtas.

Piltenes apgabals (Kursemê) ap 17. gadu simteni kahdus 70 gadus bij patstahwigs Piltenes biskapa apgabals, un sakara ar to iskopas un nostiprinajas atsewischkas Piltenes semes teefibas, kuras eekuwa ari 1864. g. kodifikacijâ (III. sehj.). Tâs simejas us Wisputi un Pilteneri un us nelesku lauku apgabalu — agrako Piltenes apg. — isnemot semneekus (un semn. semi), kuzi dsihwo pehz semneeku likumeem un Kursemes semes teefibam. Bet teefneschi ar ironiju mehds isturetees pret schim flamenajam Piltenes teefibam un parasti to weetâ leeto Kursemes semes teefibas, atbalstotees us to, ka tâs ir atſhtas ka palihga teefibas wajadſigos gadijumos. Wispahr Kursemê semes teefibas ir waldoſchas, jo pilsehtu teefibas tur nezil neſpehja attihstutees. Kursemê neredſam neweenas wehstuwiskas, patstahwigas pilsehtas. Pilsehtu kultura wairaf turejas Widsemê un Igaunijâ. Kursemite palika Deosemite ar lauwſaimneeziſku nobraſu, un tas atpogulojas ari winas provinzialteefibas.

Semneeku materialâ un garigâ kultura pehdejos gadu desmitos ir Baltijâ tâ attihstijusees, sadſihwe semneeku aprindas palikusi tik farschgita, dsihwes pulſs tik moderns, ka schis dsihwes juridiskâs wajadſibas ne tuwu newar apmeerinat ar semneeku likumeem, kuros ir tik truhzigas normas itin wifâs noſarês. Tadehl muſur deenâs semneeku ziwilleetâs arween wairaf teef semneeku likumeem talkâ ſaukti Baltijas protw. lik. III. sehjuma ziwilistikumi, un proti, atteezigas semes teefibas katrâ gubernâ, waj ari tâs ziwilnormas, kuras simejas us wifû Baltiju.

Protams, ka šchis III. šehj. un ſemneeku ſikumi nāv weevigais ziviltēefibu avots preefſch Baltijas. 1892. g. Kreewijas medibu ſikums ſatura ſewi ziviltnormas, ir atteezinats arī uſ Wiſsemi un Zgauriju un, protams, nāv eewefts Balt. pr. ſik. III. ſehjumā. Tāpat arī ihpaſchee Kurſemes medibu ſikumi no 1877. g. Tam ſihdſigi ziviltnormas ſteepj pahr Baltiju arī 1888. g. meſchu aiſſardſibas ſikums. Wiſs weſſeku uſtaws un zitas wiſas walſts tirdſneezibas teeſibas — atſkaitot daſchus Baltijā atſihtus tirdſn. eeradumus — ſihmejas arī uſ Baltiju, un ſchať ſinā te gandrihj nekahdas weetejās ſawadibas neteef atſihtas.

Par 1864. g. teeſu uſtawu eeweſcham Baltijā jau tika runats. Ziviltprozeſā tika daſchas atſewiſchſas weetas ir groſtās, ziktahl tās ſihmejas uſ Baltiju, lai tās peefſanotu Baltijas weetejo ziviltikumu ſawadibam.

Par weenu no ſpilgtakām Baltijas weetejo teeſibu parahdibam — un pee tam tahdu, ar ko ta war lepcees — par 1889. g. reformetām krepofnodalam un uſ tām ſihmejoſcheemes plaſſaſcheem noteikumeem, kuri noſtahda uſ zeeſcheem pamateem immobiliaro apgroſibu un kreditu, — jau augſtaf ihſi tika peeminets.

* * *

ſchini pahriſkatā par Baltijas promiwiſchu teeſibam tika wiſawairaf eewehrota ſcho teeſibu t. ſ. a h r e j ā w e h ſ t u r e — teeſibu avoti wiinu wehſturifkā ſekoſchanā weenotram un ſawoſtarpejās atteezibās, wiinu ſakopoſchana, wiinu raibuma un ihpatribu atſariba no Baltijas raibās politrifkās wehſtures, un beidſot ihſs azu uſmeteens uſ Baltijas prom. teeſibu tagadejo ſaſtahwu. Turpretim ſcho teeſibu eeſſchejo wehſturi un dogmatifſki-kriſtiſku pahriſkatu par wiinu tagadejo ſatumu es ar nodomu atſahju ſche weaiftiklu, jo lai par to eeſahtru runat, buhtu 2—3 ſahrtigi jaiſpleſch ſchi rakſta 6. nodalas robeschas, kas te nāv paſchweij eeſpehjamš. Labak tahdu pahriſkatu ſueegt atſewiſchkā rakſtā.

Wehſturiſki raduſchās, Baltijas promiwiſchu teeſibas ar laiſku wehſtures ſtraumē arī noſudis un doš weetu modernakām un pee tam wiſspahrigakām teeſibam, it ſewiſchki nowehriſchot to nebeidſjamo ſkaldifchanos drumſtalās, ſahda tajās tagad walda. Bet ſchini brihdī weetejām ziviltteeſibam (es nerunaju par ſahrtu teeſibam, kurām jau ſen ir laiſs eet uſ gulu un iſtihvit weetu wiſu ſahrtu weenlihdſibai ſikuma preeſchā) — weetejām ziviltteeſibam — ziktahl tās nāv ſaiſtitas ſahr-

tu pineklos — wehl ir daudz zeešhu šaknu weetejās šarvadibās, kuras
uj veis wišas širaut newar, lai tai weetā nolūktu wišpahrīgus ziwil-
līkumus. Baltijas ziwillīkumi ir daudz pilnīgaki pehz šawa šatura
bagatības, pehz šinatīvīškas vedatžjas un sistēmas, nekā wišpahrīgee
Kreewijas ziwillīkumi, kas eewetoti Šif. šwoda X. šehj. 1. daļā:
pehdejee ir loti nowezojušchees, nesinatīvīši šakarštoti, šaswistīški, ne-
weīški redigēti un, galwenais, ar leeleem robeem šaktīšajā šaturā, šu-
rus peepildit praša mušju laiku štraujā ziwilapgrošiba. Uri Baltijas
ziwillīkumos ir manami robi, daudz nowezojušchos normu, daudz ari
glušči leeku šīškumu, bet tatīču, ja jaišwehšas štarp tagadejeem wišas
Kreewijas ziwillīkumeem un Baltijas prow. šif. III. šehjumu, tad la-
baks ir pehdejais. Tikai modernai dšīhwei peemehrotus, no šabeedri-
ška gara apdwestus ziwillīkumus drihštēti šit šehi eewehrojāmā Bal-
tijas teesību peeminekla (III. šehjuma) weetā.

Walsts budschets un tautas preefsch- stahwiba.

Juribisti kritiškis apzerejums no W. B a s t j a h n a.

1. Budscheta wehsture.

Wahrds budschets ir zehlees no angļu walodas, no wahrda „budget“ un burwiški nemot nošimē ahdas maišu, kura glabajas da-
ščadi walsts weškini, wešfekt un zilti dokumenti. Tagad, turpreibim,
ščhis wahrds, kà pašča Anglijā, tà awi zitur, ir eemantojis parwisam
zitu nošimti. Budschets — tas ir walsts eenahšumu un isdewumu
šaraktis, — uš weemu waj wairaf gadeem peenemts walsts šaimneezibas
plans, pee kura japeeturas waldbai šaimneeziskā finā.

Kà tad nu budschets ižehlees un kà wišč eekarojis šarwas ta-
gadejās teešibas?

Widus laikos, kà jau tas wišpahr šinams, walsts šaimneeziba
pilnīgi šapluhda ar šarala peršonigo šaimneezibu. Wiši šarala eeneh-
mumi galwenā šahrtā nahza no pašča šarala un wina šawilijas
ištšahumeem. Šheem eenahšumeem peeweenojās wehl daščadi teešu
nodokli un muišas, kuras mašaja feodali (ta laika paštahwiģee muiš-
neeki). Bej tam wehl atšewiščkos gadijumos šhee feodali bij špeesti
mašat šaralim leelakas, waj mašakas šunas. Šar tahdeem atšewišč-
šheem gadijumeem uššatija, peemehram, šarala dehla eezelšchanu br-
nimeeka šahrtā, waj wezafās meitas išdošchanu pee wišra un pašča
šarala išpiršchanu no wangneezibas. Tà tas bij gandwišj waj wišās
feodalijma walstis.

Wiši šhe peewestee nodokli no pašcheem nodokli mašatajeem pež
wezu wežam tradizijam (parašam) tika uššatiti par šikumigeem, par
tahdeem, kuri nepeezešchami walsts ušturedchanai un tapež arween
tika šahrtigi nolihdšinati.

Sau no šheem widus laikeem šahkot, angļu šaralis šastahdija šew
mašus, weentahrišhus šaraktis par šarweem eenahšumeem un isdewu-
meem, bet tà ša šarala peršonigā šaimneeziba šapluhda ar wišas walsts
šaimneezibu, tad tahdus šaraktis newareja uššatit par walsts, bet
tikai par priwatas peršonas eenahšumu un isdewumu šaraktstem. Ka-

valis, tãpat kã kura katra priwata persona, wareja fatuus eenahkumus isleetot pehz fatuus patriſchianas; neweenam nebiya nekahdas teefibas wiiru kontrolet.

Tã tad no paſcha ſahkuma karaleem hij patſtahwigi eenahkumi, no kureem tee ſedja kã fatuus perſonigos, kã ari walſts iſdewumus tã, kã to wiiri atrada par iſdewigatu preeſch ſewis. Bet wehlaſ, kad walſts uſdewumi ſahka paplaſchinatees, kad karaki uſſahka leelafus karus un kad tee ſahka lepnaki diſhwot, tad agratee eenahkumi iſrahdi-jãſ par nepeeteekofcheem, par loti mafeem, un karabi greejãſ pee fatweem apaſchneekem pehz lihdſekkeem, pehz labprahtigeem dahwinajumeem — papreeſchu ſikãlã kara laikã, bet wehlaſ ari meera laikos. Schee Labprahtigeem dahwinajumi wehlaſ iſwehrtãſ par pilnigi nelabprahtigeem, peeſpeeteem; pee wiiru eekafeſchianas miilſigu lomu ſpehleja wiſfadas nekahritãſ.

Scho redſedamãſ, anglu ta laika parlaments, kureſch ſaſtahweja no karaka apaſchneekem miwiſchneekem-wajaleem, nolehna, ka bej parlamenta atkãujãſ karalis nekahdã ſinã nedrihſit greeſtees pee eedſihwotajeem pehz pabalſta ne naudas, ne ari kara ſpehka ſinã. Schahdus parlamenta lehmumus gan karabi eewehroja ſikãlã tiſ ilgi, kamehr tee jutãſ wahjaki par parlamentu, par fatweem apaſchneekem, bet tiſ lihdj ſwara kãuſi ſwehrtãſ otradi, tad wairãſ karalis nekahdus parlamenta lehmumus neewehroja.

Zihnitees ar parlamentu komehr karalim nebiſ weegli un wiirſch, lai pahrlẽezinatã parlamentu, ſahka iſmantot fatuu eenahkumu un iſdewumu karakſtu. Ar ſchi karakſta palihdſibu karalis zentãſ pee-rahdit, ka tam teeſcham wajadſtigãſ leelafãſ naudas ſumas, ka ar agrakãjãm taz wairãſ iſtiſt newar. Za nu karalim iſdewãſ parlamentu pahrlẽezinat, tad taz wairoja wira lihdjeklus, bet par to, waj ſchee lihdjeklã pateſcham teel iſdowi preeſch norahditãm wajadſibãm waj ne, par to parlaments no ſahkuma wehl nemaſ neinterẽejeãſ. Kad wehlaſ parlaments ari pee ſchi lihdjeklã gribeja kertees, tad karalis tam ar wiſeem ſpehkeem pretojãſ.

Za nu, turpretim, karalis ne ar ſahdeem lihdjeklẽem newareja parlamentu peedãbut pee fatuu eenahkumu paauſtinaſchianas, tad taz zentãſ, kã tagad mehdiſ teiſt, „ſikumu apeet ar lihkumu“: wiirſch negreejãſ wiſ wairãſ pee parlamenta, bet taiſni pee eedſihwotajeem, lai tee wiiram fo nebuht dahwina labprahtigi un pehz paſchu patriſchianas. Wehlaſ ari ſchee dahwinajumi iſwehrtãſ par pilnigi pee-

ſpeesteem. Dà, peemehram, ſahdreif Londonas pilsēhta nolēhma at-
teiktees no Karala nelikumīgā prašijuna iſpildīſchanas. Toreiſejais
Karalis Jndriķis VIII. par to loti ſaſkaitās un pavehleja areſtet divus
galvenos wainigos — loti eemehrojamus wihrus. Weenu no teem
nodewa ſaldatos un tas iwehlat krita Skotijas wangneezibā, bet wtru
tureja tū ſilgi zeetunā, lihdj tas ſamaltſaja Karalim leelu naudas ſumu,
ſa atpirkſchanos.

Rahdu zitu reiſ atkal Karalis peepraſija dahwinajumu no ſahda
loti bagata ſchihda, bet pehdejais no ita kategoriſki atteizās. Tad ka-
ralis pavehleja to eſehdinat zeetunā un te ſatru deenu tam ſjrahwa
pa weenam ſobam, lihdj tas beidsot Karala praſijunu iſpildija.

Schahdu tumſchu atgadijumu arweenu wairaf nahza gaiſmā, jo
arween wairaf dahwinajumu peepraſija Karalis. Veidsot parlaments
1628. g. nolēhma, ſa „neweenu no brihweem laudim nedrihkt ſpeest
ne dahwinat, ne ari aiſleenet Karalim kautko beſ tautas preekſch-
ſtahwu atlaujas“.

Walſts iſdewunt tomehr arweenu wairojās un wairojās. Karalis
arweenu beeſchaf un beeſchaf ſahka greeſtees pee ſahrtu preekſchſtahw-
jeem pehz lihdjellu wairoſchanas. Sahrtu preekſchſtahwjeem tas liſās
ſawadi, un tee ſahka praſit Karalim rehkirus par iſtehretām ſumam.
Schis Karala un parlamenta atteezibas prof. Dserows, peem., rakſturo
ſchahdi: „Namehr Karalis nepraſija naudas, parlaments ſluſeja. Bet
tiſk lihdj tas greeſās pee parlamenta ar jauneem peepraſijumeem, parla-
ments tuhlin uſſtahdija jautajumu: „Kur iſtehreji doto naudu?“ Pro-
tams, ſa Karalis pretojās tahdat, pehz wina domam, uſſahſibai, bet
ſahrtu preekſchſtahwji tikmehr nedewa ſawas atlaujas uſ jauneem no-
dofkeem, ſamehr Karalis neatbildeja uſ uſſtahdito jautajumu.“

Dà pamajam, parlamenta zihnā ar Karali, iſauga tas muhſlaidu
prinzijs, pehz kura tautas preekſchſtahwibai ir teeſibas praſit atbi-
dibu no waldbibas par walſts ſaimneezibu, praſit rehkirus par iſtehre-
tām ſumam. Soli pa ſolim, gadu pa gadam parlamenta teeſibas walſts
ſaimneezibas ſinā arween peeauga. Paſchi ſaimneezifkees apſtahli iſ-
bihdija to ideju, ſa waldbiba — Karalis, Keiſars, monarchs u. t. t. ir
jaſontrolē un ſa kontrole jauſnemas tautas preekſchſtahwjeem. Tautas
preekſchſtahwju eejaulkſchanās teeſibas walſts ſaimneezibā arween pee-
aug, tee wairs neapmeerinas ar waldbibas aiſrahdijumeem, ſahdeem
noluhkeem nauda iſtehreta, bet paſchas ſumas atwehlot jau noſaka,
ſahdeem noluhkeem un zif war tiſt iſdots no waldbibas.

Daschreis gan ari pašči karali prašijušči, lai parlaments stingrē noteiz, preeščš kahdeem noluhķeem nodokli teef atwehleti. Tā, peemehram, karalis Karls II. uš to stingri pastahwejis. Šchee gadījumi tomehr išķaidrojušķees ne ar to, ķa karalis buhtu gribejis padotees parlamenta kontrolei, bet parvišam ar zitu ķo. Minetam ķaralim Karlim II. bijis daudj paradu. Lai nu kreditori neušbruktu ķarala eenahķumam un lai karalis waretu atšwabinatees no paradu atdošķanas, tad wiņšči ari greešees pee parlamenta un peeprašijis, lai stingri noteiz, ķahdeem noluhķeem teef atwehlets eefķet tahdus un tahdus nodoklus. Ja tas bizis noteikts, tad eemafķatee nodokli ušķlatiti par walsts iņpašķumu un pee teem ķertees kreditoreem narw bijis eefpehķams.

Liš wiķeem šķe peewesteem eemešleem, bet galwenā ķahrtā aiš tās ziņnas, ķura morišinajās starp ķarali un parlamentu, tad ari Anglija wišpirnā nonahķa pee tam, ķa budšķetu ušķķatija par tahdu pašķu liķundošķanas aktu, ķā ķuru ķatru zitu, nonahķa pee budšķeta pašķaņas šķi wahŗda tagadešā nošimē.

No Anglijas budšķeta ideja tika pahrnešta uš zitām Wafar-Ķiropas walštim un wehķaf ari uš Ķreetwiju. Wišķu walštu šaimneezišķee apstahķli nebija weenadi, un taķehķ ari ķatras walsts budšķets dabuja ķarwu šķeziņišķu nolrašķu. Starp weenas un otras walsts budšķetu ir leelaka waj maķaka starpiba, ķā jau fastahdišķanas un peenemšķanas, tā ari pašķa ķatura finā. Tikai bej budšķeta wairš neišķeef neweena ķulturela walsts. Wišķam winām ir ķarwi budšķeti.

Bet ar budšķeta eewešķanu ta ilggadejā ziņna starp ķarali un ķahrtu preeščšstahwķeem dehķ kontroles teefibam wehķ nebuhķ nebeidjās. Wehķaf ta iņwehŗtās par waldbibas un parlamenta (tautas preeščšstahwķu) ziņnu, ķurā parlaments ušķstahjās par teefibam peedalitees budšķeta fastahdišķanā, apišķeešķanā un reališešķanā (iņwešķanā). Šķi ziņna wehķ tagad narw nobeiģta, bet dašķadās walstis atrodas tikai dašķadās atrihŗtibas stadijās.

Wehķaf mehš redšķim, zik wehķlama waj newehķlama ir šķahda nodokli maķķataju jeb wiņu preeščšstahwķu peedalishķanās walsts eenehķumu un išķewumu apšķpreešķanā, un waj dai ir ķahds liķumigs pamats. Šķini finā pastahw dašķadi eefķati, ķuri wehķ šķo- bŗihd ziņnas ķarwā starpā un newiteķas weens otru apķarot. Budšķeta ļautajumam tas tikai war nahķt par labu pee wiņa galigas nošķaidrošķanas.

2. Budžeta fastahdiščana.

Budžets jeb walsts eenehmuimu un iſdeuwumu ſaraſtšs teef faſtahdits periodiški, pa leelatai daļai katru gadu, un pahrdſihwo tſchetras ſtadijas. Tās ir — budžeta faſtahdiščana, wiņa apſpreeſšana un peenemſšana (balſoſšana) liſkumdeweju eetahdēs, wiņa realiſeſšana un walddibas pahrkats par ſcho realiſeſšanu jeb iſweſšanu dſihwē. No wiſām ſchim ſtadijam, paſčas galwenakās un ſwarigakās ir pirmās divas, tas ir — budžeta faſtahdiščana un wiņa apſpreeſšana. Pahrejās, kā, peemehram, budžeta realiſeſšana, atkarajas no liſkumdeweju eetahdēs peenemteem lehmuneem, un katra walddibas atkahpſchanās no ſcheem lehmuneem ir meliſkumiga, par kuru tai, tāpat kā par budžeta iſweſšanu wiſpahrigi, jaatbild tautas preekſhtahweem. Tapehž tad arī no ſwara ir uſkawetees pee pirmām divām ſtadijam ſihkaki un apluſhot tās teeſibas, ar kaſdām ſchini ſinā apballwoti tautas preekſhtahwi daſchadās Konſtituzionelās walſtšs.

„Par wiſpahr peenemtu liſkumu wiſās Konſtituzionelās walſtšs, — ſaka Schwitauš, — ir jaatſihst tas, ka budžeta ſagatawoſšana peeder walſtš iſpildu organeem, tā ſauktai iſpildu jeb adminiſtratiwai warai . . .“ Tani paſchā grahmata „Anglijas budžets“ (19. Iap. p.) Schwitauš wehl ſaka: „Wiſās Konſtituzionelās walſtšs galigi ſagatawots walſtš budžets papreekſch naht apakſchnama, tad augſchnama zaurluhkoſchanā un apſpreeſchanā.“ Un pateeſcham, tuwaki eepaſiſtotees ar daſchadu Konſtituzionelu walſtu budžeta teeſibam, mehš redſjam, ka ar weemu iſnehmumu, wiſur budžeta peenemſšana pateeſibā arī tā noſtahdita. Tā, peemehram, Anglijā eepreekſchejee budžeta aprehkini teef faſtahditi atſewiſchkos departamentos ſem ministru uſraudſibas. Pehž tam ſchos atſewiſchkos departamentu aprehkinuš nodod walſtš rentejai, kura tos ſakopo un faſtahda galigu budžeta ſaraſtšu. Scho rentejas faſtahdito budžetu tad arī eesneedſ deputatu palatai.

Sawas grahmatas „Finantſchu ſinatnes pamati“ II. daļas 23. I. p. profefors Djerowš par Angliju rakſta: „Budžeta un pahrejo finanzielo liſkumprojektu faſtahdiščanas i n i z i a t i w e (paſtrihpojums mans. W. B.) ar 20. marta 1866. gada reſoluziju teef nodota walddibai. Tapehž apakſchnamam nau teeſibas apſpreeſt ſchahdus preekſchliſkumus, ja tee teef eekſtinati no wiņas atſewiſchkeem lozekkeem. Tāpat arī ministri nau ſpeesti atbildet parlamentā uſ jautajumeem, kuri ſihmejas uſ daſchadeem jauneem nodokļu projekteem, ja tikai wiiri ſchos

ŝchanas nam eespehjams ismantot ŝawas deputata teefibas ŝawas ŝchiras waj pat personigeem noluhŝeem un intereseem, jeb waj tas wi-neem eespehjams tikai pee budŝcheta ŝastahdiŝchanas? Diwas latbildes ŝche newar buht. Ja tas eespehjams weenâ gadijumâ, tad tas eespehjams ari otrâ un, turpinot ŝawas domas logiŝki lihds galam, mehŝ nonahŝlam pee ŝlehdsjeena, ŝa tautas preeŝchŝtahwjus wispahre newar peelaiŝt ne pee weena, ne otra liŝkumprojekta apŝpreeŝchanas waj ŝastahdiŝchanas un eesneegŝchanas: tee war ŝawas teefibas „neleetigi welti walŝat“. Bet tahds ŝlehdsjeens buhtu pilnigs absurds. Pat pee mums Kreewijâ, ŝur parlamenta teefibas ŝtiipri ween eerobeŝchotas, walŝts domes lozeŝkeem tomehr ir teefibas ŝastahdit un eesneegt domei daŝchadus liŝkumprojektaus.

No otras puŝes nemot, ja ari deputatu noluhŝs buhtu ismantot ŝawas iniviativies teefibas ŝawrigeem noluhŝeem, tad ari tahdâ gadijumâ no ta nelas newaretu isnahŝt. Parlamentâ tatŝchu ŝapulzejas d a ŝ c h a d u ŝchkiru preeŝchŝtahwji no wiŝam walŝts malam ar noluhŝku, protams, apgaismot un aiŝstahwet ŝa wispahrejas, tâ ari daŝchadas weetejas wajadŝibas. Ja nu parlamentâ katrs deputats uŝstahtos tikai par ŝawam weetejam un personigam intereseem, tad wiiri wiŝi nokluhtu tahdâ paŝchâ stahwoŝki, ŝa Krilowa fabulâ gulbis, wehŝis un lihdsaka, no ŝureem weens weŝumu wilŝka uŝ weenu, otrs uŝ otru un treschais uŝ trescho puŝi, bet weŝums palŝika turpat, ŝur bijis. Tahda intereŝchu ŝadurŝme peeŝpeestu deputatus domat ari par ŝaut ŝahdâm wispahrejâm intereseem, peeŝpeestu tos apweenotees daŝchadâs grupâs jeb fraŝzijas ar weenadâm teefimem. Ja nu weena fraŝzija aiŝstahwetu weenas ŝchkiras interesees, tad otra uŝstahtos par otras, treschâ par treschâs intereseem un tâ tahŝal, un taiŝiri zaur to nelautu neweenai grupai riŝkotees pilnigi pehz ŝawdem eeflateem un tikai ŝawas ŝchkiras interesees. Wiŝŝlihtakâ gadijumâ, pahrejâm fraŝzijas buhtu eespehjams no parlamenta tribines apgaismot un norahdit uŝ weenas grupas nekreetno riŝkoŝchanos, ŝas ŝazeltu pret to proteŝtu tautâ.

Tâ tad newar buht i runas par ŝahdeem nebuht j u r i d i ŝ k e e m pamateem, ŝas nemtu deputateem teefibas peedaliitees pee budŝcheta ŝastahdiŝchanas un apŝpreeŝchanas parlamentâ. Galweno lommu ŝche ŝpehlê weenfahreŝchi p o l i t i ŝ k i apreŝkini, ŝuri gluschi nepahreprotami leel ŝapraŝt waldoŝchâm ŝchkiram, ŝa tautas preeŝchŝtahwju peedaliŝchanâs budŝcheta ŝastahdiŝchanâ un apŝpreeŝchanâ war wiirai tikai kaitet un tapehz ta newehlama. No formelâs puŝes nemot, protams, tas wiŝs

isnahk „likumigi“, jo teef norahdits uš ſunameem likuma paragrafeem, bet ſchinî gadijumâ likums mums jaušhata tã marvigo ſchkinu iuvereſchu ašpogulojums. Un ja preeſch ſchin ſchkinam tautas preeſchſtahwju peedalichanàs budſcheta faſtahdiſchanâ ir newehlama, tad ar do wehl nebuht naw teiſts, ka ta ir newehlama ari preeſch wiſas tautas, ka ir eeſpehjama iniziatiwes teeſibu ſimantofchana patigeem noluhkeem un tã taſlaf. Tapehž ſtrahdneeku ſchkinas un winas preeſchſtahwjeem parlamentâ ir jauſſtahjas par deputatu iniziatiwes teeſibam pee budſcheta apšpreeſchanas un par teeſibam peedalitees ari pee paſchas budſcheta faſtahdiſchanas.

3. Budſcheta apšpreeſchana parlamentâ.

Kad walſts budſchets no waldibas galigi faſtahdits, tas teef eeſneegts parlamentam. Schis eeſneegſchanas laiſs arween likumâ ir noteiſts un ſchinî ſinâ waldbiba ir eerobeſchota: tai budſchets laiſkã jaeeſneedi apakſchnamam — pee mums Kreewijâ walſts domei. Daſchadàs walſtis budſcheta eeſneegſchanas laiſs ir daſchads, ſkabotees pehž ta, kã kur ſahkas budſcheta gads. Pee mums Kreewijâ tas ſahkas ar 1. janwari un wehlaſais budſcheta eeſneegſchanas termiariſch ar 8. marta 1906. g. budſcheta noteikummu pirmo paragrafu ir nolifts uš 1. oktobri. Up do laiſku arween ſahkas parlamenta ſehdes un tautas preeſchſtahwju rihžibâ preeſch budſcheta apšpreeſchanas atrodas 2 lihdiž 3 mehneſchi. Tã ka budſcheta ſihkaka iſtirſaſchana naw eeſpehjama wiſpahrigàs parlamenta ſehdēs, bet preeſch tam tautas preeſchſtahwjeem wiſpirms jauſwehl no ſawa wiibus aſewiſchlas komiſijas, kas eepaſhtos ar eeſneegto budſcheta projektu wiſos ſihkumos un tad zeltu pahrejeem deputateem preeſchâ, tad wajadfigs dawds laiſka, un tapehž apakſchnamam tuhlin pehž budſcheta eeſneegſchanas ari jaſtahjas pee wina zaurluhkoſchanas, apšpreeſchanas un baſhoſchanas. Waram jautat, kahdã ſtahwoſkî tad ſche atrodas deputati, žif leelas ir winu teeſibas pee ſchi juridiſkã akta — budſcheta peenemſchanas, kahds ſwars un kahda noſihme ir budſcheta likumam atteežibâ uš ziteem likumeem un lehnumeem?

Walſis budſchets wiſas jemēs teef ſadalits wairak dalās. Ja runâ par budſcheta ſadalichanu wiſpahrigi, tad war eedomatees trijadu ſadalijumu, wiſpirms eenehmimus un iſdewumus, tad budſcheta ſadalichanu nodalās, paragrafos un pantos un heidiſot budſcheta ſadalichanu tekoſchâ dalâ un paſtahwiğã. Par pirmo un

otro šadaliĵumu nav daudj ko runat. Pirmais šadaliĵums ir glušĉi dabifls un pats par ņewi šaprotams, bet otrais atkal nepezešĉams budšĉeta labakaj zauršĉatifšanai. Kas ņihmeĵas uĵ ņĉo otro šadaliĵumu, tad te tiņkai waretu uņņtahtees par to, lai budšĉets jo ņihkati un pamatigati tiņktu šadaliņts. Leeta ta, ņa tautas preeņšĉstahweem (parlamentam) pee budšĉeta zauršĉatifšanas jabalso par weņelu paragrafu uņreif. Ja nu budšĉets nepeeteefoņĉi šadaliņts, ja winā maj paragrafu, ņā tas, peemeħram, ir pee mums, tad uĵ ņatru paragrafu naņĵ miņņigi leelas ņumas, pee reiņes pat daņĉadeem noluhķeem ņihmetaš. War nu gaditees (un pateņņibā tas beeņĉi ween naņĵ preeņšĉā), ņa weena dala no ņĉis ņumas ņihmeta loti ņimpatiņkam noluhķam, ņa ta tiņks iņteħreta produktiwi, bet otras dalas noluhķis ir neproduktiws. Tā ņa nu ņĉis diħwas preteĵas ņumas ir eewestas weenā paragrafā un tā tad uĵ reiņi jabalso, tad parlamentam atleek — waj nu wiņu paragrafu atraidit, waj ari wiņu peeneħt, ņtatotees uĵ to, Ćurņĉ no ņĉeem diħweem ņaunimeem buħš tas maĵakais, bet iņweħletees weenu ĵuma ween tas newar. Ja, turpreħtin, ņĉis paragrafs buħtu dalits, tas ir — ja wiņpahrigi budšĉetā buħtu daudj paragrafu, un ņatra no ņĉim ņumam buħtu eewesta ņawā paragrafā, tad parlaments waretu pirmo ĵuma, Ćura ņihmeta labweħligeem meħķeem, peeneħt, bet otro atraidit. Tapeħĵ tad ari ņihkati budšĉeta šadaliņšana ņĉat ņinā ir tiņkai weħlama. No ņĉi ņtahwoņka ņtatotees tad ari Bruņĵijas budšĉets, Ćuram ir 2,000 paragrafu, ir patiħkamaks par Ķranĵijas budšĉetu ar 1003 paragrafeem, bet peħdeĵais atkal patiħkamaks par Angliĵas budšĉetu, Ćura tefoņĉoi dalai ir tiņkai 200 paragrafu.

Parwiņam ĵitadi ir ar treņĉo budšĉeta šadaliĵumu, tas ir — ar eeneħmumu un iņdewumu šadaliņšanu tefoņĉos un paņtaħwigos. Peħdeĵo šadaliĵumu meħš ņaņtopam tiņkai pee daņĉu woalņtu budšĉeteem. Par peħdeĵo eefņati ņtipri ņĉķiras. Daņĉi ņinanņiņti atņiņņt ņĉo šadaliĵumu, pat eefņata to par nepezešĉanu, bet ĵiti tam pretoĵas un peerahda, ņa tas ir pilnigi leekš un newĵadņigs. Tagad zeĶas ĵautajums, ko tad nu iħņbi ņaprot ņem peħdeĵā budšĉeta šadaliĵuma? Raħdi peerahdiĵumi ir ņĉi šadaliĵuma atņņtahweem un Raħdi peerahdiĵumi wiħra preħneķeem un Ćureem no Ćeem meħš waram peekriņt?

Ķem eeneħmumu un iņdewumu šadaliņšanas tefoņĉos un paņtaħwigos ņaprot taħdu budšĉeta šadaliņšanu diħwās dalās, peħĵ Ćuras iħg ad eĵā tautas preeņšĉstahwiu apņpreeņšanā naņĵ ne wiņš bu-

bſchets, bet tikai weena dala no ta — t e f o ſ c h à. Pa ſ t a h w i g a budſcheta dala pehz ſchi ſadaliſijuma w a j n u n e m a ſ n e n a h t p a r l a m e n t a a p p r e e ſ c h a n à, k à t a s, p e e m e h r a m, i r p e e m u m s K r e e w i j à, w a j a r i n a h t t i k a i p e h z i l g a t a l a t t a — p e e z e e m, d e ſ m i t j e b d i w d e ſ m i t g a d e e m, ſ k a t o t e e s p e h z t a m, k à t a s m o t e i k i t s w a l t s k o n ſ t i t u z i j à. D a ſ c h a d a s w a l t i t s k à p e e t e f o ſ c h à s, t à a r i p e e p a ſ t a h w i g à s b u d ſ c h e t a d a l a s p e e ſ k a i t a d a ſ c h a d u s i ſ d e w u m u s u n e e n e h m u m u s. T a, p e e m e h r a m, A n g l i j a w i ſ u s i ſ d e w u m u s p r e e ſ c h k a r a ſ p e h k a u ſ t u r e ſ c h a n a s p e e ſ k a i t a t e f o ſ c h a i b u d ſ c h e t a d a l a i, t a s i r — t a i d a l a i, p a r k u r u k a t r u g a d u ſ p r e e ſ c h p a r l a m e n t s, b e t K r e e w i j a t o s p a ſ c h u s i ſ d e w u m u s p e e ſ k a i t a b u d ſ c h e t a p a ſ t a h w i g a i d a l a i, t a i d a l a i, p a r k u r u m u ſ ſ u w a l t s d o m e i n a w t e e ſ i b a ſ p r e e ſ t n e p e h z w e e n a, n e a r i p e h z d e ſ m i t j e b d i w d e ſ m i t g a d e e m. T a s p a t s i r a r e e n e h m u m e e m. K a m e h r w a l t s a i ſ n e h m u m i A n g l i j à t e e k u ſ ſ k a t i t i p a r b u d ſ c h e t a t e f o ſ c h u d a l u, t i k m e h r p e e m u m s t e e p e e ſ k a i t i t i p a ſ t a h w i g a i d a l a i. A l i j ſ c h e e m e e m e ſ l e e m t a d a r i a b a s m i n e t à s b u d ſ c h e t a d a l a s d a ſ c h a d à s w a l t i t s i r l o t i d a ſ c h a d a s — n e w e e n a d a s. T à, p e e m e h r a m, A n g l i j à t e f o ſ c h a i b u d ſ c h e t a d a l a i t e e k p e e ſ k a i t i t a t i k a i w e e n a p e e k t d a l a n o w i ſ a b u d ſ c h e t a, b e t p e e m u m s ſ c h a i p a ſ c h a i d a l a i t o m e h r w e ſ e l a p u ſ e.

Rapehz tad nu ſchahda ſadaliſchana wajadſiga?

Schàs ſadaliſchanaſ preeſkritejè un aiſſtahwji aiſrahda, ka taiſ walſtìs, tur eewefſta tautas preeſchſtahwiba, tur budſchetam eſot ſaiſtoſcha noſihme preeſch waldibas, jo waldiba iar neapſtiprinatu budſchetu newarot ſainneefot. Sa nu budſchets neefot ſadalitſ un tautas preeſchſtahwji aiſ kaut ſahdeem eemeſleem neapſtiprinot budſchetu, tad uſreij jaapſtahjotees wiſai waldibas maſchinerijai, kaſ loti warot kaitet eedſihwotaju intereſem, warot apdraudet pat weſelas walſts paſtahweſchana, jo walſts newarot wairs ſamalſat prozentuſ par ſaweem paradeem, eſot jaapturot wiſu teefu eeſtaſchu darbiba un t. t. Turpretim, ja budſchets ſadalitſ, tad tautas preeſchſtahwju apſpreeſchanà nahſot t i k a i b u d ſ c h e t a t e f o ſ c h à d a l a u n t o t e e w a r o t a r i a t r a i d i t. D e e l s k a u n u m s z a u r t o n e w a r o t z e l t e e s, j o w a l d i b a s r i h z i b à a t r o d o t e e s b u d ſ c h e t a p a ſ t a h w i g à d a l a, n o k u r a s e e n e h m u m e e m e ſ o t e e ſ p e h j a m s ſ e g t w i ſ u s n e p e e z e e ſ c h a m o s i ſ d e w u m u s u n r a p e h z w e e n a s b u d ſ c h e t a d a l a s a t r a i d i ſ c h a n a n e a p d r a u d e j o t w a l t s p a ſ t a h w e ſ c h a n u.

Beewefſtee motiwi no ſahkuma war iſſliktèes deeſgan pahrlèezimofchi, bet ſem pretineeku peerahdijumeem un wiuru kritikas tee ſabruhk. Bu-
dſcheta ſadaliſchanaſ pretineeku wiſpirms aiſrahda uſ to, ka jau muſſu

deenâs pastahw walstis, fur budſchets neteef ſadalitiz un ka ſcho walſtu taſſaka paſtahweſchana nebuht nam apdraudeta. Râ peemehru war peemest Belgij, furas budſchets neteef ſadalitiz tekoſchâ dalâ un paſtahwigâ, bet wiſi eenehmuni un iſdemni teef ſatru gadu no jama no parlamenta zaurſtatiti. Pee ſchi prinziipa pa dalai peeturas ari Franzija un wehl daſchas zitas maſakas Waſar-Europas walſtinâs. Tâ tad par walſts paſtahweſchanaſ apdraudeshanu te newar buht ruma, jo ſakti peerahda pretejo.

Budſcheta ſadalitaji gan eet wehl taſſak un ſaka, ka budſchets beechi ween wedot waldbiu un parlamentu pee loti nopeetneem konſultteem un ſareſchgiijumeem un ka zaur to leelakâ waj maſakâ mehrâ jazeefſhot atkal pawalſtneekem. Lai maſinatu ſcho konſliktu nopeetribu un winu groſſiguni, tad nepeezeeſchama budſcheta ſadaliſchana. Schis ir tas galwenais ſtrihdus punktis.

Uj ſcho budſchetu ſadalitaju aiſrahdiijumu jaatbild, ka wineem pa-teefibâ no ſwara ir ne tiſ daudj pawalſtneeku intereſes, bet gan waldbi-bas paſtahwiba un neatſariba no parlamenta, no hautas preeſſchtaſhwe-jeem. Was tad gan labaki paſiſt tautas wajadſibas, kâ no wiſas tau-tas — iſ winas paſchas widus eenwehleti deputati, kuru wiſas wajadſibas paſchi iſjutuſchi, paſchi par tâm pahreelzinajuſchees?

Tas aiſrahdiijums, ka parlamentam neefot laiſka ſatru gadu pama-tigi zaurſtatit wiſu budſchetu, tas maſak kwiht ſwarâ. Preeſſch budſche-ta zaurſtatitſchanaſ parlaments laiſku arween atradis, jo tas ir weens no galwenakeem jautajumeem, weens no ſwarigakeem hautas preeſſch-ſtaſhju uſdemumeem un peenahſumeem. Un ja ari parlamentam pa-teeſcham nebuhtu laiſka, tad winſch jau war peenemt weenâ weenigâ ſawâ ſehdê ar weenreiffigu nobalkoſchamu wiſu paſtahwigo budſcheta dalu, kuru laiſka truſkuma dehl griib iſnemt no wina apſpreeſchanaſ.

No ta mehſ ſſaidri waram redſet, ka ſem budſcheta ſadaliſchanaſ tekoſchâ dalâ un paſtahwigâ ſlehpjas ſawi ſinami noluhſi, tas ir — waldbibas iſpildu organeem nepatihl, ka tautas preeſſchtaſhwejem ir ee-ſpehjams wiſu winu riſziibu kontrolet, un tapeh3 tee zenſchas wiſma3 weenu budſcheta dalu dabut p i l m i g i ſawâs roſâs, lai waretu netrau-zeti ſaimneefot uj tautas reſkima ar winas paſchas graſcheem. Bet tas nebuht netrau3e daſchus ſinatru wihrus kertees pee ſchahdas budſcheta ſadaliſchanaſ teoretikâs attaiſnoſchanaſ. Winu pat zenſchas budſcheta ſadaliſchanaſ noſtahdit par j u r i d i ſ k u p r i n z i p u. Tâ, peemehram, wah3u jurifts Steins ſaka, ka ar wiſa budſcheta atrai-

Dijchanu (protams, ari wina pastahwigàs dalas) no tautas preefšch-stahwjeem, zelas jautajums par paščas walsts pastahwejchanu, winaš effiſtenzi, bet apšpreeſt tahdus jautajumus, tas ir — jautajumu, waj buht waj nebuht walstij — liſkundewejai eestahdei naw nekahdas teeſibas. Lai nenokluhtu tahdâ kwiwifkâ ſtahwoſki, atleef tikai weena iſeja — ſadalit budſchetu diwâs dalâs — pastahwigâ un tekoſchâ. Tad pehdejo dalu parlaments war ari nepeeremt un lihdj ar to iſteikt waldbibaj ſatow neuſtizibu, bet ar pirmo dalu tâ riſkotees newar — tas aiſſſchertu walsts effiſtenzes jautajumu.

Peeremſim, pagaidam, ka tas pateeſham tâ, ka te jaeewehro walsts intereſes un tâ taſlak, bet tad lai buhtu atlauntz waizat, ko tad nu darit tahdâs walsts, kâ Belgijâ un Franziâ, kur nekahdas budſcheta ſadalijchanas naw, bet kur par wiſſeem walsts eenehmu un iſdewumu paragraſeem ſatru gadu no jaunâ jabalſo tautas preefſchſtahwjeem? Ka ſchahda halfoſchana nenotiktu, tad wiſſa walsts paliktu beſ lihdſekleem, tas ir — nebuhtu budſcheta liſuma, kaš dod teeſibu peedſiht nodoklus, un wiſi maſſataji atteiktos no labprahtigam eemakſam. Peedſiht nodoklus ſpaidu zelâ ari waldbibaj nebuhtu nekahdi eeſpehjamš, jo meerteoſneichi tahdu waldbibas iſpildu organu riſzibu, kâ neſaſkanofſchu ar konſtituziju, atſiht par neſiſtumu, un attaiſnotu nodoklu maſſatajus. Tapehž rodas jautajums, — waj tautas preefſchſtahwjeem ir teeſibas atraidit, tâ ſakot en bloc, waldbibas ſaſtahdito budſcheta projektu, waj teem ir teeſibas atnemt waldbibaj wiſus lihdſeklus, ja ſchee lihdſekli, pehž winau domam, teef neleetigi un neproduktiwu iſleetoti? Schis jautajums jau ir daudj plaeſchals par pirmo, wiſſch, tâ ſakot, apnem to, un atbildot uſ ſcho, mehš lihdj ar to atbildem ari uſ pirmo, tas ir — ja mehš iſſchirſim, waj parlamentam ir teeſibas atraidit wiſu budſchetu waj ne, tad mehš buhſim ari iſſchihruſchi, waj winaam ir teeſibas waj ne apſpreeſt un, protams, ari atraidit budſcheta pastahwigo dalu.

Daſchi jurifti — wiſwairaf belgeeſchu un frantſchu — ir tanis domâs, ka budſcheta liſums ir tahds pats liſums, kâ wiſi žiti un atſchiras no teem tikai laifa ſinâ: wiſch teef peeremts uſ iſſchu, bet tomehr noteiktu laifu. Kâ wiſi pahrejee liſumi, tâ ari tas teef peeremts no liſkundewejas eestahdes un atzel wiſus eepreeſchejos, ar winau neſaſkanofſchos liſumus un lehmumus. Tâ ka ſatram deputatam ir pilniga teeſiba halſot par waj pret parlamentâ apſpreeſchamo liſumprojektu, tad tahda pate teeſiba ir winaam ari ſihmejo-

tees uj budscheta likumu. No ta mehš waram našt pee flehdseena, ka tautas preefšchstahwibai ir teefiba atraidit waldibas eefneegto budscheta projektu. Šchis teefibas, pehz to pašču juristu domam, ir tas labakais eerozis parlamenta rokās, ar kuru palihdšibu winšch war peepseest waldibū ušflaušit tautas balši un wiškotees šaškana ar winas intereseem.

Pret šcheem juristeem un winu teoriju uštahjas ziti juristi, to starpā ari prof. Kofofškins, ar daščam eerunam un eebildumeem, kuri tomehr neištur nekahdas kritikas. Apluškofim šchos eebildumus pehz šahrtas.

Wispirms atšihmeto eefkatu pretineefi našt ar to eerunu, ka budscheta peenemšhana waj atraidišhana nemaj newarot noderet par politišku eerozi parlamenta rokās. Šchis eefkats ešot galigi nowezojees un tant neefot nekahda pamata. „Tee lihdselki, — šaka Kofofškins, — par kureem balšo un kurus atwehl tautas preefšchstahwji, nebuht nenahš waldibai par labu, bet teef išeetoti weenigi walšts wajadsibam. Ja nu parlaments atteiktos winas ašignet, tad zaur to zeestu wispirms tautas intereseš, un — ne waldiba, bet gan tautas preefšchstahwji pašaudetu tautas uštizibu.“ (Škat. Kofofškina grahmatinu „Konstituzionelo walštu budscheta jaitajums“, 20. lap. p.).

Peenemšim, ka waldiba pateefšam wiškijas šaškana ar tautas intereseem, ka ta tautas graščus išeeto tikai tautas wajadsibam un atrodas loti taštu no patigeem noluhšeem. Bet tad mums teefibas waizat: šapehz tad wišur un weenmehr starp waldibu un tautas preefšchstahweem tahda nerimstošča zihna? St wišeem labi finans, ka deputati ir paščas tautas išwehleti preefšchstahwji, kuri labi pašišst to žilweku wajadsibas, no kuru widus wini išwehleti. Katrs wehletajs, beš šchaubam, šatwu balši nodewa tam kandidatam, kuru winšch aššina par to labako no labeem un uštizamako no uštizameem, un peepšchi šchis žilweks — apšrahpj winu: tas neašstahw waitš wina intereseš, nerunā waitš wina labā! Un tas tā noteef ne ar weenu deputatu ween, bet ar leelako daku no teem, ne weenā walšti, bet wišās konstituzionelās jemēs! Par tautas ašstahwi jausstahjas jau waldibai un jašargā ta — eedomajotees tikai no ša — no tautas preefšchstahweem, no teem pašcheem laudim, kurus ta tikko išwehlejušt par waldibas kontroleereem, uj kureem likuši wišās žeribas. . . . Ša šchahdam apgalwojumam naw nekahda pamata, tas ir pilnigi tuškšs, tas, man leekas, patš par šewi šaprotams. Šapehz tas mušju pamata

prinzips, kuru ustahda Rokoſchkins un kuru ari mehſ ustahdijam paſchâ ſahumâ, ka waldiba wiſur un weennehr aiſſtahw tautas intereſes — ir nepareis. Za tahez parlamentis atroditu waldibas eeſneegto budſchetu, tad winſch to daritu tautas intereſes, winas labâ un nefahdâ ſinâ newaretu paſaudet tautas uſtizibû. Taiſwi otradi — uſtizibu paſaudetu waldiba.

Otrâ eeruma paſtahw eekſch tam, ka dodot parlamentam pilnigr brihwibu budſcheta apſpreekſhanas un peenemſchanas ſinâ, mehſ lihdſ ar to itkâ liſtu uſ ſpehli (ſchinî gadijumâ gan uſ balſoſchanu) jautajumu par walſts tahtako paſtahweſchanu, winas effiſtenzi. „Ne beſ aſprahtibas — ſaka ſawas grahmatinas 20. lapas puſê Rokoſchkins, — tahdu ſahrtibu noſauz par itgadeju walſts aboneſchanu“.

Waj taz pateekſham tâ?

Walſts budſcheta atrodiſchanai no tautas preekſchſtahwu puſes war buht diwejadâs ſekas. Wiſpirms tâs, ka waldiba peekſchpjas, atſakas no ſawas eeſpreekſchejâs politikkas un eeſneedſ parlamentam zitu budſcheta projektû, ſaſtahditu pehz pehdejâ aiſrahdiijumeem. Tahdâ gadijumâ konfliktis buhtu iſſchkierts meera zekâ un uſwarejuſi buhtu tautas preekſchſtahwiba. Bet ja nu waldiba nepeekſchpjas, kas tad? Tad waldiba war atlaiſt ſawas nepaſſauſigôs kontroleerus (parlamentu) un mehginat iſtikt beſ liſumiga budſcheta, kâ taz, peemehram, bija Wahziâ 1862. gadâ pee Wiſmarſka. Iſſchkiert konfliktu Liſumigâ zekâ ſche jau wairs naw eeſpehjams, bet to iſſchkierts tikai ſakbiſkais ſpehku ſamehrs, pee ſam wiſa atbildiba pilnigi gulſtas uſ waldibu. Ja, peem., wahzu waldiba negrib ſlauſitees uſ tautas preekſchſtahweem, ja ta ſtaigâ nelikumigu zeku un zaur tahdu ſawu rihtibu ſazel pret ſewi tautu, notwed to lihdſ rewoluzijai, tad rodas jautajums, kas gan pee wiſa ta wainigs, ſam uſſraut atbildibu par tàm ſekam, ſahdas war buht rewoluzijai? Za pee tahdeem apſtahkeem notikt tautas ſazelſchanâs, kura gaſtu tanî laiſkâ paſtahwoſcho walſts eeſahrtu un waldibu, tad jajautâ, kas gan buhtu wainigs pee wiſa ta, to wainot par to „itgadejo walſts aboneſchanu“? Protama leeta, ka ſchahdu ſoli waldiba ſpers tikai ſinamâ brihdi, tikai tad, ja tai buhs zeriba uſwaret. Kad ta, kâ, peemehram, wahzu waldiba Wiſmarſka laiſkâ (1862. g.), waj ari kâ kreenu waldiba pee pirmâs walſts domes atlaiſchanas (1906. g.), apſinaſees teeſcham ſpehku ſawâ puſê, tad wina riſkês atlaiſt parlamentu un waldit beſ liſumigi apſtiprinata budſcheta. Schahdâs reiſês ta, protams, paliks uſwaretaja, kâ to rahda weſturikſi

peemehri. Pehdejâ gadîjumâ, tas ir — kad îpehka pahrsvaris war at-
rastees otrâ pusê, waldibai atleef tikai peekahptees. Tâ tad atsihtot to,
ka tautas preekshtahweem i r t e e s i b a, ne tikai peenemt waldibas fastah-
dito un eesneegto budsheta projektu, bet ari to a t r a i d i t, wehl nebuht
naw runa par walsts pastahweeshanu waj nepastahweeshanu, wehl ne-
buht newar deilist, ka walsts ekfistenzes jautajums teef listis us balsfo-
shanu.

No tihri j u r i d i s t â redses stahwokka pret frantschu un belgeeshu ju-
risteem wehl teef zelta ta eeruna, ka budshets esot gan likums, bet tikai
a p r o b e s h o t s, tas ir — ne tikai wina faturis jau eepreeksch noteikts no
walsts konstituzijas, bet pati fastahdishana un budsheta likuma isdo-
shana esot likumdeweju organu (parlamenta) konstituzionels peenah-
kums. (Skat. Kokojschfina grahm. 22. lap. p.) Lai scho apgalwojumu
peerahditu, tad teef peewesti daschi Wahzijas un Belgijas konstituziju
paragrafi, kuri runâ par budsheta peenemshanu l i k u m i g â l a i k â ar to
paeisimi, ka paschu tamlihdfigu konstituzionelu sehmunu formâ jau tee-
kot isteikta p a w e h l e. Teef peewests, peemehram, 115. Belgijas konsti-
tuzijas paragrafs, kurejch starp zitu hafot, ka „katru gadu parlamentam
j a b a l s o budshets“ un 69. Wahzijas konstituzijas paragrafs, kureâ teikts,
ka „wisi eenehnumi un isdewumi j a a t s i h m è farakstâ“ un tâ tahlak.
Behz tam nahs sheldseens, ka par „budsheta peenemshanu waj nepee-
nemshanu (atraidishanu) newar buht nekahdas runas“ (Kokojschfins
— 22. lap. p.). Turpat tahlak teikts: „Wisa budsheta atraidishana
weenâ no likumdewejam eestahdem ir konstituzijas neewehroshana,
kas dod teefibu ari zitam eestahdem neturetees pee konstituzijas (rewo-
luzionars stahwoklis)“.

Daluhkofimees, waj tad tas pateesham tâ.

Peewestos zitatos no Belgijas konstituzijas 115. un Wahzijas
konstituzijas 69. paragrafeem wahrdi „jabalso“ un „jaatsihmè“ pa-
strijpoti. Pastrijpojumu noluhks, azim redsot, ir pahrleezinat lasita-
jus, ka parlamentam katrâ finâ jaapstiprina waldibas eesneegtais
budshets, jo walsts konstituzija to prasa. Nekur zitatos naw atsihmetis,
ka pastrijpojumi peeder gramatinas a u t o r a m, kapehz jadomâ, ka se-
wischku wehribu scheem wahrdeem peegreesis patš l i k u m d e w e j s. Bet
šalihdsinot zitatus ar mineto walstu konstituziju teksteem, mehš redšam,
ka tur schee wahrdi nebuht naw pastrijpoti (ušwehrti) un tapehz li-
kumdewejs wineem nekahdas šewischas wehribas naw peegreesis. Tas
wispirms peerahda, ka gramatinas autors un tapat ari wisi wina

peefriteji, abus konstituziju paragrafus tulkojis pilnigi pehz fawas pa-
bikšhanas (lai neteiktu wiltojis). No ta bej ņhaurbam ir redsams ari
tas, ka finama wirseena peefritejeem un aistahweem kaut kahdu zitu
daudj maj nopeetmaks peerahdijumu naw. Tas jau weens. No otras
puses — Wahzijas Konstituzijas 69. paragrafā naw tas ween teiktis, ka
„wirseem walsts eenehmumeem un isdemumeem jateef eepreefšch apreh-
finateem un atfihmeteem walsts eenehmumu un isdemumu ņaraktā.“
(Ziteju pehz tās grahmatas, kas man ņhoreij pee rokas: „Wahzijas
Konstituzija“, III. grahmatina, awises „Кіевск. Отклики“ isdemumā,
40. lap. p.)

Tagad jautāsim, kas Wahzijā ņastahda eepreefšchejo walsts eeneh-
mumu un isdemumu ņarakti — waldibas administratiwee organi, waj
parlaments? Protams, ka pirmee. Tā tad Wahzijas konstituzijas 69.
paragrafs nepawiņam neņihmejas uņ tautas preefšchstahwibu, bet gan uņ
waldibu, uņ winaas ispildu organeem. Ja nu ņhini ņinā war buht
runa par konstituzijas neeewehroņhanu, tad tikai no waldibas pusēs,
bet ne no tautas preefšchstahweem.

Tā ka nu minetā wirseena peefriteji no tihri juridiņka redses stah-
wokla grib peerahdit, ka budņhets ir eerobeshots likums, ka to apstipri-
not tautas preefšchstahwi tikai ispilda ņawu konstituzionelo peenahku-
mu, tad mums teeņibas jautat: „Kahda noņihme buhs tautas preefšch-
stahwibai, ja winaas balņoņhana waj par waj pret kahdu nebuht likumu,
kaut ari budņchetu, jau eepreefšch noteikta no konstituzijas? Ja jau
tad buhs ne walsts likum dewe ja eestahde, kurai teeņibas ņastahdit un is-
dot likumus ne tikai preefšch pawalstneekem un waldibas, bet kurai tee-
ņibas zaurluhtot un pahgroņit ari paņchu konstituziju, kā to noņaka
Belgijas konstituzijas 131. paragrafs; — ta buhs tā tad ne likumde-
weja eestahde, bet konstituzijas un waldibas padewigs kalps. Tā ka
tas tā nu nebuht naw un to neweens ari tahdā weidā nenemas apgal-
wot, tad mehš waram nahkt pee ņlehdeena, ka par budņcheta apstiprina-
ņhanu waj atraidishanu war gan buht runa ari no tihri juridiņka re-
dēs stahwokla un ka tautas preefšchstahwibai ir tomehr teeņiba atraidit
waldibas ņastahdibo un eefneegto budņcheta projektu.

Frantschu un belgeeņchu juristeem, kuri aistahw no Kokoņņkina
un ziteem apstihdamas domas, peeweenojas wehl wahzu jurists Zomns,
kurņch ņaka, ka, pehz wina domam, „budņcheta peenemņhanas waj a-
raidishanas brihwiba pilnigi ween iņeet no wahzu, tāpat kā belgeeņchu

konstituzijas. Tāpat arī Schwitans ņāvas grahmatas „Anglijas budšchets“ 25. lap. p. raksta: „Budšcheta teefibas . . . ir tautas preefichstahwu publiiskas teefibas apstiprinat waj atraidit waldibas fastahdito nahfofcho walfs eenehnumu un isdehnumu farakstu.“ Turpat tahlak, 31. l. p. winafch wehl peeibilst: „un ja mehš gribam noštahtees uš ņti ngr i prinzipiel a redšes stahwofka, tad jautajums par to, waj angļu tautai teefibas waj ne atraidit lihds ar nepastahwigo budšcheta daļu un wehl ziteem paragraseem arī budšcheta p a ņ t a h w i g o (konfolideto) daļu, — jaišfchir a v ņ t i p r i n o f c h i“, tas ir — ņa tai teefibas to atraidit. (Baņtrih-pojumi mani. W. B.)

Un kaut arī profesors Kokoņchins no ņahkuma peeweenojās teem wahzu juristeem, kuri ņaka, ņa budšchets jau pehž ņawas dabas ir ee robeņi ch o t s, un ņaiņiits likumdoņchanas akts, ņa tas pat naw likums, tomehr wehlfak, ņawas grahmatinas 31. lap. p., runajot gan pawiņam par zitu, tas ir, deņinejot (apņihmejot) budšcheta juridiskā ņinā, ņaka: „Tā tad ne ņikai budšcheta atņewiņchkas dalas ņatur ņemō juridiskas normas, bet arī pats budšchets ņawā wiņumā ir dala no walfs pastahwoņchām teefibām, jeb zītadi ņabot — budšchets ir likums ne ņikai pehž ņawas formas, bet arī pehž ņatura.“ Un ja arī budšchets, ņalihdsinot ar ziteem likumeem, drakstu no teem tomehr atņchiras, tad „to wiņu, ņā: eeroberchotibu laika ņinā, atņawibu no daņheem ziteem likumeem un nenoteikto raksturu (tas ir, ņa naw eeņpehjamš ņihkumos noteikt budšcheta realitņeņhanu) wiņu to, ņo jau ņelinekš aiņrahdijs, — peeibilst Kokoņchins, — war fastapt arī pee ziteem likumeem, par kuru likumibu neeweens neņchawbas un kuri teek no wiņeem atņihiti“. Raņdā zītā weetā, runadams par „appropriaziju“, winafch ņawas domas formulē wehl ņkaidrak, teikdams: „Mehš redšam, ņa arī ņche budšchets noņaka waldibas teefibas un peenahkumus un tā tad ir ne administratiwš rihkojums, bet gan likums“. No wiņa ta mehš waram nahkt pee ņlehdsjeena, ņa ņrantņchu-belgeefchu budšcheta teorijas pretneeki naw konņekwenti ņawos ņlehdsjeenos un eeminās, ņa tee wehlfak atņahpjas no teem prinzipieem, pee kureem turejuņchees ņahkumā. Par labu tas wineem neņahdā ņinā nerunā, bet gan par ņliktu.

Sawelfot kopā wiņu ņazito par budšcheta apņpreeņchanu un balņoņchanu, mehš nahkom pee ņlehdsjeena, ņa budšcheta likums ir tahds pats likums, ņa wiņi pahrejee. Wina fastahdiņchana, apņpreeņchana un balņoņchana nedrihkt atņchirtees no wiņu pahrejo likumprojektu fastahdiņchanas un peenemņchanas. Rā ņche, tā arī budšcheta jautajumā,

tautas preefšstahwibai peeder iniziatiwes teefibas pee budšcheta fastahdiſchanas, teefibas appreest wiſu budšchetu, un kà budšcheta peenemſchanas, tà ari wina atraindiſchanas teefibas. Pretejà gadijumà tautas preefšstahwibas ideja weenà no wiſgallwenafeem un wiſſwarigafeem liſkundoſchanas jautajumeem jaude wiſu ſawu ſaturu, ſawu ſodolu un pahwehſchas par gluſchi tuſſchu formalitati, par fiſziju. Ja ari gandrihſ waj wiſu konſtituzionelo walſtu poſtitwàs teefibas zeeſch no ſchi truſhkuma, tad tas ſikai peerahda to, ſahdà beſteefibas ſtahwoſki atrodas tauta, ka tai wehl nerimſtoſchi jazihnas ar waldoſcham, mantas ſinà loti ſpehzigàm, bet ſkaiwa ſinà parwiſam neezigàm ſchkiram. Teefibas pateeſcham neweenam par welhti neteef dotas: tàs ir jaekaxo. Un ja mehs dawdſ maj tuwak eepaſiſhimees ar tagadejam tautas preefšstahwibam daſchadàs walſtis, tad muus buhs jaatſiſhtas, ka tàs naw i h ſ t a s tautas preefšstahwibas, ka winaas lozeſki naw no wiſ a s tautas wehleti, bet ſikai no weenas winaas daſas — no turigafeem. Wiſa pahrejà maſa, daſchàs walſtis pat wiſa darba lauſchu ſchkira atrodas beſteefibas ſtahwoſki, tai naw wehleſchanas teefibas. Zelas jautajums, waj ſahdà gadijumà maj war runat par tautas preefšstahwibu ſchi wahda iſtâ noſihmè, waj tas nebuhs apſimeeſs preefšch ſtrahdneekfeem, preefšch tàs ſchkiras, kura ſamehrà wairat, kà jebkura zita ſchkira peedalas walſts nodoklu maſſaſchana. Un ja ſchaj ſchkirai naw wehleſchanas teefibas, ja tai atnenta winaas preefšstahwiba, ja tai naw eephejams peedalitees winaas paſchas eemakſato nodoklu iſdaliſchana, tad tatſchu newar buht nekahdu ſchambu, ka winaas iſhteem preefšstahweem, kura ſchahdà waj ſahdà zelà tomehr eetiſuſchi parlamentà, wiſeem ſpehſeem jaurſtahjas, kà par budſcheta appreeſchanas un peenemſchanas, tà ari par wina atraindiſchanas teefibam. Budſcheta atraindiſchanas teefibas pateefibà ir loti ſwarigs poliitiſſes eerozis parlamenta roſàs, ar kura palihdſibu war peeppeest walddibu peekahptees. Ur ſchi eeroſſcha palihdſibu war peeppeest waldoſcho maſakumu lihdſ ſinamam mehram eewehnot ari tautas wairakuma intereſes. Tapehz ir nepareiſs tas ſokofſchina un zitu apgalwojums, ka budſcheta appreeſchana un balſoſchana newar noderet par poliitiſſku eerozi parlamenta roſàs, ka ſchis eerozis nowozoiſs, ka tagadejà walſti tam wairas naw nekahdas noſihmes. Weigu beigàs ir tomehr jaatſiſht, ka pa daſai ari ar ſchi eeroſſcha palihdſibu tautai ir jaekaxo ſawas wehleſchanas teefibas un lihdſ ar to teefiba peedalitees walſtis liſkundoſchana.

4. Budžeta realizēšana un valdības pārskats.

Kad budžeta apspriež un pieņem no tautas pārstāvniecībām (apvaldībām), atbilst arī no augšpasaules (pēc mūsu Krievijā no valsts padomes) un ar ķehniņa parakstu apstiprināts, tad tas dabū likumīgu spēku, un valdība stājas pēc viņa realizēšanas. Pamatoties uz pieņemto budžeta likuma, kurš ir tā apveeno viņus tos pārējos likumu pantus, kuri dēvēti budžeta īstehdi- tājiem eest valsts eehatumu un iedevumu paragrafus, valdība var stāties pēc nodokļu un zitu maksājumu eedstehšanas un nepeeeehamo valsts iedevumu eegšanas. Protams, ka valsts i- pilbu organa (valdības) rihzibai pēc ehododokļu iileetehšanas ja- faskan ar pieņemto budžeta likumu. Ehini sinā tad arī var ru- nat par budžeta juridiskā spēku un nosihmi. Katra budžeta gada beigās valdībai jādod pārskats par savu rihzību pēc budžeta realizēšanas.

Kā jau fahkumā fazi, pats galvenais budžeta jautajums ir budžeta īstehšana, apspreeehana un pieņemehana. Viņa realizēehana un valdības pārskats par to atkarajās veenā sinā no pašas budžeta pieņemehanas, bet otrā sinā arī no tā, vaj aij pie- nemtā budžeta likuma atrodas reals spēks, vaj ne, tas ir — vaj valsti pastahv atbildīga valdība (ministru kabinetis), vaj ne.

Sa valsti, peemehram, pastahv atbildīga valdība, kurai par savu rihzību grībot negrībot ir jaatbild tautas pārstāvniecībām, pēc kam ehdejee var arī nepeekrist viņas rihzibai un fahkt atehwīehkos valdības pārstāvniekus (ministrus) pēc atbildības ehfas zefā, tad, protams, budžeta likums tiks no viņiem lihds sinamam mehram eewehrots, tam buhs sinams juridiskā spēks un nosihme. Turpretim, kad valsti, tā peemehram Prusijā, Wahzijā un Krievijā, nav at- bildīgas ministrijas, budžeta juridiskā spēks un nosihme ir ne- zigi, viņa realizēehana pilnīgi veen atkarajās no valdības. Tāpeh, tad arī valdības pārskatam par viņas rihzību pēc budžeta īsteh- ehšanas ehwē nav it nehahdas nosihmes. Skaidra leeta, ka tahdās valstīs arī budžeta apspreeehana un balstehana jaudē savu no- sihmi. Tāpeh, hūh, ir nepeeeehams, lai aij budžeta likuma at- rastos sinams spēks, lai valsti būtu atbildīga valdība (ministrija).

Bet ja nu tautas pārstāvniecība, iileetodami savas budžeta pieņemehanas un atraidēehanas ehfas, atraidē budžetu, kas tad lai noteek? Vaj ir eehpehama likumīga valsts pārvaldi-

ſchana beſ budſcheta, waj ne? Tas ir jautajums, kuram tagadejās konſtituzionelās walſtīs leela praktiſka noſihme.

Wiſpirms ſche japeeſihmē, ka tahdus gadījumus, kad budſcheta zaurluhkoſchana un peenemſchana no ſkaweju ſees tīkai aij kaſdeem nebuht te ch ni ſkeem eemeſleem, tas ir — kad budſcheta naw tīkai formalā ſinā, — mehſ ſche turwaki neapluhkoſim. Tahdos gadījumos ir eeſpehjams: waj nu uī daſcheem mehneſcheem pagarinat pagahjuſchā gada budſchetu, kā tas teeſ praktiſets Franziā, waj ari atlaut waldbai iſhu laizinu ſaimneefot beſ budſcheta, kā tas teeſ darīts Angliā. Ar budſcheta likuma iſdoſchānu waldbas formalinelikumigā rihziba arween teeſ ſankzioneta (atſihta) no tautas preeſchſtahwojeem, un ar to leeta iſbeidjas. Schinīs gadījumos ſtarp waldbu un tautas preeſchſtahwojeem naw domu ſtarpibas. Pawiſam zita leeta, ja budſcheta naw tapehž, ka tautas preeſchſtahwoji to atraidijuſchi, kā neſaſkanoſchu ar tautas wairakuma intereſem.

Uj mineto jautajumu — waj ir eeſpehjama likumiga walſtīs pahrwaldiſchana beſ budſcheta — ar „ja“ atbild paſiſtamais walſtīs teeſibu teoretikiſ Labands un wehl daſchi ziti. Behž winau domam, ka tras walſtīs juridiſkās (teeſiſkās) normas ſawā wiſumā ir tīf piſnigas, ka tām naw ne maſakā truhuma, un tapehž weenmehr, pee wiſdaſchadaſcheem apſtaſkeem, jabuht likumigai iſejai. Ja tautas preeſchſtahwoji, peemehram, kaſdu nebuht eemeſlu beſl atſakas no budſcheta peenemſchanas un apſtiſrinaſchanas, tad waldbā, dibinotees uī paſtaſhwoſcheem pamata likumeem, kuri ar budſcheta atraidiſchānu wehl nebuht naw atzelti, peedſen nodoklus un ſedj nepeezeeſchamos walſtīs iſdewumus. Iſejot no ta redſes ſtaſhwoſka, Labands un ziti naſt pee ſlehdjeena, ka budſcheta atraidiſchanas gadijamā tomehr ir eeſpehjama likumiga walſtīs pahrwaldiſchana, ir legala iſeja.

Labanda teorija tomehr neiſtureja kritiſkas. Pret to uſſtaſhās otrs eemehrojams walſtīs teeſibu teoretikiſ Zellinekſ ar ſaweem peefritejeem un peerahdija, ka walſtīs likumi un tāpat ari juridiſkās normas ſawā wiſumā nebuht naw tīf piſnigas, kā to apgalwo Labands. Watras walſtīs dſihwē ir eeſpehjami tomehr tahdi momenti, kad naw wairs nekaſdas legalas (likumigas) iſejas. Kā peerahdijumu tam peeweda ſeſoſchu wehſturiskiſ peemehru. Behž anglu konſtituziā, ne-weens likums, lai ari tas buhtu peenemīs no apaſch- un augch-nama (deputatu un lordu palatam), tomehr nenahſ ſpehſkā beſ karala paraſta. Kad nu Anglijas ſehniſch Suris III. peepeſchi pſiſiſi

Ʒaſlima, neatſtahdams trona mantineeka, tad eezelt jaunu Anglijas karali likumigâ zelâ wairs nebija eeſpehjamš. Kas tad paraktis pa-
wehli par jauna karala eezelſchanu? Wahjprahitigais karalis to wairs
newareja darit, bet beſ karala paraktis pawehleit, naw likumiga ſpehka.
Azim redſot, nekahdas likumigas iſejas ſche wairs nebija.
Tapehž tad ari pawehle par jauna karala eezelſchanu netika no karala
paraktita, bet — tikai ar wina ſeegeli apſegeleta.

Tas no weenas puſeš.

No otras puſeš nemot, wiſi walſts eenahkumi un iſderumi ne-
dibinajas uſ paſtahwoſcheem un pamata likumeem. Tahdâš walſtis
kâ, peemehram, Belgijâ un Franziijâ, wiſi nepiaſtahwiſge e (pah-
groſamee) nodokli dibinas weenigi uſ budſcheta, bet ne uſ kaſbeem
nebuht ziteem likumeem. Sa nu budſcheta naw, ja tas no tautas
preekſchſtahweem atraidits, tad wiſi ſchee nodokli uſſkatami kâ pret-
likumigi. Tâ tad ari ſche naw legalas iſejas.

Beſ tam jaewehro wehl tas, ka paſtahwiſgo nodokli iſleeto-
ſchana Franziijâ un Belgijâ beſ budſcheta ir nelikumiga, jo tikai bu-
dſcheta likums ſchinis walſtis dod teeſibu iſleetot walſts lihdsjekus.
Tâ tad ari ſchinî ſinâ beſ budſcheta iſtiikt newar — naw eeſpehjana
likumiga ſaimneekſchana.

Reſumejot ſazito, mehš nahkam pee ſlechdeena, ka nelikumigas
walſts pahrawaldſchanas teoretikâ attaiſnoſchana neiſdewâš.
Labanda teoriija ſagruwa un jautajums teoretiſkâ ſinâ atkal palika
neiſſchirits. Ar ziteem wahrdeem — katrâ atſewiſchâ gadijumâ tas
toek nodots praktiſkai iſſchirſchanai, tas paleek par realâ ſpehka ſa-
mehra jautajumu. Bet kahdas ſekas war buht ſchahdai jautajuma
iſſchirſchanai, to jau mehš redſejâm, kad runajâm par wiſa budſcheta
atraidſchanu no tautas preekſchſtahweem. Tâ ka ſchis ſekas naw
patiſkamas ne preekſch weenas, ne otras puſeš, tad leek preekſchâ
agraf, eekams jautajums wehl naw nodots realâ ſpehka pahrwara
iſſchirſchanâ, iſmantot wiſas juridiſkâš eeſpehjamibas, zenſtees to
nokahrtot meera zelâ. Kahdas war buht tâš juridiſkâš eeſpehja-
mibas un tee juridiſke lihdsjekli, par to tuhlin runajim.

5. Walſts wirſteefa un referendumš.

Nâ uſ weenu no pirneem ſchahdeem lihdsjekleem, kaš ſpehlê loti
leelu lomū daſchadu ſtrihdu un konfliktu iſſchirſchanas gadījumos,
Kobokſhins norahda uſ Seemel-Amerikas Sameenotâš Walſtis jau

pastahwojcho, tā jauzamo w al s t s w i r s t e e f u. Šhās teefas peenahkums un ušdewums ir iščhkir dachadus strihdus jautajumus par walsts konstituzijas tulščochanu un luhfotees uš to, ka wišī konstituzijas noteikumi tiftu uš to zeeščaho eewehroti ne tīkai no walsts iſpildu organeem (waldibas), bet awi no likumdewejeem organeem (apafščinama). „Walsts wirsteeſa, — eeſauzas prof. Kokoščhins, — preešč konstituzionelu konfliktu iščhkirščanas ir teefiškās idejas augstakā ušwara walsts eefščejā iſihwē tāpat, ka walsts ašrejās atteezibās par tahdu ušwari jauščkata starptautiškā teefa.“ Bežž Kokoščhina un wiņa peefriteju domam, ar walsts wirsteeſas eewefčharu daudž maš nopeetnaki un ilgtoščahi konflikti starp waldibu un parlamentu nebuhs wairs eefpehjami: tos tuhlin iščhkirš walsts wirsteeſa.

Paluhfokimees, žif ſchis domas pamatotas.

Peemehra dehl peenemšim, ka starp waldibu un parlamentu ſahdā nebuht jautajunā iželas nopeetnas domu ſtarpibas. Šchis jautajums nahk walsts wirsteeſas apšpreeščanā, bet ar ſchās teefas lehmumu tomehr neapmeedinajas weena puše, teiſšim waldiba, un gluičhi weenafreščhi nepadodas wiņas lehmumam. Do nu darit, kā peefpeest waldibu padotees teefas ſpreedumam?

Walsts wirsteeſas rižžibā neatrodas nefahdi peefpeedu lihdſekli, aiš wiņas neſtahw nefahds reals ſpehšs un tapežž iſpildit ſawus ſpreedumus wiņai naw nefahdā ſinā eefpehjams. Tā ka nu walsts wirsteeſai naw eefpehjams peefpeest waldibu waj parlamentu padotees wiņas (teefas) ſpreedumam, tad ſkaidra leeta, ka ſchis ſpreedums paliks par ſpreedumu tīkai uš papira. Pateefibā wiņam nefahdas noſihmes nebuhs.

Šcho atšpehkojumu Kokoščhins tomehr neatſišt par deešgan dibinatu. Wiņšč ſaka, ka „walsts wirsteeſas lehmumu iſpildičhana wišwairaf atkaraſees ne no teem materialeem lihdſekleem (ſpeſkeem), ſas atradišees ſchās teefas rižžibā, bet gan no wiņas morališkā eefpaida, no wiņas autoritates wiņas walsts ažiš, žiteem wahrdeem ſaktot — no walsts wirsteeſas ſaſtahwa un organižazijas“. Bežž Kokoščhina domam, walsts wirsteeſas pušē arweenu noſtahjas ſabeedriiba, ſuras eefpaidam newar nepadotees walsts augſtaſee organi. Bet taš taščhu ir nepareiſi, taš neſaſkan ar ſakteem. Kurā pušē tad, peemehram, noſtahjās ſabeedriiba 1862. gadā pee Pruišjas parlamenta atlaiščhanas un 1906. gadā pee Greewijas walsts domes

atlaiſchanas? Latſchu ne ſcho walſtu walddibas puſe?! Bet tas tomehr neka nelihdſeja un nebuht netrauzeja ne Prufijas, ne Kree-wijas walddibas iſweſt ſawus nodomus lihdi galam. Tã tad ſabeed-ribas eeſpaideem un winas autoritatei ſchinis gadijumos nebija ne-ſahdas noſihmes.

Tãpat mums naw nekahda eemeſa domat, ka walſts wirſteefas organifaſija buhs labaka par tautas preekſchſtahwibas organifaſiju, ka winas autoritate buhs leelaka par parlamenta autoritati. Un ja wiſas ſabeedribas peeſriſhana, ſura beſ ſchaubam augſchã minetos gadijumos atradãs tautas puſe, ja ta newareja lapituret walddibas pazelto rohu, tad tai nebuhs eeſpehjamſ to iſdarit ari ar walſts wirſteefas palihdſibu. Uſhawũtees ſchinĩ gadijumã uſ ſtarptautiſko teeſu, kã to dara Kokoſchkins, ſalihdſinot to ar walſts wirſteefu, nã to ee-ſpehjamſ. Starptautiſkã teeſa tatſchu reſtrutejas (faſtahdas) no daſchadu walſtu preekſchſtahwjeem, bet aiſ katras walſts preekſch-ſtahwja ſtahw walſts organifaſija, ſura pati par ſemi ir ſinams realſ ſpehſs un ſura tamdehl war peeſpeeſt eewehrot winas liſkumus. Ta-pehſ tad ari ſtarptautiſkã teeſas lehmumus newar neeewehrot: aiſ ſchãſ teeſas ſtahw realſ ſpehſs — to walſtu organi-ſafijas, ſuras nem dalibu ſtarptautiſkã teeſã — un ſawus ſpree-diumus ta war katrã brihdi iſpildit. Wiſ walſts wirſteefas muguras taiſni tahdas peeſpeedu waras naw, tahdehl winas lehmumus war ari neeewehrot.

Walſts wirſteefa, kã jau to redſejã, neſafneedi ſawu mehri. Winas lehmumi wiſpirms atkarajas no winas faſtahwa, bet tas newar buht labakſ par parlamenta faſtahwu. Un ja ſchis teeſas fa-ſtahws buhtu ſpehjiſs konſliſta gadijumos moſtahtees parlamenta puſe, tad walddiba war tomehr winas lehmumu ignoret (neeewehrot) un riſkotees pilnigi paſtahwigi. Walſts wirſteefu praktiſka Seemel-Amerikas Saweenotãſ Walſtis gan rahda, ka ir bijuſchi wairaki ga-dijumi, kad noteizoſchais wahrds peederejis winai — wirſteefai. Pa leelakai dalai tas ſihmejas uſ aſſewiſchkeem liſkumeem, kad tos daſchadas eeſtahdes tuſkojuſchas daſchadi. Tad wirſteefas tuſkojuſs palizis par waldoſcho.

Bet ſchi pati walſts wirſteefu praktiſka rahda ari ſaut ko zitu. Weenã, otrã gadijumã tãſ aiſſtahwejuſchas gan konſtituzionelo brih-wibu, ſargajuſchas walſts konſtituziju no realſafijas uſbrukumeem, bet lihdi ar to tãſ bijuſch as par ſchkehrſli ſinãmãm re-

formam. It jėwischki no wiinu lehmumeem zeeetuſi strahdneeku liikumdoſchana.

Behz tahda kreenu jurista un walsts teefibu teoretika Wiſtjakowſka domam, tas notizis tadehl, ka daschās konſtituzijās personas brihwibas prinzipi tā formulēti, ka tos likumus, kas aiſtahn strahdneeku ſchēiras intereſes, ſchis teefas negrib atſiht kā neſaſkanošchus ar personas brihwibu, kura konſtituzijā nodroſchinata. Kā uſ lotti raksturigu peemeħru aiſrahba uſ Saweenoto Walſtu pirmo federatīwo konſtituziju. Šchis konſtituzijas paragrafi ſaſtahditi tanī laiikā, kad wiſi domaja, ka pilnīga brihwiba, weenalga ſahdā noſarē, — kaut ari ſaimneeziſkās atteezibās ſtarp strahdneeku un uſnehmeju, war atneſt tiſai loimi un labſlahjibu. Bet tagad mehſ it labi ſinam, ka tās ir iluſijas, ka ſaimneeziſkās atteezibās pilnīga brihwiba newar nekahdas loimes atneſt, bet gan noweſt pee neaprobeſchotās strahdneeku ijmantoſchanas un iſſuhſchšanas no uſnehmeju puſes. Tāpeħz tagadejā teefibu apſina jau praſa, lai ekonomiſkās atteezibās pati walsts ſcho pilnigo brihwibu eerobeshotu, lai ſaſkanotu to ar wiſas tautas, tas ir — ne tiſai uſnehmeju, bet ari strahdneeku intereſem. Ja nu walsts ſcho neaprobeſchoto strahdneeku iſſuhſchšanu grib noweħrſt, tad tas tai jadara ar ſozialās jeb strahdneeku liikumdoſchanas palihdſibu. Bet peħdejā ir eepēhjama tiſai ar daschu brihwibu, ſtarp zitu ari lihguma brihwibas eerobeshochanu. Saprotams, ka tahdas leetas, kā: darba laiika eerobeshochana liikumdoſchanas zekā, darba algas minimuma noteiſchšana, ſweħtību un ſweħtdeenas atpuhtas nodroſchinaschana, strahdneeku apdroſchinaschana no walsts puſes pret nelaimes gadījumeem, nepeħtību un wezummu, — ſaprotams, ka wiſs tas eepēhjams tiſai pee daschadu brihwibas weidū eerobeshochanas. No formali juridiſkā redjes ſtaħwoſka, ſchī liikumdoſchana nowed pee tam, ka daschās žiwilteeſibas teef apzūrptas par labu publiſkām teefibam. Soziali liikumdoſchana eewed jaunus prinzipus teefiſkās walsts organizacijā, kuru wairs nauw apweenojami ar to jehdseenu par walsti, kahds waldija 18. gadu ſimtenī. Tāpeħz beeshi ween atgadas, ka Seemel-Amerikas Saweenoto Walſtu teefas tahdus likumus, kā darba laiika waj algas reguleſchann uſſkata par neſaſkanošcheem ar konſtituziju un žiwilatteezību eerobeshojoſcheem. Vai nu glahbtu ſozialo, reſp. strahdneeku liikumdoſchannu no ſchim teefam, Saweenoto Walſtu atħewiſchkām walſtim ir strahdneeku liikumi jaiſdod ne paraſto, bet gan konſtituzionalo liikumu weidā, tas

ir — ar tautas teeschu nobalfoſchanu. Tahdâ weidâ ſchee likumi no juridiskiâ redjes ſtahwokka ir walſts konſtituziijas faſtahwokla, pret firu walſts wirſteefai uſſtahtees tomehr naw teefibas.

Wispaſhriigi jaſaka, ka walſts wirſteefa buhtu tikai leeks ritenis jau tâ loti fareſhgitâ walſts organiſaziijas mehaniſmâ. Ja ar tautas preeſſſtahwibu newaretu apmeeninatees, ja ta nebuhtu ihſts tautas wajadsibu iſteizejs un ja wajadsetu kahdu zitu augſtaf ſtahwofchu autoritati, tad ar walſts wirſteefas eewefchamu tomehr nebuhtu lihdsjets. Tâ ka tâ buhtu jameſlê pehz ziteem lihdsjelleem un zitadeem ſchirſchanas weideem konſtituzionelu ſtrihdu uſjelſchanas gadijumos.

Ja nu walſts wirſteefa newar buht par ſchihreju ſtarp waldbibu un parlamentu konſlikta gadijumos, ja winaas lehmumus ir eefpehjams ignoret un ja beigu beigâs wina war buht pat par ſchkehrſki ſtrahdneeku likundoſchanai, tad zelas jautajums, waj ar o t r o lihdsjelli, ar teefcho tautas likundoſchanu — ar r e f e r e n d u m u, waj ar to buhs labaf? Waj teefcham tautas lehmumam (zaur balfoſchanu) buhs leelaka noſihme, nekâ walſts wirſteefas lehmumam un waj referendum, tâpat kâ ſchi teefa, nebremjes tikai walſts abthſtibu, ſtrahdneeku likundoſchanu un tâ taſlaf?

Sche naw weetas ſihkafi runat par direkto (teefcho) tautas likundoſchamu — par referendumu un likundoſchanas iniziatiwî, par to wehſturi, u. t. t., bet lai nezeltos paſhpratunwi, tad tomehr daſchi wahrdi jaſaka.

Sem referendumu mehds ſapraft daudj ko un daſchadi. Wispirms to, ka kahdas walſts eedſihwotaju ſinamai dalai, teikſim 30 tuhſtoſcheem, ir teefiba faſtahdit likumprojektuſ un peepraft, lai ſchee projekti teef nodoti wiſu balſſteefigo walſts eedſihwotaju apſpreeſchanâ un nobalfoſchanâ. Ja ſinamais likuma projekts teef ar balſu wairafumu peenemts, tad tas top par likumu, ſurſch jaewehro un pehz ſura jariſkojas ne tikai pawalſtneefeen, bet ari waldbikai. Ta buhtu pateefibâ direkta tautas likundoſchana, pee ſuras, pehz pagahjuſchâ gadu ſintena 50=08 gados loti labi paſihſtamâ demokrata Rittin-hauſena domam, war iſtikt beſ tautas preeſſſtahwibas, beſ parlamenta. Sem referendumu no otras puſes war ſapraft ari to, ka katram likumam, lai tas dabutu likumigu ſpehku, pehz apſpreeſchanâs un peenemſchanas parlamentâ, jateef peenemtam ari no wiſas tautas wairafuma, tas ir — katrs likums jaleek uſ wiſas tautas

halfoſhanu, kur katrs balſs teeſigs pilſonis war ſatwu balſi teeſchi nodot par waj pret ſinamo likumu.

Dreſchſahrt, ſem referenduma war ſaprast ari to, ka tiſkai daſchi, ſewiſchki ſwarigi likumi, peemehram, ſahda konſtituzijas paragrafa pahrgroſichana, nahk teeſchâ tautas nobalfoſhanâ. Seemel-Amerikas ſaweenotâs Walſtis pee ſcheem likumeem, kâ jau mineſu, japee-ſkaita wiſa ſtrahdneeku likundoſchana, jo pretejâ gadijumâ atſewiſchko walſtinu wirſteeſas to neatſiſt. Walſts budſchets tur par ſchahdu ſwarigu likumi neteek atſihts un teeſchâ tautas nobalfoſhanâ nenahk.

Utſtahjot pee malas jautajumu par to, kurſch no ſcheem referenduma weideem tas derigakais waj nederigakais, tomehr japeeſihmê, ka wiſmajaf bremſet ſtrahdneeku ſchkiras attihſtibu, ja tas wiſpahy pee referenduma eeſpehjams, waretu pehdejais referenduma weids, tad tiſkai atſewiſchki, loti ſwarigi likumi, nahk uj wiſas tautas balfoſhanu. Ja nu budſcheta jautajumâ iſjelbos konſfliktis ſtary waldbibu un parlamentu, tad ſcho konſliktu waretu nodot referenduma iſ-ſchkirſchana.

Pirms balfoſchanas budſcheta likums tad nahktu tautas ſapultichu apſpreeſchanâ un pee ſapultichu, runas un preſes brihwibas, bej kurâm konſtituzioneli-demokratiska walſtis nemaſ naw domajama, wiſam parlamenta partijam buhtu eeſpehjams weſt wiſplaſchako agitaziju un maſu organiſaziju ap budſcheta jautajumu. No ta, zik dauds pee-ſriteju waj pretimeeku buhtu balfojamam budſcheta likumam, ari at-ſaratos wiſa liktenis. Ja, peemehram, 1862. gadâ Prufijas budſcheta konſlikta gadijumâ buhtu eeſpehjams referendums, tad droſchi ween budſchets tiſktu atraidits no tautas, tâpat kâ no parla-menta. Jautajums tiſkai tas, waj pehz tam Biſmarſa waldbibai buhtu bijuſi duſchſcha waldbit bej budſcheta un waj tas wiſai maſ buhtu eeſpehjams?

Bet mehs nekad nedrihſtam aiſmirſt, ka nedſihwojam ahrpus laika un telpas, un ka ne wiſur un weenmehr war leetot weenus un tos paſchus lihdselkus. Ja daſchâs walſtis, peemehram, nepeezee-ſchams referendums, jo tam tur leela noſihme, tad ar to weſl ne- buht naw teiktis, ka referendums nepeezeeſchams ari pahrejâs walſtis. Kautſkis, runadams par parlamentariſmu un tautas likundoſchanu, 90-toſ gados rakſtija, ka referendums buhtu eeſpehjams un tam buhtu noſihme tahdâs walſtis, kâ Anglija, Seemel-Amerikas ſaweenotâs Walſtis un pa daſai ari Franzijs. Turpretim preeſch

Wahzijas un Austrijas referendumis, pehz Kautskā wahrdeem, jauskta par „nahkotnes walsts inwentaru“. Tāpat tas arī ir ar Kreeviju. Demokratisko Schweizi un zitas masakas walstinaš, kur pastahw referendumis, Kautskis nepeemin tapehz, ka winasch runā par referendumu *Leelwalstis*.

Zelas jautajums, kas īpeesch weenu no wiseewehrojamafeem strahdneeku šchīras ideologeem — Kautski — īsteiktees pret referendumu un teeschu tautas likumdošcham dāschās leelwalstis.

Uj icho jautajumu Kautskis atbild, ka tagadejā parlamentariškā sistema naw īsdewiga preeksch semneekem un šchīburschuašijas, jewiischki provinzes pilšehtās. Pee ichis sistemas noteizoschais wahrds arween peeder mantigām šchīram — leeleem semes ihpāschneekem un kapitalisteem. Pehz teem nahk inteligentās aprindas un pee demokratiškām wehlescham teefibam apsinigee ruhpneezibas strahdneeki. Wispahrigi nemot jafaka, ka parlamentarišms nahk par labu *Leelpilšehtai*, bet šahdschaj un winas eemihneekem — par laumu.

Ar referenduma un teeschas tautas likumdošchanas eewešcham, politiškās dšihwes zentris teef pahmests no leelpilšehtas uj laukeem. Tagad masak attihstitalšais un konjerwativakais laumbu eedšihwotajs war polibīškā finā distet jamu gribu pilšehtas eedšihwotajam. „Wisur, wišās walstis, — šaka Kautskis, — lauru eedšihwotaju dala ir polibīškā un ekonomīškā finā wiswairaf pakalpalikusi. Šchi fakta konstatejums nebuht naw pahrmebums šahdschaj: winā — tas ir tant faktā — gul šahdschas nelaine, bet ar to mums jarehšinas. Kur un lamehr ichis fakts paliks par faktu, jafchawbas, waj mums ir wajadšigs jewiischki uistahtees par teescho tautas likumdošcham.“

Bej tam wehl japeesihmē, ka pee parlamentarās sistemas leela wosihme ir politiškām partijam ar noteiktām programam. Pee teeschas tautas likumdošchanas ichis partijās jaude jamu nokrafsu. Tām jauistahjas kopigi par dāschadeem šhkeem jautajumeem un jaapweenojas, kapehz eedšihwotajs wairs neredš starp weenu un otru no tām nekahdas starpibas. Pašchā partijā turpretim wairs neteef weenoti, bet gan škaldiri atsewiischki partijās elementi, kas nowed pee sektantišma un partijās nihšchanas. Tā, peemehram, strahdneeku partiijā wairs nebuhs weena kopiga strahdneeku šchīra, kurai weens un kopigs gala mehrkis — wišas strahdneeku šchīras atšwabinašchanā, bet parahdišees jau strahdneeki-kurpneeki, strahdneeki-štroderi, strahdneeki-tekštūlneeki un tā tahlak, — tas ir — atsewiischkas profesijas.

Bet ſchahda parahdiba poliitiſkâ partiĵa newar ſefmet ſchiras zihnu.

Là tad pee teeſchâs ſtrahdneeku liſumdoſchanaſ maſinâs inte-
weſes pret wiſpahrejem prinziſpieleem jautajumeem un ir eeſpeh-
jama daudj leelakâ mehrâ demoralifazija.

„Dapeh3, — taiſa ſlehdſeenu Kautſkis, — referenduma un ini-
ziatiwes teeſibas eemeſchana ne wiſur un ne weenmehr iſdewiga, bet
tikai tur, kur jau ſaſneegti daſchi eeſpreeſſcheje e
noteikumi.

Pee ſcheem eeſpreeſſchejem noteikumeem japeſſanta ari taſ, lai
ſahdſcha un pilſehta bûhtu apmehram weenados apſtahkos, kâ taſ ir,
peemehram, ar Schweizi, jeb atkal, — taſ wehl labaf, lai pilſeht-
neekeem buhtu pahſwars par lauzimeekeem, — parahdiba, kura noweh-
rojama pagaidam tikai Anglijâ.*)

Bar weenu no ſcheem noteikumeem jauſſkata ari ſtipri attriſtûtâ
politiſko partiĵu dſihwe, kura aiſneumuſi jau plaſchâs eedſihwotaju
maſâs, un naw wairs jaſchaubâs, ka teeſcha tautâs liſumdoſchana
waretu noweſt poliitiſkâs partiĵâs pee niſſchânas un winu antago-
niſmu (preteſchkiſu) nogludinaſchanaſ.

Bet patſ galwenais noteikums ir taſ, lai walſti ne buhtu
par daudj zentraliſetas walſts warâs, kura pil-
nigimeatkarigi no ſtahdita pretim tautâs preeſſch-
ſtahwibai.“

Là tad konfliktâ gadijumos ſtarp waldbu un parlamentu, pee-
mehram, budſcheta jautajumâ, mehſ waretu walſts wiſſteefâs weetâ
norahdit u3 referendumu, bet tad ari tikai tanis walſtis, kur taſ,
peh3 eeſpreeſſch peewesteem aiſſrahdiſjumeem eeſpehjamâs un kur taſ
nebuhtu par ſchkehrſli un traugelli ſtrahdneeku ſchiras apſinâs no-
ſkaidroſchana3 un winâs gala mehſka ſaſneegſchana3.

Wiſos pahrejos gadijumos poliitiſkâs dſihwes zentrs ir un pa-
leef parlaments un winam jaatſahj notei3oſchais wahrds. Ja uſ
winu waldbiba negrib klaufitees, tad katrs parlamenta un iſpildu
warâs konfliktis paleef par realâ ſpehka ſamehra jautajumu, pee kam
wiſa atbilde par ſekam, kâ jau to agrâf mineju, kriht uſ waldbu.

*3 Schis rindas Kautſkis rakſtĵis 1893. gadĵ.

Sozialà lifumdoſchana.

(Winaš attihstiba, attihstibas faktori, panahſtumi, prinzipi un iſredſes.)

Mehš dſihwojam ſozialàs lifumdoſchanaš laifmetà. Šas ilgšt jau 30—40 gadu, Anglijà — gandrihš jau gaduſimteni. Geſtatiſimeš winà, tad ſapratiſim toš prinzipuš, pee ģureem peeturàš lifumdoſeji ſchai ſawà jaunajà darbà, tad iſpratiſim ſozialàs lifumdoſchanaš attihstibas faktoruš, wirſeenu un iſredſes, truſkumuš un panahſtumuš . . .

Mehš runaſim tikai par ſtrahdneeku lifumdoſchana, jo ſtrahdneeku lifumu tagad ir galwenee un pat weenigee ſozialàs lifumdoſchanaš elementi. Mehš runaſim tikai par moderno lifumdoſchana. Zunſtu laifmetà lifumeem par ſellu un mahzeeku darba laiku, algàš minimumu un maſimumu, ſtreikeem un hoikotu mehš eeſim ſezen, lai gaņ ari winuš waram peerindot ſozialeem lifumeem. Šhee ſozialeem lifumi iſgaiſa ſem wiſwarena kapitaliſma uſwaraš gahjeena. Kapitaliſma attihstibas pirmajoš laifmetoš iſjuda amatneezibas interešes raditàš teeſiſkàš normàš. Lifumdoſeju eeſtahdeš un walſtš iſpildu wara atkaha waabeedribàš lozekeem paſcheem formulet ſawſtarpejàš atteezibas, noſlehgš lihgunuš, uſnentees peenahſtumuš, dot ſolijumuš. Atteezibu ſaturu noteiza paſchi lihguna ſubjektu, kee ſabeedribàš lozeke, kuwi ſtahjàš ſinamàš atteezibàš. Walſtš, winàš lifumdoſeji un adminiſtrazija ſchai aktà neejauzàš. Wina eejauzàš tikai tad, kad weenš lihguna ſubjektš lauſa noſlehgto lihgunu, neiſpildija ſolijumuš un ſawu peenahſtumu atteezibà pret otru ſubjektu, — un eejauzàš tikai tad, kad zeetuſchaiš ſubjektš to uſaizinaja. Waldija laissez faire, laissez passer prinzipi, žiwilo teeſibu prinzipi. Tee iſauga kapitaliſma klepši un wiſpahrejàš ſazenſibas atmosferà. Druſchainà ſteigà žilweki iſmantoja ſawà labà atkwabimachanoš no zunſtu un feodalo atteezibu pineekeem, ſaitem un ſproſteem, ſiſkajeem preekſchraſteem un noteikumeem. Ruhpneezibà un birdešneezibà konkurenze ſaſneedſa wiſaungſtašàš pakahpeš un wiſtihrakàš, klaſiſkàš formàš. Pat ſemkopibà un lopkopibà, žiſ taſlu

tās raščoĵa tirgum, eesagās konkurenzes garš. Uņnehejs stahweja pretim uņnehwejam; tirgotajs — tirgotajam. Rats par ņewi wiini mekleja jaunus birģus, jaunus panehmeenus raščoščanā, pretšču iřwadafčanā un pirzeju peewahščanā. Amatneezibā ņazenřiba bij wehl ařaba, wehl ņtraujaka. Amatneezibu ņpaidiņa un nařweja manufaktura un fabrika. Winas tirģus bij daudņ ņřauraks, pirzeju iřwehle daudņ mařaka, nekā leelruhpneezibas iřwehle. Leelruhpneezibai bij peeeetami ari tařlee, aiņņurās un ņwešču ņemju tirgi. Un amatneeku aprindās brihwās ņazenřibas prinzipli nostiprinajās tiřpat ņtingri, řa manufakturiņu un leeltirgotaju aprindās. Ne amatneeki, ne tirgotaji, ne ruhpneeki nezeeta walřts waras eejaufščanos řawā darbiba. Wini palahwās pařhi řawām ņpeřjam un ņpeřkeem. Walřts waru wiini aizinja taľķā tiľķai pee jaunu ņemju-tirģu eesaroščanas, pee wergu un ņtrahneeku dumpju apņeeščanas. řawā ņaimneezikřā darbiba wiini gribeja buht gluřhi brihwi. Bet ņaimneezikřā darbiba ir zilweku galwenā darbiba. Tai zilweks ņeedo wiřwairak no řawa laiķa, energiņas un ņpeřjam; wiřwairak pee tās řaweņas, par to domā, wiřwairak nowehrojumu un peedřihwojumu tai řmekas. řaimneezikřā darbiba zilweks uřaug. Tadehl ņaimneezikřā darbiba, řhis darbibas weidi, organizaņa un panehmeeni atřahņ uņ zilweku přichķu, domu gaitu, domafšanas metodi un uřřkateem wiřleelako eespaidu. řawai ņaimneezikřai darbibai, pařhi to neapņinotees, zilweki peeřřano řawus moraliřkos, religiořos, politiřkos un teeřiřkos uřřkatus. Wiřpahreņas konkurenzes laiķmetā politiřkas ekonomikas un teeřibu řinatņe radās, uřauga un nostiprinajās uřřkabi, řa ne walřtij, ne muniņipiņam, ne ari řauķahđai zitai řozĩalai řorporaņijai nař teeřibas eejaufķtees řabeedribas ložeķu řawřarpeņos liřģumos un atteezibās. Tām ja buht brihwām... „liberalām“.

Tiľķai ņtrahneeku, řaut gan neorganizeē, bet beeřhi ween to-mehr kolektiwa, řorporatiwa uřřtahščanās radiņa diřonanzas řlařikřā liberaliřma řimfoņijā. Biħđ ar manufakturu un fabriķu attihřiřčanos, liħđ ar amatneezibas parihřřchanu radās brihwais, no raščoščanas biħđķķeem atřwabinatais proletareetis. Winař neřa řabriķantam un leelajam amatneekam řawu weeniņo preži — darba ņpeřku. řtrahneeki grupeņās leelajos uņnehmunos. řabriķas, darbnriņas un manufakturas apweenoņa ņtrahneekus. Un teit neno-wehriřřamā řařřtā dřina doma, řa tiľķai řopigeem ņpeřkeem uřřlabo-ņamņ ņtrahneeku ņaimneezikřais stahwoķķis un ņtrahneeku labā pah-

grofami darba nofaziijumi. Beeschi ween ar fefmem wefela strahdneeku korporazija, wiifi fabrikas strahdneeki uftahjās pret fabrikantu, atfewiifcku perfonu. Strahdneeki zentās uftahot fawu ftahwofli un eeweft preekfch wiifeem atfewiifckas fabrikas strahdneekem weenadus darba nofaziijumus k o p i g e e m fpefkeem un newis katrs par fewi. Tas bij folis uft kolektiwu lihgunnu. Un pirmajam folim logiifki fefoja tahlafki, ar pirmejo organiiifki faiftiti foli. Kolektiwu uftahtees wat tikai apweenotas fabeedriifkas grupas. Lai waretu apweenotees, wafaga guht eefpehju fapulzetees, eefpehju brihwu pahrunat (prefe un fapulzēs) organiiifchandas noteikumus un ufdewunus; beidsot, wafaga guht teefibu uftahtees un rihtotees kolektiwu. Tā strahdneeki, fawu darba un dsihwes apftahflu pamudinati, nonowehwifchamā fahrtā nahza pee atfinas par koaliziju brihwibas nepeezeefchamibu. Ta bij jaunā atfina. Wina laurjās wezo teefifko normu sistemā.

Bet wezo teefibu eefpaids nebij weegli atmetams. Tas waldfinaja paifchus strahdneekus. Pat wini beeschi ween uftahjās, tā liberaliifma, walfts neefjawifchandas peefriteji. Strahdneeki, wafardeenas amatneeki un femneeki, garā wehl dsihwoja fiifchaimneezibas laifmetā. Dajos bij ipweidojufchees winu fabeedriifki-teefiffee uftati. Jaunās faimneezijās un fabeedriifkas atteezibas wehl nebij paspehjuifchas pahweidot winu ideologiju un tā tad ari winu teefifko atfina. Ideologija fawā atihftibā pastahwigi atpaleef. Saimneezijā atihftiba tahlu aiifteidias winai preekfchā. Sonais amatneeks un femneeks faimneezijki jau fluwis par proletarieti, bet idejifki, fawos uftatos, ipreedumos un teefimēs winfch beeschi ween ar wehl tas pats wezais amatneeks un femneeks.*) Schahdos gadijumos strahdneeku uftahchandas newar buht iiprafta, apfiniga, sistematiifka un planweidiga. Winu praifbas faiftas pee atfewiifckām parahdibam, ir fiifki konkretas un tadehl neprinzipielas, beeschi pretrunigas, nefafkanotas. Bet wehfure nolihdfina nefafkanas un pretrunas. Kad tagad atftatamees strahdneeku zihnu pirmajos zehleenos, redjam, ka wiifi wini weenas idejas un weenu teefimju apweenoti. Schi ideja kraft noftahjas pret ta laika teefifckām atfinam; wina flehpi fewi modernās fozialās lifkumofchanas prinzipus. Un wiifās fchais zihnās iifpaudās teefime organiiifatoriiifki noftiprinatees un zihnā ar kapitalu apweenot pehz eefpehjas leelakas strahdneeku mafas. Bet to tikai tagad redjam,

*) Sk. manu rakftinu „Kam peeder muhsu weeliba?“ „Aradneeks“, 1911. g. Nr. 30; 469. lap. p.

apfinamees un isprotam. Sawu zihnu fahkumâ strahdneeki neisprata parahdibu nosihmi un faturu. Sawas behrnibas laikmetâ neweena fabeedriška fškira neisprot sawus wehsturiskos ušdewinimus un sawas rihzibas nosihmi. Tadehl fahkumâ zihnai un darbiba truhkst no- teiktibas un stingribas; naw winai ari deesin zil daudj fekmju. Tas patš jazafa par strahdneeku pirmajam zihnam un winu isbihdi- teem teefiskeem prinziipeem. Tee nespheja ahredit pastahwoščas nor- mas. Strahdneeku spehti wehl bij pahrat masi un neorganiseti. Un pret wineem uštahjās jaunibas spara elektriseta, energiska un usneh- miga fškira — buršhuasija, kura uswehra (warbuht ari neapfinigi) strahdneeku isbihdito prinzipu nosihmi. Un buršhuasijas ideologi, ju- risti, walsts wiwri un sinatneeki bahrgi mešodija jaunās atsinas un winu (faut ari neapfinigus) ispaudejus, strahdneeku fustibas dalib- neekus. Tas nowehrojams it wišās walstīs.

Anglija s parlamentis 1799. gadâ isdewa likuma, kureš no- leedja strahdneekem apweenotees, peedalitees streikos un solidari uštah- tees pret usnehmejeem. Likuma pawadraftā starp zitu fazits: „Daudsi strahdneeki un algadšči mehginaja karala walsts daščados apgaba- los pazelt darba algu un fahweegt ari zitus sawus noseedsfigus mehr- kus ar nelikumigu fapulšču palihdšibu. Par fchahdu noseedsfigu rih- zibu wineem draudeja loti mašs fods, kas nespheja nowehrst nenor- malās parahdibas. Tadehl mehš nahžam pee pahrlēezibas, ka jaiš- bihda stingraši lihdselki pret nelikumigam apweenibam, lai tahdâ fahrtâ nahkotnē waretu nowehrst atšihmetās nenormalibas un bahrgaki fodit likuma pahrbahpejus.“ 1799. gada likums apweenoja eepreek- ņhejos gados isdotos likumus, kuri atteezās tilkat us atjerwiščku nošaru strahdneekem. Winu papilšdinaja 1800 g. likums. 1817. gada „Sedition meeting act“ (likums par dūmpigam fapulšem) woleedja fapulzes ar wairak kâ 50 dalibneekem. Tas bij nefaudšigu represiju laikmetš. Strahdneekus par mehginajumu kolektivi paaugstinat darba algu, fodija ar fpaaidu darbeem, par maščimu dragaščanu ar nahwes fodu. Beedribu fondus konfijzeja; beedribu lozeklus aresteja un no- teefaja us 3 mehn. zētumâ; likums fodija pat beedribu pabalstita- jus.*) Bilbumdeweju prinziipielee motiwi bij fchahdi: streikotaji un beedribas trauzē pilšonu b r i h w i b u, werdšina pilšonu b r i h w o

*) Л. Б. Скаржинский, членъ Постоян. Бюро Междунар. Съѣздовъ Соц. Страхованія. Забастовки и рабочія сотоварищества. СПб. 1905. 172., 173. стр. р.

gribu, warmahzigi eejauzas pilsonu b r i h w a j ā s atteezibās. Bet taišni šchis b r i h w i b a s burščuafija, un winas ekonomisti (Ab. Smits) uššatija par „tautu bagatibu“ raditajām un wairotajām. Streikotajus un pirmo tredjumiju lozeklus wini nostahdija blafus fabeedribas fahrtibas un meera trauzetajeem, wasankeem un laupitajeem.

Ļapat ari F r a n z i j ā. 1789. gada 4. augusta nakti Satweršmes Sapulze prinziipā atzehla it wišas widus laiku korporazijas. 1790. gada 21. augustā šikundofščanas eestahde aršina, ka wišeem Franzijas pilšoneem ir teešiba šapulzetees un apweenotees beedribās. Strahdneeki išeetoja guhtās teešibas, apweenojās arodneezifšās beedribās un organifeja 1790. un 1791. gados streikus, lai pazeklu darba algu. Tas fabeedeja burščuafiju. Winas rewoluzionaree šikundeweji steidja o-zelst beedroščanās b r i h w i b u. Šchapelšē bij šchi šola eerošinatajš. Šawā šinofšumā winšch attehlo burščuafijas preeščstahwoju ušškatus. Štarp zitu winšch šinaja: „... Mehš nedrihštam atwehlet atšewiščku arodu pilšoneem šapulzetees kaut fahdu eedomatu kopigu interešču wahrdā. Walsti naw tagad korporaziju; pastahw šiklai atšewiščka zilweka peršonigas interešes un fabeedribas interešes — wairaf itin nekās.“ Tas bij nepahrprotami šazīts. Šikundeweji peešrita. Projekts drihšween — jau 1791. gadā — dabuja šikuma špeščku. Arodneezifšas beedribas šikla noleegtas. Šikuma pahrfahpejus šodija ar 6—74 rbl. leelu nau-das šodu. Un reprešijas ilga gadu dešmiteem, šihdš 19. g. š. 60—70. gadeem. Wehšakee šikumi (1834., 1849., 1852. g. g.) naudās šodeem preeweenoja wehl zeetuma šodu un polizijas uššaudšibu.

Un šikumi atteezās neween uš beedribam, bet ari uš streikeem. Satweršmes Sapulzes peenemtā šikuma 4. pants peedraudeja ar nau-das šodu išklatram, kuršč pamudinaja pilšonus kolektiwu atteiktees no darba. Streika eerošinatajeem un waditajeem draudeja 2—5 gadu, štreika dalibneeeem 1—3 mehn. ilgs zeetuma šods. Gandrihš glušchi to pašču atfahrtaja 1849. gada šikums. *) Šat rewoluziju laikmetu — war gandrihš šazit: š e w i š c h š i rewoluziju laikmetu birgelifšee jurifšti un politikšti štingri ušstahjās pret štrahdneeku beedribam un štrahdneeku kolektiwu rihžibu. Wini išbihdija tos paščus ušškatus, kuruš šludinaja Anglijas „ruhšneezifšas b r i h w i b a s“ peešriteji. Šarous uš-škatus wini eetešpa šlawenajā žiwilo šikumu (Code civil) krašjumā, kuru papildinaja bargais Code pénal (kriminalo šikumu krašjums).

*) Поль Луи. История синдикального движения во Франции 1789—1906 гг. Одесса, 1907 г.; 37.—32.; 37.—39. lap. p.

Franzijas revolūziju audsetee birģeliskee juristi bij taiz domās, ka zilweki ņpehji noņleht lihgumms pehz ņawas patikas; nekahda kolektīwa wara nedrihst eeroberņhot zilweku brihwās atteezības, noteikt lihgumu ņaturu waj formū. Dihgums ir — brihwu pilņonu brihwās gribas brihwās iņpaudums. Tā ņpreeda liberalee juristi. Zilwelee lītumi pee-laida tikai weenu eeroberņojumu: lihgumam jaņaņkan ar lītumeem par ņabeedribas ņahrību un morales noteikumeem.

Gluschi tās paņčas domas atrodamas arī R r e e w i j a s lītumos. 1845. gada ņodu lītumu 1792. pantā atņrahdits, ka strahdneeku nepa-doņchanās fabrikantam waj kolektīwa atteikņchanās no darba jauņņkata par walsts noņeegumu un jaņoda ņahtot ar areņtu lihds katorgai. Šho lītumu walsts administrazija leetoja lihds pat 1905. gadam. Streikū kustības uņpluhdu laikos lītumu atgahdinaja ar ņpezielseem zirkulareem (1870., 1871., 1897. gados). 1874. gadā waldība iņdewa lītumu pret strahdn. beedribam: par peederību pee ņaweenības, ņuras mehriks radit naidu starp ņaimneekem un strahdneekem waj uņmudināt strahdneekus uņ streiku, tas dnandeja ar zeetokņni lihds 8 mehn. un pat ar mometi-naņchanu Sibiriā, atnemot wainigeem wiņas teeības un preekņwo-zības.

Tā bij it wiņur — Rreewijā un Anglijā, Prusijā un Amerikā; starpība tikai ņodu apmehros. Tadehl nekawefimees pee zitu walstu represiju lītumeem. Tas naw wajadņigs, jo lītumu pawadraksti dweņņ par weeneem un teem paņcheem motiweem: lihgumam jabuht brihwam.

Un ruhpineeki iņmantoja ņawu ņahtwolkli, iņmantoja newis tautas, bet ņawā labā. Dihgumu brihwība kraha mantas un kapitālus fabri-kantu, darbnīzu iņpaņchneeku un tirgotaju wofās. Uņkrahās pirmee kapitāli. Naw eekpehjamz aukņtaņirigi pee ņhi laikmeta ņawetees. Tas dweņņ pretim meņhonigu dņiru pehz pelnas. Strahdneekus iņ-mantoja bej ņehlastības. Fabrikanti — un tikai wini — diņ-teja lihgumu ņaturu. Un wini lihga neween peeauģuņhus strahdnee-kus un strahdneezes, bet arī behrnus. „Maņņinu attihstība dewa ee-ņpehju iņleetot behrnu darba ņpehku plaņhos apmehros. Nekahda ņa-beedriņka wara nekontrolēja fabrikantu rihzību; wini to iņmantoja un peespeeda behrnus weikt nogurdinotņhus darbus breeņmigi nehigieniskos apņahtkos. . . . Attihstijās iņsta behrnu tirdņneezība. Fabrikantu agenti, daņkreiņ ņpezieli starpineeki, apbrauņaja draudņhu patwerņmes un peewahza behrnus wejeleem bareem, aiņweda uņ fabrikū rajoneem

un isdalija fabrikanteem. Ja behrni jau eepreofsch nebij apstelleti (stahsta Rydd's), winus eewetoja us laiku tunjchos pagrabos. Teit behrnu tirgotajs rahdija winus pirzejeem-fabrikanteem. Fabrikanti luktumu gairna apluhfoja behrnu lozeflus un augumu. Behz tam tifa noslehgts lihgunis un nabaga newainigos upurus aishahdaja us fabriku. Fabrika behrni gluschi atradas fabrikanta wara. Winus baroja ar rupju un newefeligu baribu; nodarbinaja winus deenam un naktim; weeni zehlas un gahja darba, otri tikas gulet wehl fildajās zifās. Darbnizu gairis bij smazigs; gaisa temperatūra beeschi ween pehščhni pahrmainijās. Gala rezultats — fabriku behrni slimoja dajchdajchadam slimibam, jewischki ar wehdera tifu.***) Tā atchloja ofizielu kemisiju sluojumi behrnu likteni Anglijas fabrikās (jewischki Anglijas jeemelos). Tahdus pat tehlojumus fakopojis Straschinskis par zūtām waltim: Franziā 7—8 g. wezus behrnus nodarbinaja 14—16 stundas deenā wifu zauri nedefu bej atpuhtas šwehtku un šwehtdeenās (prof. Moissonē). Un tahlaf: Pehrijumi weenbalsigi apleezina, ka wifās Siropas waltis darbi ilga bejala daudj stundu, ka deenās, tā naktis; špehbeem nepeemehrotus darbus lila weift gan jeeweetem, gan ari behrneem. Strahdneefi nesinaja, kas ir atpuhta (Pauls Biro).**) „Brihwās“ strahdneezes stahwolki Gr. Engels tehloja fofofcheem wahrdeem: „Fabrikantam peeder jus primae noctis (pirnās nakts teefiba); winich — jawu strahdneefschu meefas un dailumu ihpafchneefs. Peedraudėjums atkaišt no darba, špeh jautt jaunawu pretestibu no 10 gadijumeem 9nos, ja, pat no 100 gadijumeem 99nos; strahdneezes wispahrigi loti semu wehrte jawu newainibu. Ja fabrikants peeteefofchi leels neleetis, tad fabrika kluhst par wina haremu; zaur to jaunawu liktenis mekluhst labaks, ka wifš fabrikanti jawas teefibas neismanto. Fabriku attihstibas šahumā, tad fabrikantu warafums bij neijsihtoti zilweft, kuri nepasina kautribu, itin nefas newareja winus peespeest atfazitees no „Mabeeguhstām teefibam“.***)

Strahdneefu alga nešpehja apmeerinat wikelementarafās strahdneefu wajadibas. „Strahdneefkeem naw ihpafchuma; wini pahrtēf weenigi no darba algas; bet tā špeh apmeerinat tifa weenas deenas

*) В. Я. Желъзовъ. Очерки политической экономии. 6-ое изд. Москва 1908 г. 718.—720. стр. р.

**) Л. Б. Скаржинскій. Т. р.; 5, 6. стр. р.

***) Ф. Энгельсъ. Положеніе рабочаго класса въ Англи. СПб. 1905 г.; 132., 133. стр. р.

wajadšibas . . . Šveēnam strahdneekam, pat labaki atalgoteem, draud truhlums, bada nahwe, un daudsi pateejcham nomirst bada nahwē. Strahdneeku dšihwoški, šlikti eerihkoti, šlikti eedaliti, šliktā stahwoški, beš wentilazijam, milti un nehigieniški. Strahdneeki dšihwo neleelās telpās, pa leelakai daļai wejela gimene mašā „aišgalbā” (ištabas eedalijumā). Ištabu eerihkojums nabadšigs, truhft pat wisnepeezeejchamafās mebeles. Ari strahdneeku apgehrbs parasti ir nepeteekojšs, wairakums tehprjas šfrandās.“*)

Žitās walstīs nowehrojamas glušči lihdsīgas parahdības. Kapi- talisti dišteja šawām interejem peeskaotus lihgunus, un strahdneeki teem peeveenojās, lai gan ar wiau wajadšibam un interejem šheem lihgunem nebij nefa šopeja. Strahdneeks bij břihsws tīkai juridiški, ne šaktiški. Un Kreewijā lihdi 1861. gadam pat ne juridiški. Tadeht teit wina ijmantoschana bij wehl nešaudšigaka, wehl nošpedošchaka. 1817. gadā Šaroslawas gubernā šahdas austuwes strahdneeki šuhdšēja gubernatoram, ša gadijumā, ja wini noteiktā laikā nepagatawojot ušdoto darbu, pahrwaldneeks wejelu nedebu neišneedšot maiši; eebildumus, ša darbs nam patweiktis šlimibas u. t. l. eemešu dehl, pahrwaldneeks neewehrojot. „Pee darba šanemšchanas pahrwaldneeks šit strahdneekem pa waigeem, dawša ar šoku, rauj aiš šahrdas, bet šeewas un meitas šamā nekistreem wahrdem un ari šit pa waigeem un rauj aiš mateem; pahrwaldneeks šoda gan naudas, gan šoku šodeem”. Strahdneeki uššaita wišu žestušo wahrdus; wiau šarpā weens 70 gadu wežs širmgalwis. Šuhdšibas beigās strahdneeki peesihmē: „Bet netišween atšihmetee žilwaki: wiši mehs žeešcham leelas behdas; muššu dšihwi apgruhtina daudšee naudas šodi un neezigā alga. Mehš iššihtijām šawus mašos behmus ubagot, lai guhtu wineem ušturu.” Gubernators atrada, ša šuhdšiba pamatota. Winič peršonigi norahša šabrikantu. Pehž tam strahdneeki šinija, ša šahwoškis šluwis družin weeglafs, bet par nahšotni wini baidotees, jo algu išmaksajot to pašu wežo.**)

Šas ir weens no daudšajem peemehreem. Un tā hij Alešandra I. laikā, šad waldiba, strahdneeku šuhdšibu un nemeeru pamudinata, pateejcham štipri ween ruhpejās par darba apštahku un nošazijumu ušlabošchani. Wehlatos gados strahdneeku ištienis šiu-

*) Šr. Engels. I. p. 77.—78 lap. p.

**) Л. Н. Ниссоловичъ. Исторія заводско-фабричнаго законодательства Россійск. Имперіи. Часть II. СПБ. 1884. Изд. Минист. финансовъ; 85. lap. p.

wa daudz launaks. To fino Janjhuks, Mikulins, Pefkows, Dementjens un daudzi ziti. 70.—80. gadus strahdneekus nodarbinaja 14—15 un vairak stundu deenā, algu estureja, waj tās weetā ijsneedja sluktuš un dahrguš produktus; ušluka naudas šodus; tee beeschi ween pahrfneedja eestrahdato algu; strahdneekus atlaida no darba pehz patikas, beš eepreefšejas ušteifšhanas; gulai eerahdija peefwehpufčas un puteklainas darbnizas waj netihras un auktas kafarmas. Seeweetes nodarbinaja pee wišeem darbeem, lihdsigi wišreešheem; winas organisma išpatnibas neeewehroja; neweens needomajās dot winai eepheju išpildit šawus mahtes peenahkumus. Blakus peeaugušeem strahdaja behrni, pat 5—6 gadus wezi; wini strahdaja 11—12 un vairak stundu deenā . . .

Tā bij it wišur, kur ween kapitalisms lauja few zeku: 1810—1848. gadus wišās Eiropas walstis waldija barbariska zilweku išuhfšhana; ta noplizinaja tautu špehkus (raksta Pauls Deschanelš, komšewators). Un ne tikai Eiropas, bet arī Amerikas walstis.*) Tahds brihwā lihguma rezultats. Štrahdijās, ka lihgums brihws tikai weenai pušei — šaimneeziški štiprakajai. Štrahdneekam atlika (un atleek) waj nu peekrišt ušnehmeja preefšhlikumam waj to atnešt un palikt beš darba; pahrgroft lihgumu nebij strahdneeku warā. Bet palikt beš darba (šewiščē, ja naw plašču un bagatu organiaziju) nošimē palikt beš maišes, beš pajumtes, nošimē badinat šewi un behrnus. Gaidit strahdneeks newareja: eekraht winam nebij eephejams. Un wajadseja padotees ušnehmeja griwai. Šaimneeziške apstahkli laupija (un laupa)strahdneeku lihgumeem brihwi nošlehgta lihguma raksturū. Štrahdneeku rihziba pee lihgumu nošlehgšanas ir nebrihwa. Un beeschi ween faktiško nebrihwibu fabrikanti eetešra brihwa lihguma pantos. Kadās brihwi nošlehgts nebrihws lihgums, — „šawš ušdens“. Še buhs peemehrs iš Kreewijas strahdneeku un fabrikanti atteezibam pirms 1886. g. likuma: Kadā strahdneeku parakštītā lihgumā šazits, ka strahdneeks ne pee šahdeem apstahkeem nebrihšt atstah darbu pirms lihguma notezefšanas; ja šcho noteikumū strahdneeks neišpilda, winam draud naudas šods (jaemakšā fabrikanta labā diwšahrtiga alga par wišu nenokšpotu laiku). Ša strahdneeks negrib lihgumu atšauot, winam par to japaišo mehneši pirms lihguma notezefšanas. Ša šhis noteikums naw eewehrots, strahdneekam janošalpo wehl weens mehnešis pehz lihguma notezefšanas waj jašamakšā

*) Л. Б. Скаржинский; т. р.; 6., 7. лар. р.

naudas fods mehneſcha algas leelumâ. Bet tai paſchâ lihgunâ fazits, ka ſaimneeks war atlaiſt ſtrahdneeku kura katrâ laiſâ, ari pirms lihgunâ notezeſchanas; winam jaſamaſjâ alga tikai par noſalpoto laiſu. Kaſdâ zitâ lihgunâ fazits: a) ſwehtdeenâs un iſſkatrâ 20. ſwehtku deenâ ſtrahdneeki atſwabinabi no darba; bet tuſlit ſeko otrs parts b), kura fazits: ſtrahdneekam draud fods, ja winſch neklauſa ſaimneeka aizinajumam ſtrahdat ſwehtku deenâs taiſ gadījumos, kad ſaimneeks to atnod par wajaſtigu.*) Teit lihguna ſubjektu neweenlihdſiba iſpauſchas nepahrprotamâ ſpilgtumâ. Saimneezijâ wara, ne juridiſki-politiſkâ, (bet daſchreiſ ari pehdejâ) padara uſnehmeju par lihguna ſatura weenigo noteizeju.

Teſa, uſnehmeezijâs brihwibas laiſos tee paſchi liſumi, kura noleedſa ſtrahdneeku organiſazijas un ſtreiſus, noleedſa ari uſnehmeju ſaweenibas un loſautis. Bet, uſſwer Anglijas tredjumiju wehſturneeki Webbi, repreſiju laiſmetâ, kad tuſkſtoſcheem ſtrahdneeku zeeta koaliziju noleegumu deſl, nebij neweena gadījuma, kura par tamlihdſigeem noſeegumeem buhtu noſodits uſnehmejs.***) Ari Franziyas liſumi atteezâs uſ fabriſanteem. Bet zeetuma fods wineem nedraudeja, pret wineem bij wehſti tikai naudas fodi. 1803. gada 22. aprila liſums peedraudeja uſnehmeju beedribam ar 37—1,110 rubku leelu naudas fodu, ja winas patwarigi mehginatu pamasinat darba algu. Par loſauta ſarihkofchanu draudeja lihdj 1 mehu. hlgſ areſts. Wehlaſee liſumi naudas foda minimumu paauſgtinaja lihdj 75 rbl.***) Bet loti maſ ir ſitu par uſnehmejeem uſliſteem fodeem; wajaſtibas gadījumâ uſnehmeji ſapulzejâs un peenehma kolektiwus lehnumus; winu rinzibiu walſts admiiniſtrazija reti kad laiſâ pamanija. Un paſchas par ſewi (ne-arodneezijâ waktura) uſnehmeju organiſazijas nebija noleegtas ne Anglijâ (ſtariſchinſkis), ne Franzijâ (P. Lwi). Pee ſchahdeem apſtahlteem uſnehmeji wareja riſkotees loti brihwu, reſp. patwarigi. Taſ pirmſahrt. Un otrſahrt, ſapitaliſtiſkâ laiſmetâ katrs atſewiſchſ uſnehmejs pats par ſewi jaw ir ſpehſs; wina atkaribâ atrodas weſeli ſtrahdneeku hawi. Kapitaliſteem weegli atraſt ſtrahdneekus; ſewiſchki, ja tos jameſlê pa weenam. Uſnehmeja preeſchâ ſtrahdneeks gluſchi neſpehziſs, jo atſewiſchka ſtrahdneeka ſ a i m n e e z i ſ k â i ſ ſwars ſapi-

*) А. А. Микулинъ. (Кіjewas argabala galwenais fabr. inſpektors). Фабричная инспекція въ Россіи. 1882.—1906. Кіевъ, 1906; 54. lap. p.

**) В. Желъзновъ. Т. p. 625. lap. p.

***) Поль Луи. Т. p. 37, 38. lap. p.

talistiska jabeedribā ir simt un tuksītošākhrt mājaks par atsevišķa kapitalista saimniecisku svaru. Saimnieciskais lihdjswars rodas tad, kad strahdneeki uistahjas solidari, kad pret atsevišķu kapitalistu waj kapitalistu grupu weenotā kopībā nostahjas w i j a wnehmuma waj sinamas darba nosares strahdneeki. Streika gadījumā w reisi rodas waja dšiba pehz daudseem strahdneekem. Tos naw weegli jawahft. Bet streiki bij noleegti. No teem usnehmejeem newajadseja haiditees. To nowehrschanā un ijsbeigšchanā išpalihdseja walsts wara. Tadehl newarigs, bešpehzigs un padewigi-palkawigs stahweja strahdneeks wiswareno kapitalistu preekšhā. Un kapitalisti ismantoja strahdneekus, nodšina wiau špeklus, ilgā darbā notruulinaja wiau garu un organišmu, dšina tos šlimibās un nahwē. Strahdneeku behrni kluwa newosti jau dšihwibas piemajos gados. Dšeltenā šlimiba strahdneeku aprindās palika par wispahrigu parahdibu; behrni mantoja wiau no wezakeem. Strahdneeku behrneem loti gauši atbihtijās kauli; lihkas kahjas, isleektas muguras bij jastopamas pee strahdneeku behrni leelakās daļas . . . Rejehdšigajos dšihwes apstahkos atbihtijās šchuhpiba. Tas jawukahrt pawairoja šlimibas un bojaja strahdneeku organišmu. Strahdneeku aprindās ir loti maš šūpru, labi noaugušchu un weseligu zilweku — wismaš starp nuhpneezibas strahdneekem, kurus nodarbina šlehtās telpās . . . Gandrihs wiši nestipri, nedabīgi noaugušchi, wahji, bahši, wiau muskuli neatbihtibi, atkautot tos, kurus japeepuhlē darbā. Gandrihs wiši strahdneeki šlimo ar gremojamo organu šlimibam . . . Wiau organišms nowahjmatš; tas nešpehj pretotees šlimibam." Tikai nedaudsi strahdneeku behrni špehja apmeklet školu. Bet školās eeguhtās mahzibas drihs aišmiršās. Gariga tuwšiba strahdneeku aprindās nebij aprakstama. Anglijas ofizielās anketu komišijas atšedja glušchi netizamas leetas. Nahds 17 gadus wezs puišis nesimaja zif diwreš diwi; ziti pirmo reiši dširdeja wahrdw Londona. Jautajumam, kas bij Jēsus Kristus, šehoja atbildes: „tas bij Adams“, „tas bij apuštušis“, un weens 16 gadus wezs puiša atbildeja: „šen šen atpakal, kahdreš tas bij Londonas karalis“. Un jaatšimē, — wišās školās wal dija preesteri, tižibas mahziba bij pirmā weetā. Tā tad wismaš to wajadseja pahrsinat. Bet dšihwe bij tik breešniga, ka isgaisimaja it wišas školā guhtās sinaschanas. Atpalika fabrikā guhtā isglihtiba — ta bij praktiška, pret buršchuwišu wehrsta. *) Tahdi rezultati bija břihs-

*, Jr. Engels. T. p. 98.—101., 104., 104., 106. 107. lapp.

jam lihgumam Inglia. Ta Engels tehloja strahdneeku dshwi 19. g. f. pirmaja puse.

Un par Belgiju Wanderwelde raksta: „Wajaga islasit 1848. gadā publizeto „Unkamu par strahdneeku schiras stahwofli“ — tilkai tad war zaprast, lihdsi kahdai nabadstiba kapitalistiska eksploatazija spehj nowest strahdneeku schiam, ja usnehmeju teeksmi pamasinat darba algu un pagarinat darba laiku neerobescho likumdeweja wara un strahdneeku kolektiva uistahschanās.“ Behrnu kalpinaschana bija kasneegusi tahdu pat stahwofli, ka Inglia 19. g. f. pirmaja zeturkshni. Ofiziela anketa schahdeem wahrdeem raksturo Belgijas strahdneeku dshwi: „Nabadstiba, weseligas un wajadsigas baribas truhkums, slikti dshwofli, netihriba, higienas noteikumu nesinaschana un neewehroschana, daschadi ruhpesti — wiss tas bojaja strahdneeku weselibu un schishinaja wianu muhschu.“ Wissargu lihdsjeklus pasina tilkai retas fabrikas;*) weselos apgabalos algu ismaksaja tilkai prezēs (truck-system), un fabrikanti ismantoja strahdneekus neween ka darba spehka pahrdewejus, bet ari ka patehretajus: prezēs bij sliktas un dahrgas. Algu naudā strahdneeki nedabuja redset.

Tahda pat stahwofli noslihdeja wahzu strahdneeki (Wunns). Wahzijas audeju likumis spilgti attehlots Hauptmana „Nawejos“. Tahds bij it wisu strahdneeku stahwoflis kapitalisma pirmajos laikmetos. Kreewijas eefschleenu ministrs Gorembins padone, kurai wajadsjeja ipreest par fabriku strahdneeku darba laika schishinaschanu, starp zitu, rajija: „Daschās fabrikās strahdneekus nodarbina pahraf ilgi, strahdneeki dshwo sliktos dshwoklos, wianu bariba jemās algas behl nepeeteekofcha; behrnu isglishtoschanaī naw isolu, slimibas gadījumos strahdneekem truhkst ahresta palihdsibas“.***) Un pirmaja fabriku ahrtu kongresā Bismennijs peerahdija, ka Kreewija 54% no fabriku strahdn. behrneem nomiršt pirmajos trijos dshwibas gados (jemneeku behrni — 39%). Behz wina nowehrojumeem strahdneeku 9 gadus wezee behrni zaurmehra par 2 zent. masaki, par 1,07 kilo weeglasti, nekā jemneeku behrni; un truhschu apmehrs masaks par 2,97 zent. To paschu apleezina kara klaušibu komishju nowehrojumi: strahdneeki ir

*) Эмиль Вандервельдъ. Положеніе рабочаго класса въ Бельгiи. СПБ. 28., 29. Iapp.

**) Материалы по изданію закона 2 iюня 1897 года объ ограниченiи и распределенiи рабочаго времени въ заведенiяхъ фабр.-завод. промышленности. Изд. Мин. Фин. СПБ. 1905; 97. Iapp.

masali un ņĥauratām ņruhtian, nekā ņemneeki,*) nekā žītu ņĥĥīru lozekli.

Brihwais lihgums ņĥĥa apdraudet birgeliskās walsts pamatus. Armijas refrutejās no strahdneeku aprindū lozekleem. Bet strahdneeku wewelibas ņĥawoklis, wingwiba, ņĥiprums un ņĥwūwiba ņrauwi ween pamasinajās; neņeetojamo rekrūņĥu ņĥaits ruhpneezifkos rajonos peeauga uņĥrihtojĥā ņĥrtā. Slimības un epidemijas, ņuras perinajās strahdneeku eezirnos, beeņĥi ween pĥĥiroja ari bagato eezirnos un apdraudeja dņĥiwes lutekla wewelibu. Draudoņĥajām parahdibām wajadņeja peegeeņt wehribu; tas bij pĥĥu walsts un ņabeedribas wareno intereņēs. Neeejauņĥĥanās prinzipus wajadņeja atmest; wiņmaj klasiņi tihros prinzipus.

Uj to pamudināja ari strahdneeku ņuņtiba. Ta peeauga, neņĥatotees uņ bargajeem liņumeem un nemitigām repreņĥijām. Arween noteiktības ņuwa strahdneeku praņības; ņĥepenās un neregistretās beedribas ņuwa ņĥehziģalās un darbigalās. Žihna pret liņumeem, ņurī noleedņa beedroņĥanās, wahrda, ņtreiĥa u. t. t. teefības, — peeauga, ņuwa ņistematiņĥata, organuņĥata, prinzipielata. Tahda bij ņĥĥarbiņtu žihna Angliĥā, strahdneeku žihna Belgiĥā (50.—70. gados), Franziĥā (30.—60. gados), Wahziĥā (60.—70. gados), Kreewiĥā (1870.—1900. gados) u. ž.

Strahdneeku ņuņtiba un neņaidģigas ekņploatazijas raditā strahdneeku meegiģa un garigiģa panuņĥĥana peeņpeeda walsts wawu atmest neejauņĥĥanās prinzipus un eeroberņĥot ņapitaliņtu teefĥmes lihdņĥehdejam iņmantot nolihģtos strahdneekus. Walsts wara uņņtahdija par ņatow uņdewumu ņapitaliņtu ņĥĥīras labā upiret atņewiņĥĥū ņapitaliņtu intereņēs. Walsts wara uņņtahjās, tā tahlredģiga, tā apņwiģga, tā ņapratiga burņĥuawģijas wajadņību ariņtahwe. Wina uņņtahjās pret woenas deenas ņaimneekēem. Kapitaliņtiņkās ņabeedribas pamatu labā walsts wara upureja daņĥus ņiņĥumus, ņurī bij gan nepeezeefĥami atņewiņĥēem ņapitaliņteem waj ņapitaliņtu atņewiņĥĥām grupām, bet ne wiņai ņapitaliņtu ņĥĥīrai. ņĥee „ņiņĥumi“ — ņtreiĥu, beedribu, ņapuliņĥū un tā tahlal noleegumi — beeņĥi ween bij ņapitaliņtu ņĥĥīrai pat ņaitģigi, jo paafināja ņadurĥmes un paawairoja uņnehmumi nedroņĥību. Tadeņĥ ņapratigakee, inteligentakee un uņĥĥ-

*) Труды I всеросс. съезда фабричныхъ врачей и представителей фаб.-заводск. промышленности. Т. II. Москва. 1910. 388.—390. стр.

ni gafee kapitalisti pašči eeteiza liskundewejeem un administracijai atnešt reprešiju politiku un eejauktees darba un kapitāla preefšstahwju atteezibās. Tā bij arī Kreewijā 80-toš gados. *) Polijas un Peterburgas fabrikanti bij tee, kuri kraši nostahjās pret Maškawas patriarchalajeem fabrikanteem un pamudināja ministrus un daščadās augstās padomes pasteigtees ar strahdneeku liskundošānu. Polijas un Peterburgas fabrikanti bij jau mahziujšchees šaprast strahdneeku ušstahdito prašibu nepeezeēšamību. Daudšas strahdneeku prašibas winau ušnehummos bij jau eewestas. Un tagad bij mo šwara, lai tahdi pat noteikumni (naktš darba eerobeshojumi, behrnu un šeeewešču šaidššana) tiftu eewesta it wišos ruhpneezibas apgabalos. Polijas un Peterburgas kapitalistu nodoms bij — ušahrdit tās preefšchrozibas, kuras giwa maškaweešči, išteetodami behrnu un šeeewešču darba špehku; winau nodoms bij — padarit konkurenzes apstahffus wišeem fabrikanteem weenlihdšigus. Konkurenzes interešes (un strahdneeku kustiba ušbihdija Polijas un Peterburgas kapitalistus uš strahdneeku liskundošānas zela.

Duht, šchee wrihs faktori — strahdneeku kustiba, strahdneeku posts (kuriš kluwa par wišās šabeeđribas postu un apdraiđeja winaš pamatus) un kapitalistu šawstarpeja konkurenze (kurai daščahrt, peemešram, Anglijā, peeweenojās fabrikantu un šemes ihpašchneeku konkurenze) — bij modernās šozialās liskundošānas galwenee r a d i t a j i.

II.

Senais prinzijs bij lauštš, bet newis ušnižinatš. Burščuwašifkās walštš liskundeweji newis labprahtigi, bet apstahffu špeešti, pret šawu griebu, šehrās pee šozialās liskundošānas. Ar tās palihdšibu wini gribeja nowehršt fenās šistemas truhšumus, peeškanot to jaunām parahdibām. Wini atstahja neaijškahrtus wezās šistemas pamatus; wirts teem wini wehlejās želt arī liskundošānas jaunās „peeuhwes“. Walštš waras preefšstahwji motiveja šawu eejaušchānos darba un kapitāla atteezibās ar aišrahdiwneem, ša ne wišeem lihguma šubjektēem ir patšahwiga griba un špehjas aišstahwet šawos interešes pee lihguma nošlehgšchānas un ša pirmkahrt un galwenām kahrtām tās attee-

**) „Воспоминания И. И. Янжула (пирма фабрику инспектора un ofižielo strahdnu. jantajuma išpreešchānai šasautko tomijiju ložetļa preešimes) o perežitomъ и видѣнномъ въ 1864—1909 гг.“ СПб. 1910. Вып. II.

zinams uš strah dneekeem = behrneem. Šcho eebildummu at-
taišņoja ari nowehrojumi: behrni zeeta wišwairaf, wiru darba noša-
ziņumi un apstahli bij wiškawnafee. Un beidsot, aišstahwet un šaudset
behrnus bij walsts waras — mantigo šķķiru organijažijas — teefchās
interefēs: stipri, wefeligi behrni — labi, noderigi rekruišchi un kareiwji.
Tā labi jo labi, weens eebildums peeklahwās otram un attaišņoja šķaī
jautajumā walsts waras ušstahšchanos pret neeejaušchanās prinzipu.
Atšewiškķu kapitalištū protesti atšlahba un norima. Barahdižās pir-
mee ņozialee likumi — likumi par behrnu nodarbinā-
šchanu fabrikās un raktumēs.

1802. gadā Anglijas parlaments peenehma pirmo šķahdu liku-
mu „Moral and health act“ (likums par tikumibu un wefelibu).
Likumu atteezināja tikai uš draudšchu patweršņū audšefneem (lihdš
16 g. wezumam), kurus nodarbināja kochwilnas un wilnas fabrikanti.
Behrnus drihķsteja nodarbinat ne wairaf kā 12 st. deenā, starp 6 rihtā
un 9 waš. Fabrikantam wajađseja laišt wirnus ušdeenas ari 4 stundas
školā, ruhpetees par to, lai behrneem buhtu tihra wela, un telpās tihrs
gaišs. Likuma ištildišchanu wajađseja ušraudšit meerteešnešķeem —
beefchi ween teem pašķeem fabrikanteem. Šaw tas mašinaja un pat
ištihžinaja likuma nošihmi. Ruhpneezišbas tahtakā autihštiba wehl
wairaf to ištigaišinaja. Up fabrikam ištawga pilšehtas; tur grupejās dau-
dšas truhžigas gimenes. Un fabrikanti wairs negreešās pehž behr-
neem pee patweršnem, bet pee pašķeem wezaķeem. Un wezaķi „brihw-
prahtigi“ šuhtija šawus behrnus fabrikantu kalpišā. Uš šķahdeem
behrneem likums neakteezās. 1819. g. waldbiba atjaunoja likumu, at-
teezinaja to uš wiķeem behrneem un noleedša nodarbinat behrnus jau-
nakuš par 9 gadeem.

To pašķu darija ari žitas walstis. 1815. gadā Franziņas likum-
deweji noleedša nodarbinat kalnraktumēs behrnus, jaunakuš par 10
gadeem (likums atteezās ari uš Belgiju un Šolandi); tai pašķā gadā
Žuriches likumdeweji noleedša nodarbinat jaunakuš par 9 gadeem;
tāpat ari Pruišijā 1839. gadā; Ungarijā 1840. gadā — jaunakuš par
12 gadeem; (Austrijā šķahdi likumi-padomi paštahweja jau no
1787. g.); Franziņā 1841. g. — jaunakuš par 8 gadeem u. t. t. XIX g.
šimt. beigās it wišās walstis paštahweja likumi par behrnu aišfardšibu

mos ir brihvi noslehgtš. Weens lihguma subjekts (behms) pee lihguma noslehgfchanas gan nepeedalijās; bet peedalijās tatšhu wina likumigee aibildni — wezaki. Un likumdewejeem ar to peetika.

Bet pat šho neezigo likumu iispildišchanu walsts waras preefšchahwi loti maš usraudšija. Sewišchhi usraugu organi šhim noluhkam tika eewesti nedaudsās walsts. Pa leelakai daikai likuma iispildišchanu usraudšija polizija waj meerteefnejšhi, waj ari — neweens newraudšija (Kreewijas 1845. g. likums). Sodi par likuma neiispildišchanu bij loti neezigi; tee newareja fabrikantus peespeest eewehrot likuma noteikumus. Un dašchi noteikumi (ari Kreewijas 1845. g. likums) nemas nelihdšinajās parasteem likumeem, bet gan platonishteem padomeem; par wimu neiispildišchanu nedraudeja fods.

Sewišchhi špilgti wiši ašihmetee truhkumi iispandās to walstiu likumos, kuras pirmās kehrās pee strahdneeku likumdošanas, peem., Anglijas, Franziņas, Belgijas, Holandes un Kreewijas likumos. Teit likumdeweji wiswairak atradās (warbuht pašcheem neapfinotees) sem Ad. Smita mahžibu eespaida. Necejawšchanās prinzipi faištiņa likumdeweju rofas. Turpretim walstis, kuras pee strahdn. likumdošanas kehrās XIX gadu sinitena pehdejā zeturbni, bij jau mahžijūšchās šapraft strahdneeku kustības lomu un strahdneeku prašibu nosihni. Winas šaprata, ka peekahpšchanās nepeezeešchama, ka frašem strahdneekus apmeerinat newar un tadešl drošchaki un noteiktaki kehrās pee wežo prinzipu išlabošchanas. Sem to pašhu špehtu eespaida pee teem pašcheem šlehdseneem wehlatos gados nahza ari wezatkās šapitalistiškās walstis. Strahdneeku posts nemitejās, strahdneekū kustiba nenovima. Wina kluwa apšinigaka un planweidigaka. Anglijas strahdneeki 1802—1840. gados apšinigi uštahjās par strahdneeku jantajuma nošahrtošchanu likumdošanas zelā. Streiku kustiba šapa ar šatru deenu dšihwaka. Strahdneeki gan peeprašija algas paugštināšchanu, gan uštahjās pret algas pašemināšchanu, gan pret streiklāušcheem, gan mašchinam. Dašchās weetās streiki išwehrtās ašās, atklatās šaduršmēs ar walsts administrāciju. 1834. gadā strahdneeki peedalijās žihnās pret monarkiju, par republiku; 1842. gadā Mančestras wišpahrigā streikā strahdneeki uštahjās neween pret fabrikanteem, bet ari pret pašahwošcheem reprešiju likumeem.*) Reprešijas nespehja noslahpet strahdneeku kustibu; winas newareja išfaust ari

*) Ф. Энгельс. Т. p. 183, 184. 1. p. p.

šlepenās organizācijās. Tāpat arī Francijā. XIX. g. j. 30—50-tos gados represijas teit bija neapraštamas. Bet tālīni šājos gados strahdneeku kustība pēauga un šlepeno organizāciju skaits mairvojās. Strahdneeki neeevhevoja likuma bargos noteikumos. Tos neevhevoja arī Belgijas strahdneeki, uš kureem arī atbeezās Francijas kriminālo likumu krahjuma 415. un 416. §§. XIX. g. j. pirmā pusē tos gan webij eemešļa leetot; ruhpnēezība wehl bij maš attihstīta; streiki bij reta parahdība. Bet lihds ar ruhpnēezības attihstību apstahkli grošījās. 50-tos gados nodibinajās pirmās plaščakās Belgijas strahdneeku beedribās. Pēauga arī streiku kustība. 1857. gadā streiķoja wiši Gēntas ruhpnēezības rajona wehrpūtoju un austuwoju strahdneeki un strahdneezes. Belgijas teešnešči atzerejās peemierstos likumus, un šods šēkoja šodam, weens bargaks par otru. Un tomehr strahdneeku beedribās turpināja attihstītees; nodibinajās weenado arodn. beedribu federācijās. 1850—1870. gados Belgijas strahdneeki išleetoja wišu šawu energiju, lai pēegreestu likumdeweju ušmanību strahdneeku jautajumam un lai pēespeestu winus atnešt bargos pret strahdneekēm wehrstos likumos.*)

Arī meetpilsomīskajā Wahzijā 60-to gadu šahkumā nowehrojamas pastahwigās strahdneeku kustības pirmās sīhmes. Wahzijas strahdneeki šahka pamajam atstahst birgelīškās organizācijās, dibināja šawas išglīhtības beedribās (šal. M. Bebeša menmarus) un zentās patštahwīgi pēedalītees walšts politīškā dšihwē.**)

Pēauga strahdneeku kustība pat Kreewijā. Arī teit 1870—90. g. g. streiku kustība kluwa šistemātīškā un nostiprinajās strahdneeku šlepenās organizācijās.

Un strahdneeku kustībā pēedalījās neween wišreēšči, bet arī šēweetes. Winās ušstahdīja wešelu wīkni šawu išpatweju prašību, lai aiššargatu šewi un šawus behrmus no galīgās parīhššanas. XIX. g. j. 60-to gadu beigās daudžās beedribās dšihwu dalību nehma arī strahdneezes (Šahšijā). Uššinigeē strahdneeki un winu preekšstahwiji prašija šēweetes nodarbīnāšanas eewobeschoššanu, nahts darbu atzēlššanu, nolēegššanu šalpinat strahdneezes ištī pirmās un pēhž dšemdeššanas. Noteikti šchis prašības formulēja Internazionala Londo=

*) Э. Вандервельдъ. Т. р. 33., 34. Ір. р.

**) Ф. Мернягъ. Исторія Германской соц.-дем. Том. III. Москва, 1906. 252., 253. Іар. р.

nas konferenze (1865. g.) un Genes kongrejs (1866. g.). Wīdām pee-weenojās Wahzijas strahdneeku isgļištības beedribās, Anglijas strahdneeku tredjunijas, Franziņas indikati un tā tahlaf. *) Ari Kreewijas strahdneezes (paščas to nemas neapfinadamās) stiprinaja strahdneefču starptautiško kustību. Polijas 80-to gadu streikus beeschi weent eerošinaja feeweetes. **) Ari Masfawas rūspn. rajonā wisbeesčafi (80-toš gados) streikoja fabrikās, kurās nodarbinaja feeweetes un behrnus.

Un walsts waras preeščstahweem wajadseja špent tahlafus šolus sozialā likumdoščanā; wehl tahlaf aišwiršitees no neečajauščhanās prinzipeem. Teef papildinati, išlaboti un paplašchinati likumi par behrnu nodarbināščamu. Mišleegumu nodarbinat atteezinaja ari uš 12—16 g. wezeem behmeem; behrnu darba laiks tika šaiščinats lihdj 8 un 6 ft. deenā; naktis darbs eerobeščots waj nolēgts. Un blakus likumeem par behrnu aiščardšību nostahjās jauni likumi, kurus atteezinaja uš pušawdšcheem un feeweetem. Ari wiri neesot špehjiģi brihwi rikšotees un uštahstees pee lihgumu noščegščhanās. Tā špreeda walsts juristi, kuri griļbeja ari tahlafos sozialās likumdoščhanās aktus peefšanot wezajeem prinzipeem.

1842. gadā Anglijas likumdeweji nolēdja feeweetes nodarbinat raktuwēs; 1844. gadā feeweetes aiščardšību atteezinaja ari uš fabrikam. Anglijā feeweetes war tikt nodarbinatas tikai 60 ft. nedelā. Naktis darbi nolēgti. Lihdšigi likumi eeweesti: Šwoizē — 1877. gadā; Wahzijā — 1878. g. (papild. 1891. g.); Austrijā—1884. g. (papild.—1885. g.); Ungarijā—1884. g.; Kreewijā—1885. g.; Šolandē u. Belgijā —1889. g.; Portugalē—1891. g.; Franziņā—1892. g.; Norwegijā—1892. g.; Sweedrijā u. Spanijā—1900. g.; Daniijā—1901. g.; Italiijā —1902. g. Walsts wara it wišur, aštraf waj wehlač, eeļauzās darba un kapitāla atteezibās un pirnkahrs tur, kur „pastahwoščo atteezibit truhšumi radija šewiščki ašas šaduršmes starp strahdneekem un šaimneekem un kur eečajauščhanās wiswairaf bij nepeezeščhama — feeweefču, pušawdšču un behrnu darba apstahflu noščahrtošchanā.” Tā šiaoja keišaram bij šinantsču ministrs Witte (1896. g. 6. dez.).***)

*) Клара Цеткинъ. Начало женскаго рабочаго движенія въ Германіи. СІІБ. 1908. 4.—6. лар. р.

**) Р. А. Тютрюмовъ. Т. р. 22. лар. р.

***) Матеріалы по изд. закона 2 іюля 1897 г.; 86. лар. р.

Bet ſhajos likumos, tāpat kā likumos par bērnu nodarbināšanā, notiehojama tā pati parahdība: pirmee likumi daudš nepilnīgāki par wehlaſ iſdoteem likumeem; tadehl toš pastahwigi wajadseja labot. Un wiſur notiehojama likumdeweju twarſtiſchanās gar wezeem primzipeem. Bet, kaut gan wezās teorijas gars wehl ſtipri bij fajuhams likumdeweju eestahdēs, wezā praktiſka bij jaw atſahta, wiſmaj wezakās kapitaliſtiſkās walſtīs. Likumdeweji arween wairak, arween beeſchaf un noteiktak eejawzās darba un kapitala atteezibās. Gan tai paſchā laiſā, kad parahdijās pirmee likumi par ſeeweetes nodarbināſhanu fabrikās, gan ari druſku wehlaſ, waj pat lihdš ar likumeem par bērnu nodarbināſhanu (walſtīs, kuras atteezigos likumus eeweda XIX. g. ſ. pehdejā zeturkſni) — likumdeweju eestahdes organiſeja ſewiſchku administraziju, kuras wajadseja uſraudſit ſtrahdneeku likumu iſpildiſchanu un neiſpilditajus ſodit waj nu administratiwā kahrtā, waj ſaukt pee atbildības teeſas preeſchā. Fabriku inſpekzijas eewefchana bij jauns, leelš ſolis uſ preeſchu ſozialā likumdoſchanā. Anglija ſpeh-
ra wimu pirmā. 1833. gadā wina organiſeja inſpekziju, kuras uſde-
wums bij uſraudſit bērnu nodarbināſhanu. 1847. gadā inſpektoru
ſkaitš tilka pawairots, un winaem wajadseja ſekot ari to likumu iſpil-
diſchanai, kuri atteezās uſ ſeeweetem un puſandſcheem. Pamaſam ari
zitas walſtīs organiſeja fabriku inſpekziju: Daniija — 1873. g.; Fran-
zija — 1874. g.; ſchweize — 1877. g.; Wahzija — 1878. g.; Kree-
wija — 1882. g. (wehlatoš gadoš, 1886., 1894., 1897. g. g. inſpektoru
ſkaitu pawairoja un uſdewumus paplaſchinaja); Auſtrijā — 1883. g.;
Ungarijā — 1884. g.; Italiijā — 1886. g.; Belgijā — 1888—1894.
g. g.; Holandē — 1889. g. un tā tahlaſ. Tagad fabriku inſpekzija dar-
bojas it wiſās walſtīs.

Inſpekzijas darbiba bij gruhda un atbildiga. Inſpektori — reals
peerahdijums, ka „neeejawkſchanās“ laiſmetš nogrimis pagahtnes
juhē. Fabrikanti peedſihwoja daudš nepatiſkamu mirklu. Teeſchi,
reali winaem wajadseja fajust, ka ir kahda wara (kaut ari wimu paſchu
ſchērās organiſeta wara), kura eejawzās wimu un ſtrahdneeku ſaw-
ſtarpejās atteezibās un lihgumos. Un fabrikanti neſpehja meerigi no-
ſkatitees inſpekzijas darbībā. Wimu nebij peeraduſchi, ka „ſweſchas
perſonas“ eejawzās wimu dariſchanās. It wiſur inſpektoreem waja-
dseja pahwaret fabrikantu preteſtibu, uſpuhtibu, wiſtigi ſameſtus
ſproſtus un atſegt likumīgās ſegās noſlehtas neſlikumibas. Fabrikant-

teem ispalihdseja gan lūkuma nepilnības (peem., Anglijā pehz 1833. g. lūkuma behrnu wezuunu wehrtēja pehz ahrejā iškata), gan arī teesru eestahdes (fabrikantus šuhdseja teefās, kuras beeschi ween winus at-taisnoja). Ari waltis administrazija štatiņās us fabrikantu nelūkumi-bam zaur pirksteem, fewiškhi tajos laikmetos, kad aprima strahdneeku kustība. Tā, peem., 1848. gadā Anglijas waldība eeteiza inspektoreem „neturetees pee lūkuma burtā“. Daudsi inspektori padewās rihkoju-mam.*) Tikai strahdneeku kustība eewiršija inspekzijas organizaziju un darbību pareiās ffeedēs.

Tāpat pret inspekziju winas darbības šahhumā štiturejās arī zitās waltis. Bet wišwairaf šchekhrichlu winai bij japahwar Greewijā. Fabrikanti neusklaustija winas aštrahdijumus, mehginaja atpirktees ku-kuleem, melša par winu daschadus neekus prešē, apmeloja inspektorus pee administrazijas, gresās ar meligām šuhdšibam pee ministrijas. Wiš tas apgruhtinaja pirmo inspektoru, teescham idealu zilweku, dar-bību. Tam peeweenojās daudsee inspekzijas organizazijas truhkumi, statistiško siuu nepilnības, šatishmes lihdsjeklu truhkums un, beidšot, waldības newehligā štiturešanās pret jaunradito administraziju. Tik ilgi, kamehr šinantschu ministrijas preešchgalā šahweja inteligentais un eiropējišhi ušglishtotais R. Bunge, inspekzijas šahwolkis bij apmee-winošhs; fabrikantu eebildumus un šuhdšības maš eewehroja. Bet 1887. gadā Bunges weetā nostahjās Wišchnegradskis, kura širniņigā wehšehčanās bij — nodot inspekziju eeshleebu ministrijai. Un in-spekzija šaideja šawu šimpatiško nokrahšu; pirmee inspektori ašgahja; winu weetās šapluhda šarjerišti-eerehdwi.***) Un inspektori išwehrtās par fabriku mehanikeem (1894. g.) un gandrihs waj šakusa ar fabriku poliziju (1897—1903. gados). Beeschhi ween inspekzijas rihzibā nebij ne wajadšigo lihdsjeklu, ne zilweku, winai nebij pat wajadšigās au-toritātes un pilnwaras. Un interešanti, ša Greewijā, tāpat ša Anglijā, beeschi ween inspektoreem wajadseja noklaustees waldības aštrahdiju-moš „neturetees pee lūkuma burtā“ (peem., šinantschu ministra 1894. g. 11. jun. žirularā).***) Zitās waltis inspekzija pahrdšihwoja lihdsi-guš laikmetus.

*) В. Желъзновъ. Т. р. 723.—725., 827. лар. р.

**) Воспоминанія И. И. Янжула. Т. р. 175., 176., 180., 187. лар. р.

***) Наказъ чинамъ фабр. инспекціи изд. 9 февр. 1900 г.; fl. arī Сборникъ узаконеній, правилъ и распоряженій по дѣламъ, касающимся фабричн. инспекціи. Изд. официальное. Вып. 1. СПб. 1898 г.

nebij deefzif leela; wezee lükumi wehl jo projam jautajumu par ņapulzem atstahja polizijas ņinā; un wina weentfahrņi moleedja beedribu lozefleem ņapulzetees. Daudj maņ droņhafs ņuwa beedribu stahwoflis tikai pehž 1884. g. lükuma. Ap to laiku strahdneeki guwa ari ņapulņņhu brihwibu.

Spaniņas strahdneekem beedroņhanās teeņibu peeņņņhra 1887. gada lükums. Tai paņhā laikā guwa nepeezeefņhamās teeņibas ari Gra-lijas strahdneeki. Bitās walņtīs, kā Belgijā, Holandē, Daniņjā, Swee-drijā, Norwegijā, Seem.-Amerikas Saw. Walņtīs, Australiņas walņtīs un Schweizē aistrahdijumi par beedroņhanās brihwibam eewesti walņtu pamatlükumos (konstituzijās).*) Beidņot, 1906. gadā ari Kreewiņas lükumdeweji atlahwa strahdneekem apweewatees arodn. beedribās. Teefa, strahdneeku arodn. beedribas jau legali darbojās ari pirms 1906. gada lükuma, bet wiņas tās atradās ņem polizejiņkā ņozialisma ide-ologu eepaida. Tā bij Maņkawā (1901—1904. g. g.), Odeņā (1903. g. g.), Minņkā un Peterburgā (1904—1905. g. g.). ņņis waldbibas at-lautās beedribas stahweja waldbibas ņuhtu wadibā.**) Winas iņira, kad waldbiba tās wairs nepabalņtija. Bet 1906. g. lükums ari nenodro-ņhinaja beedribu stahwofli. Wiņs wehl adminiņtrazijas warā. Ta-dehl Kreewijā strahdneeku kustiņas normala attihņtiba wehl naw ee-ņpehjama . . . Bet negribu runat par atņewiņņkām walņstam. Teit muiņs intereņē wiņpahrejais prozeņs, attihņtibas tendenze. Winas no-ņihne iņredņama parahdibu kopņaribā. Un, to apņlatot, mums janahņ pee pahrelezibas, ka jau eeguhtu teeņibu noņihme ņr miņņiga. Beedro-ņhanās teeņibu eeguwmus nodroņchinaja strahdneekem tahlafas ņņwa-ras. Lai gan daudjās walņtīs lükumdeweji nebij domajuņņi peeņņkirt strahdneeku beedribam teeņibu organiņet ņn wadit ņainneeziņkas zih-naas, teeņibu uņņtahtees par strahdneeku preefņņstahweem, weņt ar uņ-nehmejeem ņarunas strahdneeku wahrdā un tā tahlaf, lai gan ņewiņņki pirmajos lükumos atņihmetās teeņibas bij teeņi nolcegtas, — tomehr strahdneeku beedribam nenowehrņhamā ņahwā wjadņeja ņņis teeņibas peeņawinatees un uņnentees strahdneeku zihnu waditaju ņwarigos uņ-derumus. ņņai noluhņā strahdneeki ari dibinaja ņawas beedribas.

*) Wiņas ņinas par beedroņhanās lükumeem ņmeltas ij jau minetās ņņar-ņhinņta grahamatās.

***) Par strahdneeku arodn. beedribu attihņtibu Kreewijā ņ. manu broņņuru „Strahdneeku arodneeziņkās beedribas“. Riĝā, 1912.

Zau šlepenās strahdneeku beedribas, kā Anglijā, Franziijā, Belgijā, Kreemijā u. z., beeschi ween uistahjās kā mūdūtajas starp darbu un kapitalu, formaleja strahdneeku prašības, šekoja, kā fabrikanti īspūlida fawus folijumus un wīnu neīspūlīdīšanas gadījuma atjaunoja īsbeigtās zihnas. Degalās beedribas mehginaja šho darbu sistematiset, nofahrtot, — mehginaja legabi un atklati eejauktēs darba un kapitāla atteezibās, eewest strahdneekem labwehligakus darba nofazijumus. Ta bij zihna par *Kolektiwem Lihgumem*, kuros pret atjewiškēem usnehmejem uistahtos mewis atjewiškēi strahdneeki, bet strahdneeku koleģijas, wīfi atjewiškās fabrikas waj darba nošares strahdneeki. Šhajos lihgumos nebij weetas atjewiškā strahdneeka gribai (kurai parasti wajadsēja padotees fabrikanta gribai), wīnas weetā nostahjās daudsu strahdneeku kolektiwā griba. Tai bij daudī leelaka, daudī warenaka nošime, nekā individuēlai gribai. To fabrikantam wajadsēja eewehrot un peeškanot wīnai, wīsmas drūzīn, fawu gribu, kura īspandās lihgumos. Tas nepatīka usnehmejem. Wīnai organīse īštu kara gahjeenu pret strahdneeku arodū. beedribam, stahsta, kā tās terorīsejot strahdneekus un usnehmejus, īsahrdot strahdneeku un usnehmeju patriarchalās atteezības, fariškojot tehwiņas wīhpneezību postojšus streikus u. t. t. Wīni uistahjās pret *streiku brijwību*. Bet ta ir strahdneeku wīsnepēzeeshamakā brijwība. Streikā īspauschas strahdneeka teešiba atteeltees no darba, ja wīnšch naw apmeerinats ar darba nofazijumeem. Ja šchahdas teešības naw, tad strahdneeks naw brijws. Tad wīnšch ir fahstīts, tad wīnam japadodas fabrikanta gribai, noteikumeem, preešchrafsteem. Bet — wairaf reises to jau īšwehru — strahdneeks ir fahmneezišbi lihdsigs fabrikantam tīkat tad, kad wīnšch uistahjas un riškojas solidari ar wīšeem ziteem fabrikas waj darba nošares beedreem-strahdneekem. Tadehl streikam šekmes, kad strahdneeki solidari, weenprahtīgi. Logīšks šlehdseens: streika brijwībai jabuht faweenotai ar streika organīsešanas brijwību, ar teešību agitēt par streiku (prešē un šapūlžēs), ar teešību īstahdit šargus, kuru īšdehums — īšfahrdot darbā aizimateem strahdneekem (streiklawšcheem) streika nošimū u. t. t., u. t. t. Bet wīšas šchis strahdneekem nepezeeshamās un tīk loti šaprotamās teešības kapitalīsteem un walsts waras preešchstahweem bij glūšchi nešaprotamas, tās nešafkaneja ar wīnu atšīnu par „darba brijwību“, „lihguma brijwību“, peršonu „pašchnoteiškanos“ u. t. t. Strahdneeku teešikā atšina no-

stahjās pret kapitalistisku teesību atšinu. Dīnstošchā un augošchā atšina nostahjās pret pozitīvo teesību normam, kurās bij eetheppta kapitalistu teesīflā atšina. Saduhrās dīnu šchīnu teesīflās atšinas. Bij ašās šaduršmes, jo tām bij šaimneezīfls pamats. Šhtenībā tās bij šaimneezīfls zihnas, bet viņas šikai išpaudās „zihnā dehl teesībam“. Un atkal: wezās atšinas dēwa weenu jaunām, jaunuu apstahflu raditām un išardšetām atšinām. Kapitalisti un lihds ar viņeem walsts wara peešahpās. Kapitalistīflās walstīs weena pehz obras peesčhīra strahdneekēem streīka břihwību. Un lihds ar jaunīškarotām teesībam šika paplašchīnatas strahdneeku beedribu teesības un parwairotas viņu pilnwaras. Wiši wehšakee šikumi par beedroščanos atšina, ka strahdneeku organizacijam teesība šarīšhot un wadit streīkus un hoīlotu. Šikai walsts šikumdeweji anween wehl negrib peesčhīrt nepeezeeščamās teesības. Bet faktīški (peem., Anglijā, Franziijā, Štalijā) ari teit jautajums iščhīrts strahdneeku labā. Tagad walsts wara wišeem špešheem wehl turās pee pehdejā streīka břihwības kawella — wišeem lihdslekeem viņa aišjargā streīklauščus un uštahjās pret šargu nostahdiščanu ap ušnehmumeem, kuru strahdneeki streīko. Tagad, kad rakstu šchis rindinas, (marta beigās), laikraksti šino, ka demokratiškā Aškwita waldbība mobilīšē armiju streīklaušču aiššardšibai; viņa gatawojās aišjargat „strahdaščanas břihwību“. Ari par šchis politīkas rezultateem laikraksti jau wehšta — noteefot šaduršmes oļratīšču rajonos. Streīka meerīgā gaita trauzeta. Tā wišur, šur naw ihstas streīka břihwības. Un tahdas wehl naw šhin nekur.

Kreewijā „Liķumīgā“ šahrtā streīkotajus wajaja lihds 1905. g. 16. auguštām. 16. auguštā teesleeku ministrišs pašņoja teesu palatu profuroreem, lai streīkotajus newajā wairs un lai išbeids it wišas pret streīkotajeem eesahštās šuhdsības. Weidsot, 1905. g. 2. dezembra riščojums atzehla Šodu šikumu 1358. un 1358.¹ ŠŠ, kuri draudeja streīkotajeem ar zeetuma šodu. Tagad šods par streīkeem (lihds 1 g. 4 mehņ. zeetumā) draudeja šikai dšelškelneekēem, telefonu, telegrafa un žinu ušnehmumu strahdneekēem, ja darba paštrauščhana wareja buht par eemešlu „šabeedriškam postam“. Bet — ihštenībā 1905. gada 2. dez. riščojumam nebij nekahdas praktīfls nosihmes; nosihmi laupija administrazijas riščojumi. Un Kreewijas strahdneekēem wehl naw streīka břihwības. Wušju šikumdeweju eestahdēs un walsts waras preekšč-

stahwju fabriketos arween wehl walda wezee wiffati, ka streiki apdraud fabeedribas meeru un kahrtibu.

Ne tà Bakar-Gircpâ. Teit streiku un beedroščhanâs briswibas jau ir eekarozuščhas paleekamas pozizijas. Tâs iřahrdija neween wezo normu klasifiki tihro sistemu, bet radija pat kapitalistu aprindâs řchau-
bas par „neeejauřčanâs“ un indiwiduelo lihgunu pareiřibu un leet-
deribu. Strahdneeku faktiřki weenmehrl kolektiwâ uřstahřčanâs un so-
lidarâ rihziba, strahdneeku řekofřhana beedribu uřaižimajumeem un pa-
dořčanâs beedribu lehmumeem peespeeda (waj wiřmas pamasitem pee-
řpeesč) fabrikantus atřiht beedribas par strahdneeku preeřčřstahwojem;
arween beesčaf peespeesč fabrikantus west ar tãm řarunas un, kã řal-
tiřki, tà juridiki, nostahtees wj kolektiwu lihgunu pamateem. Wiřdř
ar strahdneeku beedribu nostriprinaiřčanos attihřtijâs gan ř ch ř i h r e j u
t e e ř a s, gan ř a m e e r i n a ř č h a n a s un tãm lihđsigas eestahdes.
No strahdneeku puřes pa leelakai dalai winâs uřstahjâs beedribu
preeřčřstahwji, dařčos gadijumos fabrikas waj darba nořares waj ap-
gabala (Wahzijas ruhpneeziřkâs teesjâs) strahdneeku pilnwarneeki (kusi
gandriř weenmehrl teef eewehletti no arodn. beedribu darbineeku wi-
dus). Wet kã weenâ, tà otrâ gadijumâ pilnwarneeki uřstahjas wiřu
strahdneeku wahrđâ un wimu wahrđâ nořlehđ lihgunus un iřřčkir
konfliktus.

Anglijâ řameerinařčanâs eestahdes radâs pagahjuřčâ gadu řimtena
60-tos gados. Anthony John Mundella, řahđs Nottingemas řeku
aditawu fabrikants, organiseja 1860. gadâ řameerinařčanâs komiřiju,
řuras uřderums bij iřřčkir konfliktus starp řeku aditawu strahdnee-
keem un fabrikanteem. Druřzin wehřaf, 1864. gadâ, tai pařčâ no-
luřkâ Rupert Kettle, řahđs teefneřis, organiseja řčķihreju teesru Wol-
fergemptonas buřwstrahdneeku un buřwusneħmeju řriřdu iřřčkirřča-
nai. Mundella řameerinařčanâs komiřija řastahđijâs no atteezigu
strahdneeku arodneeziřku beedribu 9 preeřčřstahwojem un 9 fabrikantu
pilmwarneekeem. Komiřija iřřehma it wiřus ļautajumus, řuri pažehâs
řeku ruhpneeziřbâ; lehmumu bij obligatoriřki, kã preeřčř strahdneekeem,
tà uřneħmejeem, řad balsis dalijâs weenadâs dalâs, ļautajumu iřřehma
preeřčřřehđetajs Mundella. Wet no 1864. gada balsofřčanu atmeta;
lehmumus peeneħma tiřkai weenbalsigi. Komiřijas lehmumu iřřweřča-
nu nodrořřinaja strahdneeku arodn. beedribas; ja strahdneeku uřřakřa
streiku pret beedribu gribu, neiřpildija komiřijas lehmumus un tà tah-

Taf, beedribas neisfneedja pabalstus un strahdneekem vajadseja febot beedribas aifrahdiijumeem. Komifija darbojās wairaf nekā 20 gadus; wina panifka un iijwka 80-to gadu krijes laifā.

Milfifgee streifki bij tee, kuru pamudinaja organifet fameerinafchanas eestahdes. Uri Kettle's fchkihrejū teeja nodibinajās pehz ilgajeem buhwstrahdneeku streifeem. Konfliktus, kuru radās atfewifschkās buhwēs, ifschkihra dirwi eeinterefeto strahdneeku un ufnahmeju ifwehletti fchkihreju teefas lozekki (weens strahdneeks un weens ufnahmejs). Ja wini neweenojās, jautajumu iflehma pati fchkihreju teeja. Kettle'm, teefas preefchfehdetajam, bij lemjojchas balfs teefiba. Strihdu gadijumos, kad balfs dalijās weenadās dakās, jautajumus iflehma Kettle. Ar to Kettle's teeja atfchkihriās no Mundella komifijas, kuru lehnumus peenehma tifikai weenbalfigi. Uri Kettle's teefas lehnumu ifpildifchannu nodrofchinaja strahdneeku arodn. beedribas.

Tai pašchā laifā lihdfigas eestahdes nodibinajās ari zitos arodos un rajonos, gan fihkās, gan leelās ruhpneezifkās nofarēs (peem., metalruhpneezibā, kalnruhpneezibā).*)

Uri zitās walstis, Eiropā un Amerikā, nodibinajās fameerinafchanas eestahdes, kuras ifstrahdaja kolektiwus liikumus un mehginaja nowehrfst konfliktus (un ari nowehrfsa daudjas newajadfigas un neleetderigas, wismaf fihkafās fadurimes). Sameerinafchanas eestahdes patahweja wifur tur, kur bij stipras un darbifgas strahdneeku beedribas. Walstē wara neeejauzās wina darbibā; ta nenodrofchinaja fameerinafchanas eestahchu lehnumu ifwefchannu dsihwē. To nodrofchinaja strahdneeku un ufnahmeju beedribas. Danijas ufnahmeju un apweenoto strahdneeku beedribu lihgunā tas teechi atfihmets (L. Skarschinskis).

Bet leelec ufnahmeju (un dafchreif ari strawjakās strahdneeku beedribas) nefekojā fameerinafchanas eestahchu aifrahdiijumeem, fewifschki krijes laifos. Un pazehlās balfs, ka minetās eestahdes jalegalifē, ka wina rezoluzijam japeefchfir obligatorifku lehnumu raksturs. Daudjās walstis liikumdeweju eejauzās fameerinafchanas eestahchu darbibā, weizimaja to un nodrofchinaja lehnumu ifpildifchannu. Anglijā fchahds liikums tika ifdots — 1872. gadā (Conciliation Act). Bet priwatās fameerinafchanas eestahdes to loti maf eewehroja. 1890. gadā liikums

*) А. Зотовъ. Соглашеніе и третейскій судъ между предпринимателями и рабочими въ английской крупной промышленности. СПБ. 1902. 1., 4., 15.—18., 25., 33., 34., 40. lap. p.

atveegloja privāto šķīhreju tēsu darbību un dēva darba ministrijai (Board of trade) tēsiņu ušņemtees starpneezību konfliktu gadījimos starp strahdneekēm un darba dēwejeem. Veibšot, pehdejā grandiošā ogkratjchu streika pamudināts, Anglijas parlamentis wolehma organizet obligatoriskās apgabalu šķīhreju eestahdes, kuru galwenais ušdewums ir ušlemt jautajumu par atteezigo rajonu ogkratjchu minimālo darba algu; apgabala eestahdēs peedališees ušnehmeju, strahdneeku un waldbibas preefjchstahwi.

Norwegijā 1881. g. likums pāwehleja organizet išktrā pilšehtā špezielas tēfas kapitāla un darba konfliktu iškķiršanai; tēfas fa-stahdas no weena ušnehmeju un weena strahdneeku preefjchstahwoja sem waldbibas eezelta tēfmeičha presidijas. Kā strahdneeki, tā ušnehmeji gandrīh pastahwigi ušaižina tēfas iškķirt raduščhos konfliktus.

Lihdsigas tēfas jau no 1883. gada pastahw ari Seem.-Amerikas Sameenotās Walstis.

Belgijā 1887. g. likums ušdod gubernatoreem waj pilšehtas galwai aižinat konfliktu iškķiršanai prowīnzes darba padomi (ofizielu eestahdi); tatjchu greeščhanās pee padomes widutajības atkarajas no strahdneeku un ušnehmeju labās grības. Ja padomes widutajībai natw sekmju, wina ņawu lehnumu publizē un ņawu darbību išbeti. Obligatoriška špeška padomes lehnumam natw.

Walžijā 1890. un 1901. g. g. likumi radija t. š. ruhpnēezijās tēfas (Gewerbegerichte); tēsu ušdewums iškķirt strihdu starp strahdneekēm un ušnehmejeem; ušņemtees waj organizet widutajību streiku gadījumos; dot waldbībai pašaidrojūmus ruhpnēezijkos jautajumos. Tēfas dibinātas it wišos eezirknos un pilšehtās, kur wairak, nekā 20,000 eedfihwotaju. Tēsu lozekli — strahdneeku un ušnehmeju preefjchstahwi (weenadā škaitā); preefjchfehdataju eezel munitipijas. Tēsu lozeklis-strahdneekus wehlē aišflahatā balšošchanā wišī eezirkna strahdneeki. Sawus lehnumus tēfas pašludina keifara waj weetejā waldbneeka wahidā. Upnehram tahdas paščas eestahdes, iahkot ar 1892. gadu pastahw ari Franziijā un Australijā. Saunselandes 1894. g. likums eeweda obligatorišku šķīhreju tēsu; likums peešpeefč ušnehmejus un strahdneekus greeštees pee tās pehž widutajības it wišos konfliktu gadījumos. Tēfas lehnums — obligatorišks. Strahdneeki nedrihkt eejahkt streiku un ušnehmeji lokantu pirms tēfas špreeduma. Likuma un tēfas špreeduma neišpilditajam draud lihdsj 100 rbl. keels

naudas jods; bet beedribam, kuru lozekli nam ispididijuvchi likumu un teefas spreedumu, — lihdj 5,000 rbl. leels naudas jods. Schkibreju teefas fastahdas no strahdneeku un usnehmeju preekshtahwojem.

Obligatorifkas shkibreju teefas (pehz Saunselandes teeku parauga) pastahw ari Genfê (1900. g. likums); zitos Schweizes kantonos — neobligatorifkas shkibreju teefas.

Tagad tahda waj zitada rakstura shkibreju teefas eewestas gandrihs it wisas walstis. *)

Kreewijâ starpneeku lomu darba un kapitāla saduwjēs pehz likuma wajadseja usnentees fabriku inspektoreem; bet 90-to gadu zirku-lari inspektoreem to noleedja. Konfliktus „išskihra“ wispahrejā ad-ministrāzija . . . 1903. gada 11. junijā waldbiba isdewa likumu, kuršch strahdneekem atlahwa iswehlet pilnwarneekus farumu weščhanai ar usnehmejem, konfliktu išskirščhanai un šuhdšibu eefneegščhanai. Bet likums palika us papira; to isleetoja tikai nedawduš usnehmumu strahdneeki. Strahdneeki ignoreja likumu, jo ishtenibā pilnwarneekem wajadseja atrastees usnehmeju usraudšibā; strahdneeki wareja iswehlet tikai kandidatus. Ji winu widus usnehmejem wajadseja wehlet pilnwarneekus. Un ari usnehmeji newehlejās pilnwarneekus, jo wini bai-dijās pat no šheem ņeetā ņjateem preekshtahwojem; labaki taišču wešt farumas ar katru aifewiščku strahdneeku par ņewi . . . **) Us papira palika ari 1906. gada beedribu likumā eewestais aifrahdijums, ka arodn. beedribam konfliktu nowehrščhanai un isbeigščhanai teesiba dibinat shkibreju teefas . . . Bet atpalikuši tikai Kreewijas sojialā likumdoščhana. Zitās walstis ta pastahwigi wiršas us preekschu. Bihdj ar shkibreju teeku eeweschanu un wini usdewumu un tomas paplašchināščhanu tika paplašchinata un demokratišeta ari fabriku inspekziija. Blafus un kopā ar waldbibas eezelstem inspektoreem tagad darbojas ari strahdneeku wehleti inspektoru palihgi (asistenti). Inspektori-strahdneeki pastahw Anglijā, Franziijā, Austrijā; ari Wahziijā wini klusht arween populāraki. Ruhpreeziškās nosarēs, kurās strahdā ņeewetees un behwi, likumu ispididščhanai ņeko inspektrišes. Arween leelaku lomu (tikai ne Kreewijā) inspekziijā ņahš ņpehlet ahrsti un sojiologi . . .

*) Wisas ņinas par shkibreju teekam W.-Giropā, Amerikā un Australijā ņmetas is Štarschinka grahmatas.

**) Последнія узаконенія и распоряженія по надзору фабричной инспекціи (1901—1903). СПб. 1903. Неофициал isdewums.

Obligatoriiskās šķīhrejū tēfās un fāmeerināfšanas eestahdes, un demokrātiskī organifetā darbā inspekzija galigī īfīvīhzināja īndivīduelo līhguņu prinzīpus. Wīnu weetā nostahjās kolektīvi līhguņi. Tas īr weens no galvenājeem strahdneeku zīhnās rezultateem. Tagad līkums atfīhst strahdneeku kopdarbību un daīchfahrt to pat weizina un pabalsta (Australijā, Belgijā). Bet wehl japahīwar daudj grūhtību. Kapitalīstī juht un faprot, ka jaunās eestahdes apdraud wīnu neerobeščhota wāru, wīnīt befkontrolēz rīhžību, laupa wīnu wīswarenās fāimneeska tee-fības. Un fēwīščhī wīnī ufstahjas pret arodn. beedribu preefščstahw-neežību šķīhrejū tēfās un zītās tām līhdsīgās eestahdēs. Lai preefščstahwjuš fuhtot pašchī strahdneeku. Wīskrafakī fchos jautaju-mus formuleja Anglijās kapitalīstī. Pehdejo gadu streifos (1910. līhdsj 1912. g.) wīnī teit spēhlejā eewehrojāmū lomū. Strahdneeki ufstata beedribās par fāwām preefščstahwem, uštīz un ufdod tām west ar uš-nehmejeem atteezīgās fāwunās un noflehgt līhguņus. Strahdneeki pee-prafa, lai arī ušnehmeji atfīhst arodn. beedribās un to pīlnwārneekus par wījū strahdneeku preefščstahwjeem. Kapitalīstī tam fīhwi preto-jas: wīfī strahdneeki nemāf neefot beedribu lozečki, daudsi beedribu darbīneekī neefot strahdneeki, lemščhanā peedalotees wīfī beedribu lo-zečki, ne tīfai tās fabrikās strahdneeki, kūrī fānahkūščhī konfliktā ar fāwū fāimneeku; fabrikanti grīb west fāwunās tīfai ar fāwū fabrikū strahdneekem un wīnu preefščstahwjeem. Ta īr loti faprotama weh-leščhanās. Beedribu sekretari nāw fāimneeziškī atfārigī no fabrikanta; wīnī war brīhwi, beš hāillem ufstahtees pret fabrikanteem. Turpretīm „fāwū“ strahdneeku, ja tas pahraf droščhī ufstahjas, fabrikants drīhj ween war atlaišt no darbā. Tas fāišta strahdneeku rīhžību. Ilgee no-wehrojūmī to peerahdījūščhī. Un strahdneeki (peem. Anglijā, Belgijā, Franziijā, Amerikā) īfleetoja pehdejos gados wīfū fāwū energiju, lai peepeefstū fabrikantus atfīhst beedribās par strahdneeku līkūnīgām preefščstahwem. Un fīhmes rahda, ka strahdneeki arī teit ušwārēs. Šar tagad (Anglijā pehdejos dīelzēkneeku un ogkrātchū streifos) walsts wāra ofīzielī atfīhst beedribu pīlnwārneekus par wīfū attēzi-gās nofāvēz strahdneeku preefščstahwjeem. Un fāwos ušnehmāmos Anglijās waldība un unīnīzīpījās gandrihš pastahwīgī eewehro arodn. beedribu aīfrahdījūmūz darbā nofāzījūmū jautājūmos. Gandrihš īt wīfōz Amerikās, Anglijās un Franziijas publīkfājos ušnehmūmos ee-wefts 8 ft. ilgs darbā laīfs. Daudjos Seem.-Amerikās Sadeenoto

Walstu appabalos jau no 1885—1894. g. g. noteikumi, ka usnehmeji, kureem walsts ustriž ņabeedriņšus darbus, drihst ņawus strahdneekus nodarbinat ne ilgati, k̆a 8 st. deenā. Par noteikumu meļpildišchanu draud lihdi 1850 rbl. leels naudas fods waj 6 mehn. ilgs zeetuma fods, waj ari, k̆a weens, t̆a otrs fods. Anglijā, Franziijā un Belgiijā pastahw lihdsigi likumi.*) Truhst tikai bargo fodu.

Kolektīwa lihguma prinziipi uswar. Indiwiduelle lihgumi kluhst par ņihņņaimneezibu un masai attihstiba semju peederumu. Galwenais faktors, kurņņh strahdneekus pamudinaja west zihnu par jaunajam teeņibam, bij strahdneeku ņaimneezihkais stahwoflis. Indiwiduelam lihgunam pastahwot, strahdneeki ir beļņpehziigi, usnehmejs — wiswarens. Kapitaliņiņkām ihpaņhuma atteezibam waldot, indiwiduelais lihgums ņtiprina kapitaliņta waru un strahdneeku kalpihu. Tikai kolektīw uņņtahjotees, strahdneeki wairak waj masai guhst eepheju grosit lihguma ņatumu ņawā labā. Atņewiņhņs strahdneeks, kaut tas buhtu waj wisapņinigakais, wisenergiņkākais, wispatņahwigakais no strahdneekem, neņpehji grosit lihgunu, newar tai ihpaust ņawu wehņņchanos. Wihņh war to ihdarit tikai tad, kad wihņh fabrikanam ņa i m n e e z i ņ ņ i nepeezeeņhams, kad fabrikanis beļ wina newar ihņihst, kad winam aisejot fabriakai jaapstahjas. Bet ņchahdu gadijumu ir loti mas. S a i m n e e z i ņ ņ i nepeezeeņhams ir strahdneeki tikai ņawā kopihā. Un jo tahlak kapitaliņiņkā attihstiba, jo wairak tas nowehrojams. Atņewiņhņi strahdneeki kluhst arween beļņpehzigati, newarigati. Spehhu wiri guhst ņawās organiņazijās, un, jo tahlak eet kapitaliņiņkā attihstiba, jo leelakām un plaņhakām jabuht organiņazijam, kurās ņpehji eedwest strahdneekos ņpehhu un peespeest kapitaliņtus eewehrot strahdneeku praņibas un wajasibas. Sihako organiņaziju praņibas leelkapitaliņiņkās semēs tagad teek atņahhtas beļ eewehribas. Tadehļ zihnā strahdneeki raida (ņewiņhņi pehdejos gados) organiņaziju apweenibas. Tā bij Sweedrijas streiņos, tā bij Wahziijā, Franziijā, Belgiijā un ņewiņhņi Anglijā. Leelle warenee streiņi ņatrigina waj wihņas ņabeedribas pamatus. Tadehļ walsts wara streiņas ihlihdņinat zeku meerigakai attihstibai, mehginā nowehrst „ruhneezihko ņaru“ zehlonus. Atmesti wezee prinziipi par lihguma brihwibu, kurus lihdi pehdejam laikam atteezinaja wis-

*) Поль Луи. Рабочій и Государство. СПб. 1907. 256., 257. lap. p.

maſ uſ peeauguſcheem wiſhreeſcheem=ſtrahdneefceem, jo tee, luſh, eſet ſapratigi zilweſti un warot paſchi iſſchſirt, kaſ labſ, kaſ launs un iſwehleteeſ lihgumu pehz ſawaſ patikaſ. Behdejoſ 20 gadoſ gandrihſ it wiſiſaſ kapitaaliſtiſkaſ jemêſ eewefſti lihkumi, huri eejawzaſ ari peeaugufcho ſtrahdneefku un uſnehmeju atteezibâſ.

Par peeauguſcheem ſtrahdneefceem Waſzijaſ, Auſtrijaſ, Ungarijaſ, ſtaliſjaſ, Belgijaſ, Holandeeſ un Portugaleſ lihkumi uſſkata perſonaſ wezaſkaſ par 16 g., Kreewijaſ lihkumi — wezaſkaſ par 17, Anglijaſ, Franzijaſ, Schweizeſ, Daniſjaſ, Sweedrijaſ un Norwegijaſ — wezaſkaſ par 18 gadeem, un Amerikaſ daſchâſ walſtiſ tikaſ wezaſkaſ par 20—21 gadu. Wiſiſu peeauguſcho ruhpnreezibaſ ſtrahdneefku darba laika eerobefſchojumni paſtahw tikaſ Franzija (8—10—12 ſtundaaſ deenâ), Schweizê (11 ft.), Auſtrija (11 ft.), Faunſelandê (10 ft., eefſaitot pahrtrowkumuuſ), Kreewija (11½ ft.) un Seem. Amerikaſ daſchâſ walſtiſ (8—10 ft.). Uſſerwiſchkaſ darba noſarêſ (ſerwiſchki kaſnruhpneeziſbâ) darba laikaſ eerobefſchotſ gandrihſ it wiſiſaſ walſtiſ.

Uſmanigi un pamaſitem lihkumdeweji keraaſ pee peeauguſcho ſtrahdneefku darba laika eerobefſchoſchanaſ un eedaliſchanaſ, ka ari pee lihguma formalitatu noſahrtoſchanaſ (algaaſ grahmatiuu, uſweſſchanaſ termina eewefſchanaſ u. t. t.). Muſhu lihkumdeweji bijuſchi weeni no wiſuſmanigakeem. Witte 1897. gadâ truiſ mehnefſchuuſ pirms 2. jumiſa lihkuma ſpreeda: „Zaupit ſtrahdneefkam teefibu ſtrahdat fabrika, kaſhdi ari nebuhtu darba noſazijumi un zil ilgaſ ari nebuhtu darba laikaſ, nemaſ nau eefpehjamſ; un taſ buhtu ari netaliſni atteezibâ pret ſtrahdneefku: newar wajaſ zilweſtu par to, ka winſch, zenſdamoeſ ſapelnit diſiwei wajaſſigaaſ lihdſekkuſ, pahrpuhlê ſaruuſ ſpehkuſ un ſaſlimſt . . . Pahrlreezigi ilgo darba laikaſ jamehgina moewehſt ta, ka taſ neapgwih-tina ruhpnreezibu, ka taſ nelaupa fabrikanteem eefpehju nodarbinat maſchinaſ beſ apſtahjaſ un ſtrahdneefceem — teefibu ſtrahdat deenâ wajaſ nakti.“ Bet tee paſchi faktori, huri pamudinaja Widuſ-Giropaaſ un aiſjuhru lihkumdewejuſ eejawlteeſ darba un kapitala preeſſchſtahwju atteezibâſ, lauſt brihwa lihguma prinzipuſ, tee paſchi faktori pamudinaja to darit ari muſhu lihkumdewejuſ. To aſiſiſt ari Witte ſawaſ ſinaojumâ keiſaram: winſch wairakaſ reiſaaſ uſſwer, ka ſtreiſi un ſtrahdneefku kuſtiba kluſt arween noteiſkabi; ſtrahdneefku praſibaſ — ſiſtematiſkaſkaſ; ka ſtrahdneefku iſturoteeſ ta, itka wineem buhtu „moraſliſka teefiba praſit ſawaſ diſiweſ apſtahku uſlaboſchannu“. Un Witte ſpree-

Da tahlaf: „tee motiwi, kuu waldbibu panudinaja eeroberjhot behrnu, pusaudschu un seeweetes, jewiichki peeauguschas seeweetes nodarbina-schanu, atteezinami ari us peeauguschu wihreeschu nodarbina-schanas eeroberjochanu“. Bet, kà arweenu, tà ari teit norwehrojamas bailes, kad tif jauno likummu neistulko, kà walsts waras wahjibu, padofchanos strahdneeku kustibai, ka tuf tas nemasina „prestischu“. Tas skaidri iijuhstans Wittes 1896. g. 6. dezembra sinojumà. Tatjchu bailes waja-dseja pahwaret; strahdneeku kustiba peeauga; represijas nespehja wimu apblusinat. Un 1897. g. 2. juniija likumms eeroberjchoja peeaugu-schu strahdneeku darba laiku ar 11½ st. deenà.*)

Mehs nekawesimees teit pee scho likummu nepilnibam, wimus krop-lojocham peesihmem un papildinajumeem. Teit atsihnejam moder-nàs sozialàs likumdošanas gaitas galwenos posmus un wispahrigos wilzeenos tās attihstibas wirseenu. Dajchi posmi jau atsihmeri, ari wirseens jau nojauuschams: soziale likumi jawà wijumà aissargà fainneezijiski wahjakas schkiras pret fainneezijiski striprako schkiru pahre-stibam un warmahjibam. Weenà, otrà gadijumà likumdeweju eestah-des sem burjchuasijas eespaيدا gan laupa jenaf isdoteem likumeem wimu strahdneekem labwehligo raksturu un peeskano tos burjchuasijas waja-dsibam. Bet tee tikai isnehmumi, un tà tikai pagaidam. Strahd-neeku kustiba pehz ilgaka waj ishaka starpbrihscha peespeesch likum-dewejus atgreestees us atstahtà zela un turpinat pamesto, beeschi ween pascheem likumdewejeem pretigo darbu (peem. atmest dajchus pret strahdneekem wehrstus isnehmumu likumus). Sem strahdneeku kusti-bas eespaيدا lehwitem, lihtjchu lotjchu zela, nedroschi, apbrunoti pee-sihmem un papildinajumeem, attihstas un paplaschinas soziale likumi. Tos kroplo gan walsts administrazija, gan ofizielàs teefas (peem. Anglijà Osborna leetà un streiku jautajumos; tàpat Seem. Amerikas walstis, kà ari Franzijà sindikalistu prahwàs; Kreetwijà — beedribu registrazijas, streiku un — it wihos jautajumos, kuri atteezas us strahd-neeku paschdarbibu); kroplo sozialos likumms ari usnehmeji; beeschi ween wimi tos weenfahrschi neewehero, waj neteeschi laupa strahdnee-keem eespehju ismantot eekarotàs teefibas, peem. atlaisch mo darba bee-dribu lozeflus, streiku dalibneekus u. t. t.

Bet, nekafotees us wiseem trauzejumeem, — no wineem usneh-meji, wimu ideologi un walsts wihri nekad nowarès atbeistees — sozia-

*) Материалы по изд. закона 2 июня 1907 г.; 30., 88.—91. Тар. р.

Ēe līkumi teef atteezinātī arveen uš tahlakām strahdneeku aprindam: uš lauffstrahdneekem, amatneezibas, tirdsneezibas, mahjnuhpneezibas u. t. t. strahdneekem. Daudsi jaunee līkumi no darba atšwabina netikai 10—12 gadus wezos, bet pat 15 gadus wezos behmus. Seewettes un pušaudšhu nodarbinatšhanai peegreesch arveen leelaku wehribu un wīnu darba laiku šatšhina. Ari peeaugušho strahdneeku darba laiks līkumdošhanas zelā teef pehdejā laikā šarautš lihds 9—8 ft. deenā. Pehdejee līkumi (Franzija, Australija, Anglija) usleef dafšās darba nošarēs fabrikanteem peenahkumu aizinat pee darba peenemšhanas un išdalitšhanas strahdneeku preeššstahwjus. Beidšot, weenā, otrā weetā līkumi jau šahl bargi ušstahtees pret ušnehmeju mehginajumeem faktiškī laupit strahdneekem, peem. streika un beedrošhanas teefibas. Tā, peemehram, Australijas federacijās, Jaunās Deenwidus Uešja walšs 1901. g. līkuma 35-tā pantā šazits: ja ušnehmejs atlaišch strahdneeku tadehl, ša taz arodneezifšas beedribas lozeklis, waj tadehl, ša strahdneeks halsta šawas prašibas uš šchihreju teesu lehmumeem waj lihgumeem, tad ušnehmejam teef uslišts lihds 190 rublu leelmaudas šods par katru atlaišto strahdneeku. Ušnehmejam japeerahda, tadehl strahdneeks atlaišts.*)

Lihsfigus līkumprojekts peenehma Franzijas apafšpalata 1889., 1890. un 1892. gadā. Bet wišas trihs reišas šenats atraidija palatas peenemto projektu. Tatšhu atšina, ša ušnehmeji nedrihšt trauzet strahdneeku teefibu organišetees beedribās, atnod arveen wairaf peekriteju Franzijas juristu aprindās. Šo atmeta šenats, peenehma teesu eestahdes. Dafšas strahdneeku beedribas eefuhdšija ušnehmejus, šuri strahdneeku atlaišhanu no darba motiweja ar wīnu peederibu pee zeeušchās arodneezifšas beedribās. Beedribas peeprašija atlihsinat radušchos šandejumus (lihds 40 rbl.). Pirmā šuhdšiba tika eefneegta 1903. gadā; ta išširoja wišas instanšes. Un beedriba it wišās instanšes ušwareja. Tapat ušwareja žitas arodn. beedribas, šuras lihdsfigoš gadījumos eefuhdšija ušnehmejus (1905.—1908. g. g.). Strahdneeku šandejumi naw wehl neweenā gadījumā atlihsināti, bet warbuht ari tadehl, ša strahdneeki to naw prašijušchi; logiškī špreešot, ari wīneem teefiba dabut atlihsšiba.**)

*) Л. Б. Скаржинский. Т. р. 243. Iapp.

**) Журналь „Право“ 1912. № 11; „Очерки французской юриспруденции, А. Груберъ. 6^о.—623. Iapp.

Beid šot, jēn strahdneeku kustības misvarenā eesparāda lūkumderveji kēhrās pee „brīhwā lūhguma“ pehdejās stīprās pils — d a r b a a l- g a s. Wālsts wara glūwchi atstahja neejaukšchanās prinzipus. Wehl wairaf: wina fahf atsiht, kā wālsts waras p e e n a h k u m s eejaut- tees darba un kapitāla atteezibās; kā šchim atteezibam naw mis zīwila, priwata nošime, bet gan fabeedriška un wālsts nošime. Wiktorijas (Australijā) 1896. gada, Kwinšlenda (1907. g.) un Jaunā Deentwidus Nelsa (t. p.) 1908. g. lūkumi regulē darba algu it wišās nojarēs, kūrās darbus dod strahdneekēm uš mahjam. Anglijā 1909. gadā tika išdots lūkums (Trade Boards Act), kūrēch ušdewa organizet fērwiščkus biro- jus, kūrē reguletu darba algu mahjruhpneezibā. Lūhdiigi lūkumi pa- stahw ari dāščhās Seem. Amerikas wālstīs. Anglijas munitipijas gan- drihš it wišās atsiht un eeweduščas fawos ušnehmumos noteikumus par kriminalo darba algu. Lūhdiigus lehmumus taišijuščas ari Bel- gijas, Franziyas, Holandes, Schweizes un Seem. Amerikas Sāweenoto Wālsta munitipijas. Bet wiši šchee noteikumi nelauša indīwīduelā lūhguma pamatus; tee atteezās pa leelakai dalai uš sweating system (sweedru išpēščhanas sistemas) breesmigajeem darba apstahleem waj ari uš munitipiju un wālsts ušnehmumeem, kūrē labeerihzibā muni- zipijas gribeja buht par preekšlūhmi priwatušnehmejeem. Lūhsumu išdarija Anglijas parlamenta peenemtais (1912. g.) lūkums par mini- malalgas noteikšanu; tas eejauzās Anglijas ruhpneezības galwenās nojares ogkratuwju išpaščneeku teešibās. Jaunais lūkums aišmet brīhwā lūhguma pehdejo stuhra afinēti.*)

Lūhdi šchim mehš attehojam lūkumus, kūrē galwenām kahrtam šimejas uš lūhguma f o r m e l o p u š i, lūhguma weidu, lūhguma nofaziemeem, kā ari noteikumis, kūrē wairaf waj masaf nodroščina soziālo lūkumu išpēščhanu dšihwē.

Tagad mums atleef ušfawetees pee lūkumeem, kūrē tā waj zītadi šimejas uš lūhguma o b j e k t u. Bet darba lūhgumos objekts ir strahdneeka špehjas un špehki. Par wineem eet wina lūhgumā. Tos ušnehmeji pehrf un tā waj zītadi išmanto. Bet špehjas un špehki naw atdalami no pašča strahdneeka — lūhguma subjekta. Tadehl runat par darba lūhguma objektu nošimē runat ari par šchi lūhguma subjektu. Ištētibā: par abu lūhguma subjektu (strahdneeku un ušnehmeju) at- teezibam, peenahkumeem un teešibam. Senaf, un daudšos gadījumos

*) „Русскія Вѣдомости“; 1912. № 62 (15 марта).

ari wehl tagad, liikumdeweji neewehroja darba lihguna ihpatribas. Wiini to peelihdsinaja wiiceem ziteem priwat-lihgumeem, piirbŕhanai-pahrdoŕhanai, tur objekts (preze) nefad nefapluhst ar subjekteem (peem. pahrdeweju). Tadehl kenafos lihgumos darba ŕpehka pahrdeweja — strahdneeka intereŕes nemaj naw eewehrotas. Spreeda weenfahrfŕchi: strahdneeks pahrdewees par ŕinamu zenu (darba algu) uŕ ŕinamu laifku un piirzejs-fabriŕfants wiinu war iŕmantot pehz ŕawas patifas; par strahdneeka weŕelibu fabriŕfants naw atbildigs. Ja strahdneeks ŕaŕlimst, waj ŕakroplojas, fabriŕfantom teeŕiba to atlaiŕt un pat ŕaudejumu peedŕiht, jo wiirŕŕ tatiŕŕu lihdsis weŕelu, ŕtiipru strahdneeku ŕinama darba weirŕŕhanai. Ta bij werdŕibas un feodalizma iŕaudŕetu atŕinu taŕlakà attihŕtiba. Werdŕibas un feodalizma laifmetà jiwisti ŕpreeda: ŕaimneefam ir teeŕiba rihtotees ar ŕawu ŕalpu-wergu pehz ŕawas patifas, pat nonahwet wiinu. Senaf, 17., 18. un Kreewijà wehl 19. g. ŕ. piirmajà puŕŕ, tiiklihdi ŕahds zilweks apnehmàs ottram perŕonigi ŕalpot, tuhliu tas guwa teeŕibu rihtotees ar piirmejo pehz ŕawas patifas, un nenoweŕŕŕhami radàs ŕajehgumis par weena zilweka peederibu ottram. Zilweku perŕonigàs atteezibas ŕuwa lihdsigas zilweku atteezibam pret leetam; weens zilweks (ŕalps, ŕlauŕŕhineeks, wergs) ŕuwa otra (lunga) azis par leetu (R. P. Pobedonoszewš). To laifku ziwiilteeŕibas noŕtahdija ŕalpu, ŕlauŕŕhineeku, wergu lihdsàs, teiŕŕim, ŕreŕŕlam, hliŕim, lopam. „Pahrrodu ŕawu medibu ŕuni un glihtu ŕehŕŕŕu“ — taŕdi ŕludinajumi wehl ŕastopamù 19. g. ŕ. 40.—50. gadu kreewu awiŕŕš.*) ŕŕee laifi naw wehl nogriinuŕŕŕi dŕiki pagahnes dŕelmè; wehl wiinu ehna redŕama, wehl wiinu eeŕpaids iŕjuh-tans. Kapitaliŕtiŕiŕam raŕŕoŕŕhanas atteezibam eeŕtahjotees, wergu laifmetà teeŕiŕŕà atŕina dewa weetu jaunàm atŕinam; bet pehz ŕawas buhtibas ari tàs ŕtahweja loti turu wezajàm atŕinam. Deetai (wiŕimaj juridiŕŕi) strahdneeks gan netiŕa peelihdsinats. Bet peenahjummis pret strahdneeku neŕajunta ari modernais ŕaimneeks-kapitaliŕts: darba alga ŕamaŕŕà wiŕu strahdneeku — tà prahtoja kapitaliŕma piirmajos laifmetos. Tas ŕiŕpaudàs noteiŕkumos, ŕa ŕaimneeks naw atbildigs par strahdneeka ŕakroploŕhamu waj ŕaŕlimŕŕhanu darbà. Un tàpat, ŕà „brihmo“ lihgunu, ari darba lihguna peelihdsinaŕhanu piirbŕhanai-pahrdoŕhanai kapitaliŕti neŕaudŕigà ŕahntà iŕleetoja ŕawà labà. Par ŕanitaro apŕtaŕŕlu uŕlaboŕŕhanu, — plaŕŕu, gaiŕŕu un tiŕru darbnizu

*) „Arodneeks“. 191. № 29. (11. oktobri). „ŕam peeder muŕŕu weŕeliba“.

eerihkojchannu, par putekku, tvaika un nahwigo gaju nowadijchannu, par aijfarglihdsjekku eewefchannu — fabrikantu veti kad domaja. Kapitalisti grib iijst no piwita darba spehka pehz eefpehjas wairak labuma, bet isdot strahdneeku faudsejchannai pehz eefpehjas masak. Strahdneeku spehks panihkst, taz klusht peejams it wiwam flimibam. Bet kapitalisti to meewehro. Darba deweja pichika noteizeju somu wehl spehle wergu un klaujchu laikos ijauguse atfina. Strahdneeks wiwau azis wehl jo projam ir piwifchannas-pahwofchannas objekts, jo wiweem tatschu finams, ka aijfargu lihdsjekku tehnika stipri ween jau atihstijusees, ka pee labas gribas ir eefpehjamis nowehrst meween nelaimes gadijumu leelako daku, bet ari arodneezijstas flimibas. Bet ruhpreeki negrib to nowehrst. Wiwau wehl ihsti nejajuht atbildibu par sakropoteem waj saklimuscheem strahdneekheem. Wineem schkeet, ka lihds ar strahdneeka darba spehku, wiwau nopiawufchi ari wiwau wefelibu un pat dsh-wibu.*)

Deefchi pee sawa organisma, sawam spehjam un wefelibas strahdneeki jajuhst scho wergu sabeedriba dsimufcho un kapitalizma jaunatdsendimato, dmufzian pahweidoto juridisko atfinu eespaidu. Un eespaids ir breefnigs: wefela rinda flimibu ir klumusi par strahdneeku flimibam (dilonis, trachoma, nermositate, wenerizms, reimatizms),**) mirstiba diwlahnt augstaka, nekã zitas schkirã; behrni wahrgo, un leelakã dala no wineem nomirst dshwibas pirmajos gados.

XIX. gadu fimtena otra pusē nelaimes gadijummu flaitis strauji sahka peeaugt. Ik gadus fimteem tuhkstoschu strahdneeku sakroploti atstahja fabrika, raktuwes, ostas, kuhwes. Nelaimigos krophus astureja munizipijas, pagasti; ziti ubagoja. „Bet wiwas personas, kurã nehma palihdsibu no labdaribas eestahdem, saudeja publiktas teefibas; wiwas klauwa par modernã walsts parijeem. Beechi ween zillweki saudeja teefibas ne aij sawas wainas. Waj wiwau nowareja kuhdsetees? Saprotams, ka wareja; bet teefneschi nostahjãs us Romas teefibu pamata. Un tãš parda: ja kahds strahdneeks usnehmumã fabojajis wefelibu un wiwuch grib dabut atlihdsibu, wiwam japeerahda, ka usnehmejs mainigs. To peerahdit nebij eefpeh-

*) I. v.

**) Л. Б. Грановский. Общественное здравоохранение и капитализмъ. М. 1908. Pirogowa ahstu beedribas isdota.

žams“.) Sewišchi tadehl, ka nelaines gadījumū leelākā daļa ir šarveenota ar pašču ražošanas tehniku, ir peelihdšina mašīnu bilščana: un luhščana. Strahdneeku stahwoflis bij nepanejams. Wiņi mehginaja šew pašči ihlihdšet, nodrošināt šewi pret mejaufšibam un nebaltām deenam. Strahdneeki organiseja šawstarpejās palihdšipās kafēs. Wehlaš apdroščinašanas ušdewumūs ušnehmās arodneezifšas beedribas. Daščās walstis beedribas škuwa leelas, štipras un bagatas. „Daščās beedribas išneedja pabalstūs neween šlimibas un nahwes gadījumos, bet ari penšijas wetšheem un šuwalideem; zitas apdroščinaja neween šawūs beedrus, bet ari beedru gimenes; weenā otrā weetā beedribas apdroščinaja šawūs beedrus ari pret darba truhšuma šefam; lihds ar naudas pabalsteem beedribas organiseja ari ahrsta palihdšibas šneegščanu; pabalstu leekumu paaugštinaja; pabalsta išneegščanas laiku paildšina un t. t.“**) Bet šawstarpeja apdroščinašana eepšejama tikai lababi atalgotām strahdneeku grupam. Un tahču strahdneeku ir maš, mašak par puši no wišheem strahdneekem. Un taišni strahdneeku wairakumam, mašak atalgoteem strahdneekem apdroščinašana wišnepezeēšamaka, jo wiņu stahwoflis wišnedroščaks, un wiņu estaupijumi lihdsinas nullei. Un pamaštinam auga atšina, ka břihsprahtiga apdroščinašana neišpilda šawu ušdewumu, ka apdroščinašanai jalkuhštot obligatoriskai, ka lihdsjekki jagahdā walstij un kapitalisteem. Šcho atšinu formuleja strahdneeku ideologi. Bet ne wīl drihš bij tai lemts eetehrptes teešifšās normās. Šikundeweji nešpehja šaprašt ašrahdijumus, ka nelaines gadījumos un strahdneeku šlimibās atbildigs ušnehmejs. Teešnešchi gribeja, lai zeeušchee peerahda ušnehmeja wainu. Bet strahdneeki nerima; wiņu šuhdšibas šafarā ar nelaines gadījumeem wairojās; nemeers paafinajās. Un šikundeweji eegahja uš kompromišu: zeeušchos strahdneekūs atšwabinaja no peenahšuma peerahdit ušnehmeja wainu; strahdneekam wajadseja tikai peerahdit, ka nelaines gadījums pateēšam notigis. Un fabrikantūs atšwabinaja no atlihdšibu išneegščanas tikai taiš gadījumos, kad wiņi peerahdija, ka strahdneeks šaudejis darba špehju aif šauna nodoma waj newšmanibas. Indiwiduelo atbildibu šikums at-

*) А. В. Репенакъ. Страхование рабочихъ отъ несчастныхъ случаевъ въ Германіи. Москва. 1911. IX. lapp.

**) Д-ръ Н. А. Виглорчикъ. Соціальное страхование. СПБ. 1912. 5. lapp.

stahja neaišķahnu. Tadehl jaunee līkumi, kur tahdi tika eewesti (Wahzija 1871. g., pehz dajcheem gadeem Schweizē; 90-to gadu beigās Anglijā, Franziijā, Daniijā; Kreewijā—1903. g.), maš ušpalihdseja strahdneekem. Wini neapmeerinaja ari ušnehmejus, jo atlihdšibas peepreeššanas gadījumā šihlafee ušnehmumi bij apdraudeti. Nejauschi nelaimes gadījumi wareja jatrizinat pot wišleelatos pašahkumus. Un līkumdewejeem wajadsēja spert tahlašus šokus sožialas apdrošinaššanas jautajuma atrišinašanā. Wini šehra tos pehz ilgām paušem, strahdneeku kustibas un wišpahreja nemeera pamudinati. Sahkumā, tā mehginadami, tā wehrodami, līkumdeweji atteezinaja apdrošinaššanu tīkai uš atšewiškām darba nosarem, kurās darba apstahli bij wišlūktaki, nelaimes gadījumi wišbeešaki. Pirmā weetā šchai finā stahw kalnrūhpneezība. Un lūhl, pirmos līkumus atteezinaja uš kalnrūhpneezibas strahdneekem. Austriijā un Prūsiijā šchahds līkums pašahw no 1854. g., Belgijā — no 1868. g. Franziijas pirmāis apdrošinaššanas līkums atteezās uš lūgu strahdneekem (1881. g.); 1894. gada līkums — uš kalnrūhpneezibas strahdneekem. Kreewijā obligatoriskās palihdšibas beedribas wajadsēja nodibinat pee it wišam kroma kalnrūhpn. fabrikam (1861. gada līkums). Ahrista palihdšibu wajadsēja fneegt it wišu fabriku strahdneekem (1866. g. noteikumi).

Zitās rūhpneezikās nosarēs wišpirms strahdneekus apdrošinaja pret nelaimes gadījumeem. XIX. g. š. beigās šchahdi līkumi pašahweja jau it wišās galwenajās W.-Eiropas rūhpneezikajās walfis. Tai nowehrstu leelos ļaudejumus, išdewumus penšjam un atlihdšibam, rūhpneeki apweenojās ļawstarpejās apdrošinaššanas beedribās un apdrošinaja taiš ļawus strahdneekus. Nelaimes gadījumos palihdšibu iškneedja ušnehmeju beedriba. Dašchreis ušnehmeji apdrošinaja strahdneekus priwatās, jau pašahwošchās apdrošinaššanas beedribās. Rā pirmā, tā otrā gadījumā, wišs išdalijās pa ļaudseem ušnehmumeem — apdrošinaššanas beedribas dalibneekem. Tas pamatinaja išdewumus, reguleja tos un dewa ušnehmejeem eeprehjā aprehinat jau eepreešch wianu apmehrus un peefkanot teem zitus ļawus išdewumus. Nebij jadreš nejauschiwu gaidās.

Ušnehmeju organizatijas atweegloja pahreju uš apdrošinaššanas sistemas augstaku pakahpi, no ušnehmeju indiwiduelās atbildibas uš wianu kolektiwu atbildibu. Wahzija šchahdu pahreju ļagatarwoja ari strahdneeku kustiba un Prūsiijas wišpahrejās politiskās teekmes. Wiš-

marka waldiba bij tātš domās, ka strahdn. apdroščinaščana nowehrišs strahdneekus no sožialistu mahžibas, ka strahdneeku usgawilēs waldibai, stiprinās winaas autoritati un pabalstis winaas modomus. Jan 1871. gadā Wišmaršs usšwehra šahdā runā, ka apturet sožialistiško kustību war tīkai tad, ja ispilda sožialistu tātšriģās prašibas, ja ispilda to, kas tagadejā walsti un šabeedribā ispildams. Wišmaršs noteikti mostahjās uš sožialās lišumdoščanas zela. Tas bij weens no wina lihdšefleem (blafus bargajām represiijām) zihnā ar strahdneeku sožialistiško kustību.

1883. gadā reichstags peenehma lišumu par strahdneeku apdroščinaščanu pret šlimibam; 1884. gadā — pret nelaimēs gadijumeem; 1889. gadā — pret wezuma un darba mešpehjiibu (inwalidību). Drihs ween Wahžijai šefoja Austrija: 1887. gadā teit eeweda apdroščinaščanu pret nelaimēs, 1888. gadā — pret šlimību gadijumeem. Apdroščinaščana pret nelaimēs gadijumeem tika eewesta gandrihs wišās walstīs: Norwegijā wina eeweda — 1894. gadā; Somija — 1895. g.; Šweedrija — 1898. g.; Spanija — 1900. g.; Holande un Belgija — 1901. g. Franziija 1910. gadā apdroščinaja wotičhus un inwalidibus. Anglijas parlaments 1911. gadā peenehma lišumu par strahdneeku apdroščinaščanu pret šlimību, inwalidības un darba truškuma šefam (pehdejo apdroščinaščanas weidū atteezinaja tīkai uš daščām darba nošarem — buhwneeziibu un maščinu ruhpnreeziibu). 1912. gadā lišumus par strahdneeku apdroščinaščanu pret nelaimēs un šlimību gadijumu šefam peenehma (wišpahrešā tautas balšoščanā) ari Šchweizē. 25. jūrijā apstiprinaja ari muhju lišumdeweji peenemtos strahdneeku apdroščinaščanas lišumus. Bet tee ir nepilnigi un atteezas tīkai uš nešeelu strahdneeku daku.

It wišos lišumos šef wairaf waj mašaf ališhta šapitalistu atbil-
diba par strahdneeku šašlimščanu waj šakroploščanos. Wajadšiba pee-
rahdit usnehmeja wainu — atnešta. Pats šašlimščanas waj šakroplo-
ščanas fakts dod teešibu uš pabalstu waj penšiju. Bet wežee usškabi
wehl naw glušči atnešti. Wišu lišumu usbuhwē šredšams, ka lišum-
deweji amween wehl domā, ka pee šlimibam un nelaimēs gadijumeem
wainiģs ari pats strahdneeks. Tadehl it wišos lišumos leelakā waj
majakā šamehrā, tahdā waj žitadā weidā, pee apdroščinaščanas isde-
wumu šegščanas šef aizinats ari strahdneeks. Wehl strahdneekem
naw isdeweēs isgaišinat šcho wežo usškatu radito netaišriibu. Naw ari
isdeweēs apdroščinaščanu atteezinat uš wišeem strahdneekem un uš

wifeem darba saudeſchanaš gadijumeem. Apdroſchinatas tiſkaj tās ſtrahdneeku grupas, kuras wiſlabak bij organiſetas, kuras wiſnoteiktat aiſſtahweja atſihtās teeſibas. Bet ſtrahdneeku organiſeſchanaš prozeſš turpinas un lihdj ar to arween uš taſlakām un taſlakām ſtrahdneeku aprindam teeſ atteezinata apdroſchinaſchana. Pawaiprojas ari apdroſchinaſchanaš organiſaziju ſuntzijas — apdroſchinaſchana ſahſ atteezinat ari uš ſtrahdneeku atraitnem, behrneem; pazelaš jautajums par gruhntneeziabas apdroſchinaſchana. Peeaug ari pabalſtu un penſiju apmehri.

Un heidſot, weenā otrā walſti Bahzijas apdroſchinaſchanaš ſistema teeſ jau atneſta kā nepilniga, kura nedod eeſpehju apdroſchinat it wiſuš ſtrahdneekuš, un lihkundeweji pahreot uš walſtš penſiju ſiſtemu. Danijas 1891. gada lihkums dod teeſibu uš penſiju ilweenam pilſoniem, kureſch ſaſneedſis 60 g. wezummu. Deſahdaš eeſpreeſchejaš eemalſſaš no penſionaru puſeš naw wajadſigaš. 1898. gadā taſhdw pat lihkumu eeweda Zauwſelandē; uš penſiju ar teeſibas wiſeem, kuri ſaſneeguwſchi 65 g. wezummu. Danijas lihkumā wehl nojauſchamaš labdaribaš prinzipa paleeſaš. Zauwſelandeš lihkums noteikti to atmet: lihkuma teſſtš eeſahſaš ſekoſcheem wahrdeem: „Tā kā taiſriibaš labā wajadſigaš, lai pilanteeſigi pilſoni, kuri ſawas dſihweš labakajoaš gadoš uſturejuſchi koloniju gan nodokleem, gan weizinajuſchi winas uſplauſchana ar ſawām ſpehjam un darbu, dabutu no kolonijaš wezuma deenāš penſiju, tad parlamentš nolemj . . .“

Kā paraugu Zauwſelandeš lihkumu iſleetoja Anglijaš lihkundeweji. 1908. gadā winā atteezinaja taſhdw pat lihkumu uš wiſeem 70. g. wezummu ſaſneeguwſcheem pilſoneem. Penſiju apmehri peeſkaoti penſionaru eenahkumeem: leelaki eenahkumi — maſata penſija. Ša gada eenahkums pahrſneedj 298 rubluš, penſija neteeſ iſſneegta; wiſaugſtaſkā penſija — 2 r. 40 ſap. nedelā (weem, kuru gada eenahkums nepahrſneedj 198 rbl.). 1908. gadā lihkumu par walſtš penſijam peenehma Auſtralijaš apweenoto walſtu parlamentš. Taš ſpehra wehl weemu ſohj uš preeſchju un atteezinaja lihkumu neween uš weſcheem (wihr. ſahſot no 65, ſeewetem — no 60 g. wezuma), bet ari uš inwalideem (ari darbā ſakropoteem waj arodneeziſhu ſlimibu ſabojateem). Teeſibaš uš inwalidu penſiju eeguhſt it wiſi pilſoni-inwalidi jau ſahſot ar 16 g. wezummu. Penſionareem iſſneedj 246 rubluš gadā, ja winu gada eenahkumi nepahrſneedj 246 rbl. (eenahkumu un penſiju kopſuma

nedrīkst pārņēmt 592 r. gadā). It viņos gadījumos (Anglijā, Dānijā, Austrālijā) pensijas dabūjamas zaur veetejām pašvaldībās vaj administratīvām eestahdem.

Walsts pensiju sistemat turvīnas ari jau minēte 1911. gada Anglijas un 1910. g. Franziijas Likumi.*)

Tā pamāsam attīstīstas strahdneeku apdrošīnaschānas organi-
saziija: bīhīwprahītiiga apdrošīnaschānās, obligatoriisla apdrošīnaschā-
na, walsts pensijas; nodrošīnaschāna pret atfēwīschēem truh-
kuma un posta weideem; nodrošīnaschāna pret wīseem darba nespeh-
jības un truhkuma weideem — tahdī ir strahdneeku apdrošīnaschānas
attīstības galwenee pōsmi. (Wīgdortschīfs.) Strahdn. apdrošīnaschānā
jau sahī eet runa pat par „wīstutopīskāto“ no strahdn. prasībām — par
apdrošīnaschānu pret darba truhkuma hēkam. Līhdī schīm walsts waj
mūnīzīpijas īsneedsa tīkai pabalstus tām heedribām, kurās ruhpejās
par strahdneekēm darba truhkuma gadījumos (Wahziijā, Schweīze,
Belgiijā, Franziijā, Anglijā). Tagad Anglija peerahda, ka ari schī
prasība īspīldama kapītalīstīskā hābeedribā, ka wīnas realīsechāna ne-
būht nehatrīzīna hābeedribās pamatus. Anglijas parlamenta solīs
pahrstēidīsa pat dāschu labu sozīalīstī (peem., B. Wīi wehīl 1905. gadā
netīzeja, ka war rastees waldbība, kurai būhs drošīme īstahdīt mīni-
mālo darba algu waj apdrošīnat strahdneekus pret darba truhkuma
hēkam).

Wet apdrošīnaschāna wehrsta tīkai pret hēkam; wīnas weenīgāis-
usdewūms nowehrt hē darba palīfūsch, hāslīmūsch, hātropkoto strahd-
neeku waj wīnu gīmenes lozeku materialos hāudejumus waj ari hēneegt
wīneem ahīsta palīhdīstību. Wēt pahchāi wehēlībai ir īeelāks hāwars, nekā
materialām pabalstām. Tadehīl jānowehrt sch, wīsmā hāmehgīna no-
wehrt kāmno parahdību hēhloni, jāwīslabo darba hāwītaree apstahīkī,
jāeweheho aīshārgu līhdīhēkī. Un pehdejos 20 gados atteezīgī līkūmī-
eewēstī gandrīhī īt wīhās walstīs. Līkūmdewejus pamūdīnāja gan
strahdneeku kustība, gan pahchu kapītalīstīw aīshārdījūmī. Pahchu kapī-
talīstīw īnterehēs pamāsināt nelāimes un hāslīmīschānas gadījūmū hākītu:
masā nelāimju, masā jāwīsmāhā pensijām un pabalstēm. Sewīschīkī
Wahziijā lōtī plāschī nostahdīta kapītalīstīw hāwōstarpejā kontrole; wīnār
organīzāzījas īwmanīgī hēko aīshārgu līhdīhēkū tehnīkai; pamūdīna hee-

*) T. p. Wīhās faktīstās sīnas par apdrošīnaschānas sīstemām īf Wīg-
dortschīka grahmātās.

Drus eewest wajaðsigos uflabojuumus un gaujos un nepaflaufigos þoda ftipri bargeem maudas fodeem. Wiß itas wirja uß preeßchu aiffargu lthðßeku attihßtibu un maßina darba pahraf launo eeßpaidu uß strahðneeku weßelibu.

Tahði ir strahðneeku zihaas reßultati foßialâ lißumdoßchanâ. Teefa, meßß atßihmeßam tißkai wiñaas galwenos un fpilgtafos elementus. Dauðßi no atßihmeteem lißumneem ißweßti tißkai weenâ—otrá walßti. Daßchâs weatâs (peem. Waßziâ un Kreewiâ) leekas tißri, fa eßam regreßa azußeziineeki. Paßtaßwoßchee apðroßchinaßchanas lißumi teef pahrgroßfiti ußneßmeju labâ, peeßkanoði wiñu intereßem. Bet ßchee atßewißchee gadijuumi newar großit to ßopeeßpaidu, ßuru gußtam, ja eeßaßißtamees ar foßialâs lißumdoßchanas attihßtibu un wiñaas tagadejo wißpahrejo ftahwoßli. Iß strahðneeku un ußneßmeju lißummu atteeßibam ißjuhð zitiwiltteefißu normaß. Darba lißguma jauntajuumi weens peßz otra eewirjaß publißko teefißu laukâ. Neeeßaußßchanâß prinziþi atimeßti. Walßts ßabeedrißkâ wara anween noteißtaßi noßtaßjaß starp darbu un kapitaalü. Raßhoßchanas intereßes top par wißas ßabeedrißas intereßem. Kapitalißtu wirßkundußiþa raßhoßchanâ ßhßkobas. Wiñu piñnwarâs un teefiþâs eeßaußas walßts organi, ßuri ßahrtu kapitalißtu un strahðneeku atteeßiþas, ßeßo kapitalißtu ruhþneezißkai darbibaï, noßaka darba laika lißgumu, darba eeðalißumu, ja pat algas miñimumumu. Kapitalißts ßußßt leekß, neween ßaimneezißki (ußneßmumu wada pahrwaldneekß), bet ari formeli: wiñaa wahrdâ neteef noßlehti pat lißgumi. To ßatura galwenâß daßas noßaka wißpahrejee lißumi.

Eßtrahðneeku ftahwoßlißß ßußßt noteißtaßß, apðroßchinaßchanas lißu-
mi noðroßchina anween plaßßakas strahðneeku aprindaß pret neßaußßi-
ßam un nebaltâm deenam (ßliñiþam, neßaimes gadijuumeem, darba
truhßiumu). Atßildiþa par strahðneeku weßelibu gußtas uß wißu kapi-
talißtu ßhßiru un walßti. Un ja ari materiellâ ßinâ strahðneeku weßl maß
eeguwußßi, tad tomehr ßkaidri vedßam, fa foßialee lißumi weßziña strahð-
neeku ßußtibu . . .

Euhð atßina, fa strahðneeki, tißkai ßawu labumu meßledami, eet
rißkantaþâ darbâ. Nau daßchos lißumos ißredßamß, fa strahðneekß teef
atßihtß par ßabeedrißki nepeezeeßchama darba daritaju, fa strahðneekam
tadehl ir teefiþa praßit no walßts un ßabeedriþas pabaßtu ðißiwes greh-
tajoß hrißßhoß. (Außtral., Unßl. liß.). Teefa, jaunâß atßinaß tißkai leß-
niñem gußßt peeßrißßchanu walßts ofißziellajâß aprindaß. Bet to eeßpaids

laikam taijui tas walsts jurists kas vērtējis pēc nepieciešamā darba. Tāpat pašam tika privati izstrādāti un projektēti, 1904. g. Jules-Deftree un Max Gallet eefnēdza viņu izstrādātu darba kodeksu Beļģijas parlamentā. Bet tam pašam juridiskā, vairāk sociāliskā nosaukuma. (Wandervelde). Franziņas parlaments un sociālistu Grasijs eefinājumā ufdēvējis izstrādāt darba kodeksu, bet ufdēvējis vēl nāvu izpildīt, spēcīliski arveem vēl nodarbojas ar jautājuma eeprekošēju izpētišķanu. Leelais darbs, kurš apveemotu izstrādāšanu zihnas pamatmums, vēl gaida kānu veidēju.

III.

Dehnam, bet nemitīgi attīstas sociālā likumdošana. Un ronas domas un pahrleedzība, ka mehš beš katastrofām, beš šabedrišķeem šatrizinājumeem eewiršijimees jaunā zihvezes laikmetā, kur šabedrišķas atteezības balstītees un ziteem pamateem. Deefas, ka jaunā atteezību dihgli jau šaredjami kapitalistiskās šabedribas šlehpī; leefas, ka pašlaik vēl wahjee dihgli išaus, nostiprinātees, apehnos un šušinam nomahšs kapitalistisko šabedribu ar tās priļvātīpāšuma teefibam un pašhofšanas šihšleem, šķirni zihnu, šabedrišķu postu, epidemijam, werdsīķu atkarību un šundšību . . .

Bet praktika (wismas vēl tagad) spēšch atmešt „harmonistū” zētibas. Strahdneeku un kapitalistū pehdejo gadu leelās šaduršmes pašch nēwis par harmonistās attīstības šurošanos. Šau tagad, peem., wispašrejo štreiķu Šweedrijā, šarptautisko matrošch štreiķu, dišššzēneeku un oģratšch štreiķus Anglijā, pašchus par šewi war peeliššinat katastrofām, wismas zitas katastrofas preludijām. Strahdneeki, viņu organizāzijas un ideologi (ar maš išnehmumeem) nēzer un meerigu attīstību. Rakstina šahumā mehš wiswehram, ka sociālo likumdošanu rada ša trīs faktori: strahdneeku šustība, šabedribas šemako šķirni posts un mantigo šķirni šawstarpeja konkurenze. Tagad atližees tīkai weens faktors — strahdneeku šustība. Dišumdeweji uššlauša tīkai viņas balši (peem. oģratšch minimalās darba algas jautājumā Anglijā un oģratšch 8-stundu darba laika jautājumā — Franziņā). Strahdneeku šustība tagad ir weenigais sociālās likumdošanas attīstības faktors, wismas tajās walstīs, kur kapitalisms šafnēdšs šawas attīstības augštako pašahpi. Mantigo šķiras neapšaro wairs weena otm. Wīnas apveenojas un wisstahjas

pret strahdneekem wišâ favâ warenajâ bargumâ. Wiinu weenibu un solidaritati krauzê tiik ta jaunâ starpščkira, šuras raščhanos un wištah-ščhanos nowehrojam, peem., Wahzijas pehdejo 2—3 gadu politiskiâ dšihwê. Jaunâ starpščkira grupejas no iinteligenteem un feliwiščki no ruhpneeziški-birdšneeziško eestahšchu kalpotajeem. „Inteligenteem naw eemešlâ baiditees no strahdneeku uswaras; ta wineem nefa nelawpis, bet gan nodroščinâs wiinu stahwofli, atšwabînâs wiinus no atšewiščķu fainneeku atšaribas. Bet šo wiin negrib un beesčķi ween ari newar weizinat — ta ir strahdneeku žihna. Wiin nefaprot strahdneeku ščkiras kolektiwu wištahščhanos, baidas wiinas, jo newižizas plaščajâm aprindam, netiz wiinu špehjam un wehl majak tiiz, ša majas peeweešofči iinteligentas, lai jawu uswaru nostiprinatu. Bet jo stiprašs, jo špehzi-gals šahš wineem liktees proletariats, jo augstaš tas pazelas jaunâs starpščkiras ažiš, jo wairak šči starpščkira tuwinas proletariatam... Proletariata abteežibas pret jauno starpščkiru ir glašči žitadas, nefâ pret wezo starpščkiru (semneekem, amatneekem, dirgotajeem). Wežâ fiškburščhuasiškâ demokratiija žihnijâs šopâ ar proletariatu un nodewa to pehž uswaras. Jaunâ starpščkira newšdroščinas eet ar proletariatu šopâ, kamehr tam jaižihna grahtas žihnas; bet jo stiprašs škuhst pro-letariats, jo wairak iintelligenze škuhst par ta beedreni.“*)

Šchis starpščkiras stahwofliš un nenoteikšiba strahdneekem ja-ismantio dšinâ par tahšakeem sozialeem liškumeem. Un wehl naw fa-šneegts wišš tas, šo eepšejjams fašneegt pastahwoščâ šabeedribâ. Daw-šas no strahdneeku prašibam wehl naw išpildibias, lai gan wiinu išpil-diščhana nebuht neapdraud šapitalistiškâs waras pamatus, priwattihpa-ščhuma teežibas uš raščhoščhanas lihdselkeem. Jaw 1865. gadâ Londo- nas konferenzê, šâ ari 1866. g. Genšes kongrešâ Strahdneeku Inter- nazionalš peeprašija 8-štundu darba laika eewesčhamu lit wišâs ruhp- neezibas nošarês, strahdneezes-mahtes nodarbinaščhanas moleegščhanu u. t. t. Birgeliššee liškundeweji wištatiija šchis prašibas par utopiiju, par demagogiju. Šikai pehž 30—40 ilgeem žihnu gadeem walštš wišru aprindas atšina prašibu par išpildam. Bet dšihwê išwešta na ir šikai nedaudšâs walštš un nedaudšâs nošarês. Tas patš šakams par žitâm strahdneeku prašibam. Parišes sozialištu starptautiškaiš kongrešs (1889. g.) wišwehra, ša „wišpirms jalabo pastahwoščâs fainneeziškâs

*) „Нама Заря“. 1872. СІВ. № 3. К. Kautška rakstiašč par jauno liberališmu un jaunâm starpščkiram. 17., 18. lapp.

eekahrtas postojchais eespaidis" un tadehl uſtahnija wehlanās ſozialās likumdoſšanas programu — 8-stundū darba laiku peeauguſheem; 14 g. wezu behnu nodarbinaſšanas aiſleegſhanu; puſaudſchu (lihdj 18 g. wezumam) darba laika eerobeschoſhanu ar 6 ft. deenā; nakis darba noleegſhanu (atſkaitot tās noſares, kur darba pahrtrauſſhana techniſki neeſpehjana); ſeeweetes darba noleegſhanu wiņas organiſmam ſaitigās noſarēs; puſaudſchu (lihdj 18 g. wez.) nakis darba noleegſhanu; wiſmaj weenreijeju 36 ft. ilgū atpuhtas laiku nedelā, minimalo darba algu un tā tahtlaſ. Züriches kongreſs ſcho programu atgahdinaja un uſtahnija ſpezielas praſibas ſakarā ar ſtrahdneezes nodarbinaſšanu (dſemdetaju atſwabinaſšanu no darba 2 ned. pirms un 4 ned. pehž dſemdesšanas). Amſterdamas kongreſs (1904. g.) pahrnumaja, ſtarp zitu, ſtrahdneeku apdroſchinaſšanas jautajumu un nahža pee ſlehdſeena, ka ſtrahdneekem ir teeſiba praſit no walſts un ſapitaliſtu ſchēiras wajadſigos lihdſeklus ſtimibas, nelaimju, inwali- dibas, wezuma, gruhneezibas, dſemdesšanas un darba truhkuma ga- dijumos.*)

Daudſas, loti daudſas no ſchim praſibam nav wehl iſweſtas dſih- wē; daſčas iſweſtas ſakropkotā weidā, daſčas ſaſchaurinatas apmeh- ros. Daudſas praſibas un ſtrahdneeku likumprojekti lihdj pehdejam laiſkam tilka uſſtatiti par ſozialām utopijām. Tām peerindoja gan jautajumu par minimalo darba algu, par ſtrahdneeku apdroſchinaſšanu pret darba truhkuma ſekam, par fabriku inſpektriſem. Bet ari ſchis „utopijas“ jau lepojas likumu krahjumos, blaſus daudſeem ziteem ſozia- leem likumeem. Un mehſ eſam pahrleezimabi, ka tām ſekos ari zitas „utopijas“. Bet — ſapitaliſtu pretoſchanās peeang. Un tas, man leekas, ir loti labi uſſkaidrojams. Strahdneeku zihna nennitejas, ſtrahd- neeku paſchapsina wairojas, wairojas ſtrahdneeku teeſimes pehž laba- ſas, glihtakas, kulturelakas, pilnigakas, brihwakas dſihwes. Saprota- mas teeſimes. Un tadehl ſaprotamas arween augoſchas praſibas pehž darba laika ſaihtinaſšanas, algas paaugſtinaſšanas, ſanitaro aptah- ſu uſlaboſšanas, aiſſargu lihdſeklu un jaumu pilnigaku apdroſchina- ſšanas likumu eeweſšanas. Praſibas ſluſht arween „d a h r g a l a s“, to iſweſhana palwairo raſchoſšanas iſdebumnis, pamaſina ſapitaliſtu pehņas teeſu, ja, pat gluſchi to apdroūd. Bet pehna ir tas, ka ſaiſta

*) Международные социалистические конгрессы. СПб. Ст. at- teezigo kongreſu lehmumus.

analīzejuši tagadējās fabēdrišķas vēselības aišfardības ušdēvumūs, attihštību, spēhbus un stahvolli. Nā ištātrš sinatništšs šlēhdšēens, tas štīngri objēktīvūs, loģištšs, un tadēhļ obligatorištšs višēem.“*)

Tahda ir ahršta praktika domu gaita un šlēhdšēens. Strahdneeku ideologi jau šen to atšīnūšči. 1896. g. starptaubištšais kongrēšs, starp žitu, špreeda: ...„Nastās šmeltnūvēs, kolkvīlna, dašči minērašt, metālu leetnūvēs un t. l. jau tagad atronās šem kapitālistu šarvēenību kontro-les; bet šchīs šarvēenības mehģina noteišt tīkai šcho rašchojumu ženu un strahdneeku darba algu . . . Žilvēžes augošchais wārenums nāv wīs žilvēķēem par švēhštību, bet gan par žehloni pretšchu pahēprodukt-žijai un nāžionalām un starptaubištšām krišēm . . . Wīšās wāštis jau radūšēes wājadštba atmešt fabēdriška ihpašchuma nekahrტიgu ištēto-šchānu, un plašchās aštīnēnoglu raktnūvēs, mīlšīgās metāla leetnūvēs un kīmištšas fabrikās, dšēlšžēki un wīšās galwēnās fabrikās jau atrodās tahdā stahvolli, ša no šatīnēnezīštā redžes stahvolka pēe wīnu fabēdri-štchōchānās un nāžionalwīšchānās nebūhtiw nekahdu grūhtību. Tadēhļ kongrēšs attišt, ša strahdneeku pēenahštums it wīšur uštahšēes par fabēdrištchōchānu, nāžionalištchāžiju un munižipālištchāžiju.“**)

Ša ir strahdneeku šchēkīras pēhdejā „utopiija“, — utopiija, kuru ištgadūs tagad atkahrto nēwēen „nēmeerīģēe demāģogi — žozjālisti“, bet ari mēerīgās angļu strahdneeku arodnēezīštšās bēedriības, strahdneeku pēeštchštahwiji parlamentos un pat objēktīwābēe bīrģeku žozjāloģi. Tēē-ša, parlamentū ar wīšām pret strahdneeku hāšim wōrāidā „utopištīštškos“ projektūs. Bet nēšēn wēhļ tā bij ari ar mīnīmālo darba algu, strahd- neeku apdrošchīnāšchānu pret darba trūhtuma šekām, 8-št. darba laību, štēištā bīrūwībū un tā tahlāš. Un tā būhš ari ar tahlāšām fabēedri- štšām pahēgrošibām.

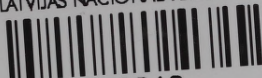
Žozjālā štūmūdošchāna dod strahdneekēem eēšpēhju guht wīšu, šas tagadējā fabēedriībā wīnēem eēģuštāmš. Bet wāž žozjālā štūmūdošchā- na (parāštā wōštīmē) dos strahdneekēem eēšpēhju pahēwēidot tagadējās fabēedriības pamātūs — par to jāšchānbas. Daudšās šīhmes rahda, ša šcho eēšpēhju wīnā nēdos, ša štūmūdošchāna atduršēes pret kapitālistu pretēštību, ša parlamentš nēšpēhš pahēwēidot priwātīhpāšchuma tēēš- bas uš rašchōchānās štīhdšēķēem, tē darbōšēes žīdī wēhšturīštšī spēhštū . . .

*) Л. Б. Грановский. Т. р. 59., 80. lapp.

**) Международн. соц. конгрессы. Т. р. 26., 27. lapp.

[3,-]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307053819

